

عُلُومُ الْقُرْآنِ

نُسَيْتُو

عَلَامَةُ شَمْسِ الْحَقِّ افغانی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ

مُتَرَجِم

مولانا سيفُ الحنانِ حَقَّانِي

تاج کُتُبْخانہٗ محلہ جنکی پینور
قصہ خوانی فون: ۲۱۲۲۵۲

علوم القرآن (پُنتو)

علامہ شمس الحق افغانی رحمہ اللہ

مُترجم

مولانا سیف الحسنان

ناشر

ناج کتب خانہ ۰ ۰ ۰ محلہ جنکی قصہ خوانی پشاور

فون نمبر :- ۲۱۴۲۵۴

فهرست مضامین

شمار	عنوان	صفه
۱	پیش لفظ	۱
۲	دوحی و قرآن ضرورت	۲
۳	د قرآن ضرورت دلیل بقائی	۵
۴	دلیل قانونی	۸
۵	دلیل غذائی	۱۱
۶	دلیل دوائی	۱۳
۷	دلیل نوری	۱۴
۸	دلیل حسی	۱۷
۹	دلیل اتبائی	۱۸
۱۰	دلیل نفسیاتی	۲۰
۱۱	دلیل تخلیقی	۲۱
۱۲	دلیل ترقی	۲۲
۱۳	د قرآن صداقت و اعجاز	۲۳
۱۴	د معجزه و اعجاز تشریح	۲۵
۱۵	عادیات	۲۵
۱۶	عجائبات	۲۶
۱۷	مشترکات خاصیت	۲۷
۱۸	معجزات	۲۷
۱۹	قرآنی معجزه بلاغی دلیل	۲۷

شمار	عنوان	صفه
۲۰	اوله شبیه	۲۹
۲۱	دویمه شبیه	۳۱
۲۲	درثیمه شبیه	۳۲
۲۳	شوروم شبیه	۳۳
۲۴	پنجمه شبیه	۳۴
۲۵	شپروم شبیه	۳۳
۲۶	اومده شبیه	۳۴
۲۷	اقتمه شبیه	۳۸
۲۸	نهمه شبیه	۳۹
۲۹	نهمه شبیه	۴۰
۳۰	یولسمه شبیه	۴۳
۳۱	ن فیضی تفسیریه نقط	۴۴
۳۲	د مسیلمه توکره	۴۴
۳۳	ابن الرادندی ز ندیق یهودی	۴۵
۳۴	د منبئی توکره	۴۶
۳۵	د اعجاز القرآن پوهه	۴۶
۳۶	مشاهدات اد معنویات	۴۷
۳۷	قانونی اعجاز	۴۹
۳۸	تأثیر اعجاز	۵۱
۳۹	د یو پ پ نظر کن د قرآن تاثیر	۵۲
۴۰	د بخدای تاثیر	۵۵
۴۱	د قرآن اعجازی تاثیر په شخصیت رسول الله صلعم	۵۶

شماره	عنوان	صفحه
۳۲	په چینی کښ څو له	۵۶
۳۳	د روڼد والی او پیښه	۵۷
۳۴	د قرآن شخصیتي قلبی تاثیر	۵۸
۳۵	تأثیر قالی	۵۸
۳۶	د قرآن سیاسي اعجاز	۵۹
۳۷	غذائی اعجاز	۶۳
۳۸	د روح آسمانی غذا	۶۳
۳۹	د روحانی ژوند معیار	۶۵
۵۰	د غذاییت معیار	۶۵
۵۱	د روح مرک او ژوند	۶۵
۵۲	قرآن روحانی غذا ده	۶۷
۵۳	دلیل نظامی	۶۷
۵۴	دویم اصول د انسان نور و انسانا نوسره تعلق	۷۰
۵۵	دویم اصول د انسان دکائنات عالم سره تعلق	۷۱
۵۶	خلویم اصول د انسان د ژوند مقصد	۷۳
۵۷	پنځم اصول د انسانی ژوند آخری منزل	۷۶
۵۸	شمولی اعجاز	۷۸
۵۹	غیبی اعجاز	۸۲
۶۰	اعجازی اعجاز	۸۶
۶۱	تالیفی اعجاز	۸۷
۶۲	اعتدالی اعجاز	۸۸
۶۳	سکي اعجاز	۸۹

شماره	عنوان	صفحه
۶۳	د ربیم فصل د تفسیر او تاریل او دده د وارود متعلقا تویان	۹۰
۶۵	د تفسیر او د مطالبو د قرآن د پوهه آداب او شرائط	۹۲
۶۶	علم المختار یا علم اللسان	۹۲
۶۷	علم السنه	۹۳
۶۸	علم الآثار	۹۵
۶۹	علم قواعد الالهیات	۹۷
۷۰	علم الموهبت	۹۸
۷۱	د تفسیر یا الراي تحقیق	۱۰۰
۷۲	د شیع ازاله او صوفیه ژا و باطنیه و د تفسیر په منځ کښ فرق	۱۰۱
۷۳	د تفسیر یا الراي قسمونه	۱۰۳
۷۴	اقتسام تفسیر	۱۰۵
۷۵	د شیع ازاله	۱۱۲
۷۶	د وحی لغوی درې قسمه: فطری، اِلهی، عبادی	۱۱۳
۷۷	عرفانی	۱۱۵
۷۸	شرعی وحی	۱۱۵
۷۹	وحی د نبوت	۱۱۶
۸۰	د قرآن نزول	۱۱۷
۸۱	نزول اولی	۱۱۹
۸۲	دویم نزول	۱۱۹
۸۳	درېم نزول	۱۲۰
۸۴	جبرائیل علیه السلام قرآنی الفاظ څنگه حاصل کړل	۱۲۱
۸۵	د قرآن نازل شوی الفاظ	۱۲۲

شماره	عنوان	صفحه
۸۶	د قرآن سنت ادمدیت قدسی بیلتون	۱۲۲
۸۷	د وحی د نازلیدو قسمونه	۱۲۳
۸۸	د قرآن جمع کول او د هغه تدوین	۱۲۵
۸۹	د ویم، دریم او څلورم مخک	۱۲۷
۹۰	پنځم او شپږم مخک	۱۲۸
۹۱	د قرآن یادول او صحابه کرام	۱۲۹
۹۲	د قرآن کریم تحریری حفاظت	۱۳۲
۹۳	صدیقی جمع	۱۳۳
۹۴	د صدیقی جمع دستور	۱۳۵
۹۵	عثماني جمع	۱۳۶
۹۶	د عثمانی جمع دستور	۱۳۷
۹۷	د قرآن ایتونه او سورتونه	۱۳۸
۹۸	مصنف مدنی / مکی	۱۴۰
۹۹	شافعی، بصري، یمنی او بحرینی مصنف	۱۴۱
۱۰۰	کوفي مصنف	۱۴۲
۱۰۱	د سورة اعراس ایت	۱۴۳
۱۰۲	د حضرت عائشې حدیث	۱۴۵
۱۰۳	یو عامه ضابطه د ابن مسعود نه روایت	۱۴۶
۱۰۴	د قرآن اختلاف او اوده اهداف	۱۴۸
۱۰۵	اوده قرأتونه - صحابه کاريان	۱۴۹
۱۰۶	اوده قرأتونه	۱۵۰
۱۰۷	احرف سبعه	۱۵۲

شماره	عنوان	صفحه
۱۰۸	د اووا حروفو حکمت	۱۵۳
۱۰۹	د تحریف په باره کي د ابن عباس روایتونه	۱۵۸
۱۱۰	شعر او د قرآن تحریف	۱۶۰
۱۱۱	د بایبیل تحریف	۱۶۱
۱۱۲	د انجیل متی، مرقس، لوقا	۱۶۲
۱۱۳	د انجیل یوحنا، تیلیث، خستد او د جنایت غسل	۱۶۳
۱۱۴	د البهیت تصور او بایبیل	۱۶۴
۱۱۵	بایبیل او د نبوت تصور	۱۶۶
۱۱۶	بایبیل او د عملونو مبدلې	۱۶۷
۱۱۷	د مکی او مدنی سورتونو متعلق اصطلاحات	۱۶۸
۱۱۸	د قرآن د سورتونو شمیر	۱۶۹
۱۱۹	د قرآن د ایتونو، کلمو، نقطو او حرفونو شمیر	۱۷۰
۱۲۰	د مختلفو سورتونو مختلف نومونه	۱۷۰
۱۲۱	د قرآن مهمات	۱۷۲
۱۲۲	د نوي فکر په رڼا کي د باري تعالی ثبوت	۱۷۳
۱۲۳	د باري تعالی د اثبات دلائل	۱۷۷
۱۲۴	د باري تعالی ثبوت په سلفي دلائلو	۱۷۹
۱۲۵	د باري تعالی د ثبوت کلامي او فلسفي دلیله	۱۸۱
۱۲۶	د وجود د باري تعالی او قرآن عجیب	۱۸۸
۱۲۷	د باري تعالی توحید	۱۹۱
۱۲۸	د شرک مذمت	۱۹۳

شماره	عنوان	صفحه
۱۲۹	نبوت	۱۹۳
۱۳۰	د نبوت خصوصیتونه	۱۹۵
۱۳۱	چه معجزه، کرامت او سحر کن بیلون	۱۹۸
۱۳۲	د نبوت حقیقت	۱۹۹
۱۳۳	ختم نبوت	۲۰۸
۱۳۴	قرآن او ختم نبوت	۲۱۰
۱۳۵	د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت	۲۱۳
۱۳۶	د خاتم النبیین لفظ او مفسرین کلام	۲۱۴
۱۳۷	میتاقي دلیل	۲۲۳
۱۳۸	د بحث عمومي دلیل، قبلي دلیل -	۲۲۵
۱۳۹	وعدی دلیل	۲۲۶
۱۴۰	حدیث او ختم نبوت	۲۲۷
۱۴۱	ختم نبوت او اجماع امت	۲۲۹
۱۴۲	ختم نبوت او درایت	۲۳۰
۱۴۳	د مرثی و سوسو جواب	۲۳۱
۱۴۴	ختم نبوت د علامه اقبال په نظر کن	۲۳۸
۱۴۵	قیامت، معاد او مجازات دا عملوا او د قیامت نومونه	۲۳۱
۱۴۶	د معاد او قیامت نقلی ثبوت	۲۳۳
۱۴۷	د معاد په باره کڼ مذهبونه	۲۳۷
۱۴۸	د مجازات درې شکله	۲۳۸
۱۴۹	د تناسخ وړد	۲۵۰

شماره	عنوان	صفحه
۲۵۱	په تناسخي مجازات کڼ د جرم علم ندوی	۲۵۱
۲۵۲	د جسماني معاد روحیه دلیل	۲۵۲
۲۵۳	د ویده دلیل	۲۵۳
۲۵۴	د ریشم دلیل	۲۵۴
۲۵۵	خلورم او پنځم دلیل	۲۵۵
۲۵۶	شپږم دلیل	۲۵۶
۲۵۷	او م دلیل	۲۵۷
۲۵۸	اتم او نهم دلیل	۲۵۸
۲۵۹	پولم او دولسم دلیل	۲۵۹
۲۶۰	د قیامت کیفیت	۲۶۰
۲۶۱	عالمی مرض موت یا د قیامت نڅه	۲۶۱
۲۶۲	د شپیلې د قیامت پوځل	۲۶۲
۲۶۳	د پوځلو حکمت	۲۶۳
۲۶۴	د محشر ز مکه	۲۶۴
۲۶۵	د مومن خوراک جناک	۲۶۵
۲۶۶	بیان د خوض کوثر	۲۶۶
۲۶۷	عمل ناه	۲۶۷
۲۶۸	د قیامت دورخه کواهی	۲۶۸
۲۶۹	د عملو نو تول	۲۶۹
۲۷۰	دا عملو نو تول - میزان او د موزون لشم بیان	۲۷۰
۲۷۱	د عملو نو تولو ته په څوک وی؟	۲۷۱
۲۷۲	د عملو نو تولو حکمت	۲۷۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیش لفظ

الحمد لله وحده لا شريك له والصلاة والسلام على من لا نبي بعده
احقر د خلوينتو كالونه هم زياته موده د قرآن كريم په خدمت كېن
مصرف پاتې شوي دي، ما د خپل توفيق مطابق د ژرو او نو تفاسيرو
او نورو هغه كتابونو مطالعه كوله د كومو نه چه د قرآن فيهي په باره
كېنې مدد اخيستې شو او كوم معارف چه د الله د جانيه په سره را وړي
كېدل هغه ټول م په خپل خپل وخت د درېن قرآن شريف په شكل
كېنې پېش كول -

الحمد لله - د هغه احقر د دې درسونو نه قديم او جديد دوا
طبقه ده او ميدنه زياته فائده اوسيدنه او دوستانو اصرار
و، چه هغه تفسير ليكړ، ليكن ما د مناسب اگزله، چه د تفسير
په ځانې د قرآني علومو په مختلفو شعبو كېنې ليكې چه په
مختصر وخت كېنې ناظرين هغه اوسي شي، او د لزجاست په وجه
مالي توقيف حضرات هم د هغه نه مستفيد شي، ليكن تاليف كېنې د دې
خيال اوسانده شو -

۱- چه د مطالب قرآن په تفهيم كېنې د سلفو طريقه نه وي
پريښودلې شوې، او د بيان شوي معارف او حقايقو په شان دوي
چه د سلفو تائيد كوي نه چه د هغه تخريف -

۲- دويمه دا چه د ادورد عقليات او فلسفې د دې د دې وجه نه
مقاصد شرعيه ثقله د عقل او فلسفې په رنگ كېنې بيان شي، چه د
مغرب زده طيف د هدايت سامان هم اوسي -

۳- درېيمه - دا چه د مقاصدو په تغيراتو كېنې واصطلاح

شمار	عنوان	صفحة
۱۴۳	د غوريز او ناغوريز پېژندل	۲۸۵
۱۴۴	د ټول مقام، د پل صراط تيريدل او نور	۲۸۶
۱۴۵	د صراط حقيقت	۲۸۸
۱۴۶	د صراط ادب و حكمة	۲۸۹
۱۴۷	د نور اسباب	۲۹۱
۱۴۸	په كوم وجه د صراط پورې تړل اساسي نېري	۲۹۱
۱۴۹	جنت او دوزخ	۲۹۲
۱۵۰	د جنت او دوزخ د وجود دلائل	۲۹۳
۱۵۱	د آدم عليه السلام د كېنې دو ځانې	۲۹۵
۱۵۲	د آدم عليه السلام په راكوزدلو كېنې حكمتونه	۲۹۷
۱۵۳	د جنت د ژوند حقيقت	۳۰۲
۱۵۴	د آخرت د ژوند اجمالي نقشه	۳۰۳
۱۵۵	د عيسى عليه السلام راكوزيدل	۳۰۴
۱۵۶	د مسيح عليه السلام ژوند	۳۰۹
۱۵۷	ختم نبوت او د عيسى نزول	۳۲۶
۱۵۸	د ذوالقرنين ديند متعلق د كفارود عذاب هيشواله	۳۳۲
۱۵۹	تتمم	۳۳۶

تعبیرات کردی، اوریات تروید ہضہ تعبیرات استعمال شی چہ
جدید مذاق مطابق وی، احقر دیوریات مصروف دے، دے
وجہ دے ضرورتہ بسط او تفصیل نہ میردہ اکیرہ، او یہ مطلب
خیز اختصار مراکتفا کہہ، کہ چرے موجودہ دور کہ مصنفین یہا
طریز کتاب لیکے نو دے نہ خو چندا نریات غت کتاب جو پریدے
شود کتاب ترتیب یہا دے دول دے۔

① ضرورت القرآن، یعنی دنوع انسانی دیارہ دوحی الہی او قرآن
یہ ضرورت عقلی او فلسفی دلائل۔

② صداقة القرآن، یعنی یہ دے خبرہ عقلی دلائل او مستشرقین
یورپ تردید چہ قرآن داللہ دجانبہ دے، او معجز دے۔

③ نزول قرآن او ہضہ تلاوین، د نزول قرآن او جمع قرآن
تحقیق۔

④ محفوظیۃ القرآن، د قرآن د محفوظیت دلائل او مستشرقین
شہا تو تردید۔

⑤ مہمات القرآن، یعنی د قرآن دا ہو مقام تو حل دہ حکمتونہ
اور ازونہ او شہا تو انزال۔

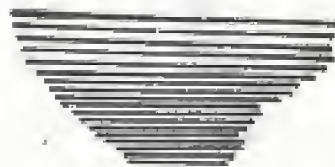
⑥ احکام القرآن، یعنی د قرآن فقہی احکام او دہ حکمت او موجودہ
دور د شہا تو جوابونہ۔

⑦ تعبیرات القرآن، یعنی د قرآنی تعبیراتو حقیقی حل یہا دے
عرض چہ صحیح مطالب قرآنی معلومہ شی او جدید خیالواہل
قلمو خا میا نے واضعہ شی۔

رومی پنخہ بابونہ پہ کتابی شکل کینے شائع کومہ چہ دہ ہومرہ
علوم القرآن وی، د عاکوم چہ اللہ تعالیٰ دے خدمت د

تکمیل توفیق مانہ را کیری، پہ خیل درکاکہ کینے و قبول او منظور
کری، او داخوت د محلات ذریعہ د کیری، او محترم الحاج سیّد
عبدالرشید شاہ مہتمم مدرّسہ فاروقیہ بہاولپور دیارہ
اللہ جل جلالہ، د کتاب د سعادت باعث جو کیری او د ہضہ دینی
محبت او مجاہدانہ کوششونہ، د اللہ تعالیٰ دے کتاب و اشاعت
سبب جو کیری۔

احقر:۔ شمس الحق افغانی عفا اللہ عنہ۔

دوحی اود قرآن ضرورت

د انسان د سعادت اوشقاوت معلومولو خصلت د باره انسان عقل تو خود دے وچے کافی نه دے، چه د عقلی معلوماً تو بنیاد هغه مجرید او مشاهدات دی که موچه د سائنسی اصولو مطابق بره عنت او ژور غور او فکر شوو وی، او د سعادت اوشقاوت د اصولو بنیاد د عقائدو، اخلاقو اود اعمالو د خصوصیاتو بیژن ندال دی، او د مشاهداتو اود محسوساتو د اثر نه دارنگ بهر دی چه پهره باندے د غریبے او مشاهدے په ذریعہ هیخ قسم غور نشی کیدے او نه د هغه د پامه څه تجربه کا ه شته دے.

① دویم د دے وچے چه عقل فیصلو کچے د همدخل وی، او د دے کبله دغه فیصله اکثر غلط اشی.

② دریم د دے وچے چه عقلونه مختلف دی، د صحیح عقل ضرورت گمراؤ د فاسد عقل ضرورت نه په دے امور وکچے زیات دی.

③ څلورم د دے وچے چه د عقل فیصله عموماً په جدا باتو بنا وی، نو حکم د اکثر غلط وی همدغه وجه ده چه د اقوام عالم د عقلونو فیصله د معرفت الهی، د نبوت د حقیقت معلومولو، د عملونو د جزاوا، د امور آخرت او د صحیح او غلطو عملونو په باره کچے یو بل سره متضاد وی یو قوم شرک، صحیح گنزی، او بل تثلیث، بل خدا پرستی، او بل خلوی پرستی، یو قوم د غوا غوښه خوړل، کنا گنزی، او څوک نه خوړل، څوک خنزیر خوړل، ښه گنزی څوک نه خوړل، د چا د عبادت کولو او د رضا لئی موندلو یوه طریقه ده، او د چا بله، د چا د نبوت تصور یو څه، او د چا بل، څوک د اعمالو جزا او سزا د جنت او دوزخ په

شکل کچے مینی، څوک نه د روحانی درد او راحت په شکل کچے او څوک نه د تناسخ په شکل کچے مینی، د احوال په ټولو روحانی امور وکچے دے، د دے نه واضحه شوه چه به مذکور امور وکچے عقل کافی نه دے، اُس موښه هغه دلائل عقلی پیش کوو کومونه به چه د معلومویری چه د دے امور د پیژندلو د باره د خالق کائنات وحی، د هغه کلام یا په نورو ټکو کچے د قرآن ضرورت دے، او د دے د پاره چه د انسانی سعادت اوشقاوت د اصولو دا یقین فیصله مقرره شی، چه په هغه کچے د شک څه هیخ کچا نش پاتے نشی، هغه دلائل په دے ډول دی.

د قرآن د ضرورت دلیل بقائی

① دویم دلیل بقائی دے، د هراکسان فطری خواست د دے چه هغه ته د دانی بقا او ژوند حاصل وی، ځکه چه د انسان د ټولو نعمتونو نږدې ژوند سره د دے که چرے ژوندانه وی، ټول نعمتونه مثلاً، مال، او جا، اقتدار، خوړل، اغوستل، او ښه دایول بیکاره وی، د دے د فطری جذبه دلیل دادے چه د هراکسان د ژوند په بقا باندے څوک د شمن که چرے حمله اگری، نو هغه به د ذات او د بقا سره د محبت په وجه د مدافعت کوشش کوی او د ژوند او بقا محفوظ ساتلو د پاره به ژور لگوی، دارنگ کچرے په انسان د رنج بیماری حمله وی چه د هغه حیات او بقا ته تر خطره پینه شی نو هغه به دارو د ملو غټ مال لگوی، او د ژوند د بقا کوشش کوی د دے نه معلومویری چه بقا سره د محبت جذبه فطری دلا، اُس د دے ختمیدونکی د نیا اوفان جهان کچے هیخ یو انسان ته د فطری مقصد حاصل نه دے نو کچرے د ژوند په یو

دور کئے ہر انسان تہہ دوام حیات اور استمرار بقا کا مقصد حاصل نہ وی نودلئے بہ داد کے شی چہ انسان دیونا ممکن غیر فطری خواہش اگر وہ چہ کہ علم نفسی اور فطری صحیح نہ دے، شک کہ چہ نامکانات فطری خواہش نہ شی کیدے، اور نہ بہ دیونا ممکن مقصد باندی بتول انسان متفق کیدے شی داخبرہ ناممکنہ کہ چہ دوزخ کے دوزخ کے فحشہ شی پید ہونے نری کئے دا سے بدو رخ گس بہ ہم پیش نہ شی چہ کہ فحشہ خواہش وی چہ دوزخ بہ دوزخ کئے فحشہ وی، دا خوشونا ممکن عقلی دامن ناممکن بادی ہم فطرۃ کہ بتولوا انسانا نو مطلوب نشی کیدے، کہ دیونا انسان بہ فطرت کئے ہر دانہ دی پراتہ چہ فحشہ و بتول عمر و خوراک خلائک اور ساء اغستونہ بے نیازہ شی دے نہ دا معلومہ شو کہ چہ ناممکن عقلی اور فطری دوا بہ کہ بتولوا انسانا نو فطری مطلوب نشی جو پیدے، نودوام حیات چہ کہ بتولوا انسانا نو فطری دیتولو انسانا نو فطری مطلوب دے، ہچرے ناممکن نہ دے بلکہ ممکن الحصول دے، اس دوا بہ بقا کا پارہ بہ دے نری دعالم تغیرات کئے دا سے اشیاء موجود دی چہ کچرے کہ درخرا بید و نکی اور کید و نکی بل خیر سرہ اگولے شی نوخہ نہ مانے پورے ہفتہ بقا حاصلہ شی مثلاً یوتا زہ مٹی رکب، باندے، چہ مانگہ امیرے شی اور اوج کرے شی نوخہ مودے پورے خوباقی ساتھ شی، یہ چین کن دیومر سری کالیوت کہ شہدویہ دت یکس کئے یہ ایبتودوخہ مودے دیار کہ باقی ساتھ شی، کہ مصر یہ آثار قدیمہ کئی دا سے منظرہ بیا موندے شو کہ چہ بہ ہفتے باندے دیکھے شوی تاریخ نہ دا معلومہ شوہ چہ دا کہ نیکو ذہن کالونہ دیو مسائے (میں) یہ ذریعہ محفوظہ، ہر کہ چہ یہ دے عالم تغیر کئے کہ بقا زیا تلو دایہ سامان موجود دے

نوابدی اولاً فانی اشیاء کئے دا سے مسالہ بہ نہ وی چہ کہ ہفتہ ترون انسان روح سرہ اوشی اور یہ دے وجہ فحشہ تہ دوام بقا اور استمرار حیات حاصل شی، ابندی اولاً زوال خیر و نہ دانہ تعالیٰ ذات اور کہ صفات دی، چہ انسان سرگاہ ہفتے یہ لکید و انسان تہ دوام حیات اور استمرار بقا صلیدے شی اور دا دوزخ و صفات الہی صرف دانہ کلام اور دھغہ وحی کیدے شی، یہ دے وجہ دانہ تعالیٰ خیل کلام یہ پیغمبر نو علیہ السلام نازل کر چہ انسان تہ ہفتہ دانہ حیات اور بقا حاصل شی کوم چہ کہ انسان فطری مطلوب دے،

کلام الہی یہ دنیا کئے نازل شوے دے، نودلئے کہ ولے انسان تہ ہمیشہ ڈوند اُنہ بچینلو؟ دا اعتراض کو خوپہ دے وجہ نامعقول دے چہ دنیا پچلہ دار فناء دے اور یہ دے کئے بتول مؤثرات کہ فنا ہم موجود دی، اور ہمیشہ ڈوند اور بقا کا پارہ دے محفوظ جہان ضرورت دے چہ بہ ہفتے کئے مؤثرات کہ فنا ہم موجود نہ وی،

۲) دویم یہ دے وجہ کہ دے دنیا دنگی دیکلہ کہ بتولوا انسانا نو استوکتہ دلئے ناممکن وہ، دینہ معلومہ داشوہ چہ کہ ہمیشہ بقا غوندے د فطری جذبے کہ تکمیل کا پارہ کہ کلام الہی اور وحی ربانی ضرورت دے،

توا اعتراض داکولے شی چہ یہ آخرت کئے بہ کلام الہی عالمینوتہ کہ ہرے کہ جنت بہ صورت کئے ہمیشہ ڈوند حاصل دی، نو کلام الہی مکرینو نگاہ ہم دوزخ یہ صورت کئے ہمیشہ ڈوند حاصل وی تو جواب دا، چہ کہ دوزخ کو ڈوندنا مرکب نہ ہم پڑ دے،

۱) دویم جواب دا دے، چہ کلام الہی ابندی دے نوخہ کہ دے اثر ہم دانہ ابندی دے چہ دا انسان ڈوند ابندی جو رہ وی خواہ ہفتہ مسالہ جنت دی اور کہ کفایت دوزخ دی مکرر ابندی ڈوند دوزخ دی

یوسرہ دارام او بل سرہ د تکلیف نو دوام خو پہ دواہ و کئے دے فرق صرف
 د استعداد او د عمل دے، جنباً لولا مرالهی سرہ د ایمان او منلو
 جذبے لاندے تیزون لرو او دوزخیا نو سرہ د کفر او انکار د جذبے لاندے
 نو فرق صرف د نوعیت شریک چہ دوام حیات دواہ دی، دے مثال
 دایسے دے چہ نمرقے سینوی دوی او جامو سوسہ د نمر تعلق یو شان دے
 مگر دوی خرمین پر نور پیزی او د جامورنگ پر سپین پیزی نو د فرق صرف
 د استعداد دے، ہم د غہ حال د کفر او ایمان دے لکھ څنگه چہ قرآن
 واضح کرے دے :-

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شَفَاءٌ لَّكَ ۖ وَتَرْجَاهُ ۚ مَوْزِعَةً لِّلْقُرْآنِ وَتِلْوَكَ مَكْرُورٌ
 رَّحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يُزِيدُ الْفَاسِقِينَ ۖ لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ۚ وَتَرْجَاهُ ۚ مَوْزِعَةً لِّلْقُرْآنِ وَتِلْوَكَ مَكْرُورٌ
 إِلَّا حَسْبًا لَّكَ ۖ سُورَةُ بَنِي إِسْرَآئِيلَ ۖ بَيِّنَاتٌ لِّمَن يَشَاءُ ۚ وَتَرْجَاهُ ۚ مَوْزِعَةً لِّلْقُرْآنِ وَتِلْوَكَ مَكْرُورٌ
 د کفار و د معاند نو ظلم پہ وجہ قرآن د معنوی د پار د نقصان سامان
 جوہ شی :-

دلیل قانونی

② دویم دلیل قانونی دے، د انسان پہ فطرت کئے دے قوتونه موجودی
 ① یوقوت شہویہ د نزوعیہ، چہ هغه د قدرت دایسے عطا دے چہ پہ
 هی انسان د خپلو مفاد د پار جد و جہد کوی :-

② دویم قوت غضبیہ دے چہ پہ هی انسان دایسے قوتونو مقابلہ مدافعت
 کوی چہ کوم د مذکور فوائد و په حصول کئے دے سرہ مزاحمت کوی
 د انسانی فوائد و کلیات، خو بل - غیبی - اغوستی، استوگنه او د بلوغ نه
 پس منکوحه د دانیول د انسان محبوب جسمانی مقاصد دی، د دے نورس
 معنوی او روحانی مقاصد دی، دین او رتبه دانیول او د انسان دایسے

مقاصد دی چہ په دے کئے ورته هغه هم مانع، حائل یا مزاحم راجی نو دے
 په مقابلہ کوی د یولو انسانی جنات جکړ و بنیا د هم دا خیزونه دی،
 فطرت دا غواپی چہ د دے د وړو مقاصد و د حفاظت د پار د دے عادلانه
 دایسے قانون ضرورت دے، چہ پر انصاف قائم شی، او جکړ په
 ختمه شی، اُس د قانون د پار د چاوی د خداوند تعالی، که د انسان د ظاهره
 د چہ دے قسمه قانون جوړه د نکي د پار د د خلور و صفا نو ضرورت دے
 د علم محیط د رحمت کامله د قدرت تامه د غیر جانبداری د
 علم محیط خو څنگه ضروری دے، چہ د انسانی حقوقو د هراړخ علم و لری
 او د انسانی فوائد او حقوقو سره تړلی د انسانانو د ژوند په یولو دواړو
 (د نیا، قبر، آخرت) باندے د دے د نظر وی، چہ دغه عادلانه فیصله د انسانی
 ژوند په دے یولو منر لولو کئے د رسته وی، او داهر ضروری دے چہ دغه
 فیصله د د انسان د پار د نتائجو په لحاظ هم د رسته وی خوا هغه
 نتائج انفرادی وی، او که اجتماعی ظاهری وی، او که باطنی (ژورے) مثلاً
 کچرے انسان د سود د جواز او د نایا لواطت یا اثر ضاد جواز قانون جوړ کړی
 نو دے کئے خود خو شمه شخصی آزادی لحاظ ساتلے شو دے، لیکن دے یولو
 کئے د پوره معاشرے د اجتماعی ضرورحاطت د دے ساتلے شو دے د سود
 نتیجی، په حرص کئے اضافہ او د انسانی همدردی فقدان دے، او خرنا او
 لواطت سره د صحت جسمانی او د عملی قوتونو د کمزوری غوندے، ضرورت
 نظر انداز کړی بیتوی دی، او په دے کئے همدارنگه، قبر و آخرت کئے د
 عذاب خیال هم د دے ساتلے شو دے :-

د رحمت کامله په تکرجه ضرورت دے، چہ د عادلانه قانون جوړه
 په موقعه څه قسم غفلت انشی، او په قانون کئے عمدا دایسے اجزا شامل
 نکړی چہ هغه د انصاف خلاف دی :-

قد رت کا ماہ پیدا ہے وجہ ضروری دے چہ دچا ضروری نہ لایا ہے انصاف انگری یا مجرم نہ
یہ سزا و کوئی کوئی ضروری ظاہر نہ کری غیر جانبداری پیدا ہے وجہ ضروری دے :
چہ دھم قوم، ہم وطن ہمارے ملک اور دھم زبان خہ طرف داری انگری
اور رنگ یہ قانون سازی کے دے قسمہ خلق و خیال ساتل پر غرض
بل قسم خلق و نہ نقصان و رنگری، لکھ خنگہ چہ پور بین خلق و اسیر کوی،
داخل و صفی و نہ چہ عادل نہ قانون جوہر و لوقہ پاریہ ضروری وی،
صرف د خداوند تعالیٰ بہ ذات کے موجود دی نہ کہ ہفہ پہ رنگہ چہ
علیم محیط ششہ اونہ د چا رحمت :

اللہ اکرم ربنا و رب العالمین انزلہم یولیدہا ترجمہ : کہ اللہ پاک رحمت پہ
خیل و بندگان و دوسرے زیات دے، چہ دمر بہ پہ خیل اولاد دوسرہ نہ وی،
نہ دھفہ پہ رنگ د چا قدرت شستہ چہ دچا زور پر اچلیزی، او پہ
قانون جوہر و لو کہے دھفہ رعایت انگری یا مجرم نہ پہ سزا و کوئی کہے د
چاند او پیریزی، صرف د خداوند تعالیٰ ذات غیر جانبدار کھکے کیدے شی
چہ دھفہ پہ قوم او وطن کے چا سرہ شریک نہ دے چہ دھنوی لحاظ انگری
نہ چا سرہ پہ رنگ اور بہ کہے شریک دے، بلکہ ہفہ خدا سے ذات
دے چہ کم یلین و کم یولید، او کیس کیلہ شی دے، ترجمہ : نہ ہفہ نہ
خولک پیدا دی اونہ ہفہ دچا پیدا دے، اونہ دھفہ پہ شان خوک
کیدہ بر شش :

لہ دے وجہ د انسان قطری حق، یعنی عادل نہ قانون صرف کہ اللہ تعالیٰ
ذات سرہ خاص دے : ع
سروری زبیا فقہاء اس بات ہے ہمن کو ہے، حکمران ہے اک او ہی باقی ہمنان آزری
برائی (حکمرانی) حرف دے ہے مثله ذات حق دے، ہم دے یوازہ حکمران دے،
نوریزادہ آدوستان دی :

ان الحکم انزلہ : سورہ یوسف قانون جوہر و صرف کہ اللہ تعالیٰ
ایہ ۲۹ جل جلالہ حق دے :

دے قسمہ قانون خداوندی، وحی الہی او حکام ربانی قوم قرآن دے
پیدا ہے وجہ د قرآن ضرورت د انسان د پاریہ ثابت شہود بھر کیف انسانی
حقوق سرہ تہی قانون خداوندی نہ بغیر دیوانسانی قانون حکمرانی بہ
دچا اہلیت حکمرانی بل شہ :

ان الحکم انزلہ یبعون طومن ترجمہ : و لے خلق د انسان چا ہلا نہ
احسن من اللہ حکما انعم یولیدہا : قانون غواری، اپہ حقیقت باندہ ہے
سورہ صائدہ ایہ ۳۹ : یقین لرونکی قوم د پاریہ کہ اللہ تعالیٰ نہ
میوا د بل چا قانون د پریشہ دے :

طیر حق چون نامی واکر شور زور برانوان قاهر شور
زیر گردون قاہری از آفری است آمری از ماسوی اللہ کافری است رقیبال
کہ اللہ نہ بغیر چہ خوک قانون سازشی، پہ زور ظلم سرہ پہ عاجزانو غالب شی، د استیاق
لانہ دے خولک حرف دیر حکمران (اللہ) دے، کہ اللہ تعالیٰ نہ بغیر بل حکمران
کافرو دے :

د ضرورت قرآن دلیل غذائی

(۳) دلیل غذائی - انسان د جسم او روح نہ مرکب رجوبی دے او بیابہ دے
دوار و کہے روح اعلا او اشرف دے او کدن دھفہ پہ ثبت ادے
او خسیس دے ہم دا وجہ دے چہ د جسم نہ روح ارحی نویدان بیکارہ
تہ، د روح دا قسمہ برتری دوسرہ واضعہ او بدیہی دے چہ حیوانات او
جمادات ہم دے نہ خبر دار وی مثلاً یوز و تہ دے سرے چہ روح اہلکے
وی او خوردے پہ یوحائے کہے اودہ پروت وی نوہیغ غیز پر حملہ نہ کوی

جسمانی نہ وی نوہ جسے مرلک لائے دے۔ ہمدارنگ روحانی
 غذا چہ نہ وی نوہ روح اصلی (حقیقی) مرلک یقینی دے۔
 غذائے قرآنی نہ حیات حقیقی پیدا کیدن پہ دے آیت کینے ذکر دی
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ تَرْجِمہ: اے مومن! تو اسود اللہ
 وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ اور رسول خیرہ منیٰ حکم چہ ناسو
 سورۃ انفال، ذکر آیت ۶۴: ہفہ (قرآن) طرف نہ بتی کوم کینے
 چہ ستاسو حقیقی ژوند دے۔

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْواتُ ترجمہ: اعلان اکری چہ دتوانی
 سورۃ فاطر آیت ۷۱: غذا نہ مجرور من خلق یعنی
 خلقو سے برابر نہ دی چاہے دتوان غذا و روحانی نہ حقیقی شود بیامورد
 دے۔

۴. دلیل دوائی

پہ دے عالم تغیر کینے انسان پہ بدن اور روح دوائی و تغیرات راجی
 د بدن د پارہ د تغیر سبب مخالفہ آب و هوا، فاسدہ غذا، یا
 مناسب فعل اور حرکت کول یا خشہ بلہ حادثہ وی ہمدارنگ د
 روح د پارہ د مرضونو او تغیرات اسباب کنندہ، فاسقانہ، ملحدانہ
 کفر کا نہ ماحول، خراب تعلیم، خراب تربیت، خراب قانون او
 خراب افعال اور حرکات دی، دے دوارہ قسمہ بیمار و د پارہ مناسب
 م اکثر یا حکیمتہ رجوع کیدے شی بدن او دھن دار و درمل
 دوارہ مادی خیر و نہ دی پہ دے وجہ انسان پہ خپلو تجربو غور
 او فکر سے د بدن مرضونہ معلومہ وی او دھن د صحت د پارہ

د دے دار و درمل مواد علاج تجویز ہمدارنگری کوم چہ قدرت دلت
 پیدا کری دی، او یہ دے سلسلہ کینے پہ خپلو تجربو او کوشش سرہ
 دے د پارہ قانون ہمدارنگری، لیکن روح انسانی، دھن
 صفات او امراض بتول د انسانی تجربے د دائرے نہ بھردی نہ سے
 د مرضونو خہ تشخیص کولے شی او نہ دے د پارہ خشہ دار و درمل
 تجویز کولے شی، روح پخیلہ امیر تائی دے، او صرف عالم بالاسرہ
 ترے یوحقیقت دے لہذا دے، علاج بہ ہم د عالم بالانہ کیدے
 شی، چہ یہ ہفہ د مرضونو ازالہ کیدی زمینی علاج (دار و درمل)
 پرے اثر نہ غور کوی حکم چہ روح زمینی نہ دے، د روحانی مرضونو
 علاج د بدن مرضونو د علاج نہ حکم دیرا ہم دے چہ د بدن مرض
 بہ وجہ انسان وقتی طور مرشی، مگر د روحانی مرض پہ وجہ انسان
 دائمی مرگ او ہلاکت واقع کیدی، ہم دا وجہ دہ چہ خالق کائنات
 د بدن د علاج انتظام انسانی تجربونہ سپارے دے لیکن روحانی
 علاج د پارہ د انبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ نے پخیلہ انتظام اکبر
 چہ ہفہ وحی الہی او کلام ربانی بلے شی او د روحانی علاج د پارہ تجربہ
 اوسے خط نسخہ دے۔

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ ترجمہ: موند قرآن نازل کرو چہ پہ
 وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ دینی اسرائیل آیت: ہفہ کینے د روح علاج او دھن د قوت
 بخشش سامان موجود دے او یقین لو تو کو د پارہ د اللہ رحمت دے۔

پہ دے وخت کینے د روحانی امراض د ازالے او دے د فیضان صحت
 د پارہ بل شد علاج یا نسخہ پہ کائنات کینے موجود نہ دہ خشہ چہ
 د مہمینا علیہ، پہ رنرا کینے د قرآن نسخہ د بتولوا انبیاء علیہم السلام پہ بتول
 روحانی نسخہ یا ندے مشتملہ دے، او یہ دے کس د آیدی روحانی صحت بدی

اُصول موجود دی ہم دا وجود کا چہ یورپ خود علمونو انباروں
 اُلوستل اوڈ ہنر پہ وجہ دے ترقی آسمان تہ اختل لیکن دے روحانی
 شغافہ دے محرومیت پہ وجہ انسان فی شرافہ محروم دی تہ پہ دوی
 کینے خطہ نیکی شستہ نہ خُدا انوار کدہ انصاف، نہ اطمینان قلب، اوتہ امن
 بلکہ دوی دگندہ کا او بیمار دوزخو پہ وجہ دے نیا ہرہ وزح جمہور جو پری
 او پیدے کینے دے خواہشوں منکرانواو دے بنونو یو لودے یو سیلاب پہ چپو
 دے چہ دے ختمید و ہنج قسم امید نشتہ ک یو لے دے نیا دے تباہی خطرہ
 دے حکم چہ خواہی روح پہ نیا تید دی۔

ہ دلیل نوری

پہ دے نیا کینے دوی قسمہ خیزو نہ دی، تہ ہنر چہ پہ سترگو لیدے کینے شی،
 لکہ دے نہ نرا آسمانہ یوں خیزو نہ، دویم ہنر چہ پہ سترگو لیدے نہ
 شی، جسرف پہ عقل معلوم میری کلمہ ایمان، کفر طاعت، معصیت دے
 انسانی اعمالو حسن او قبح دے دوی قسمہ خیزو نہ دے قدرت دے نور
 پید اکری دی، یو داخلی نور او ٹیل خارجی نور داخلی نور خود سترگو نور دے
 چہ انسان کینے نہ نہ موجود دے، کہ دے چہ سترگو نہ نہ وی اوڈ داخلی نور
 محرومہ وی، تہ ہنر پہ ماہر اپری کینے فرق انشی کو لے
 دویم خارجی نور چہ انسان نہ بھر دے، مثلاً، عمر، بچلی، لالہین، دیوہ
 وغیرہ کچرے دا خارجی نور نہ وی، اگرچہ دے سترگو بینائی دے رستہ وی
 بیا ہم ہنر پہ نور تیار کینے دے ماہر او پری فرق انشی کو لے دوارہ نور نہ
 داخلی او خارجی چہ جمع وی تہ ہنر بہ علم او میلٹون حاصل دی۔
 دارنگ دے دویم قسم خیزو نور بارہ ہم دے اندر کوئی او بیرونی دوارہ
 قسمہ نہ نہ اکانو ضرورت وی، اندرون نہ اعلیٰ او بیرونی نہ اعلیٰ آسمان دے

دے دوارہ ضرورت حکم دے چہ ایمان او کفر، دینک او بد، ذخیر
 او دے میلٹون اشی، ہنر بیرونی نہ نہ روحانی امور دے بارہ کلام الہی
 دے چہ لکہ آسمانی نہ نہ انصر پہ شان یو بلہ آسمانی نہ نہ
 واتیمو التورالذی انزل معہ، او دوی دے نہ نہ اعلیٰ اعلیٰ کپیدہ
 سورۃ اعراف آیت ۱۵۷

دلیل حبی

۴ :

انسان دے بدن او روح مجموعہ دے دے بدن پہ وجہ ہنر دے چہ فی محبوباتو
 مثلاً دے خوراک خبثات او دے مکان خواہشمند دے یا دے محبوباتو حاصل
 دے دے رمال دولت، خواہشمند دے دے دے خیزو تسوسہ ہم دے انسان
 محبت فطری دے، او خالق کائنات سرہ محبت ہم فطری دے ہم دا وجہ دے چہ
 انسان پہ خپل قول تاریخ کینے دے محبت الہی دے تقاضا نہ خالی نہ دے پاتے شوع
 دا بیلہ خبرہ دے چہ کلمہ دے دے فطری تقاضے صحیح او درققت اظہار شوع دے
 لکہ دے مؤمنینو او مؤمنینو پہ شان یا غلط اظہار شوع دے، لکہ دے بت پرستو
 او مشرکینو پہ شان چہ ہغوی غیر اللہ دا اللہ تعالیٰ مظہر اگنر نو اوڈ ہنر
 عبادت لے اکرو، دے دوارہ صحیح او غلط طریقو اصلی محرک ہر دے فطری
 جذبہ (محبت الہی) وی تہ دے حدہ چہ دے دوس او چین خلق چہ دے خدا لے
 نہ منکر دی دے جذبہ نہ مجبور شوق حکم چہ دا ختمو لے نشی، چنانچہ ہنر
 دے فطری جذبے دے تسکین دے بارہ دلین او ما دے تگ مجسمہ انصاف
 خائے پہ خائے نصب کرل چہ دے ہغوی تعظیم و عبادت پہ صورت کینے
 جاری آسان لے شی، ما پہ خپل بل یو کتاب، کیونترم او اسلام کینے دے کیونستہ
 دا خبرہ نقل کرے دے چہ دے خدا لے پہ خائے بل یو مصنفی خدا لے دے خلق
 دے بارہ تجویز کرل ضرورت دی دے بارہ چہ دے دے فطری جذبے تسکین پر

اُشی، نو دی دا مقام خپلو ممتاز و مشرانو ته ورکړو. بھر صورت مُحبت
الهی و فطری جذبه ده دے دپاره د یو منظر ضرورت دے چه د
خدائی د خو بنے اونا خو بنے تابع داری اُکړی شي کوم ئے چه خو بنی
هغه اؤ کم داو کوم ئے چه نا خو بنی وی هغه اُ نکړو، لکه څنگه چه د هر محبوب
د محبت عامه تقاضا ده، اُس د خدائے د خو بنے اونا خو بنے معلومول
تر هغه نا ممکنه ده چه خدائے پخپله د خپل کلام په ذریعہ نه دی خود لی
ځکه چه دیو انسان خو بنی اونا خو بنی تر هغه نشی معلومیدے تر څو چه
هغه پخپله د هغه اظهار نه وی کړی لکه څنگه چه یو کور به د میلې د خو بنې
د خوراک انتظام تر هغه نشی کولے تر څو چه میلې هغه نه وی ښکاره کړی،
د الله ذات خود دے نه هُم ډیر بلایا و بالا دے، نو ځکه د هغه د محبت تکمیل
دپاره دا ضروری ده چه هغه موږ ته اُښائی چه فلا نشی غصیدے، اخلاق
اعمال او اقوال د هغه خو بنی دی او قلانی ئے نا خو بنی او د قسم خود لی بغیر د
کلام الہی نه نا ممکن دی دے دپاره د وحی او کلام الہی ضرورت دے چه
د هغه د خو بنے اونا خو بنے علم حاصل شي هغه کلام قرآن دے چه د هغه نه
ضرورت د کُورآن ثابت شوی.

۴: دلیل اتباعی

پہ دنیا کیسے اتباع اور تابعداری موجود ہے، اولاد والدین پر شاگردان
دستار داروں رعیت و حکومت ما تحت عمل کے چیلوا خیر انوار احسان میں
احسان کو تو تکررتا بعد از او فرما نیز داری، ادا صورتوں اور دے نہ علاوہ
نوس نول کے تابعداری صورتوں فطری اور معقول دی اور دے پہ وجہ نظام
تبدیل قائم دے کچھ سے اولاد والدین پر تابعداری نہ وی نو خاندانی زندگی
تباه شئی، شاگرد دستار دار خرمائے نہ وی نو نظام تعلیم بہ گپیوم شی رعیت

د حکومت او مانتقت عملہ د افسر نو تا بعد از نہ وی نو د حکومت
انتظام یہ نفس نفس شی کہ زیر احسان د مہل محنت تا بعد از نہ وی نو درینا
یہ بہ د احسان وجود ہم ختم شی، یہ دے د فیا کچہ د هر شیر د پازہ علت
از سبب موجودی دفعہ رنگ دے مذکور تا بعد از او او فرما نبرد اسر ک
پازہ ہم د علت از سبب ضرورت دے، چہ دفعہ د احسان او اقتدار
دے، یہ اولاد د والدینو یہ شاگرد د استاد از او یہ زیر احسان د محنتی
احسان د فرما نبرداری او اطاعت فطری سبب دے، او یہ رعیت د مکرر
بند مانتقت عملہ د افسر نو اقتدار د فرما نبرداری فطر سبب دے دے
پتحو صورتونہ علاوہ نور دود صورتونہ د فرما نبرداری ہم نشته
مثلاً، عاشق د معشوق اطاعت کوی او عوام د اہل علمو مثلاً د امام ابو حنیفہ
امام بخاری رحمہما اللہ او یا د اہل معرفت مثلاً د شیخ عبد القادر جیلانی یا
د نور مجاز کا نور محمد اللہ تعالیٰ تا بعد از ہی ہم کوی دے دوا د صورتونو
سبب حسن دے ہر حسن ظاہری وی نکہ د معشوق حسن د عاشق و پازہ
یا حق باطنی او معنوی وی، نکہ د علمائو دین او بزرگان دین حسن د عوام و پازہ
لہذا د دے تلووا طاعتووا سبب او علتونہ صرف دے ہر حق

① قُدْرَت ② اِحْسَان ③ حُسْن

پہ انسان کنی چہ و درے و نہ یو ہم علت موجودہ ہی نو دھنہ اطاعت
کولے شی حالانکہ داد انسانی ذاتی خوبئی نزدیکی بگم دہنہ عطا او بخششی
دہ ہر کلمہ چہ حق او بد متعلقہ دے درے و انوسر چشمہ او جامع دے
او اہل صفتونہ دھنہ ذاتی او قوی نزدیکی نو دھنہ دے اطاعت اکثر پیش
ظہرت غوازی چہ ذہنہ ذاتی اطاعت و خائفاوی طریقہ و دہنہ دھنہ ہی
دھنہ ذاتی چہ دھنہ و حق او کلام نو دھنہ ہر اتر علیہ السلام پر ذریعہ
انسان نو تہ اتر ہی چہ دہنہ لامہ صحیح طور متعین نہیں دے و ہی نوم

قرآن دے چہ ہمیشہ دپارہ محفوظ دے، لہذا ذنوع انسانی د پامرا
د قرآن ضرورت ثابت شو

۸ : دلیل نفسیاتی

انسان کہ چہ د خپل نفس اور روح پہ آکینے نظر و اچری نو د کلام الہی
یا د قرآن ضرورت پخبلہ د دہ ذرہ د ما غوارہ ضمیر خاموش آواز دے
یو سلیم الفطرت انسان کہ ہنہ پہ صبرائے اخریقہ کئے وی یا آزا د
قبائلو پہ غرور نو کئے، ہر کہ چہ ہنہ یو بدکار مثلاً د یا قتل ناحق
کوی نو د ہنہ دماغ او ضمیر د دے جرم کولو نہ ضرور متا ترکیز ی او
ہنہ پہ خپل ضمیر کئے د دے، جرم دا ثریو نسردو وندولے نکندہ
او انقباض محسوسوی سر د دے چہ ہلنہ پہ دے فعل د دہکوت کو کئے
ہیخوت بروی نہ خو خہ حکومت، موخوی نہ خو عدالت یا پولیس او نہ پہ
دغہ بخا کئے خہ ضابطہ او قانون نافذ العمل وی بلکہ دا علاقہ
د ہرقانون نہ آزاد وی، اس سوال دا پیدا کیزی چہ پہ دے حالت
کئے د دے دروندانی، نکندہ، انقباض سبب خہ دے ؟

کچرے دا او ٹیلے شی، چہ دہ جرم کریدے قانون کریدے نو داسزا
حکہ غلط دی چہ ہلنہ نہ قانون شتہ او نہ د سزا دیرہ شتہ بیاد
دھے تاثر و چہ خہ دہ ظاہرہ دہ چہ داد دہ ضمیر ہنہ خاموش آواز
دے گوم نہ چہ دے دا محسوسوی چہ ضرور دہ خہ قوانین کریدے
کچرے ہلنہ انسانی قانون شتہ نو برحقینی او الہی ضابطہ د انسانی اعمالو
دپارہ ضرور موجود دہ چہ پہ دغہ جرم د غما ضابطہ ماتہ شوی دہ
او ہنہ حقیقی او الہی قانون چہ د گوم نہ پہ خلاف کولو دے مجرم
پہ ضمیر کئے دا تاثر پیدا شو دے دے ہمدھ کلام الہی یا پم بلو کئے

قرآن دے، چہ دہ نہ د قرآن ضرورت پہ نفسیاتی تاثر ثابت شو

۹ : دلیل تخلیقی

عالم دینے اللہ نہ بغیر نور بول مخلوق صرف د دہ و خیزو نو دے
انسان او خادم انسان، عالم تخلیقی الہی او فعل خداوندی دے نو پہ دے
کئے بہ ضرور خہ حکمت وی، خکہ چہ حقیر انسان بلا فائدے یا بلا حکمت
ہیخ یو کار نہ کوی، نو دہنہ خالق بہ خنکہ بے فائدے او بے حکمت یو کار کوی
مشہورہ دہ چہ فعل التحکیم لا یخلو عن الحکمة اس عقل دا ضروری گہری
چہ د انسان یا خادم انسان پہ پیدا کولو کینی حکمت شتہ، خادم انسان
حکمت خود ایسے ظاہر دے چہ د عرش نہ ترفرشہ پورے بول خیزو
دا انسان د فائدے، پرورش او خدمت د پارہ دی، زمکہ معدنیات
نباتات، حیوانات، اور، اہر، ہوا، نمل و دہ گری او سبز، ستوری و
غیرہ بول د انسان پہ خدمت کینی مصروف دی، لکہ خنکہ چہ د قرآن
کریم ارشاد دے :-

وَسَخَّرْنَاكُمْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ طَائِفَةٍ لِّمَا يَشَاءُ رَبُّكُمْ ۖ هُمْ عَلَيْكُمْ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ۚ هَٰذَا سَبِيلُ الْحَقِّ ۚ
پہ زمکہ کئے دی،

خالق کائنات زمکہ او آسمان ستا سو پخدمت او پہ فائدہ کئے پہ داسے زبرد
جبری ذمہ داری لگولی دی، چہ پہ ہنہ دنگران مقررولو خہ ضرورت نشہ
او نہ د انسان پخدمت کئے د سستی یا د غفلت خہ ویرہ شتہ لہذا
دا واضحہ شہ چہ د انسان نہ بوا بول مخلوقات دا انسان د خدمت او تربیت
دپارہ پیدا شوی دی کچرے پہ دے کئے یو خیز ہم موجود نہ وی لو انسان

ژوندے نہ شو پائے کیدنے دا ہم تاجتہ شہرہ چہ دے اشیاء و تخلیق
 مقصد و حکمت دانسان ژوند قائم سائل دی اُس دے ورگوئی
 انسان و تخلیق حکمت خہ دے ہ ہر گلہ چہ کارخانہ عالم دانسان
 دیارہ پیدادہ نو کا ضروری خبرہ دہ چہ انسان و عالم دیارہ نہ دے پید
 دہغہ دلیل دادے چہ دا پھول عالم کہ نہ وے نو انسان ژوندے نہ شو پائے
 کیدے کچرے انسان نہ وے نو عالم پائی پائے کیدے شہرہ خیرہ دادہ
 چہ انسان اشرف المخلوقات دے دہغہ و تخلیق مقصد بہ ہم اشرف
 وی لکہ غنکہ چہ اُس د خرنہ اشرف پہ دے وجہ دے چہ دہغہ مقصد
 ہم د خرنہ اعلی دے - خلاصہ کلام دا چہ جہان انسان دیارہ دے
 او انسان خالق جہان دیارہ، ہغہ بہ د نائب خدا و تخلیفہ خدا
 پہ حیثیت ہغہ کارکوی چہ دہغہ د آقائے حقیقی کومہ منشأوی، پی
 دہغہ منشأ الہی بہ پیچیدہ عامل وی او بل بہ پیر - عامل کوی او دے نہ
 و پیلے شی عبدیت او بندگی :

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ۚ سورة الذاریت آیت ۵۴ : کائنات و عبادیت اور بندگی کے بارے میں یہ دے بندگی کہنے کے لئے اور نہ تعالیٰ ہیچ قابلِ کائنات اور انسان فائدہ دے دے دے چہ ہندہ دخیل مقصد تخلیق تکمیل اگر ہی خود حیات ابدی دخواستہ الوند بہ فیضیاب شہداء اس مقصد تخلیق یا مددگار الہی معلوم و نود بارہ ضروری کہ چہ پہلے خالق دہندہ دخواستہ اگر ہی اور ہندہ بغیر کلام اللہ اور وحی الہی نہ ناممکن کہ افواج کہ کلام الہی ضرورت ثابت شریعہ ہندہ ثانی

۴۰ : دلیل ترحمی

رحمت اور شفقت خدائی دعا، اے کمالِ حقیقت دی و رحمت دی و خدائی کمالِ شفقت

دے، چہ دے، ذالہ ذات پاک دے دے وچے قرآن کئے خائے پہا
 رحمت الہی ذکر موقوف دے پہ نورو آسمانی کتابوں کئے ہم او عقل نقا ضاہم
 دے دے چہ یہ خالق کائنات کئے و رحم ضروری، داعالیم کائنات یوا یکینہ
 دے یہ دے کئے رحمت الہی صاف بشکامی، کائنات کئے صرف دے وچے نورو
 ۱) مرحوم، او منعم، پہ چاہر رحمت او نعام وی ہفتہ انسان دے
 ۲) رحمت او نعمت، دے آسمان نواز دے دے ہفتہ ہول مخلوق چہ دے وچے
 تعالیٰ دے رخہ دے انسان دے بارہ نعمت او رحمت سامان دے،
 وَإِنْ تَعِدُوا نِعْمَةً لِلَّهِ لَا تَحْصُوهَا : سچرے تاسود اللہ تعالیٰ نعمتوںہ شمیر
 إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿۷۰﴾ سورہ : غوار یوںہ شی شمرے بیشکہ انسان
 ابراہیم آیہ ۷۰ : بے انصافہ او ناشکرہ دے،

۱
 ۲
 ۳
 ۴
 ۵
 ۶
 ۷
 ۸
 ۹
 ۱۰
 ۱۱
 ۱۲
 ۱۳
 ۱۴
 ۱۵
 ۱۶
 ۱۷
 ۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

شیء چہ انسان خود پہ مہلک اور تباہ کن اعمال کیے مبتلاوی اودے دیر
چپ وی، حالانکہ انسان بے خبر دی اودہ ذات پہ ہر شے خبر دار دے
نودہ در حمت نقا ضادہ چہ کہ ہفہ کہ جانہ یہ دے ہدایت نامہ مہجور وی
چہ یہ ہفہ کہنے کہ نجات دہندہ او مہلک و عقائد و اعمال کو تشریح و ویستون
مہجور وی، ہمدغہ ہدایت نامہ کلام الہی یا قرآن دے چہ دے انسان
کہ ضرورت دے۔

دقرآن صداقت اور اعجاز

دقرآن دہ اعجاز یا دہہ دہ مہجور کی دہ مطلب دادے چہ قرآن کلام الہی
دے آسانی اور تابی ہدایت دے، دے علوم و معارف دالہ تعالیٰ ذات
علو و عرفان دہلا محمّد و دسر چہ ابدی قوانین دی دیوانسان دہندہ
اوناقص فکر اور دہما غونہجہ نہ دہ او نہ دادانسانی انکار و نظر یا توپہ شان
دو کہم خیال، جذبات او خواہش نفسانی نہ اثر او تبدیلی قبول و نکو تصور انو
مجموعہ دہ، دہ فطرت او حقیقت دے چہ کلہ نہ بدلیزی او نہ یہ ہفہ کہنے د
غلطی شہ گنجائش شہ نہ دے یہ قوانین کو کہنے دہ ترمیم و تبدیلی ضرورت
شہ او نہ دہتولو بشری قومونو دہ حق و سوسرہ تری دعدل او انصاف
دلو کہ لارے نہ داکورید و احتمال ممکن دے، چہ دہفہ متعلق دقرآن
کریم پچہ ترتیب وار دعلوم دارنگ دہ۔

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَدَقُرَانِ يَهْ مَطْلَبُ كَيْفَ وَرِئْدَ وَرِئْدَ
لَا مِنْ خَلْفِهِ وَتَنْزِيلُ مِنْ حَيْكِلِهِ حَيْدٍ دہفہ باطل دہتولو ہفہ گنجائش شہ
سورہ حم السجدة آیہ ۳۲ : دہدہفہ ذات نازل کردہ کتاب دے
چہ دہ حکمت او دانایی سرچشمہ دہ او یہ تلووصفات کاملہ و مصروف د
لَا مُبْدِلَ لِكَلِمَاتِهِ سورہ انعام آیہ ۱۱ : دہقرآن کہنے دہفہ ترمیم و تبدیلی گنجائش

وَقَدْ كَلَّمَتْ رَبِّيكَ صِدْقًا وَدَقُرَانِ هَذَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ
عَدْلًا لَاطُورًا انعام آیہ ۱۱ : دہانسانی عدل کہنے پورہ او مکمل دی
اُس یواسے داخبرہ پاتے شوہ چہ ایادہرشتیا دالہ تعالیٰ کتاب دہا دہانسانی
ذہن دہخواری نتیجہ دہ، کچرے اولہ خبرہ صحیح وی نویابہ ہر یو غیر
الہی طاقت دے دے، ورا ندے عاجز وی اودے کہنے بہ ہفہ شک پاتے نہ فہی
چہ دہ کلام الہی : دے او کچرے دویہ خبرہ صحیح شی نویابہ بہ
دے کہنے ضرور شک وی چہ دہ کلام الہی دے او کہ نہ، موبز بہ ورا ندے
دانابتو چہ قرآن مہجور دہ او تلو انسانی طاقتونہ دے ہتو شہ
چہ دیور و کوک جزر حصہ جزو و لونہ ہم پاتے دی، ہم داوجہ دہ چہ
دکلام الہی او مہجور دے او ادا لکہ دتورو پیغمبران علیہم السلام دہمہجور
پہ شان دیو وخت دیار دہمہجور نہ دہ بلکہ تلو دہ پارادہ چہ
دے جواب دے مہجورین ترقیامتہ ہم فہی ورا کوئے او دیور پیغمبران
جارج سبیل دے خبرے نہ پورہ دہ شہی کیدے شی لکہ چہ ہفہ لیک
چہ دیوانسان قلم دقرآن پہ شان مہجور کتاب ہفہ فہی لیک بلکہ دہمہجور
دہمہجور دہی کو لونہ ہم نویہ مہجور دہ دہ تاریخ اسلام جلد ۳۲
از عبد القیوم ندوی دہتولو نہ اولی موبز دقرآن دہ اعجاز او مہجور کیدو
تشریح کو چہ پہ دے خبرہ پوہیدل آسان شی :

دہمہجورے او اعجاز تشریح

یہ دہیا کہنے قومہ خیزونہ چہ ظاہری دہفہ تلو درے قسمہ دی
① عادیات ② عجائبات ③ معجزات

عادیات

عادیات ہفہ خیزونہ دی دہمہجور چہ ترون ہفہ مادی اسباب دہسوسرہ
وی چہ عام خلق نے پیڑنی لکہ دہخشو کو لونہ غم یا شو کیدل اودہ لکہ دہ

کولونہ دچورے اُونہ راٹو کیدل، دَداروپہ استعمال مرض لوے
کیدل، دودئی خوراک سرہ لوبہ او او بوخشلو سرہ تنہا مائیدل
د تجارت نہ گتہ موندل اوپہ سامان جنگ سرہ برے موندل دا
امور عادیہ دی او د عام رواج م مطابق دے نہ ذکر شوی نتیجے حاصل

عجائبات

عجائبات ہفہ یزوتہ دی چہ د مادی اسبابو پر
نتیجہ کینے پید اکیزی، مگر د مخصوصا و ماہرینو
نہ بغیر عام مخلوق نہ د دے اسبابو د ہفہ د پیداشو نتیجہ ہفہ علم نہ
وی، مثلاً سائنسی نوی مصنوعات د کشین پہ زور اکرکا دے ز خلول
الوتکہ اوتخول، سمندری جہاز چکلول، رینڈیو سٹیشنونہ آوازونہ
او تقریرونہ خورول، میزائل، آئٹم بم او ہائیڈروجن بم جو رول دا ہول
پہ عجائبات تو کینے داخل دی، دارلک سحری عملیات د مادی اسبابو
لو د مہارت پید اوار دی، لیکن دے مخصوص مخلوق نہ بغیر عام مخلوق نہ
دا اسباب اوپہ دے اسبابو د انہ نتیجہ معلوم نہ وی نوخکہ ورتا
دا خیزونہ عجیبہ، علوم میری، بیا پہ عادیاتو او عجائباتو کینے پوخا صیت
مشتراک دے ۔

مشتراک خاصیت

دے دوار د قسموپہ دول نو د خلق
ہم جو رولے شی فرق صرف دوسرہ

دے چہ پہ عادیاتو کینے مہارت ن ضرورت نہ وی، شوک ہم چہ غم
اگر ی، نو غم ریلے شی، لیکن عجائباتو کینے د مہارت فن
ضرورت وی صرف یوماہر انسان د ہفہ ایجاد اکر ی اوروپہ زندگونی
ماہران نے بیا جو رولے، لکہ خنکہ چہ امریکہ ایتم بم او ہائیڈروجن
بم جو رولے بیا چین دے پہ دو لکھرو، دینہ ثابتہ شوہ چہ عجائبات ہم
دے خیزونہ نہ دی چہ بل یوماہر انسان نے نہ شی کوئے نوخکہ دے

عجائباتو نہ معجزہ نشی ویلے،

معجزات

معجزات ہفہ دی چہ ریو خوپہ ہفہ قسمہ عامو عادیاتو
خاصو عجائباتو مادی اسبابو باندے د انہ دے
بلکہ دے جو د خالق کائنات یہ مخفی قوت او مشیت او انہ وی او دا
بغیر دے بنی علیہ السلام نہ بل ہتھوک نشی حاصل کوئے مثلاً الوتکہ ہم
الوئی، او د سلیمان علیہ السلام تخت ہم اوتلو لیکن اولہ معجزہ نہ
دے او دومیہ معجزہ دے الوتکہ ہر انسان جو رولے او اوتلو کوئے شی لیکن
د سلیمان علیہ السلام تخت صرف پہ مشیت الہی اوتلو چہ دا قول نہ
خوچا ورا نہ دے اکر دے شونہ اس شوک کوئے شی او نہ بہ آئندہ کا خول
اکرے شی ۔

قرآنی معجزہ، بلاغی دلیل

پہ دنیا کینے دوہ قسمہ مصنوعات
دی، الہی مصنوعات لکہ

نہرہ سلو د مئی وغیرہ او بل انسانی مصنوعات مثلاً موٹر سائیکل وغیرہ
اس موٹر چہ غور اکر و نو بنکارہ غتہ فرق داد دے چہ الہی مصنوعات
د انسانی طاقت نہ بھر دی، او انسانی مصنوعات دا سے نہ دی بلکہ بل یوماہر
انسان نے ہم جو رولے شی مصنوعات الہی نہ خوب انسان جو رولے شی
نہ دے د بارہ پہ دنیا کینے کار خانی شتہ او نہ خوپہ بازار کینے خوشخبری
ہم د غہ حال دکتا بو نو ہر دے د انسان جو رولے کتا بو نہ دے نہ دی
چہ دے پہ شان یاد ہفہ نہ بنہ بل شوک نشی جو رولے مگر د قرآن متعلق
د امور دے چہ دا د خالق کائنات د علم او قدرت نتیجہ دے د دنیا ہول
انسان پہ جمع دے دے شان خہ چہ دے دے دیووردکی سورت الکوثر
چہ یوکرینے نہ عجائبات نہ دے، پشان ہم نشی جو رولے دلہ ہفہ شک
پانے نہ شو چہ داد اللہ تعالیٰ کلام دے، لکہ خنکہ چہ ہر پہ دے معیار قرآن

کریم پیچیلہ د خیل اعجاز اود کلام الہی کید وید، بارہا کہنے د عربی فصاحت
او لغات و تہ د مقابلہ دعوت و ذکرے دے، فرمائی،

وَأَن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ
عَبْدِنَا فَاذْكُرُوا سُورَةَ مِّن مَّنْ ذَلِكِ
وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ أَفَكُم مِّنْ دُونِ
اللَّهِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٠﴾ سورة : امدادیان ہم را ابلئی او دے دیو
المقره آتہ ۲۲۰

اودائے ہم ورسرہ افرمائی:

وَكُنْ تَفَعَّلُوا، سورة البقرة الآية ۴۴ رخصتاً سودا سے ہجڑے نشی کو یہ
 یہ دویم ایت کہنے دے نہ ہم زیات مضبوط ہو کوئی فرمائی ۔
 قُلْ لِّمَنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ قُلْ لِلَّهِ يَجْمَعُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَلَٰكِنَّا نَحْنُ
 اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذِهِ الْقُرْآنِ لَآ يَأْتُونَ ۚ : دوبارہ جمع شی چہ ذکران مثل
 بِمِثْلِهِمْ وَكَوْكَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ۚ : جو پکری اور راڑی، نوشی راڑی
 فَلْيَهْرَءُ (ط) سورة بنی اسرائیل آیت ۷۷ : اگرچہ د اہول یہ دے کہنے کیوں
 ملا ہوا کری ۔

پہ دے ایت کہنے واسے یو قوم تہ خطاب دے دے کو مچہ پھیل ادبی قابلیت او
پہ فصاحت او بلاغت باندا ناز و وہغوی و قدان و دشمنان و او اول
مقصود دھغوی ذرا آئی دعوی غلطول او مانتکول و او اعلان د حضور
علیہ السلام پہ حوالہ مہارکہ اکرہے شر کو مچہ ائی و نہئے شعر و شاعری
نزد و لا و نہئے فصاحت بلاغت کہنے خد بقرہ او مشق لولو بلکہ دوی
دا خلویبیت کالہ عمر داسے تیر شعرے و رچہ د غزلیان پہ ماہرین کہتے
دکہہ ہیچ شہرت نہ و و یہ داسے حالت کہنے دے اعلان د ہغوی تاؤنر

ہم زیادت کر دیکھو کیدے شوقے نوھنوی بہ پہ دیرہ آسانہ قرآن او
صاحب قرآن تہ پہ دے سختہ مانے ور کرے وہ چہ کم ہاکم یو
کرینہ عبادت خوبہ کے قرآن پشان جو رکھے رہے حکم چہ قرآن
پہلے ہم دا قرار دے کچرے دا ہے اُ شو نو قرآن بیا کلام الہی نہ
دے او صاحب قرآن بہ دُ خدا کے رسول نہ دے لیکن ہنوی پہ خیل ادبی
ذوق او فطرت سلیم پہ بنیاد قرآن مثل جوہ دل نامکین اُ گنول او دے
آسانے لارے پی خانے قرآن د مقابلہ دبارہ د جنگو نو دیرہ گرانہ او طری
تر بینہ طریقہ اختیار کرے چہ پہ ہف کینے مالونہ او خانونہ تباہ کر
اوشہ خوہر پکینے دخیل ملک او وطن نہ ہر لاس اُ وینکو سرہ دے
چہ پہ دے کینے ہم ور تہ کامیابی نصیب نہ شوہ د تورے او خونریزی د
مانی جانی قربانی ور کول او د ژبے او د قلم خور لو آسانہ طریقہ
پریمبول دے دلیل دے چہ دری سرہ د قرآن د دے چیلنج ہیج
جواب نہ ور حالانکہ دا حقہ خلق و چہ د دی د فصاحت او بلاغت جواب
بہ ترقیامتہ اُ سکرے شی دا خود قرآن د اچھا زبانی دلیل دے
چہ دیر صفا او آسان دے لیکن د یورپ و غیرہ مستشرقین و کرام اسلام د
مقابلہ دبارہ صرف د غور و نظر کا نوا و معاوضہ و ضمیر لو پہ غرض بیا ہم
خوگوارم بے بنیادہ اعتراضات کری دی ہنہ بہ مؤمن بہ وار وار
نقل کو و او جواب بہ کچرے ور کو کرے۔

اوله شيء

اولہ شبہ اولہ شبہ اہل استسحاق واکثریدہ چہ کیدے
شی و عرب نصحا و پدے و چہ بل قرآن نہ جوہ
چہ دائی ضروری نہ گنہلہ نہ داچہ کہ بل قرآن جوہ و لونہ عاجز و کک چہ
یو انسان بنو یازک نہ خونے شی یکن دغلہ کہ تللو ضرورت نہ گنہری و ک
جواب دادے چہ بشک کہ بنو یازک سفر د پادہ یواچہ قدرت کافی نہ

دے بلکہ دتللو باعث ہم ضروری دے، نو کچرے دقرآن پہ مثل روپو
باندے دعو بولغا قارو دے، نو دے نہ بلکہ نیا ته کومہ موقعہ
کیدے شوہ حکمہ چہ قرآن ته شکست و رکولو د پاره ددوی او دقرآن منکر
پہ منیج کئے مقابلہ پہ دے وجہ جاری وہ چہ قرآن ددوی دپلا گئی دین
یا ایل کولو، نو دے متا یلے ضرورت دے د پاره دوچہ خیل پلا دیکھ دین بہے
ہم بچ کرے وے او دقرآن مثال پیش کولو سرہ بہے دے مذہبی
مقابلہ کئے خیل حریف بتولی مسلمانانوا صاحب قرآن ته ماتے ورکریے
وہ، دقرآن پہ مقابلہ کئے دوی ته خیلہ بریانی دومرہ عزیزہ او ضروری
وہ چہ دے د پاره دوی یے کچہ مانی او جانی فکر بانی و رکولے چہ بہ ہفے
جناک بد ر، اُحد، خندق او خنیں واقعات او پہ قرآن منکر باندے پہ
مکہ معظمہ کئے ددوی ہفہ ظالمانہ کارنامے کواہالے دی، ہفوی پہ دے
سہ پوہ دوچہ قرآن ته پہ ماتے ورکولو بہ د ہفوی دین بریالو شی او د
ہفوی د فصاحت بلاغت سے مثلی بہ ہم اُچھے شی او د دے مذہبی جنگ
یو فریق (مسلمانان) بہ ہم خوار اوزار شی اُس دلتہ داشبہ داسے
عبث دہ کہ خنگ چہ پہ صحرا کین دتندے نہ صر سری پہ بار کئے او یلے
شی چہ دے خوبزے و وہ اوہو غیلو کئے قدرت ہم رو لیکن دابو غیلو
ضرورت دژند وور آنریں بہ فکر غلیم جان ددے نہ علاوہ حضرت مولانا محمد
قاسم نانوتوی رحمہ اللہ تعالیٰ آریہ ساج بانی پنہوت دیا سند ته دمنظر
چیلخ و رکولو نہ پس ہرکہ چہ ہفہ ته ور غلو، نو ہفہ نہ د حضرت مولانا
علی مقام پہ ٹو مبومنا ظرو کئے بکار د شوے وولو جوہ انکارے او کپو
او دے ویل چہ مالارادہ دمنظر سے نہ دہ کپے نہ حضرت مولانا افرمایا
چہ ارادہ خد دا ختبار شے دے کہ اول و نہ دہ کرے اُس تے اکہ بہ دے
خبرہ ہفہ خاموش شو داحال ددے شہے ہم دے موہن و ابوکچرے

مشرکین مکہ د نظیر قرآن پیش کولو ارادہ نہ وہ کرے، نو د عراق مصر
شام لبنان او د بیروت ہفہ گنہ شمیرہ عیسایان و اُس دقرآن د نظیر پیش
کولو ارادہ اُکری، حکمہ چہ د ہفوی مودنی شریہ عربی دہ او پدے ڈچہ
کئے دوی گنہ شمیرہ کتا بونہ لیکلی دی او پدے دیو جلد و نف کئے عسری
آفتونہ جو رکوی دی، د عربی ڈچے لوکے لوکے شاعران ہمدی عیسائی،
غبت غبت حکومتونہ او قومونہ کدور و نہ رو پی ہرکال دقرآن او
د اسلام پہ خلاف خرچ کوی، کہ دقرآن نظیر پیش کول آسان وے نو د
دے دومرہ کرانے مقابلو او منصوبہ پے خائے بہ ٹی واکری و لیکن ممکنہ
دہ چہ عیسائی قومونہ خوشبود متی تہ اُرسی مکرودا ہچرے نشی
کیدے چہ دوی دقرآن مانوے پیش کوی۔

دویمہ شبہ

اہل استمراق دادویمہ شبہ کرے دہ چہ
کیدے شی دعو بولغا قارو سرہ ہفہ اسباب
موجود نہ و کوم چہ دقرآن جوہ و لو د پاره ضروری وہ داشبہ ہم حکمہ
پہ خایہ دہ چہ دیو خیز جوہ و لو د پاره ضروری اسباب صرف خلور غیز وری
(۱) قدرت یا مہارت (۲) مادہ یعنی ہفہ مسالہ کوہ نہ چہ دا جوہ پری
باعث او محرک، یعنی داسے مقصد چہ ددے پہ جوہ د لوآ مادہ کوی (۳) نمونہ د
ہفہ خیز چہ کوم جوہ و ل غواہی مللا د میز جوہ و لو د پاره اول دا ضروری
دہ چہ جوہ و لکے د ترکا نہ اولو ہاروی ددے قدرت او مہارت د لری، یو
عام سرے تے نشی جوہ و لے،

دویم۔ داچہ لکے و، موجود دی، حکمہ چہ پغیر لکے میز نشی جوہ پدے
دہ دہم۔ خیز ہفہ باعث دے چہ پکوم د میز جوہ و لو مقصد حاصل پری
مثلاً د میز قیمت حاصل و ل یا پچلہ د ہفے د استعمال و لو ضرورت۔
لری خلور ہر، خیز د میز نمونہ دہ۔

داخل و ظاہر دہ چہ در عرب فصحاء و سرہ داخل و رانیہ اسباب موجود و
ان اول قدرت او مہارت ددوی خود و سرہ دو چہ در نظم و انثر و دوا و صر و تو
کینے ددوی جواب نہ و و کہ دوی ہم دغہ مشغلہ و کہ مادہ دقرآن ہفہ
آنہ و ثبیت حرفونہ دی، چہ ہفہ ہم موجود و دوی بتول کلام ددے نہ
جور و و، دبل قرآن جور و لو باعث او محرک ہم دوی سرہ موجود و و و و و
دقرآن مقابلے کی پادہ ہفوی سر و نہ پہ تلی کینے اینی و و، چہ ددوی زور دین
محموظ شی ۔

رم، خلوص مر دا چہ نمونہ دقرآن ہر موجود و نبی علیہ السلام ورتہ بار بار
قرآن آؤر و لو، بلکہ دایسے قرآن جور و لو دپادہ ورتہ چیلنج و سر کرے و و
نو حکمہ دا شبہ ہم بے حجابہ دہ ۔

دریہ شبہ

دریہ شبہ دادہ چہ کیدے شی، فصحاء و دغز
دقرآن ماثون جور کرے وی جو صو ورتہ نہ دی
دار سید لے، ذاہم عرب دما شو ما نو خبرے دی، حکمہ چہ دغہ وخت
کینے سواد خو کسا نو نورہ تزلہ کینا دقرآن خلاف وہ او اس ہم دقرآن
صو کو پہ نسبت دقرآن د مخالفینو شیر پہ کینا کن ویر زیات دے
ہر کلمہ چہ ددغہ وخت ہفہ لہ و مؤمنانو قرآن تر موجودہ و مؤمنانو
اؤر سولو نو دیر و مخالفینو ددغہ وخت، موجودہ وخت دے دیر و مخالفینو
تہ وے راؤ نہ دسولو، کہ ددے خبرے دلیل دے چہ دایسے ہیچ نہ و کوشی
حکمہ خو بنکارہ قدرے ہر نہ شو،

خلوص شبہ

خلوص شبہ دایسے دہ چہ یوسائنس دان
یو نوے خبر ایجا دکوی بل سائنسدان دایسے
نشو کوے دا ددے خبر کہ لیل نشی کیدے چہ دقرآن پہ مثل بل تہ جور و بل
ددے معجزہ دہ، ددے جواب دادے چہ نو مصنوعات کینو خبر و نہ دی چہ

چہ یوما ہرے جور کرے بل تے خواہ مخواہ جورہ وے شی اقرآن کینو نہ
دے حکمہ خو تراوسہ چا جور نکرے شر ۔

پنجمہ شبہ

پنجمہ شبہ دادہ چہ دقرآن او سحر یو مثال
دے سحر ہم بغیرک سا جر نہ بل شوک نشی
کوے نو حکمہ داد خالق کائنات فعل او معجزہ نشی گنرے، ددے جور
دادے چہ سحر او معجزہ کینے دغز کتے آسمان فرق دے سحر کسبی او د
اسباب بولاندا دے دے اگر چہ داسباب بنکارہ نہ دی کہ بل شوک ہم دغہ
اسباب استعمال کرے نو ہفہ ہم کس سحر عمل کوے شی لکے چہ پہ ہرہ
نرمانہ کینے دیر ساحران موجود دی دمو منی علیہ السلام دھمسا کار کسبی نہ
دے نو سیداستی ددے اقرار یان بتول چہ دا معجزہ دہ ۔

شپرمہ شبہ

شپرمہ شبہ دادہ چہ اہل استشرق وانی چہ
دپیغین علیہ السلام فصاحت او بلاغت بے مثلہ
و و حکمہ بل چا ددے مقابلہ نشوہ کینے شکونوی ہے خو قرآن د محمد صلی اللہ
علیہ وسلم کلام وے ددے جواب دادے چہ عرب بو پخیلہ وے دا شبہ پیش
نکرہ چہ ہفوی دقرآن اولنی بدتریل ک شمنان و و د ہفوی اہل استشرق
زیات خبر داری، بلکہ دا تیر شو، بتول شہادت ہر کلمہ چہ پخیلہ فصیحاً نو د
عرب پیش نکرے نو معلومہ شوہ چہ تزلے غلط او بے حجابہ دی ۔

دویمہ وجہ دادہ کچرے قرآن در رسول اللہ صلی علیہ وسلم کلام کانو دغہ
پہ احادیث مبارک و قرآن کینے بہ بیا ہیچ فرق نہ و و، حکمہ چہ ہفہ دغہ
اوشان پہ احادیثو کین قطعاً نشوہ کومچہ پہ قرآن کینے موجود دے دلت
مستشرقین بل ہذا پیش کوی چہ دنی علیہ السلام کلام دہ قسبہ و و یونوری
بے تیاری چہ معکونی بہ و و بل ک تیاری او غورو فکر والا چہ ہفہ بہ بے
مثلہ و و، نو دا عذر ہم حکمہ غلط دے چہ دیر کونہ یوسائنس کونہ

ظاہری و نہ ہم کار کیا ہے شی، او مجھڑا غیر اغلبہ نہ دہا، "اکتروارد"
 "تسمیٰ ان لاجک" کہنے لیکے چہ دیبا بان پہ درو کو تو کہے کچرے تہ پنخہ
 ویش تو کجیا نے ملاؤشی نو دا ضروری نہ دہ چہ نہو سو ونجہ او یا دو
 کجیا نے دہم دغس دی، مطلب دادے چہ جگڑ نہ او اسباب چا بیانے دی
 چہ انسانی عقل معلومہ کوی دی او کوم اسباب چہ نامعلوم دی ہفہ
 نسبتاً دیرنیات وی، لہذا دہرے واقعہ محل ددے معلومہ علتونو پہ
 کجیا نو پراسنل صحیح نہ وی، پروفیسر ہکسلے لیکے، چہ موثر د فطرت
 حد بندی نہ شو کوئے، ددے مطلب دادے چہ موثر پہ فطرت واپا بندی
 نہ شو کوئے چہ کوم قانون دلاندا ہفہ ذات کار کوئے دے نو دہفہ
 نہ بغیر کے نہ شو کوئے، دانگلستان ولیم جیونس لیکے چہ "پکار خانہ
 فطرت کہنے خداوندی مداخلت نہ موثر باطل نہ شو ویلے د کائناتو خالق
 کہول او زیاتول ہم کوئے شی، دادے رائے د مغرب د دیگرو فلسفیا نو دہ
 اوغیا پہ نزدہم دارائے حکمہ صحیح کیہے شی، چہ قانون تعلیل بنیادہ ناقص
 لتون دہ چہ ہفہ نہ یقینی علم نشی حاصلیدے، او دہ تولو سائنسدانانو ہننے
 شوے قانون دے چہ تجربہ اولتون چہ پردہ محیط نہ وی نو ہفہ نہ یقینی
 علم نہ شی حاصلے دے، مثلاً خودنو پہ تجربہ کس چہ خومرہ اور نہ
 را خلی دی نو ہفہ سوز و ل کوی جویا ہم آیا موزہ دہو لو اور نو تجربہ
 کریدہ او دہفہ اور ہم موثر تجربہ کریدہ خہ چہ کوم کن حضرت ابراہیم علیہ
 السلام غور زوئے شوے و کچرے تہ مودہ کرے نو دا ناقص لتون شو چہ دہفہ
 تہ آتش ابراہیمی فیصلہ نشی کیہے دہینہ علاوہ ہر علت چہ کوم یومعلول
 پیدا کوئی نو دخیل ہر مودہ طاقت پہ ذریعہ کے پیدا کوئی چہ۔

کوم دہ کہے موجود دی خودا قوت د خالق کائنات بخشیش او ورکری دہ
 چہ ہفہ اگستے ہم شی چہ کے داخل نو دہ ہفہ صلاحیت ختم شوا و
 پہ دادے علت باندا ہے بیا معلول ہچرے تہ شی مرتب کیہے، ہم دہ
 رنگ کچرے یومعلول بغیر د علت نہ موجود شو مثلاً پہ عصائے موسیٰ
 علیہ السلام سرہ د سمندر بیلیدان دا ہم د خالق فطرت کار دے چہ
 پہ ہسا کہنے کے دیلو لو طاقت کیستود کوم ذات چہ بہ دے کہنے ورا ندا ہے
 دا طاقت نہ وی ایسود دے نو دے وخت دا معلول یا علت شو تہ چہ معلول
 بے علتہ، دا خودنو تہ فلسفہ مطابق لیکل آکری، ورنہ اصل جواب خودا ہے
 چہ د علت معلول خبرہ بالکل غلط دہ خالق فطرت چہ خنکہ اغوازی ہر
 ہم ہفہ کوئے شی، کلمہ د علت معلول مطابق کارا شی نو تا غیر او طاقت
 ایسود و تہ ہر دعتہ ذات دے، او کلمہ بغیر دے نہ چہ اشی ہفہ صرف
 پہ ارادہ الہی کیہی اصل خیر ارادہ الہی دہ، معجزات ہم ارادہ الہی
 سرہ حکمہ تعلق لری چہ دا صرف افعال الہیہ دی او دہفہ د خدا کے او د
 انسان منہج کہنے فرق دے، چہ انسان یوا کے د عمل ارادہ نہ کوی بلکہ ارادہ سرہ
 ہفہ اسباب ہم استعمال لری مثلاً یواسان پہ او بویا دود می مریدل
 اغوازی نو دا بہ یوا کے پہ ارادہ نہ بلکہ دے سرہ بہ ہفہ دود می خوری او
 اویہ بہ خدی نہ ہلہ پہ مریدی خور خالق فطرت دادے تہ دہ ہفہ اسبابو
 تہ ضرورت نشتہ بلکہ دہفہ بتول کا دہ نہ صرف دہفہ دارا دے تابع دی،
 إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ۔ سورہ یس رکوع ثانیہ
 کہے ہم دے مضمون تہ اشارہ دہ آیا آسمانونو او زمکہ جوئے ولو کہیں صرف
 ارادہ الہی کافی تہ وہ کمزور انو خہ ضرورت ہم پیش شوے و و
 ہچرے تہ دہفہ معاملہ د معجزانو دہ چہ ہفہ د عادی اسبابو نہ بغیر صرف
 پہ ارادہ الہی سرہ وجود تہ دا غلے دی،

آتمہ شبہ

اہل استشراف وائی چہ کہ چرے قرآن معجزہ وی، نو دایہ وحی الہی وی دا پچیلہ او دے

پہ ذریعہ د علم و انشاء عقل نہ بھر دے، دے پوچھ جواہ خود اے چہ پچیلہ پہ بائیل کینے دانبیاء علیہم السلام و وحی ذکر موجود دے نوروحی او نبوت دا دوارہ دا سے اوردی چہ اہل کتاب زیہر دا و نصاری دوارہ لے، منی صرف د پیغمبر اسلام د پارہ د منلی بشوی حقیقت نہ انکار محض ضد او عناد دے۔

دویم جواب دادے، چہ ڈا اللہ تعالیٰ د جانبہ د پیغمبر پہ زرہ بانڈے ڈا الفاظ ویا د معانی القاء بالکل معقولہ خبرہ دے چر دے تائید د مسدیزم د عقل نہ کیری کوم چہ یورو حانی عمل دے، صاحب د مہا اہل العرفان پہ علوم القرآن کینے لیکلی دی، چہ عیسائی مبلغین رکومو تہ چہ مبشرین ہر ویلے شی، مصر تہ لعلہ او پہ یوحنا بانڈے د تنویم مقناطیسی عمل ا کړو، دھغہ تہ ٹی اول دخیل نور تپوس ا کړو دھغہ ورتہ خیل اصلی نور ا بنود و بیا دغہ عامل ہغہ معقول خوان تہ توجہ ا کړو او وے پیل چہ دا نور ستا تہ دے بلکہ متابل خوم دے پہ دے عمل تہ دھغہ د ذہن نہ اصلی خیل نور لورے کړو او بل فرضی نور ٹی دھغہ پہ ذہن ورا تیلو او دے عمل پہ ذریعہ نورے خبرے ہم دد پہ ذہن کینے و اچرے نتیجہ ڈا شو کہ چہ ڈغہ خوان پہ ذہن کینے دغہ الفاظ او علوم دا سے کلام پر یو تل چہ عمل اثر د ختید و تہ پس ہم پہ کتی پاتے شول دینہ معلومہ شوہ انسان پہ یو مخفی طریقہ د بل انسان ذہن تہ الفاظ را اړولے شی نو آ یا خدا اے پاک دیو منتخب رسول ذہن تہ دوحی الفاظ او قرآن نہ شی را اړولے،

دویم جواب دادے چہ تپیکار یو د حقیقت نور ہم دیو انسان دا سے

کرو چہ انسانی الفاظ یو بے روحہ تپیکار یو تہ دا سے اړولے او پکینے ئے محفوظ کولے شی نو آ یا خدا اے پاک دانسان تہ ہر عاجز دے چہ یو بے روحہ آ لے تہ ہم تہ بلکہ دیو منتخب نبی روح تہ وائی وی او پہ ہٹ کینے محفوظ کیری؟

سَنَقِرُ لَكَ فَلَا تَكْثُرُ : سورة : مونیو بہ سنا پہ ذہن کینے دوحی الفاظ اعلیٰ ایہ ع : و اچو وچہ ہغہ بہ تہ نہ ہیرو دے۔

ان عَلَيْنَا جُمُوعُهُ وَقَدْ آتَاكَ هُ : سنا پہ ذہن کینے دوحی الفاظ جمع کول بیا سورة قیامہ ایہ ع : پہ نا بانڈی لوکولی مونیو دصہ واری دہ اہل استشراف وائی چہ د قرآن مضامین پہ ترتیب نہ دی، نو خکہ دا اعجاز نہ شی

نہم شبہ

کیدے، ددے پوچھ جواب دادے، لکہ خنک چہ شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ بیان کړے دے، چہ قرآن د نور و مصنفینو پہ طرز نہ دے بلکہ د قدیم عربو د دستور پہ طریقہ دے لکہ چہ د سبعہ تعلقات پہ یو قصیدہ کینے گنر مضامین بیان یو بزی کلمہ یکتن د محبت اظهار کلمہ د باران تشریف او کلمہ د آس د تیز لک بیان ہو یا لکہ، قرآن یو شاہی مکتوب دے پہ کوم کچہ چہ یو گور نہ تہ د م یو خیر و نیر ڈا انتظام حکم و رکوی چہ پہ ہٹ کینے ترتیب لہرول خبر عقلمندی نہ دے۔

دویم جواب دادے چہ د مصنفینو پہ نو کہ نول مضامین پہ سبل بل یا بکین نہ مونیو کولی خہ نفس تہ دے بلکہ د یومیل قسم اعجاز دے چہ ہر کلمہ کتاب دینہ د خدائی شکر بشود انسان چو کړے نہ دے نو دے شان پہ ترتیب کین ہم د نور و مصنفینو نہ سبل دے کچرے دا انسانی کتاب کوم، نو پہ دے کینے بہ خا خدا انسان ترتیب پینے شوہ وکے دویم جواب دادے، لکہ خنک چہ امام رازی دہ پہ تفسیر کینے لیکلی وی چہ قرآن پچیلہ معجزہ دے چہ دھغہ نور ترتیب ہم یو پورہ معجزہ دے

اود ترتیباً قسم بجائے کہ قول قرآن لایزال بیان کریدے، نور و
مفسرین و ہمد غصے کرے دی کہ بیان القرآن، سبق الغایات فی نسق
الایات، کہنے کے ترتیب قرآن چہ بیان شروع دے او اہل استشراف و
پہ ستر و پستی لکوی دی اودانہ گوری، احقر پہ دے دول قرآن
داخلی منزل تفسیر پہ عربی کہنے جمع کرے دے چہ دے تولو نہ گوان دے
اوتر اوسہ چاپ شروع نہ دے،

(۴) غلو و جواب دادے، چہ پہ قرآن کہنے بے ترتیبی چہ جاتہ بکار کا
داد ہفتہ کے نظر قصور دے، حکم چہ قرآن مقصد پیرائے تعلیم نہ
دے، بلکہ تعمیل (عمل کول) ہم دی چہ انسانی ضمیر و عمل کو نوک پارہ
تیار شی چہ دے ہر بارہ قرآن کلمہ کا امر او نہی نہ پس د جنت اودوزخ
اود ہفتہ کے لغتوں او تکلیفوں نوکرا دے دہارہ کوی چہ کے تعمیل حکم نتیجہ
بہ جنت اود ہفتہ راختو نہ اود عدم تعمیل نتیجہ بہ دوزخ تکلیفات دی
کلمہ الہی اوصاف دے دہارہ ذکر کیری چہ کے اللہ تعالیٰ لوئی پہ زور
کہنے کے کہ شی، او دے بہ زور انسان د حکم تعمیل تہ تیار شی، کلمہ پہ انسان
دخیلو نہ نوکرا کوی کہے دہارہ چہ دے شرمندہ شی اود دے د مخہ عمل تہ
آمارہ شی، کلمہ ہفتہ قصے اواقعات ذکر کوی پہ کو مو کہے چہ بہ تا بعد او

مؤمنان و بندگان عام شروع ویک، او پہ تا فرمانو عذاب نازل شوئے وی
دادے دہارہ چہ انسان میلان اور غبت و فرمانبرداری تہ وی اود
تا فرمانی نہ دے نفرت او کو کہ وی داخل و اصول معلومہ وی، نو پہ
قرآن مضامینو کہے بہ دے ترتیبی شک ہیچرے ہم پیدا نشی،

لشبهه شبه

اہل استشراف و ان چہ قرآن پہ بعض ایوانو
کہنے د عربی ذہبے د علم و قاعدو نہ خلاف شروع
دے چہ ہفتہ تہ لحن و میل نشی، اودا عجز نہ خلاف دے لک چہ غروب

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت کوی، چہ ما دہفتہ نہ د لحن
قرآنی پہ بارہ کہنے تہوس اکر و مثلاً و ان ہذا من لیسجین ط سوزہ
طہ آیت ۲۷، و المؤمنون بآ انزل الیک و ما انزل من قبلك
و المؤمنین الصلوٰۃ و المؤمنون الزکوٰۃ و النساء آیت ۳۱،
(۳) ان الذین آمنوا و الذین ہادوا و الصبیون ما سوزہ المائتہ و
نوفوی افرمائل،

یا ابن اخی ہذا عمل الکتاب اخطا و فی الکتب رواۃ ابو عیینہ
فی فضائل القرآن و آخرج ابن الأثیر فی کتاب التری عن من
خالف مصنف عثمان عن عکرمۃ لہا کتبت المصاحف عرفت
علی عثمان فوجد فیہا حرر فامس اللحن فقال لا تعبرو بہ
فان العرب نسقہم بآ لیسجین،

گویا کہ دے ذکر شوی ایتونو کہے بظاہر چہ لحن رہے قاعدہ بکاری
د حضرت صدیق رحمہ نہ دے چہ تہوس اکر و ہفتہ افرمائل چہ دادا تا و
غلطی دے، د دویم روایت نہ معلوم کیری چہ قرآن لیکھے شروع نشی چہ
حضرت عثمان رضی تہ پیش شروع نو ہفتہ افرمائل چہ دے کہنے ہفتہ
نشے، لیکن عرب بہ ہفتہ پہ خیلو ژبو سرہ صحیح کیری،

دے شبہ روئے جواب دادے چہ دادارہ روایت نہ، ضعیف الا سند
منقطع او مضطرب دی، علامہ آلوسی رحمہ فرمائی چہ در روایت د حضرت
عثمان رحمہ نہ حکمہ صحیح نہ دے چہ دے دوار و نہ دید، پہلہ دے دوار و
کہنے موجود دے، چہ حضرت عثمان رحمہ ہر کلمہ چہ دے نشی د قرآن الیہ
نور فرمائل، یا تھم احسنوا و اجملوا، مطلب دا چہ لیکو کو صحابہ
کر امور دیر پہ خائستہ طریقہ د امر تب کرے دی، نو دے نہ پس بیا
دا حکمہ و پیلے شی چہ پہ دے کہنے غلطی دی،

د صحابی رم پہ یوروایت کئے دینہ او بدو جمع کیدال ددے جوگہ دی
چہ داروایت د منلو قابل نہ دے، البتہ حضرت عثمان سم پہ دغہ نسخو کین
صرف در یورو خایونو تصحیح کرے۔

① لَمْ يَتَسَنَّ عَ لَمْ يَتَسَنَّ كَمَلُو سورة البقرة الآية ۲۵۹

② أَهْلِيلُ الْكُفْرِ يَنْ عَ مَهْلِيلُ الْكُفْرِ يَنْ كَمَلُو، سورة الطارق آیت ۷

③ لَا تَبْدِيلُ لِلْخَلْقِ عَ لَا تَبْدِيلُ لِلْخَلْقِ كَمَلُو سورة الروم آیت ۳۰

هر کله چہ هغوی د قرآن د تصحیح دومره فکر کولو چہ یو معمولی غلطی

عہ هم در دستہ کولایو په مذکور روایت څنگه اعتبار را کپے، څی چہ د

حسن او غلطی اقرار کولو سره بیا هم هغه پخپل حال پر لښوده چہ د عقل نه

بخلاف ده لهندا داسروایت د عقل او نقل دواړو د خلاف دے چہ د قبولو

جواز نه دے۔

④ دویم جواب دادے، چہ د لحن نه مطلب هغه رسم الخط د هغه عام

رسم الخط نه خلاف وی ابو عبیدہ په فضائل القرآن کپے لیکلی دی، چہ

د لحن معنی د مشهور رسم الخط نه خلاف کول وی، لکه لَا اَذْبَحُثًا اَوْ لَا

اَوْ ضَعُوَا خِلَالَكُمْ۔

⑤ دریم جواب دادے، چہ لحن نه مطلب طرز تلفظ دے، نه غلطی

لکه وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ، سورة محمد آیت ۳۷۔

آیة تَبِيعَ التَّلَافُظَ مَثَلًا لِلصَّارِطِ بِالضَّادِ الْمُبْدَا لِكَةِ مِنَ الرِّسَالَةِ

کوم دهرے غلطی یا بے قاعدگي چہ ذکر شوی دی د هغه دویم جواب دادے

کچر په قرآن کپے و غور د قاعدونو خلاف څه لفظ وے نو د قرآن مخالفینو

په دغه وجهه کچر د غلطی خا مخا په کوته کړې وے، او د قرآن ا هجازه په

صاات کچر په ور وفتح په کپے حاصله کړې وے، چہ هغوی دا سې ا نه کړل۔

که مناهل القرآن چند صیغې، که مناهل القرآن چند صیغې مناهل القرآن

نو داشبه نامعقولہ دے، بیا هم مخه په وار وار د دے جواب وړ کوم۔

ان هذان د قاعده په موجب ان هذان، بکاروو حکم چہ ان۔

نصب وړ کوی۔

① نور وچې جواب دادے چہ قاعده د زبان تابع وی او هره هغه نه خور،

شوی وی، قرآن چہ کومه طریقہ استعمال کپے دے دا هم په عربی کپے د

کنانه بنی الحارث قبیلے لغت دے، نقشیه په دواړو حالتونو کپي به الف سوره

لوی لکه چہ مناهل الاعرفان کپي موجود وی۔

② دویم دا چہ ان، په ضمیر شان مقید کپي عاقل دے چہ ان، لکه

دے او هذان لسیحان په خپلو کپي سره مبتدا او خبر دی۔

③ دریم دا چہ د هذان الف زو لا زو درم سحرین سره د مناسبت په وجه

دے، لکه سَلَا سَلَا، وَأَعْلَا لَا سوره دهر آیه عک او دا هم یو قاعده، ده لکه

څنگه چہ د قرآن په آیت مِنْ سَبَأٍ نَبِيًّا، يَقِينٍ، د سَبَأٍ کسره او تنوین د

نَبِيًّا د مناسبت د وچې دے۔

④ دَوَّالْمُؤْمِنِينَ، مَقْصُوبٌ كَيْدَالٌ د صراح په بنا دی۔

⑤ وَالْقُسُيُونَ، مَرْفُوعٌ كَيْدَالٌ يا خذ مبتدا کيدالو په وجه دی چہ د

هغه خبر محذوف وی، یعنی وَالْقُسُيُونَ كَذَلِكَ يَاعِطْفُ دے په محل د ان

سره د اسم د هغه او يا عطف دے د هَادُوا په ضمير مرفوع باندے

يُولِسْمَه شَبَه يُولِسْمَه شَبَه دادے چہ بعضې ا نه گنا نو۔

هم بے مثالہ کلامونه په عربی کپي جوړ کړي

دی لکه مسيلمۃ الکذاب، ابن الراوندي الزنديق، ابو الحلام المعري

ابو الطيب المتنبي او د قبضی تفسير په نقط چہ د هغه ټول حروف بے

ټکو د نقطوم دی مثلاً ا ح ر ر ر ر س س س س ع ک ل ر م۔

وړه، هری، نو داشبه څنگه بے خايه ده چہ دے

فیضی تفسیرے نقط

فیضی تفسیر پہلے کہ فیضی پہ نظر کیے
مجوزہ نہ دے اور نہ تو یوں لےنا نو پہ نظر کیے

ہم دے کارڈ مٹہ کی نہ شہر سہ کالہ ورا نہ دے پہ عدو کیے یوں معمول اوعام
شیوہ۔ ذ فیضی نہ دے یوں نہ دے پہ مقامات حریری کیے دے عباد تو نہ
موجود دی چہ بعضے خالص پہ حروف پہلے کیے او بعضے پہ حروف مجہ
کیے او بعضے عباد تو کیے یوں لفظ کہ حروف مہملہ رہے نقطہ اودیم لفظ کہ
حروف مجہ (نقطہ دارم دے، دے نہ علا وہ چہ فیضی خیل دا کار
دقرآن ماتون نہ دے گنرے او نہ دے دے عوے کرے دے، بلکہ ہفہ تراخر
عشرہ دقرآن دے اجماعاً نقل پاتے شوے دے او پہ خیل ہم دغہ تفسیر کیے
دقرآن اجماعاً ز تعریف پہ زور دے اور الفاظ کیے پیش کریدے کہ یک
کلام اللہ لا حد للحامید ولا عداۃ واللہ کلام دے چہ دغہ د تعریف
لکایریمہ و هو ماع لا ساحل لہ ہذا و غہ حداثہ اود ہفہ د فضائل و شہر
ہم نشہ داد اے سمندر دے چہ غارہ نے نشہ، فیضی دے اے اقرار ہا
دجوزہ ہفہ تفسیر سوا طم الالہام اجماعاً کثرتی مدعی سنت اگوہا چست
جوزہ بدل دی

د مسیلہ تو کرے

د فیضی نہ علا وہ د مسیلہ ہفہ تو کرے
چہ پہ ہفہ کیے د انسان ہدایت یونی تدر

ہر نشہ نہ غرہ ہفہ پہلے دغہ دقرآن پشان معجزہ کرے دے او نہ بل جاکرے دے، بلکہ
ہفہ یوں لے ماہر زبان ہفہ د ذکر کرے و رہم ا نہ گنرل مریں د ناظرین د
ضیافت طبع پہ خاطر ہفہ خہ یک نقل کوو۔

والمذات رزقا و الحیدات حصدا : خدا و سروری پہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ
والذریب فحافز الحیات طحنا : او پہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ
والحیث جحنا و الحایزات حبز او : ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ

الشرذات شذذ او اللقیات لقیما : چہ اور کہ دمچیں کوئی او پہ ہفہ ہفہ
إحالة و سعتنا : چہ اوہ اغزی او پہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ

ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ
نورئ اغسنونکو باندا دے لفظ خامیا نو پہ علا وہ ہفہ پہ ہر خانے کیے
وآو استعمال کرے دے حالانکہ بعضے خایونہ دے نا اود تم استعمال
دی بیا دا چہ کوم کارونہ دے سر وویا دے ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ ہفہ
صیرف ہفہ نہ منسوب کرل دے مضمون پہلے دے لخواو لے خاندے دے
چہ دیوانے دے سری دیارہ شرم : خبر دے دے دے دے دے دے دے دے دے
ہم الفیل ما الفیل وما اذ ربك ما الفیل لہ ذنب و بیل و خرطوم
طویل : جاحظ دغہ دے تو کرے ہر نقل کر دی

یا ضفد ع بنت ضفد عین نفی ما تفتین بضفك فی الماء و بضفك
فی الطیر لا الماء تکدر یبن و لا الشارب تشبعین
دادوانہ تو کرے دے آئی دھا نفی اود چیتا نے پہ بارہ کیے دی

ابن الراوندی زندیق یہودی ابن الراوندی یہودی النسل
المتوفی سن۳۳۰ ھ وہ بہ د

یہود او نصاریٰ و نہ غتے پیسے اے اود قرآن او اسلام پہ نزدیک کیے
کتا ہونہ لیکل کہ ہفہ د کتا ہونہ ہونہ دادی التاج والفرد، والزمر دے
وقضیب الذہب د کتا ہونہ لیکل ہونہ ہونہ دے دے ہونہ ہونہ ہونہ ہونہ
پیسے غوینے چہ نہ ہونہ دے و کرے نو ہونہ دے کتا ہونہ ہونہ ہونہ ہونہ ہونہ
ابو العلاء المعری دے دے دے کتاب تاج پہ بارہ کیے لیکل دی

لا یصلح تاج أن یکرن تغلا رد تاج دومہ حیثیت ہم نشہ چہ ہونہ ہونہ
شہ داد ہفہ ابو العلاء المعری قول دے، چہ د ابن الراوندی پہ شان پہلے
ہم صلح دو ابن الراوندی د بغداد پہ یوں یوں معنی ابی صلی بیانی سرہ

ملاقات اگر داور ته اے اویل چہ حُاقِران اُورے ، جِانی اُویل
چہ سَنَد شَرِ مَناک عُلوم نہ خبرِ کیم ، بیا ہفہ اُویل چہ لے ابن
الراوندی تہ پچیلہ منصف شہ چہ ستا پہ دے کلام کیتے د قرآن پشان
فصاحت ، بلاغت ، خوب و اچہ اوہیت درہیہ ، دابہ ، شستہ ؟

ہفہ اُویل چہ شستہ

د متنبی تو کرے ، متنبی د پچیری د دعو کو پہ دخت اُویل و
اَلْقِسْمُ بِحَالِ الْفَلِ وَالْزَّيْجِ الْفَائِرِ بِالْبَلَدِ
اِنَّ الْكَافِرَ لَطَوِيلُ الْوَيْلِ وَاِنَّ الْكَفْرَ لَكُفْرٌ اَلْدَّيْلُ . بیا لے توبہ
کرہ او تخلص مسلمان بنو ، د دے تولو ما حُدُ د مُصْطَفٰ صَادِقِ الرَّافِعِ
اعجاز القرآن نوی کتاب صنت ترہستہ دے ، د دے خیزونو د نقل
کو لو یو مطلب د قرآن اعجاز صفا بنکارہ کول دی ، دویم داچہ متنبی و
غیرہ د مسئلہ و ابن الراوندی وغیرہ تہ دیر زیات نورانی مقام لور
لیکن ہفہ ہر گلہ چہ پہ دے میدان کیتے قدم کیبنو د ورتو د ہفہ
کلام دا لے بنکاریدا چہ د ہفہ معتقدینو پچیلہ ہفہ پورے خدا کرہ
اودہ ضمیر ہم پہ دے دلرہ صلا مت کولو .

دویمہ خبرہ داچہ د قرآن پہ جواب کن چہ چا خہ اُویل مسلمانانو
لے لہ نقض ہفہ نقل کول ، دریمہ خبرہ داچہ د قرآن د مقابلہ
پہ بعد ا د کیتے پہ ہفہ وخت شویدا چہ پچیلہ مقابلہ کوونکی درعیت
پہ حیثیت دیو مخ پر ترقی اسلامی حکومت کیتے استو کن و واد آزادی
کیتے د و سرہ و چہ حکومت تپوس ہوا نکرو چہ غالباً د ہفہ وجہ
دا کہدے شی ، چہ اعجاز قرآن یونہی دے پہ دے تو کر دے تہ ہفہ
نقصان نشی د سید لے ،

د اعجاز القرآن پوہ

مشاہدات او معنویات

د قرآن اعجاز اگر چہ بلاغی

حیثیت سرہ ذوقی خیز دے

لکہ د ترخو او خود و او بو پڑ ندال ارد فصاحت و بلاغت ذوق لور کو
د بارکہ د یوبدی ہی خیز دے لیکن مریز تو خوشیزونہ پہ گونہ کو د چہ
د ہفہ پہ وجہ بہ معنوی فہم لور کو حضراتو تہ ہفہ د قرآن اعجاز واضح
شی ، ہفہ مضامین خود مشاہداتو سرکہ تعلق لری چہ ہفہ بنکارہ
خیزونہ دی لکہ آسمان یا نور د لے خیزونہ او خہ معنویات یعنی د
لیدانو تہ بہر خیزونہ دی ، مثلاً ، اخلاق اعمال قلبیہ دا حکامو
عقائد او د غیبی اوقوانین ، د عرب او د عجم د شاعرانو د فصاحت
بلاغت میدان مشاہدات و گونہ چہ معنویات ، د دوی کلام پور
غور و گونہ ہر یہ مشاہداتو کنوی معنویاتو کنی بہ ہفہ د دے دی لیکن قرآن
مشاہدات ہم بیانوی او غیبیات او معنویات ہم او سرہ دے پہ نور بیا کیتے تہ نورانی
دے د عرب او د عجمو شاعران درشتیا دروغو پابندانہ وی خود
خپل بیان او فصاحت و بلاغت کیتے بہ لے خپل نور بنکارہ کولو ہم
د غہ وجہ دہ چہ د عرب شاعری پہ بارہ کیتے د مقولہ منہ ہودہ و
چہ اَحْسَنُ اَكْثَرُ ، یعنی ہفہ شعر دیر بنہ دے چہ پہ ہفہ
کیتے دروغ دیر وی مگر د قرآن مضامین پور د درشتیا و پابنداری
چہ پہ ہفہ کیتے د واقعہ او خلاف ہفہ مضامین شستہ پہ دے وجہ
د قرآن دائرہ تنگہ و خویا ہفہ دے پہ فصاحت او بلاغت
کیتے فرق را نغلو او کہ یو شاعر صرف د درشتیا و چا پابند کر و تہ
ہفہ کلام بہ لے خونداہ پلفہ شی ، او بلاغت بہ لے ہم ختم شی
دا بواکے قرآن دے چہ د درشتیا و پابنداری سرہ د ہفہ خوندا مزہ
نورہ ہم زیاتیری او بلاغت کیتے لے ہر وخت چا تونہ کیدی ہر

۲۸) انسان اودھے تو تونہ محمد وددی پہ دے وجہ بلیغ شاعریہ
 یو خاص میدان کئے دخیل فصاحت زور بنودے جی لکھ د امرؤ القیس
 د شاعری زور دہنخوا و آسونو پہ تعریفونو کئے محمد وددے، دنا بے
 دیان جوش د ویرے مضامینو سرہ مخصوص دی، د ا عشق، د
 شرا بر سرہ د غہ رنگ فیر دوسی اونظائی د جنگ پہ مضامینو کئے لا
 جواب دی، شیخ سعدی پہ اخلاق کئے بمثالہ دے خوبہ قرآن کئے د
 ہر قسم مضامینو باوجود دھنے پہ فصاحت بلاغت کئے ہیج فرق نہ راجی
 ۲۹) د قرآنی بلاغت خصوصیت دا دے چہ پہ لزو تلو کئی داسے اعلیٰ
 مضمون بیان کری چہ دھنے بہ کتا بونہ جو پریدے شی، خوبیا ہم د
 قرآن پہ خوب والی کئے ہم فرق نہ راجی اور نہ پہ مضمون بانڈے دلالت
 کولو کئے کیرلیج اوکر کچنی راجی مثلاً: **وَإِنِّي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ**
 د سورہ الذاریت آیہ عش

۲۹) سل کالہ پس ہرہ ژ بہ بد لیری الحکہ دھر کتاب سئل کالہ پس ہرہ
 مزہ گوی، بلکہ دھنے د مضامینو پہ مطلب اخستو کئے گوانی دا ولا دیری
 د حضرت شاہ عبدالقادر رحمہ اللہ، ترجمہ قرآن بے مثالہ دہ لیکن د زمنے
 پہ تیرید و سر دھنے د بعض اُردو الفاظو استعمال پاتے شو نو دے
 وجہ دھنے افادیت کمزورے شویا حضرت شیخ الہند رحمہ اللہ د غہ ترجمہ
 د نوو الفاظو پہ قالب کئے دھنے د افادیت قائم سا تود ہار د و اچولہ لیکن
 د قرآنی الفاظو پہ افادیت خوارلس سوہ کالہ پس ہم ہیج فرق را غلود
 دے د معلومیںی چہ د قرآن د الفاظو انتخاب خالق کائنات دے
 د ہار کا کپیدے چہ دا بہ ترقیامتہ د ویرے مو دے د ہار ہر قرار دی
 دے غلور و امور و ملاحظہ کولو نہ پس دے کئے ہیج شک نہ ہلے کیری
 چہ دام ول کلام د بلاغت دا اسے حد نہ رسید لے دے چہ ہنے تہ د انسان

۳۰) سائی ہجرے نہ شی کیدے ہم د غہ وجہ دہ چہ قرآن غہ وخت
 نازل شو نو خانہ کعبہ کئے ہنے آویزان اوکے بمثالہ او مشہورے قصیدے
 د شاعرانو خپلو انوراکو کئے کہے یوائے د امرؤ القیس یو قصیدے
 ہم ہنے آویزان شکہ پاتے شوہ چہ دھنے خور دھنے دراکو خولونہ
 انکار کئے دوا لیکن ہر کلمہ چہ ہنے د طوفان نوح علیہ السلام مثلاً
 د قرآن د آیت واوریدو،

**وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلُغِي مَاءَكِ وَ : اے مزرکے خپلے ابلہ حیرے کبرہ
 يُسَاءُ أَقْلِي وَ غِيضُ الْمَاءِ : او اے آسانہ ادریرہ او اے کبرہ شوہ
 سورہ ہود آیہ عتہ**
 نو د امرؤ القیس خور سمدستی د غہ قصیدہ ہم ہر اکو خدا کبرہ
 د عجاز القرآن (الرافعی) :

جارج سیل لیکی چہ دیوانسان قلم ہم داسے معجزانہ کتاب نشی لیکی
 اوداد مروروندی کولو نہ ہم لوپہ معجزہ دہ : ارمیکسوئل کنگ لیکی
 کچرے وحی غہ شے وی، نو بیشک قرآن یوالہائی کتاب دے د تاریخ
 اسلام عبد القیوم د ووی جلد ۷ ص ۳۳۳

قانونی اعجاز : د قرآن بلاغی اعجاز خوبیان شو اس د دے خبرے
 چہ قرآن د اللہ تعالیٰ کلام دے دویم دلیل
 قانونی اعجاز دے، انسانی قانون کہ یونن جوہ کچے ری کہ کچر و تئا نو
 (پارلیمنٹ) اودوی دیر ماہران ضروری خوبیا ہم د غہ قانون پہ
 مختلف قومونو او ملکونو کئے دیرہ صودہ نشی چلیدے او خا خا پہ د
 کیں داسے یو کمزوری بنکارہ شی چہ پہ ہنے کئے د ترمیم او تغیر ضرورت
 د راولی، ہم د غہ وجہ وہ چہ د یو حکومت او بادشاہی پہ قوانینو کئے
 دھنے قانون سازے اسمبلی او پارلیمنٹونہ دیمارید لئی راولی او

ادھم غہ د انسانى قانون د خامشى او کمزورى دليل دے ليکن د قرآن قانون چہ هغه د انسانى ژوند د بتولو آرځونو سترون لوى او د هغه ښکاره کوونکى هم حيرت د پيغمبر عرب السلام هغه يودانت دے چہ ليکل لوجل نې، وړکړى او اقي رناخواند ه بللے شو، د هغه وطن يول خلق نابيکلى او نالوستلى وړ پکوم کيڼے چہ دوى ښکاره شوى وو، دغه وطن کيڼے نه د تعليم زور شور وړ او نه د څه قانون نه خلق خبر وړو خوسره د دے د ايشيا، يورپ او افريقه په درے وار و براء غطرونو کيڼے د زړو کالونه زياته موده په دے فيصلي کيدے نه پې دے کيڼے چا نقص ښکاره کړ او نه په کيڼے د ترعير او تبديلي ضرورت پيښ شو په موجوده زمانه کيڼے چہ تعليم عام دے او د بتولے تپي خلق د يو پير په لوگه يوبل سره نږدې دى خوصري مسلمانان نه بلکه د يورپ مخالفين هم د قرآن قانون بے مثاله معقول او جامع بولي حالا که په دے خوار شى سوه کاله تير شوى دى،

۱۰) د اکبر سميلى ليکلى، چہ د قرآن کريم مطالب دايس هغه گير او د هرے زماني په مناسب دى چہ پتول آوازونه کيڼے خامخا قبلوى او محالو شکلونو، ښارونو او باد شا هوکيڼے کړي نکړي؟

۱۱) مسټروف ليکى "د رشد و هدايت" وسيع جمهوريت، انصاف او عدالت نوبى تنظيم، ماليات، د غريبانو د حمايت او د ترقى (علي ۲) بې قرآن کيڼے موجود دے -

۱۲) د فرانس د اکبر مويى ليکى "د قدرت مهربانو چا کوم کتابونه انسان ته ورکړى دى قرآن د هغه يولونه بهر دے د تاريخ اسلام عېدا القيوم نندوى جلد ۱ مشتمل ۳۲۷ نقل شوى حيرت په درے حوالو مونږه اکتفا کوو، د دے نه ناسواندازه اگلوى چہ د اول د

کتاب د انسانى فکر پيداوار کيدے شى؟ هېچرے نه بلکه د دے کتاب مآخذ د الله تعالى هغه بے اندازه علمى سرچشمه ده چہ هغه نه د يولو قومونو او د يولو زمانو، د ضرورت يا تو علم و واپه دے کتاب کيڼے يول راځلے کړه.

ايات اقبال مرحوم

آن کتاب زنده قرآن حکيم حرف او را ريب نه تبديل نه سخه نکوين اسرار حيات هد چاه تازه در آيات او نوع انسان را پيام آخري	حکمت اول بيزال است و قديم معنى اش مشر مند و تاويل نه بے ثبات از قوتش گير ثبات عصر پيچيده در آفات او حاصل اور حمت للعللين !!
---	---

۱۳) د دينه علاءه سرور احمد بربکى، د قرآن قوانين د تا جدار نه تر کمتر فرد پورے، باندنۍ حاوى دى او دا دومره معقول دى چہ مثال ي

نشته "د حواله بالا تاريخ عبد القيوم نندوى
ده آرند ليکى چہ قرآن هغه اصول پيش کړي چہ د سائنس هغه مخ په
وبرانداسه ترقى هم دے ته ماته نشى وړکولے،

د تاريخ عبد القيوم نندوى هم دغه حواله

تأثير اعجاز

قرآن حکيم د خپلو تاثيراتو د مخه هم يو

معجزه ده ځکه چہ په هېڅ انسانى کتاب کېدا
دول تاثير نشته کوم چہ قرآن خور کړو، او بتوله نړى پر وړېنا کړه
دا اثر اچولواو يڼے تړون د انسان روح سره دے، ځکه چہ دا بدل شى نړى
انسانى تصورات، گفتار او کړدار کيڼے پخپله تبديلى راځي، د دے درې وارو
مرکز روح يا زړه دے، لکه څنگه چہ حد يث د حقيقت ښکاره کړي پدے چہ

پہ بدن کہنے یو تو نہ دے چہ ہنہ درستہ وی نو بول بدن درست
 وی دیخادی شریف، اصلاح مرکز روح دے خور و حور و آسمانی
 حیز دے، زمینی نہ دے لہذا اکوم کتاب چہ آسمانی وی نو کلام ربی بہ
 وی پہ ہنہ دے روح اصلاح کیری کوم چہ امور ربی دے، قرآن حکیم
 کوم قوم او ملک (عرب) کہنے چہ بنکارہ شو ہنہ دے نو بول خرابو
 مرکز و، اعتقادی خرابی دوسرہ دے چہ د خدا پرستی، پیکنے نہ
 نظریہ ہم نہ وہ بلکہ ہر حالے بت پرستی و انصافی و رک و بول
 ظلم ظلم و، ہرزرا و رہ کمزوری بخت و او بغیرہ لوٹ مار نہ د
 ہنوی بلہ ذریعہ معاش نہ وہ دے دوی دظلم و نو نہ دوی اولاد ہم
 خلاص نہ و، تر دے چہ خیلے ژوندائی نو نہ بہ تی پہ خاور و ور
 منہ لے او ریا بہ لے پر ہکو لوٹنے بہ تی دوسرہ کو لے چہ د ہنوی شیخ
 مجلس بہ د شراب و خیلونہ خالی نہ و، د اتفاق بونی ہم پہ دوی
 کہنے نہ و، او د ہرے قبیلے او قوم خلی بہ دہر بل سرہ پہ جنگ کہنے بت
 و او دے پہ تہر لو کہنے زیاتہ خوبہ مشغلہ و، د اصلاح بولے ذریعے
 (تعلیم، تربیت، قانون) دوی کہنے نہ و، جہالت لاقانونیت او خود سر
 عامہ و، د احالات انسانی ذرائع او سائلوسرہ پہ زر کو نو کالہ کہنے ہم
 نہ شو بنہ کیدے د چاہہ خوب خاطر کہنے ہم نہ راتلہ چہ د صد و جری
 بیوونکی خرابی بہ چہ نہ ختم شی، حکم چہ د اصلاح د ذرا نو نور نشان
 ہم د غلتہ نہ و، اُس چہ د ہر خہ شتہ تعلیم عام دے، د شر و
 اشاعت بولے ذریعے شتہ، قانون موجود، د اصلاح معاشرہ و اجنبی
 قائم، اصلاحی فلو نہ ہم شتہ خوبیا ہم پہ خرابا و شر و فساد کہنے
 اضافہ کیزی او د جرم و تو نوی نوی صورت و نہ راجی، اُس دے
 منظر او د قرآنی اصلاح د منظر نسبت اگرہ۔

چہ ہنہ پہ دوی دوی نیم کالہ کہنے د مشکل ترین کار پہ دیر آسانی حل
 کر و او ہنہ اصلاحی انقلاب لے پہ عربو کہنے را و سو کوم چہ بولے نوی
 تہ معلوم دے، د تاریخ پہ صفحہ بنکارہ دے او دوست دشمن د
 دے اقرار کوی، پہ عربو کہنے بت پرستی، د ہنہ ختم شتہ او کور پہ
 کور د خدا پرستی او توحید دا بے شور بت اُشو چہ د غت بہت
 بت شکن شول، سرے صرف و حداثہ لاشریکاتہ تبت شو، پہ ژبو
 ہر وخت د اللہ توحید جاری شو، پہ زر و نو کہنے د اللہ خوف حالے شو
 د غیر اللہ خوف لے زر نہ اولو، د غت قوم چہ د خیلو سکہ رو نو و نشان
 و د اسلامی او قرآنی پیروں پہ د جہ لے بلال حبشی، صہیب رومی، او
 سلمان فارسی غوندے پردی خلق د خیلو سکہ رو نو نہ ہم زیات
 اگرہ، خانہ جنگی ختمہ شتہ، او بول عرب قوم دینے او رو د لئی
 پہ مزی کہنے پیکلی قولادی دیوال جو رہ شول، جوار کی او سود خود شرب
 خیل - غلا - داکہ - قتل، او ظلم نہ بولے، د عربو نہ رک شول، بلکہ دکی
 قد مرچہ کوم حالے نہ، اُرنید و د ہنہ حالے نہ د بولے خرابی ختے
 شو، د یورپ بواہل قلم لیکي چہ د قرآن نازل کید و نہ پس عرب
 دانسانانو پہ شکل کہنے فریضے جو بہ شو، د ابوتاریخی حقیقت دے
 چہ دا بے اصلاحی کارنامہ چہ سرتر یا یہ مجزہ دے صرف د قرآن
 پہ وجہ اُشو چہ د تہر لو انسانی کتاب نو رہ جمع، او د نوی د بولو
 حکومتونو د طاقت (پہ جمع) نہ بھر دے نو د ا دے خبرے دلیل نہ دے
 چہ قرآن کلام الہی دے او خداوندی تاثیر پہ وجہ دا ختمہ اصلاحی
 کارنامہ لے اگرہ، وے نہ دا خود دے خبرے تاثیر دلیل دے، چہ
 قرآن کلام الہی دے، د اکوم چہ ما ا لیکل د موجودہ دور اسلام دشمنان
 عیسایانو ہم د ہنہ اقرار کہنے دے د ہنہ تفصیل بیا بولونہ و راندے

دواضاخت کول غوارم چه ما دود دود نیمه کاله ولے اَلِیکن حالانکه
قرآن خود بیرویش کاله نازلید و د هغه وجه دا دلاجه که هکے
دیارگی کاله خوگفاروپه خپل ظایمانه طاقت د قرآن آواز بند کړیو
او د دے د تبلیغ یو لارے لے هم بند کړی و د هجرت د وجه
پس اته کاله کفار و دغه کار د جنگ په زور د فتح هکے پورے جاری امانلو
د ابو یوسف کاله خو قرآن نازلید و لیکن کفار و د دے تبلیغ او آواز نیمه
مذکور طریقو بند اُسا تلواو باقی پاتے زمانه ریعنی په دیرویشتنو
کالو کینے صرف دود دود نیمه کالو کینے د کار اُشو د دے وضاحت نه
پس بیا خپل مقصد ته راگرځو.

د پورپ په نظر کینے د قرآن تاثیر

د اکثر ماریس لیکي، چه قرآن
په دنیا هغه اثر او خورخولو
چه د هغه نه بهتر ممکن نه وو د فرانس یسبان لیکي چه قرآن د اوسه ژوند
او پړوند ایمانی جوش پیدا کړی چه بیا پکښ د شک گنجائش نه پیدا کړی
سرولیم میورلیکی چه قرآن د کائناتو د فطرت په دلائل سره خداکے
پاک د ټولو نواغلی هستی تابنه کړی او انسان کے د هغه په اطاعت
را نیست کړی و.

مسئرجی د لیکي چه قرآن په بیشمیر انسانانو اثر او خولو او د سائنس
د تیا د قرآن ضرورت نور هم واضح کړی و.

مسئرجی مانو گل دی اشل لیکي چه د قرآن د دنیا په پور کینے هغه دخت
د ایشکاره شوه چه تیره خور او په دے د یونان سرعظم او عقل نه
ژوند حاصل شوی

مسئرجی ایچ د لیکي چه د قرآن د تعلیم نه د حکمت او فلسفې
ظهور شو او دا په ترقی کینے اکره چه د خپل وخت د ټولو ویشو

لومړی پورپی حکومت نه زیات اُچت شو

(۳) انجل ابی تاثیر

د قرآن کوم اصلاحی تاثیر چه موثر بیان
کړو هغه هم دا یس پر معجزه ده چه پراختیا
کتاب نه ظاهریدے نشی، لیکن دا اصلاحی اعجاز نه علاوه د قرآن انجل ابی
تایر هم یو معجزه او د دے خبره پخپل دے چه قرآن کلام الهی دے،
د هکے چه قرآن دیر غټ کتاب دے د هغه یادول دیر گران دے،
دویم دا چه د غیر عرب مسلمانانو د پاره د هکې په پردی ده چه د هغه
په یادولو کینے دویم بنداش دے خپله ژبه کښ کتاب یا د دل آسان او پوری
ژبه کینے یادول دیر گران دی،

دریمه خبره داده چه په دے کینے پورنگ آیا تونه د پردی چه په
هغه سړی پزل کښی، او غلطیری، داهم د هغه په یادولو کینے یو بنداش د
د غلورمه دا چه د قرآن حافظ د پاره دوم یا د حکومت نه هغه تقاضا
نه ده ترپه شوه نه کینے په دوی کینے هغه خاص عزت شته و.

دریمه پخپله دا چه د قرآن یادولو د پاره دیر وخت په کار د اوسه او بیا د یاد
ساتلو د پاره کینے ټول غیر ترمرکه د دور او تکرار ضرورت دے،
دومره خورای کچر د دنیاوی د کړنې حاصلولو د پاره کولے نو دیر

مال او عزت به کی کتلو، دا ټول د حفظ قرآن په لار د غټ غټ
خندان دی، لیکن سره د دے به مسلمان قوم کښ نکهو نه حافظان د
قرآن موجود دی او د دے د حفظ رواج په دے په تیره حال کینے هم غټ
ترقی دے چه دا د دے دلیل دے چه د قرآن په ذات کینے معجزه او اعجاز
دا یس کشش موجود دے چه د دے بشک شکر تر سره هم مسلمانان خپل
خان نه را کښی او هغه یو بندیز په دے اثر نه غړیوی د اکشم او انجل ابی
تایر د قرآن یو مستقله معجزه ده او د دے دلیل دے چه قرآن کلام

الہی دے خاکہ چہ بل بو کتاب دومہ حفظ کوونکی پہ مخ د ز مکے نشستہ
نہ دا سے کشش پہ بل کتاب کہنے شستہ تر دے حدہ چہ د توریت او انجیل
بو حافظ ہم نشستہ:

د قرآن اعجازی تاثیر یہ شخصیت در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
دا صلاحی او انجانی تاثیر نہ علاوہ دا شخصیتی تاثیر ہم د قرآن یومستقبلہ
امچیزہ دا: د قرآن پہ بارہ کہنے صحیح او غلط دوارہ دا لے دی: یو صحیح
دا لے دہ چہ دا کلام الہی دے او بلہ غلطہ دا لے دہ چہ دا کلام الہی نہ دے
د صحیح دا لے ثابتو او د غلط دا لے دیکارہ کو لو د پارہ مگر بقرآن: د شخصیتی
تاثیر اعجازی ہم ورا ندے کوڑ:

د شخصیتی تاثیر اعجازی درے صورتونہ دی:

① نزولی اثر ② قلبی اثر ③ قالی اثر

① شخصیتی نزولی اثر:

مخالفین والے، چہ قرآن دا اللہ تعالیٰ کلام خاکہ نہ دے چہ دا در رسول اللہ
محمد صلی اللہ علیہ وسلم کلام دے، کہ دا غلطہ دا لے اچھٹے غی نوبیا چل ہند
کلام چہ پہ ہفت کہنے پہ خدا لے تعالیٰ دروغ د پیلے شری وی خاکہ بہ زور
اثر پہ دغہ انسان اُغر حوی لکہ خاکہ چہ د عربو دھندہ مشہور اوک
قصید و خاص اثر پہ ہفتہ شاعرانہ پر یو تو کو موچہ دا پچھلہ جو پہ
کرپے وے کہ دا لے وے نو نارنج کہنے بہ لے خہ ہند دے ذکر شری وے
لیکن د قرآن وحی:

پہ پچھنی کہنے حوالہ

بہ چہ پہ حضور علیہ السلام شہ وخت پہ
یو عامہ جمع کیں کیدہ نوک: پنج موسم

باو جود د هغوی د پنج مبارک نہ بہ د خولو غنی وخت خاکہ پہ د یو زور
خچیل: د حضرت صدیق رحم نہ پہ اول د مجاہدی کیں متقول دی:

لَقَدْ رَأَيْتَنِي يَتَزَلُّ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فِي
الْيَوْمِ الشَّيْءُ يَدُ الْبَرِّ فِي قَمِيمٍ عَنْهُ
وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفَقَّدُ عَرَقًا

نہ بہ دا سے خولہ را شخیدہ لکہ خاکہ چہ و ہلی رک نہ وینہ دارے وھی
پہ پچھنی کہنے دا سے سختہ خولہ را قتل غیر اختیار دی دہ چل دل پہ دے کہنے
نشی کیدے اس دا بنکارہ شہرہ چہ دا سے تاثیر پہ انسانی کلام کہنے نشی
کیدے معلومہ شہرہ چہ دا د حضور علیہ السلام خیل کلام نہ و، بلکہ
الہی دے:

دروند والے او پینے

کلام د الفاظونہ جو روی پہ ہفت کہنے دروند
والے او پینے لہ مکہ: ۱ خاکہ چہ دا خوبہ اجسامو

کہنے خاص وی او قرآن خوا الفاظ وی جسم خونہ وی بیا ہم پہ حضور علیہ
السلام بہ چہ قرآن نازلید و نوک هغوی پہ شخصیت کہنے بہ د مجوزے پہ
دول دروند والے او پینے پیدا کیدے او لک ہم بلکہ د یر زیات:

بخاری شریف کہنے د یدین ثابت رد نقل کوی:
كَادَتْ فَخْزِي أَنْ تَرُصَّ: ترجمہ: قریبہ وہ چہ خما د پٹون ہلو وے د پیتی
د زورہ چورہ چورہ شہرے وے:

د سورہ مزمل پہ تفسیر کہنے مستدرک حاکم د صدیق رحم نہ نقل کوی:
چہ حضور علیہ السلام پہ سفر کیں پہ اوبہ سورہ روان دی: چہ وحی قرآنی
نازلہ شہرہ: ہفتہ اوبہ دوحی قرآنی د پیتی د زورہ کینا ستہ ادشکارہ
خبرہ دہ چہ پہ زیدین ثابت رضاویہ اوبہ دا دول اثر نہ دوحی را تلونہ
دراوندے او نہ وک ستو چرے شہرے وے دا صرف د قرآنی نزول اثر و
چہ دا پہ قرآن کہنے ہم نوکردے:

اَکَا سَلَفِي عَلَيْهِ كَوَلَا تَقِيْلًا ○ اسے پیغمبر علیہ السلام موثر بہ تاباں:

یو دروند قول دروا چو۔

ہر کلمہ چہ دا خیر قرآن اور حدیث کہنے را غلو عام و مخلوق اکتلو کچرے دا۔
تاثیر د واقعاً تو نہ خلاصوے نو د قرآن عا لہین کفار و بہ خا بخاد اعتراف
او انکار د و اہم کرے وے، ہر کلمہ چہ ہغوی د ایسے نہ کرے، نو دا دلیل شو
و دے خبرے چہ دا تاثیر واقعی یہ نواز سہ ثابت دے، دا تاثیر صرف
قرآن سرے سترے نہ دے بلکہ دھے قرآن سرے چہ د جبرائیل علیہ
السلام پہ واسطہ نازل دے نو ایسے شو، لکہ چہ د وخت دنا زلیلا واد د جبرائیل
علیہ السلام د فعل او عمل ہم پہ دے کہنے داخل ری دا د قرآن د تاثیر
معجزہ دہ چہ بل انسان کلام کہنے نشینہ:

۲۔ د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر

د صاحب قرآن حضور علیہ السلام پہ ذرہ مبارک بانہ دے د قرآن دا
اثر و چہ د حضور علیہ السلام پہ فرمائش حضرت عبداللہ بن مسعود
دوی پہ ورا اندے قرآن شریف تلاوت کدو، نو خلقوا کتل چہ د
ہغوی دستر گو مبارکونہ بے اختیار کدے وینکے جاری وے۔ و عینا کتار کان
طرب بن عبداللہ بن شخیر رض نہ نقل دے، ہنہ دانی چہ د شے
پہ لہجہ د کہنے حضور علیہ السلام یواسے دھنوک ہم تہ وو، قرآن
لو سنلو خہ پہ لارہ تیریدم نو د حضور علیہ السلام د تڑپا پہ وجہ د
ہغوی سینے مبارکے دا ایسے جوش و ہلو لکہ پہ دیمکی کہنے ویشیدے کہ
چہ جوش وھی، فَلَجَوْنَاهُ اَرْزِيْكَ كَاَرْزِيْ الْمَرْجِلَ، نہ اجری د چل دل د
عبودہ چلوئی سری پچیلہ د شے پہ تیرے کہنے پہ یواسے، دا ایسے اثر
کیدے سی، دا تاثیر خور کلام الہی کیدے شی۔

۳۔ تاثیر قلبی

پہ وینا کہنے دوسرے تکلیف نہ وی خورہ چہ بہ عمل کولو کہنے ری د

چل قول خبرے یواسے د خلقو شود نو ذرہ وی چلوئی سرے پچیلہ
نہ نونلہ دہ دے ویکے عمل پر نشی کولے ترخو چہ ہنہ کلام الہی نہ گنری
و دھے مضامین حق نہ گنری لیکن د حضور علیہ السلام پہ قالب اوینا
مبارک یا نہ دے د قرآن احکام و خہ اثر بہ کیدے و چکوم وخت چہ دا
آیت نازل شو۔

فَاِذَا كُنْتَ فَانْصَبْ وَارْتَبْ اے پیغمبر علیہ السلام تہ چہ خہ
فَارْتَبْ: سورۃ الانشراح ایہ عکس وخت د ضروری کار نہ فارغ شے نو
خپل خان د اللہ تعالیٰ پہ عبادت کہنے سترے کرے، او اللہ طرف تہ پوچھینا شد
دے نہ پس حضرت صدیقہ رض فرمائی چہ ہغوی بہ بولہ شپہ عبادت
کولو تر دے حدہ چہ رتو کرمتا فدا ما (۱) د ہغوی قدامونہ مبارک بہ پرسید
(۲) بخاری شریف کہنے دی چہ د صدیقہ رض نہ د حضور علیہ السلام دا خلقو
پہ بارے کہنے تپو س آئو لو ہغوی آخر مایک چہ پورہ قرآن د ہغوی اخلاق
و مالکہ ختگہ چہ شوک خپل عادتو نہ او اخلاق نشی پرسید دے د غم
شان د حضور علیہ السلام اخلاق او عادات قرآنی احکام جو رہی و دچ
خہ پہ قرآن کہنے و وہم ہنہ د ہغوی پہ عمل کہنے موجود و، نہ اچرے
پہ یواسان د خپل چل ول د کتاب پہ دے مول تالی، جسمانی او عملی
تاثیر کیدے شی و کچرے نشی کیدے نو دا دلیل دے خبرے دے
چہ قرآن کلام الہی نہ او پچیلہ حضور علیہ السلام پہ دے د کلام الہی پہ
حیثیت د بولونہ زیات عمل کولو کہے و۔

د قرآن سیاسی اعجاز

قرآن عربو کہنے نازل شوا و دوی د بولو قومونہ کمزوری بے علیہ او بے
ہنہ و، د سیاسی علیہ حاصلو لوھیٹ ذرائع دری سرے نہ و، خک کہ
سیا بھی علیہ او اقتدار حاصلو نو ذرہ اولی دا خزا روزا بولے ضروری ری

اودوی گنہ وور عرب بہ پہ ہفتہ وخت کہے صرف سعودی عرب
 اوین نہ و پیلے شو عراق، شام، فلسطین، اردن، لبنان، بیروت
 مصر او شالی افریقہ دا عرب ملک نہ نہ وو، خود اسلامی فتوحات
 نہ پس عرب ملک نہ جو شہر، دویم خیر تعلیم دے او عرب دایا تو
 یے دناو ستو ملک وو، دریم خیر اتفاقی او یوالے وو، لیکن دعو بصرہ
 قبیلہ ذیلے دشمنہ وک تر دے چہ دم دینے منورے دانصار و درہ مشہور
 قبیلہ اس او خراج پھیلو دیوبل دشمنان وو، خلود مخیز کار یگری
 دے او بہ عرب کہنے نہ کار خانہ وک او نہ کار یگری دتورے او د معمری
 پوشاک دبارہ ہر ہغوی دھندوستان او د شام د عیسائی محتاج وو
 دہم پنجم خیز زراعت او غذائی کفالت دے، او د قیور نہ بغیر ہغوی
 دنور و قومون محتاج وو، حکم چہ دھغوی وطن د کووندے جو کہ نہ وو
 چاہیہ قرآن ہفتہ چھلہ "وَاذْخُرْ ذِی رُجُجٍ" او پیلے۔

۱۔ شہریم خیز معدنی دولت دے او یہ دغہ وخت پہ عرب کہنے یومعدنی
 دولت نہ وو اس چہ مو بزخہ کو روہنہ داسنی دملنے پیداوار دے،
 ۲۔ اوہر جسمانی قوت دے، او دا ہم یہ دوی کہنے حکم نہ دو چہ دغہ
 ملک د پرگرم دے ضروری غذا او نہ حاصل نہ وک، دا اوہم ہکوت
 وو د یختی او گرمی نہ خان سالتو د پارہ دوی سرہ کو رو نہ ووریا تو
 خلقو بہ پہ تنہوا تو کہنے گذارہ کولہ او د علاج خہ انتظام ہر وور
 وو، ۳۔ آتم خیز روحانی او اخلاقی قوت دے چہ د توحید علی او پاکیزہ
 نصرت نہ پیدا کیڑی، لیکن د عرب خلقو بہ دکا نہ ویا دکا نہ و نہ جو
 بتان و عبادت کولو

۴۔ یہ دے حال تو کہنے قرآن پہ عرب کہنے بنکارا او عرب تو لو پہ جمع
 دے رہا دے کو لو پشہ زور اکلو د دے دے ہم کالو نہ زیات وخت

قرآن د آزادا شاعت (خوردلو) د پارہ وخت نہ وو موندے شہرے،
 لیکن دے "لہذا مود لا یکنے قرآن عرب لو لہذا د کوم خانے نہ ترکوم خانے
 ارسول دے اندازہ د قرآن نہ ورا ندے او د قرآن نہ ورسند عرب
 د نسبت کولو نہ معلومیدے شی عرب قبل القرآن ہفتہ و چہ د کومو
 مؤید ذکر او عرب بعد القرآن دا سے یو قوم جو بہ شو چہ بہ تنظیم
 اتحاد، اخلاق، بلند خیالی، اولوالعزمی، ریشدار، قربانی، خدا پرستی
 شجاعت، سخاوت، عفت، پاکدامنی رحم او شفقت، عقل و تدبیر
 جہا مانی، جہا نگیری، دیانت، امانت، صدق اور استی، د وعدے پورہ
 کولو او بہ عدل و انصاف کہنے د دوی یو قوم ہم سیال نہ وو، بلکہ د بشریت
 بتول تاریخ دوی د مثال پیش کولو نہ تش تو دے ہر دغہ وجہ دہ چہ
 دبیر شہر اٹھ کمزور و سرہ ہم ہغوی د مشرق او مغرب د دے لو یو
 متحد نو او بے اندازے سامان نہ د ک پلک یا د شاہور قیصر د کمرے
 پہ یو وخت تکڑا او ہفتہ او پہ دیر لہر وخت کہنے ہغوی تار پہ تار کو
 دھغوی د ورے ٹے والو خولے او دھغوی لوٹے او تخت و تاج کے کس کس
 کہل۔

اوس سوال دا دے چہ داسیا سی غلبہ عرب نہ پہ کومہ وجہ حاصلہ
 شوہ چہ زور و دھت طوفانی چہ پہ مشرق کہنے کاشغرا و دیوار چین
 سلاز او نمیدے او پہ مغرب کہنے مراکش او فرانی پر دے

دے جواب دا دے چہ سیاسی اقتدار او غلبہ حاصلو د پارہ د دے
 قسمہ اسباب کیسے شی، ۱۔ یومادی رس او دریم روحانی او فہمی
 اس ذکر شو چہ مادی ہیج اسباب عرب و سرہ نہ وو، بلکہ د عرب و
 دشمنان او حریفان و سرہ وو، کچرے پہ مادی اسباب و د غلبہ فیصلہ
 کولو دے نو عرب بہ د مچ کر کے نہ قطعاً و رک و وار نتیجہ بہ اٹولے،

(پہ عکس) وہ، تو معلومہ شوق چہ دا ہر شہ پہ ہنہ غیبی اور وحا
طاقت چہ کوم عربونہ دقران او صاحب قران علیہ الصلوٰۃ والسلام
دبرکتہ نصیب شوے و اس بشکارہ خبرہ دہ چہ دا سے معجزانہ طاقت
د کتاب الہی د طاقت نہ بغیر ممکن نہ دے ہم دے نہ معلومہ شوق چہ
قران کلام الہی دے او پہ کوم یا لک ذات چہ دا نازل شو ہنہ دہولونہ
زیات کامل او خاتم النبیین ذات و د مسلمانان و اسنی زوال باعث
ہم دا دے چہ دردی د اسلام او د قران پہ ہدایا نو عمل پرینے دے ورنہ
دے دوار و اس ہنہ طاقت دچہ کوم و د قران د اسخہ د درو کا لونہ
ہم زیات دخت از مینیت شوبے او تجربہ شوبہ او نزل من القرآن
مَا هُوَ شِفَاءٌ قُلْ هُوَ الَّذِي يَنْصَرِفُ اَعْمُوْا هُدًى وَّ شِفَاءً لِّکُمْ لٰکِنْ بِہِ کَافِرٌ
لیکلے شوبے او پہ خورے و چلے شوبے بہترینہ نسخہ تر ہنہ اثر نشی کوے
ترخوچہ پہ ہنہ عمل انشی دیورپ مستشرقین دارا زبہ پیڑنی چہ کہ
چرے مسلمانان و اسلام د قران تہ رجوع اکبرہ نونوی کہو بہ

مسلمانان پہ یوحنا کے شی پہ یومرکز کینے بہ راشی د ہنوی خوارہ وارہ
طاقتونہ او د ترقی ذرائع بہ یومرکزے شی او د دنیا پہ و ہنہ منبر طاقت
بہ جوہر شی او چھو نہ دلاس نہ بہ دغہ بنکارا حقی، نو خکہ خہ مو دے
را سے ہنوی مسلمانان نو لورہ د قران او اسلام نہ د بیرونہ کولو کوششونہ
شروع کری دی، او دا داتی چہ د مسلمانان نو ذوال دقران او د اسلام پہ
وجہ دے او دا ہم واتی کچرے مسلمانان نو د مغرب ہنہ گنہا او خداے
دیزارہ تہذیب اختیار کرو نو دوی بہ ترقی اکری او ہندا وجہ دہ چہ
بہ اسلامی مذکور کینے زور او نوے جنگ جاری دے اوہ ترورے پہ مسلمانان نو
کینے انتشار او مذکورہ تہذیب و نکی جذبات پالتم موی، موہن پہ خیلو

سہ سورہ بنی اسرائیل آیہ ۸۴ سہ سورہ عم السجدة آیہ ۸۴

دور کنا بنو ترقی او اسلام اشتراکیت او اسلام کینے د مسئلہ پورہ حل
کری دے چہ د ہنہ دوح دوحہ خبرہ دی ہنہ دا چہ د یورپ کاریگری،
ہنرا و علم یو خیز دے او د ہنہ طرز وند، معاشرت او تہذیب بل
ہنہ دے، اول شہ د اسلام دے چہ یورپ پر قبضہ کری دے، یعنی یورہ
ہنوی صنعتکاری چہ ہنہ واخلش او دود د ہنوی کنہکاری دہ چہ
پرین دی پہ دے د زور تعلیم یافتہ ہنہ اعتراض نشہ خکہ چہ ہنہ
اسلام سے ہنہ پچھلہ فیت دے د فیت کولو ضرورت کے نشہ دلائل خہا پہ
نور کنا بنو کین نشہ او د یورپی تہذیب کنہکاریا نے پرین دی چہ ہنہ
د اسلام او ترقی دوارونہ خلاف او پچھلہ یورپ د ہنہ پہ وجہ د تزل
بنکارا دے او د خنکدن پہ حالت کینے دے، دا سے خصوصیت خہا، جنگی
ختمیدے شی، دوی او زور تعلیم دوارہ ورنہ د ترقی د پرواز د پارہ ضروری
دی دوارہ دے یو خا کے کری جنگوی کے مہ۔

۴۔ غنیائی اعجاز

انسان د جسم او روح نہ جوہر دے دا دوارہ پہ دے بدلیہ و نکی او
خرامید و نکی جہا ن کینے آباد دی، خکہ پہ دوی کینے ہم بدلی او خرابے
راخی، نو ترخوچہ دے دوارہ د پارہ د غذا انتظام نہ وی نو د دوی باقی
پاتے کیدل نا ممکن دی پہ دے وجہ فکرت د جسم او بدن د بقا د پارہ
د غذا انتظام کری دے، اچہ دے د ختمید و نہ بچ شی او د دے د پید اکولو
نہ چہ کوے فائدہ اخستل مطلب و وہنہ ہم پورہ شی او دے کینے
خہ نقصان رانشی او د روح د غذا د پارہ کے ہم پہ دے غرض انتظام
کری دے چہ دے ہم ژوندے پاتے شی او د دے د پید ایش مقصد پورہ
شی، قدرت د انسانی بدن د غذا د اے لوکے انتظام کری دے چہ د
زکے نہ واخلہ تر آسمانہ او تر نضرا و سپر زمش پورے درہ د غذا اپہ

پہ تیار کی گئی تھی مثلاً بدن غذا لے کر جو دیکھ دیکھ غنم را
 اُتو کوی اوبہ اوہو ہفتہ ششہ اونازہ ساقی دستور وہ کشش ہفتہ دانہ
 نیسی اوغیر نیسی، نمر د سمندر نہ بوس اوجت کوی پور تہ ورچ شی
 اوہ ہفتہ تہارت پہ شکل کینے کہ اُتو انتظام اُکری او پچھ گرونی ہفتہ دغیر
 دانے پچوی، باد و نہ بوس او غنم جڈا کولو کینے مدد کوی شپہ ورچ یوبل
 پسے لکید لی دی نو دے کینے اعتدال پس اُکوی مطلب دا چہ بولہ کارخانہ
 دجہان پہ غنم جوریہ ولو کینے لکیدا چہ انسانی بدن لہ چہ خوراک تیار کوی
 حالانکہ دروح نہ بدن قیمت او قدر دیر لک اولاندے دے چہ دغیر
 لاندے او کمزوری جڑ دپارہ دومرہ لوئے اوو سبب انتظام قدرت دطرہ
 موجود دے نو داخو پچھوئے نشی کینے چہ دروح غذا دپارہ دغیر
 انتظام نہ وی داخو نہ عمل مٹی او نہ کینے حکمت خو بیلگون صرف دومرہ
 دے چہ بدن دزمکے شہ دے دے غذا سامان ہم دزمکے نہ اُتو
 اوروح آسانی او امر دے دے لہ دے وچہ دے غذا اہم دغیر خائے نہ

پکار دہ

دروح آسمانی غذا

دروح دژوند دپارہ قدرت بدروحانی
 غذا انجوز کپے دہ خوہفتہ دلے دہ

چہ خوک دہفتہ کیفیت او مقدار نفسی بشود لے خک چہ دروح پہ دے
 کینے اللہ تعالیٰ سرکہ مشابہت او مناسبت دے نو دے دپارہ بہ غذا ہم
 داسے پکار وی چہ دانلہ ذات سرکہ تہذیب لری، بلکہ دہفتہ صفت وی
 دانلہ دغیر صفت صرف ہم دہفتہ کلام کینے پشی چہ روح انسانی نہ منتقل
 شی او دے ژوندے اُتو شی نو دے کلام الہی او وحی ربانی نہ بغیر انسانی
 روح ژوندنا ممکن دے، لکہ خک چہ جسمانی غذا نہ بغیر دجسم
 ژوندنا ممکن دے۔

دروحانی ژوند معیار

دروح اصلی ژوند او مرکب ہم ہفتہ
 معیار لری کو مرچہ یو انسانی اندام لری

دا فیصلہ بہ غذا پہ مقدر معیار موقوف وی چہ واقع کلام الہی یا قرآن
 الہی روحانی غذا دہ

دغذائیت معیار

دغذائیت معیار دوہ خیزونہ دی (طبیعی
 میلان دہ شرقی او نشوونما) را مثلاً دوی

او غوبنہ جسمانی غذا دہ او اسپنہ اولرکے جسمانی غذا نشی کینے ددوار
 پہ مینج کینے بیکارہ بیلگون داسے دے چہ دوی او غوبنہ خور لہ
 انسان طبیعت غواری او دانے طبیعت نہ غواری چہ داسے اولرکے یو
 جوریہ کوی او دے خوری

دویم معیار داسے چہ دوی او غوبنہ خور الی سرکہ بدغیر نیسی
 او شرقی کوی مگر اسپنہ اولرکے خوراک سرکہ داسے نہ بلکہ نقصان
 کیری، دغیر رنگ قرآن ہم طبیعت غواری، خک خوپہ لکھو نو حانظ
 دیر غور لکیدا وی قرآن یاد کوی او بیا دغیر دسا تلود پارہ ترمرکے بول عمر

ہفتہ دورونہ او تکرارونہ کوی۔ دے قرآن دعلم او عمل سرکہ توجہ
 داسے اصلی تحقیق ژوند پیدا کیری چہ بیا یوموئے خلق پہ زرگونو نور
 خلقو برکیدے شی لکہ موثرہ سیاسی اعجاز کینے چہ بیان کرکے کچرے
 روح نہ قرآنی غذا اور تکررے شی نور روحانی ژوند داسے ختمیری، لکہ
 خک بدنہ ژوند بدنہ غذا نہ موند لوپہ وچہ ختمیری۔

دروح مرکب او ژوند
 دہر خیز ژوند دہفتہ دپیدا کولو د

مقصود نہ معلومیری۔
 را دسٹر بے پیدا کولو مقصد لیدل، او دغیر پیدا کولو مقصد او بیل
 سترکہ چہ لیدل نشی کولے او غوبنہ چہ آوری دے نشی نو دے دوی مرکب

دے دغہ شان درُوح پیدا کول دے معرفت الہی دپارہ دی خوبتر
چہ دامقصد حاصلیری نور روح ژوندی گوندی مردے۔

۲) دالله پہ معرفت اودالله پہ تعلق سرہ روح کینے بولوئے دا سے
طاقت راشی، چہ دے ہفت مقابلہ دے قوت نہ خالی روحونہ نشی
کولے اس دے طاقت نوم روحانی ژوند اودے یفتوالے روحانی مرک
دے، داسے ژوند قرآن حکیم پہ دے الفاظ پیا نوی:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ إِذَا دَعَاكُمْ لَعَلَّكُمْ تَكُونُونَ رَاحِلِينَ
وَلِلَّهِ سُلُوكٌ إِذَا دَعَاكُمْ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الْأَرْضِ تَاسُونَ خَيْرَ تَه
سورۃ الانفال - آیت ۲۳ : یا اہل کوم چہ تاسو تہ ژوند درکوی،

دے نہ معلومہ شہو چہ روحانی ژوند جسمانی ژوند نہ اعلیٰ اوزیات
اوجت دے دے روحانی ژوند پہ برکت اوطاقت سرہ صحت بہ کرامو
دخیل نہ خوچند لاریات لبکرونہ مائے ورکیرہ سرہ دے چہ
هغوی سرہ بہ ہیچ سامان نہ ووا وکجیرائی داسے کارنای بہ فی اکریہ
چہ صرف جسمانی ژوند خاوندانہ بہ نشوے کولے دا ژوند هغوی تہ
دقرآن او اسلام نہ حاصل دوا دابن جریطبری پہ تفسیر کینے۔

وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَرْجَعُونَ

دحضرت ابوقتا دہ وضاحت داسے بیان شوے کہ اے ترجع چہ د
عربو خلق دیرذلیل خوار اودینولو نہ زیات گمراہ ہو هغوی سرہ نہ
خوراک اونہ پوتشاک و هغوی درومر او فارس غوندے ددومر و
بہ متع کینے تری و دوی سرہ دپشخید و ہیچ خیر نہ ووا هغوی دخوراک
دمحور و دوزو گواندی خلقو بہ هغوی خورل تردے چہ اسلام رافے
اسلام و تہ یو کتاب (قرآن) و رکرو چہ هغه دوی لہ د قومونو
سرداران او حاکمان جوہ کول۔

قرآن روحانی غذا دہ

دعنا دپارہ صوبن و پاندے دہ دہ میارہ
بیان کری دی دہ دہ طبیعت میلان ۲۲ او

توقی ران قرآن طرف تہ دمائے خود احوال دے چہ د نثری بل یو کتاب دومرہ
نشی لو سے خومرہ چہ دالو سے کیری نثری کینے د ہیچ کتاب دومرہ حافظان
نشتہ خومرہ چہ د قرآن دی، حالانکہ دے غریبانو حافظان تہ نہ د
مسلمانانولہ طرفہ خد عوضانہ و رکولے نشی نہ د قوم یا حکومت لہ طرفہ
اوپا خود قرآن تہ ہر غیر عرب و پارہ اُپارہ چہ د مجبوری نہ بغیر
هغه تہ طبیعت نہ ورخی، ہم دے نہ معلومیری چہ قرآن روحانی غذا دہ
حکے خود دے تو لومشکل تو با وجود دے تہ د طبیعت میلان نشت۔

۲) دویہ خبرہ دادہ چہ غذا خورونکی تہ د غذا نہ ترقی اوطاقت
حاصلیری نور قرآن تاریخ ہم دا بنائی چہ دقرآن پہ برکت کمزوری انسان
طاقتور شول، بے اخلاقہ با اخلاقہ شول، لاندے خلق بکرہ او ناپاک خلق
پاک شول، دے نہ پس دھیچا ہر بہ دے کن شک تہ پائے کیری، چہ قرآن
آسمانی غذا دہ چہ درُوح دپارہ آسمان نہ نازلہ شوے دہ او قرآن باندے
یقین لرونکو تہ ہر دے قرآن هغه عظمت او شان ورا بخیلو چہ د هغه
مثال پہ انسانی تاریخ کینے نشی مردے او دشان یواحے دکلام الہی کیدشی

(۶) دلیل نظامی

قرآن حکیم د انسانی ژوند دپارہ داسے نظام قائم کری دے چہ د هغینہ
چپلہ دا یقین پیدا کیری چہ دہ خالق انسان لہ طرفہ دے د انسان
جوہ شوے نہ دے شکہ چہ د انسان ژوند راز نہ اور مزونہ صرف
خالق حیات پیژنی نہ چہ بل خوراک انسان چہ کله ہم دے لاسے نہ
داوریدو او پہ یواسانی لاسے حیات باندے دنگ کو شش اکرونو
هغه تہ امن او آرام نصیب نشود قرآن نظام حیات دومرہ کامل اود

ژوند په ټولو برخو باندې خور دے چه کچرے د هغه تفصیل بیان
شی نو د پیرغبت کتاب به تر جوړ شی لهذا موخو د قرآن د صداقت په
عرض یو غوښتلی دی اصول پیش کوو،

(۱) د انسان تعلق د خالق کائنات سره (۲) د انسان تعلق د خپلوم جنس
انسان نوسره

(۳) د انسان تعلق د ټول عالم د کائناتو سره

(۴) د انسان د ژوند مقصد

(۵) د انسان د ژوند اخیری پوړی

(۶) هر چه اصول — د انسان تعلق خالق کائنات سره

خالق کائنات د انسانی ژوند مرکز دے، د انسان ژوند، د هغه د خبرو یا تو
د ژوند د ظاهری او باطنی فائدا خری فیصله د خالق کائنات مرضی
سره تړلې ده د خپل مرکز حیات نه د انسان جدا کیدل د هغه
مرگ دے او د هغه سره یوځای کیدل د دې حقیقی ژوند دے لهذا د
انسان د رومبې د مه واری داده چه هغه د خالق کائنات په وړاندې
په دے حیثیت رشان یقین لری. د انسان دے حیثیت ښکاره کولو
د پاره قرآن د وچه ارشاد انرمایلو:

حَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَوَةَ رَسُولُهُ مَلِكُ آيَةِ عَمَّ يَعْنِي خَالِقَ كَائِنَاتٍ
د انسان د مرگ او ژوند خالق دے، بیایه اعلان اکر و:

وَمَا يَكْمُرُ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ رَسُولُهُ الْخَلْقِ آيَةِ عَمَّ الْإِنْسَانُ نَهْ يَتَوَلَّى حَلَّ
نعمتونه د خالق کائنات بخشش دے، بیایه ارشاد انرمایلو چه انسان
خپل کوشش سره چه کوم څیزونه حاصل کوي د هغه آخری فیصله
هم د قدرت په لاس کیږي ده انسان نه پخپل کوشش نیار بدل نه دی پکار
وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَسُولُهُ التَّكْوِينِ آيَةِ عَمَّ سَنَأُ سَوَّخَرِيْنَهْ

د الله د خوښه تابع ده

قُرْآن د سید الکائنات د خولې مبارکې نه دا اعلان اکر و:

قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا إِلَهُكَ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِعْلَانُ اَكْرَهْ چه خه د خپل خان د
إِلَا مَا شَاءَ اللَّهُ ط رَسُولُهُ اَعْرَافِيَّةٌ : پاره هم د سوداوریان اختیار نه
لر تر خو چه د الله خوښه دا فیصله اکر و:

د دے خیالاتو لازمی نتیجه به داوی چه (۱) رب العلمین سره به د انسان
د محبت یو مضبوطه رښته پیدا شی. چه کله هم نشلیری:

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ط : د ټولو نه زیات محبت د الله سره د ایمان
سوره البقرة آیه ۱۷۷ : اویقین د خاوندانوی هم د دے محبت

دا اثر وی چه د هغه فکری او علمی ژوند د الله سره اتر لې شی او د هغه
ظاهرا و باطن د الله په محبت سر چیتې شی. د هغه ظاهرا و باطن د الله

نه یاد و یاد شی او په کائناتو د هغه نظر د اسیرو په چه هغه دا د جلال
د محبوب حیرت یو آئینه گزوی، هغوی په ولاړ په په ناسته او په ملائمت

يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَ اَللَّهُ يَادُوعِي اَوْ يَدِ خِيَالِ اَوْ فِكْرِي
عَلَى جُنُودِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ : آسمانونو او زمکې نظر آچوی چه لې

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ : د عالم خالق نه تا دا عالم بے مقصد نه
هَذَا بَابُ طَّلَاطُ رَسُولُهُ اَلْغَمَرَانِ آيَةِ : دے پیدا اکر و:

اَوْ اَيَاتُكَ نَعْبُدُكَ وَ اَيَاتُكَ نَسْتَعِينُ : په تصور کړې دے د دین د نیا د کامیابو
چشمه رب العلمین گزوی او اعتقاد دی، قولي او علمی عبادت صرف د هغه

کوی، او د خپلومندې و نړیو نه پس د دین د نیا د خپلومشکلا نو د حل د
پاره هم د هغه مدد و خواری هغه خپله رضا د الله په رضا کړې ورکه کړی

او د الله تعالی په امر، نهی باندې عمل کول یعنې د هغه د حکمونو تعمیل
د خپل ژوند ضروری حصه جوړ کوی، قُرْآن نه چه چا فائدا ر ښی

حاصل کرے وہ قرآن پھلہ دعویٰ حال پھلود ہے الفاظ کو کہے بیا کوئی
وَلَكِنْ حَبِيبُ الْيَكْمُ الْإِيمَانُ وَرَيْبُكَ اللَّهُ سَتَأْسُو بِهِ زُرُونُكُمْ دَايَمًا مَبْنِي
فِي قُلُوبِكُمْ وَكَذَلِكَ الْيَكْمُ الْكُفْرُ وَالْقُسُوقُ وَاجُولُهِ اوستا سو یہ زرو نو کہنے نے ور
وَالْبَعْضِيَّاتُ أُولَئِكَ هُمُ التَّارِكُونَ نَبُو سَتُوا اوستا سو یہ زرو نو کہنے دکر
گناہ اونا فرمائی کر کہ واجولہ ہم خلق پہ سمہ لاددی رسورہ جرات آیہ سے
راہم ہفہ شیر دے چہ پہ دے دخالق کائنات او د مرکز حیات سرورہ
تہرون پید اکیری او داتہرون بیا ہفہ خیز دے چہ ہفہ سرہ د انسان زہرہ
او د ماعوتہ نشی او آرام نصیب کیری او د تہلود نبوی پریشا نو خانہ اش
الْأَيْدِي كِرَالَهُ قَطْمِيْنُ الْقُلُوبِ وَالْعِدَابَةُ عِلْسٌ صَوْنُ دَالله پہ یاد زہرون تر
(اطمینان حاصل کیری)

دویم اصول، انسان دنور و انسانا نو سرہ تعلق

انسانا ژوند پہ تمدن اواجتماعیت بنا دے یعنی یہ گندہ وخت نیرو لے شی
بواسطہ شک خیل ژوند ضروریات دنور و انسانا نو پہ مدد حاصلوی
حکامت دپارہ د نائی ضرورت مندوی جامود دپارہ د جولادلو بنود دپارہ
دکولاد مکان جوړولو دپارہ د ککار او علاج دپارہ د طبیب او داکتر محتاج
وی دارنگ دے شمیرہ نور و ضرورت نو دپارہ د بشمیرہ نور و انسانا نو
محتاج وی ترخوچہ ددہ دنور و انسانا نو سرہ تعلق نہ وی نو ہفہ ژوند
نشی تیر و لے نو ضروری مشورہ چہ د انسانا نو پہ منبج کہنے تعلق دپارہ د
داسے بنا نسیہ اصول دی چہ انسانا پہ ہفہ د اجتماعی ژوند فائدے
حاصلو لے شی قرآن حکیمہ د حقوق انسانی متعلق داسے بنکارہ احکام او
جامع ہدایات و دگری دی چہ پہ ہفہ عمل کو لو سرہ د انسانا د گپا
ژوند د سحر شحالہ او پیرامن جوړ پیدے شی د تفصیلا نو گنجائش
نک کہنے د انسانا د گپہ د ژوند یو خوشی اصول قرآن

قائم کیری دی، (۱) د بشریت د یو والی اعتقاد یعنی د رنگ نسل او وطن
د اختلاف باوجود ہول انسانی قومونہ دیو تیر مثال لری لہذا یو انسان
د ہولو انسانا نو سرہ ہم ہفہ سلوک کوی کوم چہ ہفہ د خیل تیر
(خاندان) سرہ کوی، شکہ چہ ہول انسان دیو مور پلا یعنی د آدم علیہ
السلام او د حوا آی اولاد دی،

رہب رنگ نسل او د ملک اختلاف صرف د پیژندگلی دپارہ دے د جنگ
جکرو یا د کر کے دپارہ نہ دے،

دریم اصول، انسان د کائنات عالم سرہ تعلق

انسان تعلق د کائناتو سرہ د خادم او د محکوم پہ، حیث دے کل کائنات د
انسان پہ خدمت کہنے لگیا دی انسان تہ معلومہ وی او کہ نہ خوشفلی
عنصر تہول یعنی زمکہ، باد، آویہ او آذر، د زمکے آسمان منبج کہنے وریج
او باران او بکرتی نسر، سپو بھٹی او ستوری دا ہول پہ خیل خیل جائے
د انسانا پہ خدمت کہنے لگیا دی او دوی د ژوند ضروریاتو پر زو نو کہنے
لگیا دی ہمدغہ حال د خا ورو او نو نو تو او د معدنیاتو دے چہ دھریو
د فائد و تحقیق یو مستقل علم دے د دے حقیقت قرآن حکیم پہ دے
الفاظ کو کہنے اعلان کرے دے :-

خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا طَاعَ الْإِنْسَانُ د زمکے او د آسمان ہول خیزونہ
سورۃ البقرة آیہ ۲۹

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ط اویا کیری دی ستا سر د فائدے
سورۃ الحج آیہ ۳۲

دے تعلق معلومہ د سرہ پہ انسانا باندے خو حقیقتو پرانستے شی
را د دے جہان ہول بکرتی اولاد ہی خیزو نو کہنے د انسانا فائدے دی
انسانا لہ بکار دی چہ د ا لہوی د دے نہ د انسانا پہ زہرہ کہنے پہ

کائنات و حاکمیت او د هغه د قابو کولو جذبه پیدا کیدی، د انسان او د کائناتو په مینځ کتنه د فائده وړ کولو او د فائده اخیستلو تړون.

قائمیزی انسان د هغه د فائده وړ غټو کو شستونه کوی، او د علوم کوینه په ذریعه په دغه فائده وړ قابو موی او د دغه فائده وړ شخصیت حکمت پوره کوی

(ب) دویمه نتیجه د عالمی تعلق به داوی، چه انسان به ځان حاکم او مخدوم او پټول کائنات به محکوم او خادمان گنری لهدا هغه به د پټولو

د نیوی فائده د انسانی شرف خادم، محکوم و تابع جوړ کوی او شرف انسانی به د دوی خادم محکوم یا تابع نه جوړ کوی او د دغه په دغه نظریه عمل کوونکي

(جهان په تیر کړی، تو نهی جهان که لری) جهان تا د پاره د دغه تاج جهان د پاتو نه بکې د خالق جهان د پاره کړی په دغه بنایه هغه د انسانی شرف د تکمیل

ذریعه جوړ کوی انسانی شرف به په دغه بنایه تقریباً نوی هغه بنا زروال حاکم وی د هغه بنده او غلام بکې نه وی په دغه اصولو به د هغه خودی

نور، هر گوره شی هغه به د خپل روحانی شخصیت د لویې اقراری شی او د دنیا د ذیلو ضرورتو د پاره به په انسانی شرف بانگ داغ نه کوی.

(ج) د کائنات عالم د قابو کولو او د هغه د خادمیت یو نتیجه به دا هم وی، چه انسان به د شرف نه مخ شې خپل ځان به اشرف المخلوقات او

پټولو مخلوقات به خپل خادمای گنری هغه به د عبادت لائق نه گنری ځکه چه خدا و مر کله هم د خادم عبادت نکوی او نه د هغه تما

مکړ او نه غواړی هم دغه وجه ده چه قرآن د هغه انسانانو په باره کتنه فرمای کومو چه د آسمان یا د یو څیزو معبودان جوړ کړی:

وَمَنْ يَشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَانَ لَنَا خَطْمٌ يَنْزِلُ : چا چه د مخلوقات عبادت او گوروئو د الله التملک : سورة حج آیه ۲۲ : شوه چه هغه د انسانی شرف د آسمان نه ځان را گدار کړی.

او هر د دغه تعلق اثر به وی چه انسان به د مخلوقات عبادت نه ویزاره صرف د خالق کائنات عبادت گنار شی، او هم دا د قرآنی تعلیم نتیجه ده

۲- **خلو و اصول، د انسان د ژوند مقصد**
د انسانی زندگنی څلور مړنیا دی اصول دا هغه چه انسان د خپل ژوند د

مقصد معین کولو غټه پراختیې د پټولو نه ضروری علم د دغه چه انسان نه د خپل ژوند مقصد معلوم وی او دا د اعلی وی، لکه څنگه چه

انسان د پټولو مخلوقاتو نه برتر او اشرف دغه، نو د هغه مقصد حیات د هم دا به برتر او اشرف وی چه په هغه کتنه ورسره بل یو مخلوق

هر نه وی برابر - د غوا، مینه او بزمه مقصد پټی دی په کومه کتنه چه پټی د بیرونی او بنده وی نو هغه به زیاته قیمتی وی بزمه نه غوا او

غوا نه مینه زیاته قیمتی ده د څو نه آس ځکه زیات تمیزی دغه چه د څو نه د هغه مقصد او پټ دغه په دغه خبره کچره انسان فکر

ا کړو نو ثابت به شی، چه د انسان نه بغیر پټول مخلوقات د انسان د پاره دی انسان به دغه د ناخدا مت او فائده اخیلی اُس د غور جوړه دا خبره

ده چه د انسان د ژوند خدا مقصد دغه، او د دغه سوال حل کول د انسان د پټولو نه دومی ذمه واری ده

دا څو کیدای نشی چه معمولی څیزو نه خود د مقصد پټ نه خالی نه دی د انسان غوندې د پټولو نه د لوی هسټی پیدا کول د به مطلبه وی؟

ځکه چه د خالق کائنات په حکمې به داغ ا لگی نو پټا په دغه د انسان د پیدا کولو مقصد د پراختی دغه لکه څنگه چه انسان پخپله یو غټه هستی

ده، د ماده پر استا او په خیال کتنه خود دغه مقصد صرف خو بند و نه ا غټل ری د خوراک خو بند وی او که د غوړت یا د حکومت، د کوم به خبر (خوړاک) خود انسان د شرف دغه مقصد ځکه نشی جوړ کیدای چه پټی

خناور لکھ جیسا کہ او، ہائی دانسان نہ دیز نریات خوراک کوی اودہ لکھ
ہم زیات ورکوی، حکم دیز خوراک کینے خوندا ہم دیزوی، لکھ خنگہ چہ
پوکس دودہ آمونہ خوری اوبل کس شل آمونہ خوری نو دے دویم
کس لہ بہ خوندا ہم زیات ورکوی، ادا و تیل حکم غلط دی چہ دینے
اوہائی نہ دانسان خوراک نہ دس ہائی اومینہ وابینہ گیا خوری
او انسان بولا و اوچرکان ا حکم چہ دہائی اومینہ دپارہ دغہ وابینہ
گیا بولا و اوچرکان دی دوی تہ داخیزونہ زیات خوندا ورکوی اس
دویم خیزونہ تہ، عزت) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ دینا مطابق
وہی خیزونہ دی خک چہ عزت اور تہ دمال دپارہ دمال ہم د
خوراک دپارہ خوفی صرف دواسطہ دس ورنہ دس ہم مقصد خوراک
ووبلا واسطہ او اس ہم مقصد خوراک دس خوبالواسطہ دس

دغہ دیکھ دیم خیز حکومت) ہم بومستقل مقصد، حکم نہ دے
چہ دمال اور تہ دپارہ اومال ورنہ دخوراک دپارہ مطلوب دی
لکھ خنگہ چہ ورنہ دس خوراک خک مقصد نہ دے، بلکہ دا
چہ دانسان حکومت دگوشش او د تکلیف دے، مال پرخرج گیری
منہ دے خیز دے، پکے وھلشی شروند دے، پکے گیری، دو تونہ دھ
دپارہ بکاری حکومت اوبیدل پکے راجی، مطلب داچہ دزرکونو
خطر نہ انسانی حکومت دیک وی پد دے پکے خوردہ بیباک مرے نہ
دے چہ دھنہ حکومت قدرتی دے بول خناور کے قدرتی زیر فرمان
دی اودا سے ہیچ قسم خطر نہ ہم، پکے نشہ ہم پد دے دزل انسانی
لغات او خوندا ہم دغونو او تکلیفونہ دیک دے پد دے خوندا و نو
اغسٹو کینے کلہ سرو مال او بول تہ ہم ا بلی مگر دھنا و دلالت
دوسے بولو خطر و نہ خالی دے دھنہ رجہ دا دہ چہ دانسان بہ فطرت

پکے تیر شوے غم اودہ مستقبل فکر ہروت دے ددہ پد منگرو یا
خیلو انکے خوک چہ ورنہ دس مری دہ نہ چہ ریا دشی خا مخا
غم جن گیری او آندہ خطر دے دیکر ہم دسردہ خا غناوی ددے و چہ
دانسان بول لدا تونہ دغونو او فکر و تونہ دیک دی اودہ خنا و روٹ
بولدات کینے ہیچ قسم غم فکر نشہ ددے بول تقدیر خلاصہ و اشرا
چہ، سان دخیل خوندا مقصد پچیلہ نشی مقصد دے دے دمال مقصد
بہ ددہ خالق مقصد دی، لکھ خنگہ چہ دھائی جہاز جورہ دیکے د
ھوائی جہاز مقصد متعین کوی نہ چہ پچیلہ ھوائی جہاز خیل مقصد
متعین کوی ضرور مقصد بہ صفا و بلیغ الفاظ کینے قرآن حکیم بیان
کریے دے،

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ۝ دے پیر یا نوا و نبیا و مود تخلیق
مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطِيعُونِ ۝ مقصد عبادت الہی دے مود
سورۃ السد ریات آیہ ۵۵ دے، دوی نہ روزی گھنل دغونو
اونہ پد بول خرد ول،

دا سے لکھ خنگہ چہ انسان دا دودہ مقصدونہ پچیلو غلامانوا ۱ پورہ
کوی حکم چہ موز تہ نہ ددروزی حاجت نشہ اونہ دخوراک رات
اللہ ھو الرزاق ذو القوۃ المتین ۱، بلکہ خداوند تعالیٰ دپارہ دے
نہ دانسانی مشین قائم سا تلو دپارہ ددروزی انتظام کریے دے، حکم
چہ دھنہ دیز کوی اوزر دآور دے،

کچرے یومشین تہ درنگ روغن ضرورت دے دپارہ وی چہ دھنہ
خراب نشی نو دا دمشین دوجود مقصد نہ دے، بلکہ دودہ مقصد دھنہ
کار دے چہ مشین ساز کوم کار دپارہ جور کریے دسہ ہم غنہ مالی
دانسان اودہ دھنہ دیز دے دانسان دپارہ روزی و بقا دسمان دے

مقصد تخلیق نہ دے، مقصد تخلیق بہ ہم ہنہ وی چہ کوم دپارہ
انسان پیدا شوے دے، یعنی عبادت الہی۔ ذلیل اور دغنی۔ ایشان رد
مشین دپارہ (روزی ہمد انسان معیج سائلو دپارہ یوسامان دے د
ہنہ دثرونہ مقصد نہ دے، بہ دنیا کئے دہر مشین قیمت دہنہ د
مقصد مطابق متعین کوئے شی مثلاً دچینو بہ ہنہ مشین زیات قیمتی
گنرے شی چہ لور۔ وخت کئے ہر چینی پیدا کوئی ہم دغرنلک دانسان
مشین قیمت بہ دہنہ دتخلیقی مقصد بہ مطابق وی چہ ہنہ عبادت
الہی او تقوی دے فرمائی، اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ، اودھم دا
انسان دانگہ پہ نزد ہر قیمتی دشرافت او عزت خاوند او دیر
مقبول کئے۔

پنجم اصول دانسان دثرونہ آخری منزل

دانسانی دثرونہ آخری پورہی انگہ سرہ بوخلئے کیدل دی، قرآن داطلاق
دانسان دثرونہ متحرک دے ساکن نہ دے۔
يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدًّا، تہ پہ ہرہ مرحلہ پہ تکلیفونہ
تخلیقی طسورہ الانشاقی آیت عذ۔ تَعَبًا وَلَوْلَا تَعَبُكَ لَإِنشَاقُكَ تَعَبًا
بیابہ ور شمرہ بوخلئے شے۔

- ۱) ددے آیت نہ معلومہ شوہ، چہ انسانی دثرونہ متحرک دے۔
- ۲) بہ دے حرکت کئے ور تہ تکلیفونہ ہم خافنا پینیزی۔
- ۳) ددے حرکت آخری پورہی خدا کے سرہ بوخلئے والے دے۔

داحیرہ دیرہ ہکارہ دے چہ انسانی دثرونہ متحرک دے انسان اول
اشوم وی، بیابا ہلک او خزان شی، تروے دترقی حرکت دے بیابا مرگہ
پورے دتزلزہ حرکت جاری وی، دمرگ نہ پس برزخی حرکت شروع
شی، داپول قسمہ حرکتونہ ضروری دی دا ہٹوک نشی بندالے د

ترقی پہ حرکت کئے بہ ترقی گیری او دتزلزل پہ حرکت کئے بہ
خافنا تزلزل گیری خود اپول حرکتونہ دغونو او مصیبتونہ دیک
پاک دی۔

دا خود ہکارہ دثرونہ حرکتونہ و، دپت حرکت، یعنے دقبر او دبرخ
حرکت ہر خوک نشی بندالے داسکارہ او پت قسمہ بول حرکتونہ
بہ ہلہ ختمیزی چہ ددے حرکتونہ آخری پورہی راشی او دا آخری
پورہی کومہ دے، داپورہی ہنہ دے بہ کومہ کئے چہ دانسان دثرونہ
شیخ او غرے بیامونداے شی،

پہ دنیا کئے ہر حرکت یو عمل تدوکیلے شی، چہ شہ وخت دہنہ عمل نتیجہ
را اشی نوک ہنہ عمل حرکت ختم شی، یوزمیندار زمکہ چوکیدی
تخم پکے آچوی، دہنہ آہہ خورد کوی، سرہ پہ کئے آچوی۔ خیالے
سانی، خوکیدی لے کوی، چہ فصل پوخ شی بیابا بیبی، بہ مشین
یا پہ غویا نو او خرد کے غویلوئی، بوس او غلہ بیلہ کری چہ دغلہ
درمن واخلی نو دا حرکت ختم شی، حکم، چہ ہنہ دعمل نتیجہ او دحرکت
آخری پورہی تہ ارسای او ددے نہ پس دہنہ حرکت ختمیدل ضروری د
ہم دغلہ حال دانسان دے ہنہ پچیل دثرونہ کئی تکلیفونہ تیرہ وی
اور سرہ حرکت کوی، خوک دخیروانیکئی دپارہ تکلیفونہ تیرہ
او خوک دشر او بدی دپارہ خان خوری داسلسلہ ترمرگہ
جاری وی بیابا پانداے بہ آخرت کئے چہ ہرکھ دا دوارہ قسمہ
خالق دخیلو عملونہ نتیجہ او دخیلو حرکتونہ ثمرے دجنت او دوزخ
پہ شکل کئے بیاموئی نو دثرونہ بہ خپل خلئے او آخری پورہی بیاموئی توپہ
تہ بہ ادریزی او دا دثرونہ دحرکت انتہا دے لکہ خٹکے چہ دے آیت
کئے دہلونوہ نتیجہ بیان دے۔

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِحُسْنٍ ۖ فَسَوْفَ
يُجَاسِبُ حَسَابًا تَسِيرًا ۚ وَيُنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ
مَسْرُورًا ۚ وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَآءَ
ظَهْرِهِ ۖ فَسَوْفَ يَدْعُو نُبُورًا ۚ وَهُوَ فِي
سَعِيرٍ ۚ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۚ
سُورَةُ الْاِنْشِقَاقِ اٰیة ۷۸ تا ۸۱

یہ جہنم گئے یہ اُغور خیریں، حکم چہ ہفتہ پہ کور گئے بیغہ وو :
دانشان و احاثونہ قرآن حکیم یہ دے آیتوں گئے بیان کری دی
وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَيْنَا اللّٰهُ ۚ بِهِ مَخْرُجُ كُلِّ شَيْءٍ نَّكَ
رُفُّهَا ۚ وَيَعْلَمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۚ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ۚ
سُورَةُ هُودِ اٰیة ۶۱ تا ۶۴ : دہاود ہفتہ داستو گئے اوامانت
ایستو گئے ورنہ ہم معلوم دے :

یہ دے آیت گئے دانشان و احاثونہ و حالت و کردے دُنوی ژوند
چہ خہ وخت پہ زمکہ گرجی او حرکت کوی دَاخِرَت مَزل کوم حکم
چہ استو گئے کوی یعنی جنت یا دوزخ د تیر او برزخ حالت چہ کوم گئے
امانت وی تا اکتل چہ دانشانی ژوند پنچہ بنیادی اصولہ قرآن پہ
خہ بنہ طریقہ حل کریدی او دانشانی ژوند نظام ہے پہ بنہ دول
پیش کریدی چہ داد و دل بوغت فلسفی او حکیم ہر نہ دے حل کرے
نودا دلیل دے خبرے دے چہ قرآن کلام الہی دے :

۷۔ شمولی اعجاز

د اعجاز شمولی مطلب پہ قرآن گئے دا سے خو خیز و نہ دی کوم چہ
پہ انسانی کلام گئے نشی جمع کیدے دے نہ معلومیزی اچہ دانشانی
کلام دے نہ چہ انسانی ہفتہ خیز و نہ دادی :

۱۔ جذبات اسلوب مطلب د اچہ د قرآن حکیم طریق بیان د ان
کلام نہ مختلف دے یہ دے ہول ماحول گئی دے مثال نشی مانت
انسان چہ خہ و آخی تو خیل ماحول نہ ہے مرا اخلی نو کچرے دانشانی
کلام دے نود عریو د ماحول نہ بہ ماخوذ وے خود ایسے حکم نہ دے
چہ پہ عربو گئے خو خہ چہ پہ ہولو ژور گئے د کلام دہرے طرز
موندے نشی :

۲۔ کلام منظوم یعنی شاعری رب کلام مشرور مسجع رچ کلام
مثنوی غیر مسجع : د قرآن حکیم یہ دے دریو او گئے یو طرز ہم نہ دے
اودوست دشمن دا قرر کوی چہ قرآن د سبع معلقات یا د دیوان
حماسہ پشان شعر ہم نہ دے حکم چہ دردیف، قافیہ او بحر و غیر
پابندی پہ دے گئے نشہ او د مقامات حریری پشان مشرور مسجع، یعنی د
بند و نوالہ نشر ہم نہ دے او د عام مصیفینو پشان بے بند
نشر ہم نہ دے، دینہ معلومیزی چہ یہ مخ د نکے دا سے کلام بل
ہد و شتہ نہ نود دے بکبا دوسر چشمہ انسانی اوزمینی نہ دے
بلکہ الہی او آسمانی دے :-

۳۔ پہ انسانی کلام گئے د متکلم د جذبات ویر دخل وی چہ ہفتہ د
قہر خبرے کوی نو : پکے د رحم بُرنی ہم نہ دی او چہ د رحم خبرے
کوی نود قہر دا رخ : پکے نہ وی حکم چہ انسانی جذبات و گئے اعتدالی نہ وی
پہ خلاف د قرآن حکیم چہ دے گئے پہ بروخت د زیری او د ویرے
د جنت او د دوزخ او قہر او د رحم د کور پہ یو خاتے وی دے نہ معلومیزی
چہ دانشان پہ شان د جذبات و نہ مغلوب ہستی د قرآن نہ دہ ذہانی
نَبِّیِّ عِیَاسٍ ۚ اِنَّا الْغَفُورُ الرَّحِیْمُ ۚ اِنَّ عَذَابَ الْاَلِیْمِ
سُورَةُ الْحَجَرِ اٰیة ۷۸ تا ۸۱ : دے آیت گئے د مغفرت دا اعلان سرہ د

درد ناک عذاب ہم ذکر دے، مگر انسان کے قصے اور یہ وقت
درحم او شفقت اظہار ہچھرے نشی کوئے اودہ دم او شفقت پہ وقت
کے قصے خبر دے یہ حوالہ فنی راتلے۔

اس کے ہر انسان کے کلام چہ مطالعہ نشی تو یہ ہے کہ بہ خانقاہ کے الفاظ
بنکارہ شی چہ کے بھر نی دگر دے دباؤ پیداوار بہ وی چہ کے ہفتہ پہ
معلوم میز چہ متکلم کے ویرے پہ وجہ داسے خبر دے کوی، دینہ علاوہ
پہ انسانی کلام کے خوکلہ کے قوت اظہار گیر می مگر دے داسے قوت ہچھرے نہ
چہ ہفتہ نہ پہ زمکہ آسانوں بانداے حکومت اظہار کیدے شی کہ
چہ چالبرہ مطالعہ کے قرآن ہر ذکر، تو ہفتہ پہ ہر صنف دا
محسوسہ شی چہ دا دے داسے متکلم کلام دے چہ و کائنات عالم کے یو چیز
نہ ہم ہفتہ نہ ویریز اور نہ دباؤ دیر می بلکہ عظیم تر کجکل کائناتو بانداے
حکمرانی کوی۔ دطوفان نوح دیندیز بہ بارے کہے کے قرآن والفاظوں د
جو اگورہ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ
آقِلین: سورہ ہود آیت ۵۱۔ اے آسانہ دورید و نہ بنداشہ
چہ یو انسانی طاقت ہم داسے حکم و رکومے شہ

زم) انسانی کلام و انسان کے دماغی قوت د محدود والی مظهر وی کے ہفتہ
کے بلاغت اس پہ ہر میدان کے پر شان منشا، نشی دہے۔ ددہ
قابلیت پہ خاصہ مضامین کے کے بلاغت دور بندے شی بل قسم مضامین کے
دہفتہ کے بلاغت کے ہر ذرہ وی، یو عرب مشہور شاعر ابو نواس صرف
د شراب پہ تعریف کے بہترین شعر و خیال شی پہ بلہ موضوع نہ
بل شاعر "ابوالعتاہیہ" پہ زہد و تقویٰ، پہ فتاویٰ دنیا او پہ شوق
آخرت بانداے کے بلاغت نہ کہ شعر و خیال شی خوب دور مضامین

داسے نشی و خیال، پہ فارسی شاعرانہ و کینے فردوسی نظامی پہ جنگی
مضامین پورہ زور سرہ شعر و خیال شی لیکن پہ بل میدان کے ہفتہ
پس راجی سعدی، اخلاق شاعر دے جنگی یا بل نہ دے، کچہ کے
خوش قسمتی نہ یو شاعر پہ ہر موضوع بانداے شعر و خیال شی نو دا
فرق بیا ہم وی چہ پہ بعض مضامین د پر بنہ کلام او پہ بعض لڑکم
او پہ نور و ہفتہ ہم کم و خیال شی۔ دے نہ علاوہ د شاعرانہ و بلیغانہ
تول مضامین کے فکر او دما دیا تو کہ داسے نہ بھر نہ وی پہ دے
ہو لو کہے غیبات او دما دیا تو نہ پور نہ مضامین دیر کم وی، پہ
محسوسا تو کہے کے شاعرانہ خیالات کار کوئے شی، لیکن پہ غیبات تو کہے
کے خیال پرواز ختم شی او دے تولو نہ علاوہ شاعرانہ درشتیا و
اودا تعاتو یا بند نہ وی، حکم چہ پہ دے بیا پہ خیال یا بندی راجی
د شاعرانہ کار دغہ وی چہ پہ خیال کے خہ خبر دے ہر خگہ چہ داغلہ
ہے دیارہ ہر خہ الفاظ چہ دہفتہ پہ خیال کے داغلہ نو د شعر پہ قابل
کے رنگینی سرہ و دواچوی پہ دے کہ بے نہ وی چہ داسے کیدے ہم
شی کہ نہ او دارشتیا دی او کہ در تیغ، ہر بہ دے وجہ د شاعرانہ
پہ بارے کہے یو معقولہ دے چہ، "أَحْسَنُ أَكْثَرُ"، چہ دیر بنہ
شعربہ ہفتہ وی کو کہے چہ دیر دروغ بیان وی، لیکن کے قرآن حکیم
مضامین یو طرف نہ دوسرے وسیع دی، چہ دے کے عبادات
معاملات، قوانین منزلیہ، معاشرت احکام، د منکات قوانین، بین
الاقوامی قوانین او بیا عقائد، اخلاق، تاریخ محسوسات، غیبات
واقعات دنیا او حقائق آخرت تول مضامین دی بیا دے وسیع مضامین
دیا تولو دیارہ دائرہ دوسرے تنگہ د کا چہ ہر یو مضامین و عبارت
نہ دروغ او خلاف واقعہ نہ وی ار سرہ دے کے قرآن پہ فصاحت

او بلاغت کہنے پر ذرا غور سے رہی لکھ چہ فرمائی :-

وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا كُفْرًا ذَلِيلًا ۚ فَذَرْهُمْ هَلْ يَسْمَعُونَ
فِيهِمْ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ۝ سورة النساء ۱۰۱

بلاغت اور مضامین وہ صدائے حق کہنے پر خاموش رہے

را غلے وں

داسے شان و ہند کلام کہیں سے شے چہ کہنے سے سرچشمہ لا محدود
قوت وی ہو ہند صرف خالق کائنات کہیں سے شے ہو دہیل دے خبر
شوچہ قرآن ہر دانش تھے رشتیا کلام دے :-

۸ - غیبی اعجاز

یہ قرآن کہیں د غیبی علوم پر لوہے کی خیرہ موجودہ چہ
ہے نہ دیوبند فلسفی اولیٰ عالم رسائی نشی کیدے نو دابہ کڈ
اشی چہ دناو سنی قوم پر ناو سنی ذات بہ ہفتہ نہ رسائی اشی دنا
غیبی علوم پر تہمونہ وی :-

را کوئی نہ پھر ان پیغمبران علیہم السلام او قوموں تاریخ ادھے تھے او تھے
نہ رات لڑنے واقعہ دوخت نہ ڈوبے ہفتہ خبر و رکول او کہ ہفتہ داسے
حقیقت بیا بول چل ظاہری اسباب بوا دہ آخر نہ وی

۳) دمرگہ اطعیان تو نہ بعد امور وہ بارہ کہنے داسے حقیقتوں نہ
بیا بول چہ دلوئے فلسفی او دتو لو فلسفیانہ د مجموعی قوت نہ ہم
چہ برا کو چتا وی :-

۴) دتیر شو پیغمبران علیہم السلام مثلاً آدم علیہ السلام حضرت
نوح علیہ السلام حضرت ہود حضرت صالح حضرت ابراہیم حضرت
اسماعیل حضرت اسماعیل حضرت یوسف حضرت موسیٰ
حضرت ہارون حضرت داؤد حضرت سلیمان حضرت عیسیٰ

حضرت یحییٰ

۵) حضرت زکریا علیہ السلام و علی نبینا الصلوٰۃ والسلام

۶) راجحی واقعات او دے بتو لو حضرات علیہم السلام د دعوت او تبلیغ
مقصود نہ او دے بتو لو حضرات علیہم السلام د قوموں نو امتوں نو
واقعات او دے بتو لو پیغمبران علیہم السلام د دعوتوں نو او دے بتو لو
خیل خیل متوں نو یا نہ موافق او مخالف اثرات او دے بتو لو انجام دے
او نتیجہ دے بتو لو علل و اسباب او اثرات او نصیحتوں نہ چہ شک
توقتی او حیرت انگیز صداقت او بلاغت سرے قرآن بیان کریدی
کہ ہفتہ مثال پہ انسانی تخریر کہنے نشی موندے :-

دے واقعات پر جو حصہ پہ توجہ دے بتو لو جو حصہ دتو رت
دعالتا نو او تاریخ پہ سینو کہنے محفوظ وہ لیکن د صاحب قرآن علیہ
السلام پہ بول بول کر دے بتو لو واقعہ ہم دے نشی چہ ہفتی نہ دنا
استاذ نہ دتو لو کہے کہ واقعہ پیشہ شوی وی یا نہ تیرا کہ کریدی
وی یا چا استاذ داسے ویل وی چہ مانہ حضور علیہ السلام زکریا کو کہیدی
دے علوم و باقاعدہ حاصل نو دیارہ بالخصوص دیو آئی او ناو ستل
سری دیارہ دیو زمانہ او دپر لہ نیے زکریا کو کہے ضرورت وی دے
دیارہ دتو لو یا خوں ملو ملاقات کافی نہ وی لیکن د نبوت دتو لو
قرآن دتو لو ہفتہ دتو لو دوی دتو لو تو ب نہ انکار انکار نہ د
تیر شو پیغمبران علیہم السلام یا دتو لو شوی قوموں نو ہوا قعات کہنے
شہ شک بکار کہے و دہ خبر دے دے واضح دلیل دے چہ بول دتو لو
او دوستانہ د حقیقت او رشتینی منہ چہ ہفتی علیہ السلام آئی دو
او چانہ ہم ہفتی زکریا کو کہے نہ وہ کہے او قرآن کو کہے دے
دنا یا دتو لو چہ بیان کریدی ہفتہ ہم صحیح منہ کہ نہ دے
منہ نو چا چاہے ہی اعتراض کرے وے یہ دے بتو لو موجودہ مستشرقین

اعتراضات و دوا و امور و یہ بار کا حکم غلط اور بے بنیادی ہے جسے دے دے مقصد سیاسی دے اور استعمال نہ دے اور کول دی، واستشراف فتنہ علیہ وادہ نہ بلکہ تحقیق یہ مرکزی سرچشمے طاقت و قوت (قرآن) اور نبوت پانہ سے حملہ کون غوازی ہے کہ مسلمانانہ نو ذریعہ و قوت قرآن اور نبوت ہجہ جریبے غنی شے از دہنوی و فطری وحدت خاتمہ اشی اور دوی د جہد اکولوا و خان خان لہ کولوی دو کو نہ پرا نئے شے:

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَنَّهُمْ هَدَىٰ دَوَىٰ غَوَايَ جِه دَاللہ نور پھیلو وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٠٠﴾ : حَوْلُو مِکْرِي اَو اللہ د خیل رنہا سورة القصف اية، ع: پورہ کو تھے دے ہر خورہ چہ کا قرآن بے بدگنری یہ عاموا نگریزی دانو کئے صحیح علم دین نشہ اور دینی رے عربی ہم مہارت نشہ اور دے نہ علاوہ دوی دیورپ ہر یوم صنف سرہ عقیدہ بندی ہم دہ چہ داد مغربی تہذیب اثر دے اور علمای دین نہ کر کہ دے، دا خلور خیزو نہ داعی دی اچہ مستشرقین خیل فتنے تہ یہ دے بنہ و دے کو لے شے، مؤید د گولہ زیترا د مذاہب تفسیر یہ نوم کتاب اور ولیم مہور دلائل آف محمد نوم کتاب بہ آزاد فکر دیرہ بنہ مطالعہ کریدہ لیکن یہ مؤرخ ہر ہجہ اثر اشیو چہ نوم مؤرخ اس بیان کر و اورا خپونہ د یقین د مضبوطی یو باعث جوہ شہ، مؤرخ درانلو کی ۹ مورہ یہ بارہ کئے د قرآن کریم یو خو ہجہ غیبی اعلان یو یو کہ چہ نوم لڑتو نہ واولہ د ہجہ خہ اسباب اور ذرائع و:

① قرآن کریم داعی قسم اعلان پند دے الفاظ کئے کو پندے : عَلَيَّتِ الرُّسُلُ اَدْنٰى اَلْاَرْضِ وَ هُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَیْہُمْ سَیْعِلُونَ ﴿١٠١﴾ : سورة الروم اية صنف رومیان د ایرا چہ مقابلہ کئے دایسے مغلوب شو چہ د کسری فرخ و نور و می حکومت اور ہجہ مرکز دلیم تیا کہرو، چہ دایہ یو

خیل قلنکی ریاست جوہ کو، تاریخ اسود دل چہ دے خبریہ خبر نشہ ہونہ و، چہ رومی حکومت بہ پیرا یا لشی اور کسے ہجہ لوئے حکومت تہ بہ مانے ورکوی، مگر قرآن یضع سینین یعنی دلسو کالونہ کہہ مورہ مقرر کرے اور ہر دفعہ اشیو دلسو کالونہ کہہ شود کہ کئے رومیانو کسری تہ شکست ورکرو اور دست دشمن قرآن داعی غیبی اعلان (پہ خپلو ستر و رشتیا او کید ویکے اکیڈ اور تاریخ بہ بانو کئے محفوظ شو:

② مسلمانان دیر کمزوری و و او قدیش دیر زور آور و، با مخصوص د حدیبیہ یہ مقام سنہ ہر کئے چہ صحابہ کرام د دیر لے خایہ مدینہ مورے تہ دے بہ نیت را غلی و و قریش و طاقت بہ نشہ کئے ہنوی دیکے شریف اور د عمرے بہ منع کول سرہ دے چہ داکار د عربو د مثل شری قانون نہ ہم خلاف و، مسلمانان و صلح حدیبیہ ہجہ کمزورے دفعے ہوا مظہ بہ ہجہ کئے یو دادفعہ ہر و، چہ داخل د مسلمانان عمرہ نہ کوی بلکہ آئندہ کال د پیرا شے اور دے حال کین سورہ فتح نازل شو، اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١٠٢﴾ (سورہ الفتح آیت علی) چہ یہ دے کئے د دوز و فتحو پیشگوئی شوے و، یو د یهود و خیبر ازہ زمکہ د مسلمانان یہ قبضہ کئے را قتل اور د ہنوی لوئے طاقت تہ ملتے ورکول، اور دیم د قریش و بلکہ عربو جو غی طاقت تہ مانے ورکول اور کرب عرب مکہ مکرمہ فتح کول، دا دواہہ فتح مسلمانان و صرف بہ دوز کو لو کین خا خیل کرے، دے نہ معلومہ شوہ چہ قرآن کریم دعا لیل الغیب کتاب دے

③ قرآن حکیم داعی وخت کئے د خلفاء راشدین و خلافت پیشگوئی کرے چہ د صحابہ کرام و زور نہ تہ ہم خطرو و بلکہ یو مسلمان ہم خای محفوظ نہ گزرو لیکن د قرآن حکیم دا پیشگوئی درستہ ثابتہ شوہ اور ہم دے مطابق ہنوی د دے حکم حکومت حاصل کرو د ہنوی دین

او اسلام هم سیاسی طاقت بیا موند او مضبوط شو و اسلام په بغل جهان
 د خلغ او راشدی پتو په ذریعه خورشید او د مسلمانانو نه د یو حکومت نه هم
 خدویر په پاته نشو، د دغه خلور واپو خبر وراعلان په خپل دغه الفاظو
 کي قرآن کریم وو، وَعَدَا اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 لَيَسْخَرَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ حَتَّى يَسْتَأْذِنُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَسْخَرَنَّهُمْ
 فِي الْآخِرَةِ وَلَيَكُنَّ لَهُمْ الْعَذَابُ أَصْحَابُ رِسْوَةٍ
 ایه عس په نادرغه حالاً نو کي قرآن حکیم داسه نور د پیر غیبی اعلانات
 دوخت نه نو صیحه کړیدی او بیا د شتیا اختل مکره لېدوانی په غرض
 صرف هم دا مثالونه کافی گنوو.

۹ - انجن د ابی اعجاز

د قرآن حکیم د جاز بیت داسه یو خاص شان دے چه په هېڅ
 انسانی کلام کي نشته:
 را د جاز بیت یو دلیل دا دے چه غیر عرب خلق د پردی ژبې د قرآن
 په دیر تکلیف یا دوی یا دے ساقی او د دے دورونه او تکرارونه کوی.
 حالانکه د دے کي د یتوی هېڅ فائده نشته. دا جاز بیت یوازې د قرآن
 کیدیشی، د بل هېڅ کتاب نه را د.
 (۲) دویم دا چه د دے په معنی نه پوهیدونکی خلق هم بیا بیانول
 د دے تلاوت کوی او زړه ته پورته کیږی نه دینه معلومه شو چه
 انسانی روح د باره په قرآن کي یو خاص جاز بیت موندی شی
 (۳) دریم دا چه د دے په مطلب نه پوهیدونکي خلق هر چه دا تلاوت
 کوی تو په هغه هم یو خاص اثر کیږی، او د دے تکرار په شوق د کامیابی
 پوهیدونکو خوا تر خاتما کیږی. نو داسه کشف چه په بل یو انسانی کتاب
 کي هم نشته د دے خبر په دلیل نشی جوړیدي چه قرآن کلام الهی دے

۱۰ - تالیفی اعجاز

د قرآن حکیم په تالیف کي هم اعجازی شان موجود دے، حکم چه
 انسان یو کتاب جوړه وی، نو د هغه یو خومضامین، د فصل، باب او
 فصلونه د باب، بیا خوباونه د کتاب په عنوان سره یا دوی او
 بل لیکن د قرآن تالیف بالکل د انسانی تالیف نه جدا ونه شای
 لری، او سره د دے دومره معقول دے، چه ما مرام را زی رحم فرمای،
 چه د قرآنی ایتونو ربط هم یو مستقلة معجزه ده، په قرآن کي په
 یو ځای احکام، واقعات انبیاء، امور آخرت، اوصاف دیاری تعالی
 بیا ښی، نو ظاهریین نابوهه خلق داسه ربطی کنړی خو قرآن حکیم
 خپل مضامین د دوو مقصدونو د باره بیا کوی یو د داسه خیر بنود ل چه
 انسان ته پورته د هغه علم نه وی، او دویم چه قرآن په دے عمل غواړی
 حکم چه یو بهترینه نسخه معلومول څه کمال نه دے تر څو چه په هغه
 عمل نه وی شوی، نو قرآن دا دواړه غواړی، علم او عمل لیکن د هېل
 تر غیب د باره قرآن حکیم نور مضامین هم بیا توی چه هغه به د تاریخ
 منل شوی واقعات وی یا بخصوص د پیغمبرانو علیهم السلام او د هغوی د
 امتونو واقعات او یا به دا آخرت نتائج وی ځکه چه ښه عمل انسان
 هله کوی چه د هغه ښه نتیجه د هغه په دماغ کي راشی او بد عمل پرېږدي
 به هله تیار کیږی، چه د هغه بدلا نتیجه په وړاندې وی، او یا به دا
 صفات دیاری تعالی د دے مطلب په داوی، چه انسان به ځان د عالم
 اکمل، قاهر مطلق، عادل، ذات په وړاندې د مکه دار کنړی نو نتیجه تی
 داوی چه د داسه ذات د حکومتو خلاف ورزی به نکوی، د تالیف دا
 حیرت انگیز نظام د دے دلیل دے چه قرآن کلام الهی دے

مگر دواواریہ محمد و دوی، اودا سے ہنچرے نشی کوئے چہ زمکے یا
 آسمان غوندے یوغت مخلوق نہ حکم و دگری، لیکن قرآن طوفانی
 نوح علیہ السلام کہنے زمکے او آسمان نہ داسے حکم و دگری۔
 یَا زُحْلُ ابْلِی مَاءُ لَکَ وَ لِسَمَاءُ : اے زمکے خیلے آبہ تیرے کرہ اولے
 اقلیمی : (سورہ ہود آیہ ۴۱) : آسمانہ آبہ بندے کرے۔
 اودا حکم کے جاری ہر کردہ دنیا لوئے باد شاہان و خلق و خورشامدو
 تقریر و نہ او خبرے دے د پاره کوی چہ هعی چرہ بغاوت، نگری او حکم
 نزو اخلی، لیکن د یو یوری مصنف پہ قول قرآن نہ د معلومیری،
 چہ د دے مصنف چاہہ نہ ویری ی دے نہ معلومیری چہ قرآن د
 خالق کلام دے۔

دریم فصل

د تفسیر او تاویل او دے دواو د متعلقاً تو بیان :
 را د تفسیر او تاویل د لفظو نو معنوی تحقیق :

تفسیر پہ عربی لغت کہنے د فہم نہ جو رہے چہ د هے معنی دیو خیز بنکارہ
 بیا تزل دی او پہ دے وجہ فارور دے، تہ هم نفسہ، و لیلے شئی حکم چہ د
 هے پہ لیدو بہ د اکثر د مریض حال بنکارہ شئی تاویل پہ عربی لغت کہنے
 د اول نہ جو رہے چہ د هے معنی را اگر خیدال دی، د تاویل اصطلاحی
 معنی هے د قرآن الفاظ ہولو احتمالی معنی کا نو کہنے یو معنی متنا
 را اگر خول دی،

د تفسیر او تاویل پہ شرعی او اصطلاحی معنی کہنے خرا ذوال دی
 نا، د ابو عبیدہ قول دے چہ دواوہ یو معنی لری (۲) امام راغب فرمائی
 چہ تفسیر عام لفظ دے د کلام الہی تشریح او د کلام انسانی تشریح دواو (۲)
 تہ و بیٹے شئی، مگر تاویل یزائے د کتب الہیہ تشریح تہ ہر و بیٹے شئی :

۱) دامام ابو منصور ما تریبی دار لے دے، چہ تفسیر دے نہ والی چہ
 قرآن مراد یقینی طور متعین کرے شئی، او تاویل بہ دے تہ و بیٹے شئی
 چہ احتمالی معنی کا نو د قرآن کہ یوہ معنی غیر یقینی طور متعین کر شئی، روح المعانی
 جلد اول (۱) الا تقان : جلد اول (۱) صوفیہ بہ نزدیک دے اقوال کو کہنے خہ اختلاف
 نشہ صرف د اصطلاح کا نو اختلاف دے د متقدمینوا اصطلاح داد، چہ
 تفسیر او تاویل دواوہ پہ یو معنی کہنے استعمالہ ویاد د تفسیر پہ موعہ لفظ
 د تاویل استعمالہ وی، تفسیر ابن جریر دا طرز غورہ کرے دے ابو عبیدہ
 دواوہ ہم معنی بولی د هے پہ دواوہ دے د اصطلاح د متقدمینو د
 او د متاخرینوا اصطلاح هے دے کومہ چہ ابو منصور ما تریبی بیان
 کرے دے چہ تفسیر هے دے چہ نو یقینی دلیل نہ مراد الہی متعین کرے
 او تاویل بہ هے بیٹے شئی چہ بہ احتمالی معنی کا نو کہنے یو معنی پہ ظن او
 جہاد متعین کر شئی۔ دامام راغب فرق حقیقی نہ دے بلکہ د متعلق پہ
 تفسیر یو اصطلاحی فرق دے، چہ د تاویل تعلق د کتب الہیہ تہ تشریح
 سورہ دے او تفسیر عام دے۔

۲) دار لے دا قول چہ روایہ د قرآن د معنی متعین کولی، تفسیر او دواوہ
 تعین کولی تاویل دے :

۳) یا کومہ معنی چہ د قرآن د عبارت نہ واضح معلومیری هے تفسیر
 کومہ چہ پہ اشارے د الفاظ سورہ معلومیری هے تاویل دے۔

۴) تہ د متاخرینوا اصطلاح کا نے دی کوئی د فکا ماڈ پہ اصطلاح کہنے
 دواوہ یو معنی دے چہ صاحب قاموس دا بنکارہ بیان کریدہ او د

۵) متاخرینوا اصطلاح علامہ آلوسی پہ روح المعانی کہنے بیان کریدہ۔
 چہ تفسیر، تعریف، موضوع او غایہ (معرض)

۶) علامہ آلوسی پہ روح المعانی کہنے د علم تفسیر دا تعریف کرے دے، چہ

علم تفسیر هغه علم دے، چه په هغه کچه د قرآن د الفاظو طرز ولفظ او هر معلومیزې د قرآن پرومې مخاطبو (صحابه کرام و او عربو) ته د مقرر د انود قرآن مدلولات او معانی مراد او د هغه افراد او ترکیب وړ قرآن په وخت د دے علومو ضرورت نه وو ځکه د هغوی احوال او د نورو متعلقو بحث دی او په قول د صاحب د مناہل العرفان به هر داده په دے کچه د هغوی طبی مهارت و او فطری ذوق ته هم راجع د اصد د دے مختصر تعریف دادے، چه علم تفسیر قرآن سر دے لرلو نو ځکه هغوی د دے علومو د مقاصد و ماصدو و، لیکن د غیر تری د هغه تحقیق نوم دے، چه د هغه نه مراد الهی متعین کیدے شو وړ او نژدې قرآن د زمانے نه پس د نورو عربو د پاره د قرآن د پوه د قلم ما و د اصطلاح مطابق قرآن د تفسیر او تاویل یو معنی بنودے، دغه غرض د دے علومو مهارت ته ضروری ا کفر په شو ځکه چه رستی سورة فرقان کچه دی، وَلَا يَأْتِيَنَّكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنُ بَدْعًا د نورو قومونو د کلمون په وجه دا ذوق فطری باقی پاتے نشو تفسیر: آیه عه په بل ځلے کچه ارشاد دے، وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ رَأَىٰ آيَاتِ اللَّهِ كَافَّةً د دے علم تفسیر کلام دے روح المعانی له معنی قلبک لتکون من المنذرین (۱) بلسان عربی صین او غایه او غرض د علم تفسیر د مواد الهی علم حاصلون به دے غرض دا قول د الله تعالیٰ اَنَا آتَيْنَاكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲) چه په اعتقاد او عمل کچه د هغه تا بعداری ا کچه ستی.

د تفسیر او د مطالعې د قرآن د پوه آداب او شرائط

روح المعانی، الاتقان، برهان، مناہل العرفان او په نورو کتابونو کچه بلسان یعنی د عربی د نورو شعبو علم حاصلول ضروری دی او عامه تفسیر د اهلیت ارا استعداد او د قرآن د پوه د قابلیت د پاره خو اعدا هم داده چه په اوردو ژبه کبی د غایب یا د مؤمن د دیوانونو شرطونه ذکر دی موینه د اسرکه د دلائل و د ذکر کور:

عِلْمُ اللُّغَةِ يَأْخُذُ بِاللِّسَانِ

(عربی) مهارت د پوه ضروری دے - علم السنة د قرآن د پوه د پاره علم السنة هو ضروری دے او د صاحب قرآن علیه السلام نه بغیر د قرآن

او د مهارت په دے علومو حاصلیزې، د مفودات قرآن د مدلولاتو د موقع استعمال تحقیق چه دابه په علم اللغة سره کیږی، د قرآن هغه نامکنه ده چه د هغه د پاره علم السنة و الحدیث ضروری دے مگر د انولسانی تغییرات او تصرفات چه دابه علم الصرف و الاشتقاق په دے پاره چه د نزول قرآن اسباب - د قرآن د مجملاتو تشریح او د دریمه حاصلیزې، د مرکباتو او د قرآن د جملود تغیراتو او تصرفاتو کچه ما شو و غیره د تعیین علم حاصل ش ورنه په قرآن کچه د مانع او د حرکتو او اعدا یا تو د تبدیلی چه دابه علم النحو سره معلومیزې، د قرآن لکوة حکم شوه دے لیکن دا وضاحت نشته چه د نحو نحو یو قول الفاظو د انتخاب او د محول استعمال د لکتو او د اسرارو چه دابه علم البلاغیه، غوره دے. د هر بلوغ وخت د کوم ځای ته د شروع کیږی

او کله ختیزی، بیا د هر نوځ د کتونو شمیر څومره د دے د نوځ او
 ترکیبی څومره دی او ځکه دی د نوځ شرائط څومره دی، او کوم کوم
 دی دغه رنگ د زکوٰۃ حال دے چه زکوٰۃ په کوم کوم مال کې دے او په کوم
 کې نشته، د میاشت دے که د کال د مال په هر جنس کې د دے د
 څومره دے، د زکوٰۃ شرطونه څه دی او ک څه مصادف کوم دی
 دے ټولو تشریح چه حقیقت کې د قرآن تشریح ده بغیر د سنته نامک
 د دغه حال د حج روغ او د نورو احکامو دے، ځکه چه مونږ
 د قرآنی الفاظو په مطلب د پوهیدو د پاره د هر بودوخت محتاج یو
 دغه رنگ د قرآن عملی شکل منځ کولو د پاره د حدیث او سنت
 محتاج یو، او دا خو بنر محتاج ده د قرآن محتاج نه ده ځکه چه
 مونږ ته د قرآن نه د فائده اغستو د پاره قدرتی طور د دے
 امور و ضرورت دے، مونږ چه اړینه فائده اغستل غواړو
 مونږ ته د کومې کتنو یا د و لے جوړولو ضرورت وی، د دے
 دا مطلب هرگز نه دے، چه اړینه محتاج دی، یا کوم یا د کله محتاج
 ده بلکه مونږه فائده اغستو د پاره د دے دواړو محتاج یو او
 په نیازه دی، همداغه وجه ده چه پخپله قرآن د خپل پوهه د پاره
 د حدیث او د سنت ضرورت بنود لے دے کوم چه د حضور علیه السلام
 قول او عمل پیلله شی ارشاد دے،

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ط (سورة جمعه آیه ۵) د حضور علیه
 السلام منصب داد دے چه هغه خلقو ته د قرآن او د حکمت تعلیم ور
 کړی، دا د قرآن د مطالبو تعلیم بنیادی، ځکه چه د قرآنی الفاظو ته
 ژور پیژند دے، بَلِّغُوهُمُ الْكِتَابَ ط حکم د عامے قاعدے له مخه
 کچېر یو استاذ صرف د کتاب عبارت واوری نو دا نشی وایله چه

ده د کتاب تعلیم ورکړو نو د څو چه هغه د کتاب د مطالبو تعلیم
 نه دی ورکړه په بل ایت کې دے،

لَتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ط (سورة النحل آیه ۱۰۳) د پاره چه ته
 واضح کړه، خلقو ته هغه کتاب چه دوی د پاره نازل شوی دے
 علی هذا القياس په دے پاره کې د پرايټونه موجود دی چه د هغه
 د قرآن پوهه په علم الحدیث باندے موقوفه ثابت شوی ده
علم الآثار د قرآنی معنوی پوهیدو د پاره د صحابه و تابعینو
 د آثارو علم ضروری دے صحابه خو برا راست

د حضور علیه السلام شاگردان دی او تابعین په یو واسطه
 شاگردان دی، د دوی د قرآن پوهېدو و شتون خلقو ته زیاته
 صحیح ده، امام شافعی رحمه الله تعالی په الرساله کې لیکي چه
 رَجَّحْنَا دَهُمُ قَوْلَ رَجَّتْهَا دَنَا، چه د صحابه کرامو و اجتهاد خو بنر
 د اجتهاد نه د بر غوره دے، د صحابه کرامو په پاره کې د قرآن
 کریم ارشاد دے،

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ط (بینه آیه ۵) الله تعالی د هغوی
 نه راضی او دوی د الله تعالی نه راضی دی

د رضائے الهی دا آسمانی سند د څومره اوجیت (اعلی) دے چه دے
 سره دا احتمال نه پاتې کیږی چه مجبوری حیثیت سره به دوی تفسیر
 غلط شی او د امت د پاره به د گمراهی سبب جوړ شی، ځکه چه د رضائے
 الهی نه پس د دے قسمه احتمال تو گنجائش نه پاتې کیږی، دے نه علا
 د علم الآثار نه د صحابه رضای و تابعینو د آثارو علم د تعلیم شی او
 مفسر قرآن د داسے تفسیر کولو نه محروم پاتې شو چه د دے ټولو خلاف
 دی او د تحریف قرآن غوندے یو غلط جوړ منبج جوړ شی،

چہ یہ ہے ہندے قرآن کہے کہ دوزخ و عید را غلے دے

وَمَنْ يَشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُسْلِمِينَ ۖ أُولَٰئِكَ سَمِعْنَا لَهُمْ مَا تَوَلَّىٰ وَصَلَّىٰ بِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَكَانَتْ نُفُوسُهُمْ فِيهَا ذَٰلِقِينَ ۚ
مَعْبُودًا ۚ وَسُورَةُ النَّاسِ آيَةٌ ۚ عَذَابُ ذَٰلِكُنَّ أَكْبَرُ ۚ
جہنم کہے بہ عے را اہو مشو چہ ہندے مہر خراب خانے دے، دے آیت
نہ معلومہ شوعہ چہ خنک مخالفت در سول علیہ السلام جرم دے دغا
رنگ دصحا بہ کرامو مخالفت ہر جرم دے، عکے چہ نہ تزل قرآن
مؤمنان ہند غہ دی۔ لہ دے وجہ دایسے تفسیر چہ صاحب کراموت
مجموعی رائے نہ خلاف دی ہند تحریف او جرم دے، چہ ہند سزا
دوزخ دے۔

۴۔ علم القواعد و اصول استنباط۔

د مفسر د بارہ د عربی زبان د ہے تو انینو علم ہر ضروری دے
چہ یہ ہے ہند د مجمل، مفصل، عام، خاص، مطلق، مقید، امر
نہی وغیرہ حقیقتو نہ او مقتضیات معلومہ کرے شی چہ د تفسیر
کولو یہ وخت احکام وادیتجورا و سنز کہے غلطی انکری، دا قواعد
د اصول فقہ د علم نہ معلومی۔ دا د عربی ثبے یو ثمر علم دے
چہ خاص اہل علم نے بیژنی او دینہ اہل استنباط و بیلے شی دوی
پہ دے قاعد و کہے ماہروی، او دے پہ ذود احکام ودر استخراج
جو کہ وی قرآن کہے د دے خاص طبع د کردے۔

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ ۖ يَتَذَكَّرْنَ فِيهِ لَمْ يَلِدْهُمْ يَوْمَ الْخُلُودِ ۖ وَلَوْ كُنَّا إِلَّا لِلرَّسُولِ ۖ وَاللَّهُ الْأَعْلَمُ ۚ
اللہ اور سول علیہ السلام تہ حوالہ

مِنْهُمْ ۚ سُوْرَةُ النَّاسِ آيَةٌ ۚ عَذَابُ ذَٰلِكُنَّ أَكْبَرُ ۚ
پیژندلے دے۔

شرعی احکام کچرے او امری نوامس او دامن خیز دے او کچرے نہیات وی
نوی دے او د خوف خیز دے، عہ معاملہ کہے دا تحقیق کول چہ ما مور
دے کہ منہی نو دے بہ دا مطلب وی چہ دا امن کہے داخل دے کہ
خوف کچرے دا لہ او د ہند در سول صلی اللہ علیہ وسلم کتاب اللہ
او حدیث طرف تارا دیں بکار دی، دے د بارہ چہ اجتہاد کو نی
د کتاب اللہ او سنت منصوصا توسرہ د دے معاملے موازنہ انکری او
د ہے حکم تارا باسی د دے د بارہ د عربی بہ عامہ ثبہ د پوہیدہ
حلاوہ د عربی ثبے د مخصوص قواعد و معرفت ریژندل، ہر ضروری
دی چہ یہ ہے د قرآن د صحیح قانونی اندازہ فیکو دار و مدار دے
او د اصول فقہ د علم نہ دے قانونی قواعد و پیژندل کلی حاصلی

۵۔ علم قواعد الالہیات

د مفسر فرض دی چہ ہند نہ ذات الہی سہ ترو جا نروا نا جائزو
علم حاصل وی، او ہند پہ دے پوہیزی چہ اللہ تعالیٰ یو دایسے ہستی
دے چہ د جسمیت، طرف او مکان او زمان نہ مفرہ او پاک دے او د
دے قید و نونہ بالکل بھر دے، ہند دایسے ذاتی کمال تو سرہ موصوف
دے چہ لا محدود دی داد دے د بارہ چہ د ہند آیتو پہ تفسیر کہے دے
انخوری کور چہ الہیات او د اللہ ذات او صفا توسرہ متعلق وی، او بیادے
امرو د بارہ د علم العفائد او علم الکلام ضرورت دے، چہ الہیات
پہ مسئلو کہے د کراہی نہ محفوظ پاتے شی۔

إِنَّ اللَّهَ شَهِيدٌ بِمَا تَعْمَلُونَ
قرآن د بارہ بہ کور معلوم کہے د مہارت شرط ایجو کہے

شوق دے نو ہفتہ علوم خود نزول قرآن پہ زمانہ کہتے نہ ہو بلکہ دھتہ
 تدوین شو لکہ علم الصرف، علم النحو، لغت، بلاغۃ علم الحدیث والاثر
 علم العقائد او علم الکلام او اصول فقہ اس دے ضرورت دے پیدا
 شو او کہ دے ضرورت وی نو دہراندینی صحابہ کرام او تابعین تفسیر
 بیاختگہ و جواب دادے چہ دے علم وجود او دھتہ تدوین کہتے خود دے دا
 بقول علوم مذکورہ دے نزول قرآن بلکہ دھتہ ہم دہراندے موجود و
 عربی ژے سرہ دا گندہلی و او پہ عربی خبرواتر و کہتے بہ استعمال بدل میں
 دے علوم تدوین او تصنیف نہ ووشوے ہے خرقا عل مرفوع و نیل
 مفعول منصوب و نیل، عام، خاص، مطلق او مفید دغہ و کتب صرف
 او نحو تغیرات، دا استعمال بلاغی موقعہ دا بقول دے نزول قرآن پہ
 وخت کہتے موجود و او عربیہ استعمال قول صرف دے تصنیف او تدوین
 پہ سانچہ کہتے پس و اچوے شو۔ علم الحدیث او علم الآثار قرآن دے تشریح
 پہ حیث قرآن سرہ سرہ وجود تہ راغلل خو صرف تصنیف او تدوین کے
 دستو آ شو نو دا شبہ حکم بے حایہ دے۔

۶۔ علم الموهبة

دقرآن دے پوے او دے تفسیر دے مہارت دے بار دے علم
 و ہبی او دے شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ پہ قول علم لدنی
 ضروری دے، چہ دے نور ایمان او تقوی نہ پیدا کیجی، دقرآن ارشاد دے
 لَا يُمْسِكُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ○ (سورۃ الواقعة آیہ ۷۵) دقرآن ظاہری الفاظ
 او نقوشو تہ صرف پاک لاس لگوے شی، یعنی دے کوم کس چہ طہارت او
 او دے نہ وی، نو ہفتہ ظاہری قرآن تہ لاس نشی لگوے دغہ رنگ چہ دے
 چا طہارت باطنی او قلبی نہ وی، نو ہفتہ دقرآن باطن او دھتہ معانی
 نشی موندے۔ دا طہارت باطنی او قلبی نور پہ طاعت الہی او تقوی سرہ
 پیدا کیجی، چنانچہ امام سیوطی رہ پہ اتفاق جلد ۱ ص ۱۸۱ کہتے دامام

ذکرش دے البرہان فی علوم القرآن نہ نقل کریدی،

اعلم انہ لا یحصل لنا ظہر فہم معانی: دقرآن معانی او اسرار دے کس
 القرآن ولا یظہر استوارہ لمن فی قلبہ
 بداعیہ او کبر او ہوی او حجب الدنیا
 او محیر علی ذہب او غیر ملاحظی الایمان
 او ضعیف التحقیق او یغمد علی
 مفسر کین عتدہ علم او راجع الی
 مفعولہ و ہذا کلہا حجب و مزاج
 بعضہا اکبر من بعض و ہذا معنی
 قولہ تعالی سافر عن ایاہی
 الذین یتکبرون فی الارض بغير
 الحق، قال سفیان بن عیینہ
 یقول انزع عنہم فہم القرآن
 اخرجہ ابن ابی حاتم قال
 سفیان الثوری لا یجمع فہم
 القرآن ولا شتعال بالحکام
 فی قلب مؤمن ط د د د
 پوے نور اباحتم سفیان ثوری
 پوہہ دہراندے دے پوے کہتے لشی جہر کیدے۔

دے نہ معلومہ شوہ چہ دقرآن دے پوے دے پارہ دزہ ددنا ضرورت
 دے، چہ خوک دے نہ محرومی نو ہفتہ بہ دقرآن دے پوے نہ ہم محروم
 دی او دارنوا دھتہ مورو نہ پیدا کیجی کوم چہ پور تہ عبادت کہتے ذکر
 دی او داللہ تعالی نہ دے فیض حاصل و پارہ شرط دی دے نو م

”عِلْمُ الْوَحْيَةِ“ دے چہ پہ دے دُقرآن دوازہ پرانے شی،

پہ حدیث شریف کہے دی چہ ہا پچھلہ رائے دُقرآن صحیح تفسیر
ہم اکر و نو بیا ہمدہ غلط اکرے را بود او و ترمذی، نسائی، د
ابوداؤد پہ یوبل روایت کہے دی، فَلْيَتَّبِعُوا صَفْعَةَ لَوْ مِنَ النَّارِ يَتَّبِعْ
رائے تفسیر کوونے ددوزخ مستحق دے پہ دے وجہ ہتول علماء پہ دے
متفق دی چہ تفسیر بالرائے یوبل کار دے

د تفسیر بالرائے بتحقیق د تفسیر بالرائے نہ دامعنی قطعاً
مُراد نہ دہ چہ دُقرآن پہ تفسیر

دھندوائے او فکر استعمال نشی، حکم چہ دے نہ خوب تفسیر
کہدے نشی او پچھلہ قرآن پہ رَلْعَلَهُمْ يَتَفَكَّرُونَ چہ خلق د
قرآن کہے فکر کوی او پہ اَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ چہ خلق
پہ قرآن کہے و لے غور نکوی، قسم الفاظوسہ، پہ قرآن کہے د فکر او
تذکر کوونے ترغیب و رکبے دے پہ دے وجہ رائے او فکر چہ بد نہ دے
بلکہ د تفسیر بالرائے مطلب دادے،

را، چہ چیلہ رومی قائمہ کرے رائے بنیاد جو رکری او تک آن دے
رائے نہ ذرا آکر ولو کو شنش کوی پہ دے صورت کہے رائے اصل شرع
لو قرآن تابع شو، چہ موضوع پہ سب کول ذی او بد دی او ددوزخ
باعث دی، پہ دے صورت کہے تفسیر بالرائے کہے داس”پ“ سبیت
د پارہ دہ سیاق سیاق او د عربی قواعد و مطابق رائے پہ استعمال دے
تفسیر کوونے چہ دُقرآن او د اسلام د بنیادی مقاصد و نہ خلاف نہ
وی ہخہ ”عمود“ دے مذکور نہ دے او دے نہ تفسیر بالرائے ہم
نشی و یطے، بیا ہمدہ دے نہ شوک تفسیر بالرائے اوئی نود گشتے
بِالْقَلَمُ کہے استعمال شوے، ”پ“ پشان رائے بہ صرف پرانہ د تفسیر

د تفسیری عمل میثور او مرجع بہ ندائی،

(۷) دویم صورت دادے، چہ پہ قرآنی تفسیر کہے د عمل او نقل
دوہ جہا دائرے دی، دُقرآن د مفردا ترجمے متعین کول اسباب
نزول، ناسخ، بیان د مجملات او مختلف قرآنونہ، دا ہتول داسے خبر و
پہ چہ صرف پہ نقل معلومیری رائے پہ دے کہے نشی چلہ دے، لہذا
پہ دے امور و کس د رائے د دخل تفسیر بالرائے وی، چہ ہخہ بد دے
باقی پچھلہ رائے ذات م یرومنہ کہے یومعنی متعین کول یا دھندہ د
حکم استنباط د قواعد و استنباط مطابق یا د قرآنی حکم د حکمت
او مدار و غیرہ استخراج دا ہتول تفسیر بالرائے کہے داخل نہ دے،
حکم چہ دا ہتول امور د عقل او د رائے دائرے سرہ تہی دی نہ
چہ د نقل او روایت سرہ (الاتقان جلد ۱ ص ۱۰۰ و ص ۱۰۱) نود
تفسیر بالرائے بہ دامطلب وی، چہ رائے د نقل پہ دائرہ کہے دخل
اگرے، او د نقل اور روایت پہ موقعہ د نقل اور روایت پہ خاتمہ پہ راجع
سرہ تفسیر اگرے، نو دا حد نہ تجاوز دے،

د شبہی ازالہ د صوفیہ و اباطنیہ د تفسیر پہ منہج کہے فرق
د اسلام صوفیہ و ہم د قرآن تفسیر و زکری وی، اباطنیہ صلاحہ
ہم لیکن اول نہ ضریف او تفسیر بالرائے نشی و یطے او دویم قسم پہ
تعریف کہے شامل دے، دے فرق دادے، چہ صوفیہ کرام د قرآن
ظاہری معنی مٹی او د ہفسہ د مناسبات و مایل و خیر و نکر کووی
چہ د ذہن د پرواز دائرہ وسیع وی، او دہ مناسب خبر و نہ اسلام
مسکلاتونہ خلاف نہ وی، دے نہ د اسلامیا تو انکار نہ لازمی
مگر اباطنیہ ظاہری معنی نہ مٹی او د خیلے خوبے دفعہ باطنی معنی
اصل مراد د اللہ گہری، لکہ حکنگ چہ دا فرق روح المعانی بلکہ تفاتی

مقتول سہی نہ قاتل معلوم نہ ہو بارہ دوی نہ حکم انچہ غواہ کبری
 او بیاد ہنہ یوجز مقتول سرہ اُمدی نو مقتول بہ ژوندی شے او خیل
 قاتل بہ انہائی، اس دوسے آیت داسے تفسیر کول چہ نہ بقرة نہ غواہ
 غوی نہ دے مراد بلکہ نفس بہیمہ نور مراد دے بنکارہ مطلب بہی دا
 وی، چہ خیل نفس بہیمہ د عبادت او کرد یا ضمت پہ چارہ نہ ہو کبری
 یعنی مرے کبری ہر کہ چہ نقاسو پہ عبادت اور یا ضمت سرہ د نفس سرہ
 ختمہ شے نوری حانی ژوند بہ نصیب شے، او اصل قاتل یعنی خواہشات
 نفسانی بہ پہ گو تہ کبری، مطلب دا چہ کہ خواہشات نو مغلوب انسان
 مرے دے، دغوا/ غوی نہ مطلب ہنہ نفس بہیمہ دے اکومر چہ نہ
 خواہشات نو مرکز دے، د دے ذبح کول چہ ریاضت او عبادت سرہ دہم
 خواہشات مغلوب کول دی، چہ ہنہ قاتل بولی، د ژوندی کید و مطلب
 جسمانی نہ، بلکہ روحانی ژوند مراد دے، (مترجم)

د تفسیر کول چہ غوا/ غوی نہ دے ذبح شے او نہ خولے
 مقتول بیاد ژوندی شے او خیل قاتل نہ اُمدی نو د تفسیر بالرائے
 دے چہ چوہن انجا دا وزند یقین دے،

کہ اصل واقعہ او ذالبت ظاہری معنی پہ خیل خائے صبح اگری او بیاد
 د غے باطنی تفسیر اگری نو غے بدیت کے نشنہ لکہ خنکہ چہ قاضی
 بیضاوی پہ خیل تفسیر کئے د غہ ذکر شے اشارے د معنی انت الہی د
 لکتو پہ درجہ کئے نقل کبری دی۔

د تفسیر بالرائے قسمو نہ امام سلو طی رح پہ اتفاق کئے دا بن
 النقیب رح نہ نقل کر کے دی۔

مَا تَحْصِلُ فِي مَعْنَى حَدِيثِ التَّفْسِيرِ: یہ شریعت کئے د منع شوی تفسیر پنچہ
 بِالرَّأْيِ حُسْنُهُ أَقْوَالُ أَحَدٍ هَلَا مَرْدُودٌ دے،

التَّفْسِيرُ مِنْ غَيْرِ حُضُورِ الْعُلُومِ
 الَّتِي يُجُوزُ مَعَهَا التَّفْسِيرُ وَالثَّانِي
 تَفْسِيرُ الْمُتَشَابِهِ الَّذِي لَا يَحِلُّ
 إِلَّا لِلَّهِ وَالثَّلَاثُ التَّفْسِيرُ الْمَقْرُونُ
 لِلْمَذْهَبِ الْفَاسِدِ بِأَنْ يَحْتَجَلَ
 الْمَذْهَبُ أَصْلًا وَالتَّفْسِيرُ تَابَعًا
 فَيُرَدُّ إِلَيْهِ بِأَيِّ طَرِيقٍ أَمَكَّنَ
 وَأَنْ كَانَ ضَعِيفًا الشَّرَاحُ أَنَّ
 مَرَادَ اللَّهِ كَذَلِكَ الْفَطْحُ مِنْ غَيْرِ
 دَلِيلٍ، أَحْكَامُ التَّفْسِيرِ
 بِالِاسْتِحْسَانِ وَلَهُوَ رِوَاغُ الْإِتِّفَاقِ

د تفسیر بارہ ضروری علومو
 حاصلونہ بغیر تفسیر کول
 دے صفات باری تعالیٰ یاد مقرر
 یاد متشابہاتو تفسیر کول چہ نہ
 حلیم اللہ سرہ خاص دے دے، نہ خیل
 غلطی قائل کرے شے دے مضبوط
 د بارہ داسے تفسیر کول چہ نہ
 خیل غلطی دے تابع کبری، او ہر دے
 نہ کے دیماردا کاہی، غلوہم دا چہ
 بغیر دلیلہ دعویٰ اگری چہ ہم دا
 مطلب یقیناً د اللہ تعالیٰ دے، پنجم
 دا چہ د قرآن تفسیر پہ خیل خوشہ

جدید، مسئلہ
 او خواہش اگری
 داہول صور ژوند بہ تفسیر بالرائے کبن داخل دی پہ کو موچہ د
 دوزخ د سر او عید را غلے دے، د نوی رنگ پہ تفسیر و تہ کئے بہ دیر
 کم داہوری، چہ بہ دے پنچو صور تو نو کئے بہ پہ غہ طریقہ داخل نہ
 وی، العیاذ باللہ،

اقسام تفسیر: ابن عباس رضی اللہ د تفسیر خلوہمہ بشوہ دی
 د چہ صرفی د عربی ژبے پہ خاص مہارت او د
 ہنہ قواعد و پیژند و معلومیدے شے دے، ہنہ اعتقادی او عملی بنکارہ
 احکام چہ د قرآنی الفاظو بہ آوید و سرہ معلومیدے شے، لکہ چہ
 فَأَعْلَمَ أَنَّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مَرَّةً مَرَّةً، ہنہ شہ چہ بغیر د اللہ بل معبود نشہ
 أَفْتَى الصَّلَاةَ وَالزَّكَاةَ وَالْبَقْرَةَ آيَةً مِمَّا غَوَّحَ قَامُوا أَوْ زَكَاةَ وَرَكُوعَ

چہ داد عربو عوام ہم معلومونے شی اودے د پاره د عربی د باریکو ضرورت نہ وی اونہ پہ دے باندے نہ پوہید و خہ عذر قبول دے، (۲۳) چہ صرف مجتہدین علماء پر پوہیری او عموماً دے نہ تاویل و تفسیر مثلاً د فقہاء احکام و استنباط بیان د مجمل تخصیص د عام و تقید د مطلق حقیقت لغویہ باندے حقیقت شرعیہ نہ ترجیح و رکول او حقیقت عرفیہ نہ پہ حقیقت لغویہ باندے ترجیح و رکول خوہلہ چہ پہ خلافہ دلیل قائم نہ وی، لکن وصل علیہم ا ان صلواتکے سکن لہن چہ دلیل پہ معنی لغوی ستہ نو معنی عرفی پہ تر مطلب نشی اغتہ۔

(۲۴) غلو در ہفہ چہ د ہفہ علم اللہ سرہ خاص دے، لکن دقتاً بیا تو د وخت د قیامت او در روح وغیرہ علم را لا تقان جلدے صحت۔
 وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ كَيْتَ د مدکورے آسانی نہ مطلب دویم قسم دے لفظ د ذکر دے قرینہ دہ چہ بولتے ہفہ قرانی مضامین آسان کرے شوی دی چہ وعظ اولی صحت سرہ تروان لوی او ہفہ ہم دغہ دویم قسم دی امام زکشی د التفسیر خوہن کریدے، او پہ دے تفسیر کئے علماء سرہ چہ کوم قسم خاص شوی دے ہفہ پہ عامہ اصطلاح کئے تاویل جلیے شی خون تاویل محمود پہ دے لاندینی شراط و مفروضات دے کہ دا سے نہ دی نو بیا تاویل مذاہم و انحراف دے۔

(۲۵) د کوم ایت تاویل چہ کیڑی ہفہ بہ د دیا ندینی آیت سرہ جوہ شوری (۲۶) د سکتی آیت سرہ بہ ہم جوہ خودی (۲۷) دلغت پہ اعتبار سرہ د آیت پہ مطلب کئے د دے خاصے وی (۲۸) د کتاب اللہ او سنت رسول نہ بہ خلاف نہ وی۔ (۲۹) الاتقان جلد ۲ ص ۳۱۱ کئے وی۔

قَالَ قَوْمٌ مِّنْهُمْ الْغَوِيُّ وَالْكَرَائِيْسُ
 التَّائِيلُ يُلُ حَرَفُ الْآيَةِ إِلَى مَعْنَى
 مُّوَافِقٍ لِّمَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا
 تَحْتَمِلُهُ الْآيَةُ غَيْرَ مُخَالِفٍ لِلْكِتَابِ
 وَالسُّنَّةِ
 (۱) تاویل د صحت لغوی او کراشی د شرطونہ نقل کریدی ادا، د تومہی ایت سرہ جوہ بنت (۲) د سکتی آیت سرہ جوہ بنت (۳) د کتاب اللہ او سنت سرہ مخالف

کیدل امام زکشی د علامہ زمخشری نہ و انچہ شرط ہم نقل کرے دے، چہ د دے تاویل او تفسیر نہ د قرآن پہ معجزا نہ بلاغت کئے خہ نقصان نہ پیبیری، بلکہ اعجازی بلاغت پہ خیل جائے با قوی قال الزمخشری مِنْ حَقِّ مُفَسِّرِ كِتَابِ اللَّهِ الْبَاهِرُ وَكَلَامِهِ الْمُعْجَزُ أَنْ يَتَعَاهَدَ فِي مَذَاهِبِهِ بَقَاءَ النَّظْمِ عَلَى حُسْنِهِ وَالْبَلَاغَةَ عَلَى كَمَالِهَا رَالِیْہُ ان جلد ۲ ص ۳۱۱۔

(۲۶) د مفسر قرآن د پاره د ضروری دہ، چہ ہفہ د تفسیر پہ بولور لا دو کئے دا خبرہ پہ نظر کئے ساقی چہ د قرآن د نظم عبارت خوی اود قرآن د بلاغت کمال پھیل جائے پلے وی، دے نہ پنجم بشرط ہم معلوم شود علامہ زمخشری رائے بالکل صحیح دہ د قرآنی آیت اصلی مقصد د پاره پہ قرآنی تفسیر کئے اعجازی شان موجود دے کچرے معنی بدلہ شی اود خیلے خف بنے معنی اگرے شی نو د قرآنی تفسیر اعجازی شان پختہ شی او پہ قرآنی الفاظ کئے د نظم قرآنی اود سیاق سباق د ارتباط او د دلالت شان د دغہ خانی معنی راہو مبلو پہ و جہ کمورے شی، (۲۷) کتاب او سنت کئے چہ کوم بیان شوی دے ہفہ یونا تاویل تفسیر آسانی حق دے نو د قرآن د کوم ایت چہ تفسیر کیڑی نو دا بہ کتل پکاروی، چہ د تفسیر یا مطلب پہ بل جائے د قرآن یا د سنت نبوی د مطالبوسرہ خو تکرہ نہ دے۔

x

کہ نگراؤ ہی نو دہا بہ دے خبرے دلیل دی چہ ذہان تفسیر خلیل خانی اور تخریف
دے حق یو دہا بل سرہ نہ نگرا ویری نو تفسیر بہ ہم ہفتہ صحیح دی چہ
بہ ہفتے یو بل سرہ نگرا و تعارض نہ دی خور تعارض نہ مطلب حقیقی
تعارض دے ہفتے خواہا ہری تعارض مضر حکم نہ دے چہ ہفتہ قرآن
کے غور کولو سرہ ختمیری ہم دغہ وجہ دہا چہ دہا بیت بہ تفسیر کے
ذہن تفسیر نظر دہا پھول کتاب اوستت وی دے دہا چہ دہا تفسیر
ذہن مجموعی کتاب اوستت نہ خلاف نشی (۲) ہا رنگ ذہن القرون (یعنی صحابہ
تابعین اور تبع تابعین چہ ذہن قرآن دہا پھو یوغنہ او ممتاز، برخاوی) ذہن
تفسیر و نو ذہن مجموعی روح شجرہ سنت کوم تفسیر خلاف وی نو ہفتہ بہ
تخریف وی او ذہن کولو قابل بہ نہ وی، البتہ کچہ یوما ہر مفسر تفسیر
ذہن الطوبہ رہا کہ دے دے مطالب قرآنی بیان کیری، چہ سلفونہ وی
بیان کیری خود ہفتہ خلاف کے ہم نہ وی کچہ، نو ذہا دے معارف
قرآنیہ و دروازہ ذہن سنو خلق و یادہ بندہ ہم نہ دہا او پھ قرآن
ذہن صحیح غور او فکر بہ زور ذہن معارف و اسرار و استخراج کار بہ ترقیامہ
جاری دی، بہ حدیث شریف کہے راخی، لا یذکر فی عجاہ ذہن قرآن
عجیب مضامین نہ ختمیری دے متعلق ذہن شافعی دہا ارشاد دے
جَمِيعُ مَا تَقُولُهُ الْأُمَّةُ شَرْحٌ لِلشَّيْءِ
وَجَمِيعُ الشَّيْءِ شَرْحٌ لِلْقُرْآنِ وَ
جَمِيعُ الْقُرْآنِ شَرْحٌ لِلْأَسْمَاءِ الْحُسْنَى
وَصِفَاتِ الْعُلِيَّاءِ : ہا شریعہ او قرآن ذہن اللہ تعالیٰ ذہن اسماء
حسنی او ذہن صفات عالیہ شرح دہا (۱) او ذہا اسرار و متعلق ذہن حضرت
ابن مسعود رضہ ارشاد دے :
قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ عَنْهُ مَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ : خَوَّكْ چہ علم خواہی نو ذہن قرآن

فَيَسْئُرُ الْقُرْآنَ فَإِنَّ فِيهِ عِلْمٌ : ذہن مضامین و لیون و ان کیری حکم
اکا و لین و الاخرین رہا واکہ : چہ پھ دے کہے ذہن لیون و آخرین
البیہقی فی المداخل (۱) : علم دے مراد اصول دہا دی
او ہر پھ دے بارہ دار شادات ذہن باری تعالیٰ دی، بیکان لکل شیء
تفصیلاً لکل شیء، غرض دا چہ ذہن بتول اصول بہ قرآن حکیم
کہے موجود دی او پھ فیضان الہی سرہ ذہن اللہ تعالیٰ بہ خاص بند کانو ذہن
قرآن نہ دہا دہا اسرار پرانے کیری دے فیضان ذہن کیری روح المعانی
جلد ۱ ص ۱ گوری، دے قسم فیوضات تہ تفسیر اشاری و بیہ شی
ذہن طیبہ و پھ تفسیر اشاری کہے چونکہ ذہن ظاہری معنی انکار دے پھ دے
وہر ہفتہ مردود دے، ذہن اهل السنة صوفیہ و چہ کوم اشاری تفسیر
کیری دی بہ ہفتے کہے ہم خلود دی، تفسیر نیشا پوری، تفسیر الاکوسی
المتوفی سنہ ۱۰۰۰ھ تفسیر التستری سہل بن عبد اللہ التستری المتوفی
سنہ ۱۰۰۰ھ و لم یتم (۱) یعنی پورہ نہ دے) او تفسیر ذہن الدین بن
عرب المتوفی بد مشق سنہ ۱۰۰۰ھ دہا بتول صاحبان ذہن قرآن ظاہری
معنی تسلیم کولو نہ پس اشاری تفسیر و نہ کوی چہ ذہن متعلق ذہن
بہ برہان کہے لیکہ :

كَلَامُ الصَّوْفِيَّةِ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ : ذہن صوفیہ و کلام تفسیر نہ دے بلکہ
قِيلَ لَيْسَ بِتَفْسِيرٍ وَإِنَّمَا هُوَ مَعَانٍ : ہفتہ وادات او وجدانیات دی
وَمَا وَاحِدٌ يَجِدُ ذَنْ عِنْدَ التَّلَاوَةِ : چہ ہفتی ذہن تلاوت بہ وخت
محمود بن الصلاح یہ خیلہ فتاوی کہے لیکہ :

وَجَدْتُ عِنْدَ الْأَمَامِ أَبِي الْحَسَنِ الْوَاحِدِيِّ : مَا ذَا الْوَاحِدِ الْوَاحِدِ
أَنَّهُ قَالَ صَنَّفَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلْمِيُّ : نہ معلومہ کرہ ہفتہ وایت
حَقَائِقُ التَّفْسِيرِ فَإِنْ كَانَ رَأَيْتَ أَنَّ تَفْسِيرَهُ : چہ عبد الرحمن السلمی

فَقَدْ كَفَرَ قَالَ ابْنُ الصَّلَاحِ أَكُنْهَ كَمْ
يَذْكُرُهُ تَفْسِيرًا أَوْ لَا ذَهَبَ بِهِ
مَنْ هَبَ الشَّرْحَ لِلْكَلِمَةِ فَإِنَّهُ لَوْ
كَانَ كَذَا لَكَ كَانُوا أَذْ سَكَلُوا أَمْسَكَ
الْبَاطِنِيَّةُ وَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنْهُمْ ذِكْرُ
نَظِيرٍ لِيَأْوِدَ بِهِ الْقُرْآنُ فَإِنَّ النَّظِيرَ
يُذَكِّرُ بِالنَّظِيرِ

ذکر کوی دے، حکم چہ یوں نظیر نہ بل نظیر یا دینے

دے اقرار نہ معلومہ شوم چہ صوفیہ داسے قسم تفسیر نہ بولی بلکہ
قرآنی مقاصد و نظیر بیا بتوی اودے سرے ک باطنیہ و اود صوفیہ
د تفسیر بیلتون دا غلو اول ذکران د ظاہر نہ انکار کوی لیکن صوفیہ
د قرآن ظاہری معنی مقلوبہ بعد داسے قسم بیان کوی، یہ منا اهل
العرفان جلد علی ص ۵۵۵ کہنے دی۔

وَمِنْ هُنَا يَعْلَمُ الْفَرْقُ بَيْنَ
تَفْسِيرِ الصُّوفِيَّةِ الْمُسَمَّى بِالتَّحْقِيقِ
الْإِشَارِيِّ وَبَيْنَ تَفْسِيرِ الْبَاطِنِيَّةِ
الْمَلَا حِدَةِ وَالصُّوفِيَّةِ لَا يَتَعَوَّنُ
إِرَادَةَ الظَّاهِرِ بَلْ يَحْضُرُ عَلَيْهِ
وَيَقُولُونَ لَا بَدَ مِنْهُ أَوْ لَا ذَمَّنْ
إِدْعَى فَنَهْمُ اسْتِدْرَاجِ الْقُرْآنِ وَ
وَكَمْ يُحْكِمُ الظَّاهِرُ كَمَنْ إِدْعَى دَاعِي دَا
بَلُوغِ سَاحِلِ الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ
يَجَاوِزَ الْبَابَ

د نہ کورتہ لایم

صاحب د منا اهل د تفسیر اشاری قبل لود پار لا پنچہ شرطو د بیا کریدی
۱) ظاہری معنی د ذکران خلاف نہ وی۔

۲) داد دعوی د ہر نہ وی چہ معنی مراد لا یولج معنی اشاری د نہ چہ
معنی ظاہری۔

۳) ذکرانی الفاظو دیر لوسے تاویل د نہ وی چہ الفاظو عربی حیثیت
د ہننے خلاف وی۔

۴) تفسیر اشاری د ذکر شرع او عقل مقابل او معارض نہ وی۔

۵) اشاری مضمون د یہ شرعی دلیل مضبوط او مؤید وی۔
منا اهل العرفان جلد علی ص ۵۵۵ باندے امام ابن تیمیہ د ذکران
ہر ہنہ تفسیر غلط بنودے دے چہ د صحابہ و اود تابعین د تفسیر نہ
خلاف وی، اصول التفسیر کہنے لیکی۔

وَفِي الْجُمْلَةِ مَنْ عَدَلَ عَنْ قَدَاحِ
الْحَصَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَتَفْسِيرِهِمْ
إِلَى مَا يَخَالِفُ ذَلِكَ كَأَنَّ مَخْطَأًا فِي
ذَلِكَ بَلْ مَبْتَدِئًا عَالًا لَيْسَ أَهْلُهُمْ
بِتَفْسِيرِهِ وَمَعَانِيهِ كَمَا أَهْلُهُمْ
بِالْحَقِّ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ بِهِ رَسُولَهُ
آتَمِي۔

حضور علیہ السلام د راوی شوی حق

دیر زیات عالمان و

امام سیوطی د پدا نقان جلد علی ص ۵۵۵ کہنے ہم دے یہ بار کہنے لیکی
وَهُوَ نَفْسٌ جَدًّا چہ د اندیز د قیمتی او اعلیٰ خبر دے لیکن دے سرے
لیکی چہ د صحابہ و اود تابعین د سند د صحت تحقیق پکار دے، حکم
چہ یہ دے قسم روا یا تو کہنے ضعیف او مرصوعی ہر موجود دی ہر دغہ

يَا أَيُّهَا الْعَلَمُ فِي خَفَاءِ رَفِيعِ الْبَارِي ابْتَدَأَ جَلْدًا وَلِي يَعْزِي بِلِ نَهْ يَتِ خَه
بنودل، داد کو حی لغوی معنی دی، او دے شرعی معنی **الْأَعْلَامُ بِالْشَّرْعِ**
یعنی صرف شرعی احکام بنودل وحی دے۔ دوحی لغوی، دے سے قسم دی

(۱) فطری (۲) ایجادی (۳) عرفانی

فطری

لکہ د خدا کے پاک پہ الہام دے نودو ٹچو کبین جو پرول
اوپہ ہفتے کہنے شہد جمع کول د غہ رنگے د نودو حیوان
کار نائے خود اقسام وحی صرف حیوانا تو رختا ورو خارو دے دیارہ وی، یہ
قرآن کو پیر کہنے دی

وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الشَّجَرِ مَا تُبْنِي سِرًّا لِتَأْكُلِي
مِنْ الْجِبَالِ يَأْكُوْنَ رَسُولُ النَّحْلِ آيَةُ ۝۱۰ فطری سرے استودل چہ تاسو
پہ غرو نو کہنے کبیکو نہ جو پکری

ایجادی

لکہ دیورپ سا کسدا ن چہ یو آخ نہ مخہ کپری او
ہفتے دیارہ کو شش کوی نو دے غہ مطلوب خیز صورت
اونقشہ اللہ پاک دے یہ ذہن کہنے رادلی او دغہ خیز بیا جو پشی، مثلاً
پروہی سری ہوائی جہاز جو پرول غو بہنہ ہفتے آؤ لی والو کیکے شکل نودو
لید لے دیو آؤ تو نکی خیز شکل لے پد خیال کہنے راد ستوا و کار کے پیر
شروع کرو بخورے کے کولے او تکلیف نہ اونا و اونا کولے برداشت کول نودو
چہ قدرت د آؤ نکی مکملہ نقشہ دے ہ پد ذہن کہنے و اچولہ، د موجد
کار خیل ذہن متوجہ کول و او دے خدا کے کار د مطلوب خیز نقشہ اچول
دا ہفتہ وحی او الہام دے چہ عاموا نسا نانوہ کبیری ہفتہ د کا فرو لے
نہ وی،

كَلَامٌ هُوَ لَّا يَلْفُ وَهُوَ لَّا مِنْ عَطَاءٍ ۝۱۱ یعنی مومن او کافر دوا پد کوشش
رَبِّكَ دَوْمًا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ الْخَلْقَ ۝۱۲ کوی نو مومن دے ہفتہ صد د کو و ستا

سورۃ بقی اسل تبیل آیت ۱۱۱ د خدا کے بخشش او فیض پہ چاہند دے
واقسم وحی عاموا نسا نانوہ پارہ خاص دہ اگرچہ ہفتہ کا فرہم وی،

عرفانی

دریم قسم وحی عرفانی دے چہ اولیا و سرے خاص دے
ہفتہ چہ یوولی د شریعت پہ تابعداری او پہ ریاضت سرے
ذریہ صفاتی بیاموی نو پدے باندا سے خاص علوم د الہام پہ ذریعہ
د اللہ د طرفہ وار دیوری چہ ہفتے نہ قرآن اشارہ کوی:

وَالَّذِينَ جَاءَهُدُ وَإِيقَاتُ الْتَهْدِ يَتَّبِعُهُمْ ۝۱۲ خوک چہ د دین پہ لارہ کہنے او د
سُبْحَانَ رَسُوْلِهِ عَنْكُمُ الرِّجْسُ ۝۱۳ اللہ پہ فرمانبرداری کہنے محنت کوی
نومومن پہ ہفتوی د ہدایت خاص لارے پرا نیٹو

دے ہدایت مطلب الہامی معارف دی چہ د ہدایت ایسانی نہیو
دی، شکہ چہ ایسانی ہدایت خود محنت کولونہ و پرا نیا ہم حاصل دے
داد دے وارہ قسم الہام پہ لغت او پہ معنی عامہ کبی وحی دہ دا حیوان
انسان اولیا و کرامو نہ کیدے شی اگرچہ دمر توفیق دے پکینی ہفتہ دے
چہ کوم ساورپاندا سے بیان کرو او دا وحی یو آخ د پیغمبرانوں نہ دے
بلکہ د پیغمبرانوں وحی خاص وحی شرعی دے:

وحی شرعی

خلو رم قسم شرعی دے چہ انبیاء علیہم السلام سرے خاص دے
خوہر نبی ولی ہم وی نو ہفتہ نہ وحی عرفانی ہم کبیری چہ د ہفتے نو
عبیت دوحی شرعی دے، چہ د قانون او احکامو حیثیت لری، اختلاف د
ولی دوحی عرفانی چہ ہفتہ قانونی حیثیت نہ لری او دا د علم کلام بو
عام، مسئلہ دے: **وَالْأَلْهَامُ كَيْسَ بِحُجَّةٍ عِنْدَ الشَّرِيعِ** یعنی د ولی
الہام قانون شرعی نشی جو پیرہ، دوحی شرعی حقیقت داد دے
چہ دا اللہ د جانبہ د فرشتے پہ واسطہ یا بینچ پہ بیغہ پہ خوبیا پہ

راں دیو جسم پہ یومکان کہنے کا وکیل لکھ

نَزَلَ الْأَمِيرُ الْمَدِينَةَ : (امیر پہ بناد کہنے کا و شو)

رَبِّ أَنْزَلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا : ترجمہ : اے خبار بہ ما د برکت
سورہ مؤمنون آیت ۲۰ : والہ خائے کہنے کا و کبرے۔

(۲) دیو جسم باندے نہ لاندے را تلل، لکھ

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا : مؤنذ آسمانہ د برکت اوہ را کوٹھے
کری دی :

د قرآن حکیم الفاظ د جسمیت او مکانیت نہ بھر پاک (دی پہ دے وجہ
د نزول قرآن مطلب اعلام ربنودل) دے مطلب دا چہ قرآن پہ ندیم
د فرشتے رسول علیہ السلام نہ بنودل (د نزول قرآن دے او پہ
دے تعبیر نزول) کہی د قرآن د شان لوقی بنکارہ کول مقصود دی
(مناهل العرفان جلد ۱ ص ۳۲) چہ انسان نہ د لوہ مقامہ پر خیز
را غلے دے : یا قرآن باندے د نزول اطلاق پہ دے اعتبار دے چہ
جبریل علیہ السلام دیو لوہ مقامہ پہ زمکہ را کوڑ شود ا خو حقیقت
دے نو پہ دے واسطہ قرآن نہ ہم نزول منسوب شو۔

(۳) دریمہ معنی د نزول دا ہم دہ چہ پچھلہ خوی خیز را کوٹھ نہ شر
خوا سباب مے د عالم بالاسرہ نزول لری چہ ارادۃ الہی ہم کیدایشی
یا آسمانی تاثیرات او ہم پہ دے اعتبار سورہ اُسپنہ غار دوا و انسانی
لیاس د پارہ ہم قرآن د نزول لفظ استعمال کریدے۔

وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ ذَرِيرًا شَدِيدًا : مؤنذ اُسپنہ را کوٹھ کرہ چہ د
وَصَلَّعَ لِلنَّاسِ : سورہ الحدید آیت ۲۵ : دزد جنگ سامان ہو جو پیری
وَأَنْزَلْ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ نَمَائِيَّةً : مؤنذ ستاسو د فائدے د پارہ د
اشوا و ا و اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا بَوَارِي : غار و ا تہ جریہ را کوٹھے کریدے

سُوْرَاتِكُمْ : سورہ الاعراف آیت ۷ : مؤنذ لیاس را کوٹھے کرہ چہ د
پہ ا غوستو ستاسو د حیایونہ پردہ شی :

د دے درے وار و خیز و نوا سباب آسمانی وی نو دے دیارہ ہم د
د نزول لفظ استعمال شو۔

نَزَلَ نَبِيًّا دُوْرَ نُوْرٍ لَفْظُوْنًا : انزال او تنزیل جو پیری : (۱) تنزیل
پہ وار وار را کوڑید و تہ وائی : او انزال پہ وار وار او پہ یوٹل را کوڑید
د پارہ استعمال پیری : لکھ چہ عذاب د پارہ ہم دے استعمال شرہ
دے۔

إِنَّمَا نَزَّلْنَا عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ : مؤنذ پہ دے کلی د آسمان نہ عذاب
ہر جزا مِّنَ السَّمَاءِ سورہ منکوت : نازل لوہ نکوٹ
آیت ۳۳ :

بنکارہ خبرہ دہ چہ عذاب پہ یوٹل نازل شویدے : او قرآن پہ
و اوار او دے دوار و د پارہ د انزال لفظ استعمال شو : نو مائی
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِكَ : بولے خوی د ہفہ اللہ دی : چہ
الْكِتَابِ (سورہ کہف آیت ۱) : خپل بندہ کے د کتاب نازل کرہ
د مقدرات امام رضا ص ۳۳۰

د قرآن درے تنزلات

(۱) نزول اول : دیار کاہ خد او ی نہ لوح محفوظ تہ نزول : چہ ہفہ
دے ایت لکھ ذکر دے : بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ فِي
لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ : سورہ البروج آیت ۲۱ :

(۲) دویم نزول : د لوح محفوظ نہ د لاندینی آسمان د بیت العزہ
مقامہ تہ نزول چہ پہ سورت د خلق سورت
قدر او سکورت بقیہ کہنے ذکر دے۔

اودویم کرت ذکر و مبی آسمان پہ بیت العزت مقام کئے اودویم کرت
نزل کے پہ وار وار پہ حضور علیہ السلام اُشوا نور آسمانی کتابوں
پہ یوخل پہ کتابی صورت کئے نازل شوی دی ذکر و ادوارہ قسمہ زبیر
خل پہ وار وار نزل دابنائی چہ د خدا کے حکمت فرستوتہ دا
بودن و چہ دا آخری کتاب دے یار و مبی آسمان نہ نازل و لو مطلب
ذبی علیہ السلام شوق زیارتوں جو حکم چہ د چلوئے شے رانزد یکدل
شوق نورہم زیارتی یاد احکمت دو چہ د قرآن د مکمل حفاظت
ہیں راشی اوشک شبہ بالکل ختم شی (مناہل العرفان جلد
۳ ص ۳۴۰)

دا حق و اخیال دے چہ د قرآن د حفاظت مکمل انتظام کول پہ دے
وجہ مقصود و وجہ دا آخری کتاب دے یوخل د عمومی انتظام پہ صورت
کئے قرآن پہ لوح محفوظ کئے محفوظ کرے شو چہ د حکومت الہیہ
سرکزی محافظ خانہ دے - دویم خل پہ بیت العزت کئے د آسمانی حفاظت
انتظام اُشوا و دویم خل د نبی م پہ ذرہ نازل دسره د زمینی حفاظت
انتظام اُشوا پہ غلورم خل د اُمت پہ سینو دے د حفاظت انتظام اُشوا
لکہ فرمائی: **اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَہٗ لَحَافِظُونَ** (سورہ الحجر آیت ۹)
وَنُحْمُ خَلِّ د حضرت ابوبکر عمر و عثمان رضی اللہ عنہم اجمعین پہ دویم
تخویر پہ صورت کئے دے د حفاظت انتظام اُکریے شو پہ ذرہ و نور
پہ خبرہ اجورنکے او پہ سینو کئے محفوظ کوونکے یوائے اللہ دے
جبرائیل علیہ السلام قدر آنی الفاظ خنکے حاصل کرل
جمع خبر د اده چہ جبرائیل علیہ السلام اللہ نہ قرآن و اورید و اوقہ
د فی الفاظ کئے حاصل کرل لکہ خنکے چہ بیہقی د **اِنَّا نُنَزِّلُ النُّعْمَ** پہ تفسیر
لکھلی دی او دے تا بید د طبرانی ہفتہ حدیث شریف دے چہ د

اِنَّا نُنَزِّلُہٗ فِی لَیْلَۃٍ مُّبَارَکَہٗ ہم مونز دا پہ مبارکہ شبہ کئے نازل
سورہ دخان آیت ۴) ذکر دے دے
اِنَّا نُنَزِّلُہٗ فِی کَیْلَۃٍ الْقَدَرِ ہم مونز دا پہ شبہ د قدر کئے
سورہ القدر آیت ۴) نازل کرے دے دے

شہر رمضان الذی فیہ نزل فیہ درمضان میاشت ہفتہ دہ پر کومہ
القدر ان (سورہ البقرہ آیت ۱۸۵) لکھنے چہ د قرآن نازل کرے شو دے
دے دے دے وار وار و نزل مطلب پہ یوخل نازل دے دی شبہ د قدر اوشبہ
مبارکہ د وار وار کو دی اوید رمضان شریف کئے دی نوا یترنو کئے شیخ تعارض
نشتہ لکہ خنکے چہ مستدرک حاکم اوسانی اویہقی ہم د ابن عباس دے
نہ نقل کرے دی

رس دویم نزل دویم نزل د جبریل علیہ السلام پہ واسطہ
ذبی علیہ السلام پہ ذرہ مبارک شوی دے لکہ
فرمائی اللہ جل شانہ

نَزَّلَ بِالرُّوحِ الْاَمِیْنِ عَلٰی قَلْبِکَ دا روح الامین سنا پہ ذرہ را کور کرے
تَنکُذُ مِنَ الْمُنذِرِیْنِ دے چہ تہ دینو کئے شے پہ صفا
عَرَبِیِّ قَسِیْمٍ سورہ الشعراء عربی زبان کئے
آیت ۱۹۳ تا ۱۹۵

دا نزل تقریباً پہ درویشت کالہ کئے مکمل شوا دلتہ دا شبہ کول بے حایہ
دی چہ ذبی علیہ السلام پہ ذرہ مبارک د قرآن د نزل مطلب دا چہ صرف
معانی پہ نازل شوی دی الفاظ بہ نہ وی نازل خنکے چہ د قرآن د بلسان عربی
مُبِیْنٍ الفاظ د اکواھی و رکوی چہ د قرآن الفاظ ہم نازل شوی و و
لکھنے چہ الفاظ د زبان دے وی
قرآن د و کرت پہ یوخل نازل شوی دے اول کورت پہ لوح محفوظ کئے او

خوبہ شرط دے چہ اصل معنوں کے فرق را شی ہمد غی
وجہ دہ چہ حدیث قدسی تہ کے حدیث اویکل چہ الفاظ نبوی د
پارہ دا حدیث خاص دے (رقدسی) لفظ زیاتے د بکارہ نسبت پر
وجہ شوے دے چہ حدیث نبوی تہ دے زیات اہمیت او
خصوصیت ثابت شی واللہ اعلم۔

دوہی دنازلید و قسمونہ

دوہی نازلیدل بہ یا پتہ ذریعہ دفرستے دی یا بیغ پہ نیغہ داللہ د
جانبہ

دوہی قسم بیادریہ قسمہ دی

۱) وحی تصلصلی ۲) وحی تمثلی ۳) وحی دوعی
۱) وحی تصلصلی کہے جبرئیل علیہ السلام پہ خیل اصل حقیقت (ملکیت)
باندے قائم وی او دوحی راؤری چہ پہ حدیث د بخاری کہے دے تہ دیو
سختہ وحی ویلے شوے دوقی فرمائی (وہو اشدک علی) داشتات پر دے
وجہ دے چہ بشریت اوملکیت دواہ کہ یوحائے کیدل دیروے پیٹے حکم
دے چہ فرستہ اوانسان یوحس نہ دے اوبلہ وجہ دے دادہ چہ
بنی علیہ السلام د بشریت نہ ملکیت تہ عروج اگری گویا کن دواہ
حضرت جبریل اوحضور علیہ السلام فرستے خیل منیع کہے پو
حائے شی اودا حکمہ پیٹے دے چہ گویا کہے د حضور علیہ السلام جنس
بدل شی رد بشریت نہ ملکیت تہ اودا خہ آسا خبرہ ندا۔

۲) دوہی وحی تمثلی دہ چہ جبرئیل علیہ السلام پہ شکل کہے د
راؤری پر دے صورت کہے حضرت جبرئیل علیہ السلام د ملکیت
بشریت تہ تنزل اکر دواہ د وہم جنس یوحائے کیدل خہ پیٹے نہ چوہ
دادواہہ قسمہ وحی راؤری و بی قسم وحی شدت د بخاری پہ ابتدا کہے د

او قرآنی وحی عموماً پہ دے دوو طریقہ را غلے دہ۔

۱) دریم قسم وحی دوعی دہ چہ جبرئیل علیہ السلام وحی پہ غرہ
مبارک د بنی علیہ السلام د اللہ پہ حکم نازل کہی او د حضور علیہ
السلام د آوید و رہ غور و مبارک ہے سرہ خہ تعلق نہ دی۔
۲) آخر جہ انحرکم

د بالذات (بیغ پہ نیغہ) وحی دواہ قسمہ دی

۱) پہ ویسہ لکہ د معراج پہ شپہ د اللہ د جانبہ بیغ پہ نیغہ (بلا واسطہ)
پہ وحی شوے دہ۔

۲) پایہ خوب کہے لکہ د حضرت معاذ دم پہ حدیث کہے دی۔ آتانی کرے نقال
نیمہ یخصم الملائک علی، یعنی خوب کہے ماتہ اللہ تعالیٰ راغے اووے
نومائیل چہ د عالم بالا فرستے پہ خہ کہے جٹ کوی راتقان جلد راغے

پنجم فصل

د قرآن جمع کول او د ہے تدوین

قرآن د خالق کائنات اخری کتاب دے، حکم اللہ تعالیٰ دے دے د
محفوظ سا تلومکمل انتظام اکر د عالم بالا کہے تہ پہ لوح محفوظ
نیت العزت کہے محفوظ کړو او پہ زمکہ تی دے د حفاظت دواہ قسم
نظام اکر د یوحفاظت صداری چہ د بنی علیہ السلام د امت پہ زہو
د ماغو کہے تہ محفوظ کړو چہ د قرآن پخیلہ ذکر کریدی پہ بخاری
د ابن عباس رض نہ منقول دی، چہ د قرآن د نازلیدو پہ وخت بہ
جبرئیل علیہ السلام سرہ سرہ حضور علیہ السلام لوسند او تلاوت کولو
چہ قرآنی وحی محفوظہ شی نو د آیت نازل شو۔

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتُجَازِلَ بِهِ ذُرِّيَّةَ دَاوُدَ يَارَ كَنَّةَ بِه دے
 إِنَّ عَلَيْنَا جُمُوعَهُ وَقُورَهُ ﴿١٠﴾ سَوَدَّ خَيْلُهُ زَبْرًا مَهْ خَوَزُوهُ خَوَزِينَ بِه
 الْقِيَامَةُ إِنَّا نَعْلَمُ مَا كَانُوا عَمِلِينَ ﴿١١﴾ ذَمَّ دے دی دے جمع کول سنا سبینہ

کینے اور سستل سستاپہ ڈرہ

دے نہ پس بہ دری علیہ السلام یہ چپہ خولہ دَ قُرْآن و حی آوردیدہ او ہم
د غیبہ کے یادید کہ او نور و خلقوت بہ نِ رَسولہ دارنگ دَ قُرْآن دَ حَقِیْقَہ
ذمہ واری یو بل خائے کہنے اللہ پھیلہ افسیہ دہ ، فرمائی ، سَنَقِرْ اُ رِیْقَہ
فَلَا تَنْسَیْ : ”مومن بہ تانہ (قُرْآن) لوگوں سیابہ تانہ نہ ہیریز ی۔
د اُمت پہ سینو کہنے دَ قُرْآن محفوظ کرلو ذکر ہم قُرْآن کہنے شیتہ فرما
بَلْ هُوَ آتِ بَيِّنَاتٍ فِيْ صُدُوْرِ الَّذِيْنَ اُوْتُوْا الْعِلْمَ زِدْ قُرْآن ہنکارہ ایتونہ
(کوی چہ ذ اہل علم پہ سینو کہنے موجوزی :-

فُتُورَتِ دَاخِرِی کِتَابِ پَرِ سَیِّخِی کَی مَحْفُوظِ سَا تِلْ غَوِیَسْتَه نُوَدِی دَیَا دَه
دَیُو مَی نَه دَا سَه قَوْمِ چَرَنِ کِی وَجِه دَه غَوِی حَاقِظَه بَیْمَا لَه وَ لَه دَه غَوِی
بَیْسَه دَه قَوْمِ وَ اَتَا تَرَاوَدِ قَبَا تِلْ نَسَبِ نُو خَزَانَه وَ سَه اَو دَوِی بَه یُو حَل
دَه سُرُکُو شَعَرِ وَ نُو قَصِیدَه چَه وَ اَو رِیدَه نُو دَه دَیَا دَه شَوَه اَو دَه عَرَبِ
نَارِیخِ پَه دَه گَوَا دَه، اَو بَیَا دَا نَا لَوِ سَتَه قَوْمِ وَ دَوِی دَه رَا وَ رِیدَه
شَوِی شِی بَتَلِ دَا رُو مَدَارِ پَه قُوْتِ حَاقِظَه بَا نَدَه رُو نُو دَدِی دَه فَه
قُوْتِ حَاقِظَه لَه قُرْآنِ اَو اِسْلَامِ نُو رَه تَرَقِی وَ رَکِرَه اَو دَا نُو رَه
زَیَا تِ شَوِی دَه دَه بَغِیْرِ عَرَبِ سَه دَه قُرْآنِ مَحْفُوظِ سَا تِلْ دَیَا دَه دَه
غَوِی دَه زَرَه لَکُو لَوِ، اَو شَوِی زَیَا تِلْ نُو رَه اَبْهَابِ اَو مَجْرُکَاتِ مَه
شَوِی دَه هَه پَه زَرَدِ دَوِی دَه خَیْلِ دَه هَه اَو دَمَاغِ قُرْآنِ یَا دَه لَوِی دَه
زَیَا تَه مَحَدِ کَمَرَه چَه هَه دَا دِی

اول محبت

ضروریات ہیں مختصر و وجہ ہے دُپارہ دہ بیاحت اومند و تدر و
ضرورت مذو وجہ کوم بہ ہے بیاموندہ لوہم پہ ہنہ بہ ہے کناعت کولو
اونور و پسے بہ ہے مخہ مذاورہ ہم پہ دے وجہ د ہنوی ژوند فارغ و
او دُقران د حیفظ دُپارہ دوی سہ ہیر ازگار وخت و مطلب دا
جہ د ازگار وخت زیانوائے ہم یوسبب او محو ک و و د

دویم محفل

دویم محفل
قرآن او وحی سرکہ دوی وحدتہ زیاتہ
مینہ او عشق و او دادوارہ دل سے خیزونہ
دی چہ دیو خیز را بنکلو او حاصلو دیارہ دیو لونہ لونے مخترک دے
چہ دوی ہے، دیو عاشق پاشان پہ قرآن یاد کو لو جہورہ کول دصحابہ
کہا مو قرآن سرکہ عشق او محبت دیو تارینی واقعات مؤکود دی چہ
دے کنے کشک کو لو ہندو خہ خائے نہ پائے کینے ہر کہ چہ یو خیز
سرکہ مضبوط حافظ والا قوم بہ عاشقانہ دول محبت پیدا شی نویا
دعہ خیز چہ زریہ یاد دے شی :-

در ایام محرم

درایم محرک
دَقْران حیران کُنْ او تعجب پیدا کوئے رنگ دریم
مُحَرِّکِ رُو، اخصُّ صَاحِبِ نَولِ دَعرِ بوفِ صیحا نِ
اوبلیغان دَدے دَ مَخلِ راوی و نِ پاتے را غلّ و واودا هم دَ صَحابِ بَکر امو
خپل خانۂ دَ را بشکلو یو باعث و دَ، حَکَمِ چَمر دَ اَنسان پَہ طَبعیت کینے دا
پراتہ دی چَہ ہفتہ دَ ہر عجیبہ اونا آشنا خیر دیا دَولو کو سنش کوی لہذا
دے مُحرِّکِ ہُم دَ صَحابِ بَکر امو زُور دَ دَقْران یا دَولو نِ را تہیت کرے
اودوی پَہ پُور دَ توجہ سرا دَدے پَہ یا دَولو کینے لکید دَ او دَقْران
حیران کُنْ اَعجاز پَہ دوی کینے دَدے یا دَولو زبردستہ جنم و اشتیاق پیدا کرے
خَلو دِ مَحَرِّکِ پَہ حدیث کینے دَقْران پَہ زکا کرے لک دے پَہ
یا دَولو او پَہ دے دَعمل کو لو نَزغیب و دَکرے

شوعے دے چہ یہ ہنر صحابہ کرام و اہل انوکامل یقین و تودے حد
چہ یہ قرآن عمل کولو بانڈے بہ ہنوی ریحیل حائونو قربا تو لغز
اور بار کولو اولکھ بہ چہ صحابہ کرام و تزعیب الہی آیتونہ و اور بدل
نود ہنوی د شوق اور یہ نور زیات پہ لمبو شو مثلاً دآیتونہ

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ لَهُمْ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تَجَارَةً لَّنْ تَبُورَ (سورہ فاطر آیت ۲۹)

رس کتب آنزلنہ ایلک مبرک لیدہ بروائتہم ولید کوا و لو الالباب
د صحیح مسلم یہ روایت حضرت عثمان رضی اللہ عنہ روایت شریف دے
خیرکم من تعلم القرآن وعلمہ؛ پہ تاسو کئے دتولو نہ زیات بنہ
ہنہ کس دے چہ قرآن زدہ کری او بل تے اذہ کری۔

اول حدیث د عبد اللہ بن مسعود رحمہ روایت د ترمذی دے
صَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِّنَ الْقُرْآنِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَالحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا
لَا تَقُولُ اَلَمْ حَرْفٌ بَلْ اَلِفٌ حَرْفٌ وَلاَ مٌ حَرْفٌ وَمِثْلُ حَرْفٍ
پہ دے حدیث کتب د قرآن پہ یو لفظ دسولشونیکو دبدے او ثواب
موند لو وعدہ شوعے دہ تودا مے قسم ترغیباً تو انشویقاً توند بہ پہ
صحابہ کرام و برغبت اثر غور کید و کور نہ چہ قرآن او حدیث
دک دے ہمد غہ و جد وہ چہ صحابہ کرام و خیل بول ژوند د قرآن
پہ حفظ کولو کئے نیکو و

بِنَحْمِ مُحَمَّدٍ

د صحابہ کرام و دین د خجالت رگی بوہ ذریعہ
ہم د قرآن و دوی بہ خیلہ بولہ کتبہ او کامیاب
ہم قرآن سرہ شہلہ او د عاشق جن بہ او یقین د دے باعث شو چہ ہنر
بہ قرآن د دے د عاشق پہ نوکریا دلو۔

شہزاد محمد

نرا و بچو کئے لوستلو د ژوند پہ بولو کار و نو کئے بہ کئے ہم بہ دے فیصلہ
کولے پہ عقائد و عبادات و اخلاق و اعمال و کئے بہ د دے پہ ہدایت
تک غرض دا چہ اسلامی ماحول او معاشرہ کئے د قرآن حفظ دہیر
عزت او شرافت ذریعہ وہ نوکھہ د دے باعث شو چہ قرآن حفظ
یاد کری شی۔

د قرآن یا دول او صحابہ کرام

د دے تیر و شو و محیر کات و اشرو و چہ صحابہ کرام و خیلہ بولہ غز قرآن
یا دولونہ کریہ وہ د عربو قبائل و یر لہ لہ مزلونہ کول او د
قرآن د یا دول د پارہ بہ ملو پئے متورے تہرا تکل او بنی علیہ السلام بہ
ہم قاریان او حافظان د قرآن قبائلو تہ بہ صہ غرض لیزل چہ
قرآن ہنوی تہ وریا د کری پہ صکو سکنہ د ابو براء پہ در خوا
صند یا نو نہ د قرآن د تعلیم او تبلیغ بہ غرض حضرت منذر بن عمرو ساعدی
پہ مشرئ کئے د آویا د قاریان تو یو لہ حضور علیہ السلام ورا لیزلو
خود عامر بن طفیل پہ نکئی سواد د و صحابہ کرام و منذر بن محمد رحمہ
او عمرو بن امیہ رحمہ بول شہیدان کریہ شہد شہید کید و پہ وخت
چہ حرام بن سلمان رحمہ نہ نیرہ پورے را پورے او تہ نو ہنوی اقویا بل
اللہ اکبر فزت و کتب الکعبیہ را اللہ اکبر عباد د کریہ بہ پروردگار قسم
وی چہ خد کامیاب شو مے

د دے بول نور د سیرتہ القرآن و او او ہمد دینہ بہ د غز دخت کئے
د قاریان و د حافظان و د گنہ را لی پتہ لگی د فتح الباری جلد ۱ ص ۲۹
علامہ ذہبی پہ طبقات القراء کئے د او مشہور حافظان و قاریان
نومونہ بنود لی دی کومونہ چہ د قاریان د قرات سند سببی
ہنہ دوی را عثمان بن عفان رحمہ علی بن ابی طالب رحمہ بن ابی بن

[illegible]

عِلْمُ الْقُرْآنِ

(۳۶) عبد اللہ بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ ۱۲۳ ابو حلیمہ معاذ (ر)
 بحوالہ تہذیب، طبقات بن سعد، تذکرۃ الحفاظ ذہبی، مفتاح
 السعادات، اتقان، صحیح البخاری) داخوۃ پورۃ قرآن د حافظان
 اللہ بیان دے اوچا تہ چہ نیمگرے قرآن یاد دے دے غوی خواشیر
 فشی کیدے اودا قرآن د حافظان، پورے دور و نو اسلام چہ خورہ
 بہ خورید و ہوسرہ بہ ورسرہ حافظان د قرآن
 ہمزیا تیدل، سرولیم میور غونہ د اسلام د شن ہمز خیل
 کتاب "لائف آف محمد" کے اقرار اکرو چہ صحابہ کرام و حافظہ
 زیاد اشتہار ہے مثالہ وہ لکچہ بیک چہ دوی حافظہ دیرہ اوجتہ
 دہ خود قرآن د پارہ بہ ٹی دا دیرہ زیادتہ لولہ، د دوی حافظہ
 دومرہ مضبوط و محبت ہے ہمز دومرہ پوری و چہ اکثر صحابہ و پیغمبر
 علیہ السلام بہ حیات مبارک کئے بہ وحی صحیح لو سنہ او یاد دل، بہ شیر
 صدی عیسوی کئے عرب چہ لولہ د نیا کئے دیکو نکو لوستو نکو خلقو
 شیر زد د کئے یونہ ہم کم و د پورس او چاب خانے انتظام نہ و دپہ دے
 د دوی نیات کاد بہ پیا د لور و وان و و گوندی بہ یو خوشخبری و نو کئے خو
 زیاتے کئے را و سنل چہ پرا سان و ہمز دغہ وجہ دہ چہ د د نیا تو لو
 مذہبی کتابو نو کئے بخیریف اشو۔ قرآن حکیم بہ زمانہ د پیغمبری
 کئے پد کو نو سینو کئے پورہ محفوظ و او لکھو نو سینو کئے نیمگرے محفوظ و
 دا بیان بہ سورہ عنکبوت کئے شوی دے،
 بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ، قرآن د او اھو آیتو مجموعہ دہ چہ
 اَوْتُوا الْعِلْمَ (سورہ عنکبوت ایہ ع) د اھل علو بہ سینو کئے محفوظ دی؛
 د قرآن دیا و لو او د تلاوت کار تو لو مسلمانان و جاری ساتلو، مسلمانان بہ
 حکم قرآن پ نوخ کئے لو سنو چہ دے لو سنہ بہ نماز کئے فرض و

تو دے چہ عثمان غنی رضی اللہ تعالیٰ عنہ تیسرے درجہ دارے یہ پہ یوں رکعت
کئے قول قرآن ختمولو (تہذیب البہذیب و استیعاب) عبد اللہ بن عمر
او عبد اللہ بن عمرو العاص بہ پہ یوشیہ کئے قرآن ختمولو (فتح الباری)
سعد بن المنذر بہ پہ درے ورخو کئے قرآن ختمولو (اسد الغابۃ) دسلفو
د قرآن د تلاوت دا حال و وجہ بہ بعضے شواروز کئے آتہ کرتہ قرآن
شریف ختمولو، یعنی خلور ختمہ دورے او خلور ختمہ د شیہ بعضے دورے
درے کرتہ او بعضے دورہ خلہ حالانکہ حضور علیہ السلام د درے ورخونہ
کم وخت کئے د قرآن شریف د ختمولو نہ منع گئی ہو، چہ د قرآن د مطالبہ
بہ پوہہ کئے خہ نقصان رانشی، تو صدی کئے عبد اللہ بن عمر رضی مرفوعاً
روایت کرے دے :-

لَا يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثِ رَاتِقَانِ جُلْدًا صَدَقَ
بِهِ سَيَرُكُنَّ د حفاظت دا انتظام هیچ یو انسانی کتاب نہ نصیب شوہ
نہ دے کوم کتاب چہ د مسلمان پہ غور نہ خرمین خہ چہ پہ رک رک
او پہ ذرہ او د ماغز کئے نکتے وی او مشرق او مغرب دواہو کئے د دے دے
حافظان موجود وی چہ د هغوی الفاظ او حروف بالکل یوشان وی، خہ
کئے زیانے پکئے نہ وی، د دے بیمثله انتظام باوجود د قرآن پہ حفاظت کئے
بیامہ د چاشک شبہ کیدے نہی :-

د قرآن حکیم تحریری حفاظت

پہ اتفاق کئے د مستدرک حاکو بہ حوالہ نقل دی چہ قرآن پہ تحریری صورت
کئے درے کرتہ جمع شوہ دے دے د پیغمبر علیہ السلام پہ زمانہ کئے (۲)
دا ابو بکر صدیق رضی اللہ بہ زمانہ کئے (۳) د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ
پہ زمانہ کئے د اہو مبنی د وہ جمع پہ بخاری وغیرہ کئے د زید بن ثابت الانصاری
د روایت نہ ثابت دے دے اتفاق جلد ۷ ص ۹۰ او د دہیمہ جمع

یعنی عثمانی جمع د حضرت خذیفہ بن الیہانی د روایت نہ منقولہ د دے
د کتاب و مجموعہ نوعیت کئے فرق دو، د رومی قسم (بنوی) جمع مقصد
دا و چہ قرآن ضائع نشی نو حکم قرآن پہ مختلفو خیر و نوا لیکل شوہ
خہ خود سیتو کا نروہ جو بہ کرو تختو باندے، خہ د سیتو خرمینو پہ
تکرر و او خہ د کرکی پہ ہوار و تختو باندے، نو د جمع د یو کتاب پہ
شکل کئے نہ وہ د صدیقی رض جمع مطلب قرآن د کتاب پہ شکل یو ختم
کول و وجہ د خان خانان تکرر د ضائع کید و هیچ خہ خطرہ پاتے
نشی د جمع پہ کاغذ شکرے دہ چہ د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے نہ و
کاغذ) او د ابو بکر صدیق رضی بہ زمانہ کئے د شام نہ مدینہ منورہ
تہ دار سیدے و د موطا امام مالک دے کئے د سالم بن عبد اللہ نہ
روایت دے :-

جَمَعَ أَبُو بَكْرٍ الْقُرْآنَ فِي الْقُرْآنِ طَبِيعِ، أَبُو بَكْرٍ صَدِيقُ قُرْآنٍ پہ کاغذ
جمع کرے و د معازی مونی بن عقبہ کئے دی :-

حَتَّى جَمَعَ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ فِي الْوَرَقِ، رَاتِقَانِ جُلْدًا صَدَقَ د ابو بکر
پہ زمانہ کئے قرآن پہ کاغذ لیکل شواو جمع شوہ :-

د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ بہ زمانہ کئے د قرآن جمع کولو مطلب دا و
چہ د مختلف قسمہ تلفظ نہ دا محفوظ کرے شی، چہ دے نہ فساد
پیدا نشی، د فرق امام سیوطی پہ اتفاق کئے د ابن تین نہ نقل کرے
(اتقان جلد ۷ ص ۹۰) :-

صدیقی جمع

دے جمع محدث فاروق اعظم رضی و بخاری کئے د زید بن ثابت نہ
روایت دے، چہ کہ پہ جنگ یمامہ کئے او یار، حافظان شہیدان
شول نو ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ، خہ لاہم نو ہلہ حضرت عمر رضی

هم موجود و حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ فرمایا چہ:

۱) مَا تَعْمُرُونَ رَاغِلًا دَوَّيْ وَيْلَ
 جہ د پیامہ پہ دے گرم جنگ کئے د
 قرآن قاریان شہیدان شول د
 ۲) کچرے نور و جنگو نو کئے ہم داسے
 قاریان شہیدان کیدل نو د قرآن
 د اکثر و حصود ضائع کید و خطرہ د
 ۳) لَهَذَا نَاسُوحُكُمْ وَرَكْرَكِي جِهَ قُرْآنَ
 د تحریری صورت کئے جمع شی ما ہنہ
 ۴) فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ هَذَا اللَّهُ خَيْرٌ قَلَمٌ يَزِيلُ
 حضرت عمر رضی اللہ تع
 ۵) يَرَا جَعْنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِذَلِكَ أَوْيَلُ هَذِهِ حُدَايَ مِمْ دَسْمِ دِي
 چہ دے کئے خیر دے، نو ہمیشہ بہتہ ۵) مانہ ہم داسے و ییل نو دے چہ
 چہ خدا سہنہ اللہ دے کار د پارہ پرانستہ:

مؤید و وجہ لیکل دی چہ نبی علیہ السلام بچیلہ زمانہ کئے د قرآن لیکلو
 حکم و رکری و، لیکن ہنہ پہ کتابی شکل کئے نو و خود حضرت عمر د
 مطالبہ داوہ چہ دا د کتابی صورت کئے جمع شی، حکم خو حضرت ابوبکر
 افرمایا چہ مؤید و شککہ داسے کار کوئے شو کو مرچہ حضور علیہ السلام
 نہ دے کرے لیکن حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ دے دے ہنہ ضرورت پیا
 ابوبکر رضی اللہ عنہ منلو کو مرچہ دے وخت کئے را بین و د نبی علیہ السلام پہ زمانہ
 کئے نو و بین شری، د نبی علیہ السلام زمانہ کئے قرآن چہ کتابی شکل کئے
 جمع نو د ہنہ دے دے دا د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے ہنہ
 حالات نو د کو مرچہ صدیق رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کئے را بین شو و د ہنہ پہ وجہ

قرآن تہ کتابی شکل و رکری شری ۲) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
 ہنہ خیز و نہ نہ مؤید کیدہ کو مرچہ د صدیق رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کئے صوت
 شری و لکہ کاغذا و نور د لیکلو سامان وغیرہ:

۳) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے لا د تلاوت منسوخ کید و احتمال و
 کچرے دغہ و خت د کتاب پہ شکل کئے قرآن لیکل شری وے، نو یہا بہ د
 بعضے تلاوت منسوخ کید و یہ وجہ ہنہ بول کتاب بہ کوئے شو چہ ہنہ
 دیر گمان کار و:

۴) قرآن بہ د احوال و افعال پہ نہ نسیب ناز لید و اوایت و سورہ
 بہ د مضامینو پہ ترتیب لکیدل کچرے د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
 قرآن د کتاب پہ شکل جمع شری وے، نو د نوی ایبتو نو پو خاکے کول بہ
 مناسب و ایبتو نو و سود نو و سہ بیامہ بر گمان و، د صورت د حضرت
 ابوبکر صدیق پہ زمانہ کئے ختم شو، حکم چہ وحی را نکل بند شو، کاغذا و
 نور سامان د لیکلو بیا کوئے دے شرفا فلان دیر شہیدان شول، نو
 حکم قرآن تہ کتابی شکل و رکری ضروری شول:

د صدیق جمع دستور

حضرت صدیق رضی اللہ عنہ د قرآن پہ جمع کئے پورہ احتیاط کرے و او داسے نظام
 کے کرے و و چہ د قرآن پہ کتابی جمع کئے د ہیرے یا د بے غلطی خہ احتمال
 ہم پاتے فشی ہنوی پہ جمع کو لو د قرآن کئے صرف پہ دے اکثفا نکرہ، چہ
 ہنہ ایبتو نہ د را جمع کرے شری کو مرچہ چا نہ یاد وی، یا یہ خہ خیز لیکل
 وی، یا د حضور علیہ السلام نہ آوریدل شری وی، بلکہ دے بار د کئے
 پہ د وہ قاعد و عمل کر و:

۱) ہنہ لیکل شری آیتو نہ د جمع کرے شی، چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 السلام د خیل و را نہ دے پہ چا لیکل وی او د دو و عا د لا نو گواہانو پہ

۲) داہم معلومہ وی چہ حضور علیہ السلام پہ آخری دور کہنے دے سے تلاوت باقی وہ۔

۳) ذکر صحیح والے چہ حضور علیہ السلام نہ ثابت دی او دھتے تلاوت منسوخ نہ وی (ماہل العرفان جلد ۱ ص ۲۵) : امام سیوطی رح نقل کریدی چہ دے نسخہ شریف اوہ و وجہ اوہ بنار و نوسرہ تہون لری، یوہ نسخہ حضرت عثمان رضیہ مدینہ منورہ کہنے اساتلہ اونورے مے مکہ مکرمہ، شام، یمن، بحرین، بصرہ، اوکوفہ تہ البین لے اتفاق جلد ۱ ص ۲۵) بیاد دے نسخہ مسلمانانو بدیشیرہ نسخے نقل کرے او حضرت عثمان رضیہ حکم اکرے، چہ دے نہ سواپہ کو موثود و نسخہ کہنے چہ دقرات اختلاف وی نوہفہ ضائع کرئی، دحارث مجالسی تہ پہ اتفاق کہنے نقل دی چہ مشہورہ دادہ چہ حضرت عثمان رضیہ جامع قرآن دے مکر پہ اصل کہنے جامع قرآن حضرت ابوبکر رضیہ دے، حضرت عثمان رضیہ خلق دے تلفظ (دقرات) پہ یوہ طریقہ راجع کرل اٹکے چہ پہ ویراند بیو نسخہ کہنے دیر قرآن تو نہ موجود و خو پہ اصل مضمون دقرآن کہنے تہ ہش فرق نہ را تلو حضرت علی رضیہ فرمائی کچرے کہ پہ دغہ و خفہ کہنے امیرالمؤمنین دے، نو ما پہ ہم ہفہ کول چہ کوہ حضرت عثمان اکرل (اتقان جلد ۱ ص ۲۵)

دقرآن آیتونہ او سورتو نہ

عثمانی جمع پہ سہنہ کہنے آشوہ امام زرکشی اونور و علما و اجماع پہ دے خبرہ نقل کریدی چہ دقرآن دآیتون ترتیب توقیفی دے مطلب داچہ داللہ پہ حکم شری دے کہ کہن دچار لے او خیال کارہ دے کہے دہر ایت پہ بارہ کہنے بہ جبریل علیہ السلام دا حکم دار و چہ فلاخے ایت د فلا فی ایت سرہ بوخائے اگھوئی، امام احمد دعثمان بن

العاص نہ پہ اسناد حسن سورہ لقل کریدی، حضور علیہ السلام رضیہ دی چہ فلاخے ایت پہ فلا فی سورت کہنے شامل کرئی ہمدغہ رنگ ابوداؤد ترمذی اونسانی کہنے داہن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ نقل شویدی، کان اذ نزل علیہ الشیء دغابعض : یعنی پہ حضور علیہ السلام بہ چہ من کان یکتب فیقول ضعوا ہذا : خدوخت خفا یتونہ نازل شونو الا یات فی السورۃ الئی یدکر : لیکونکے بہ فی راا بللوا وے بہے فیہا کذا وکذا : فرمایل چہ دا آیتونہ پہ ہفہ سورت کہنے شامل کرے پہ کوہ کہنے چہ دادا مضمون دے،

دسورتونو پہ ترتیب کہنے غوریزہ خبرہ دادہ چہ ہفہ ہم توقیفی دے، مطلب داچہ داہم داللہ پہ حکم شویدی، امام جلال الدین سیوطی رح دکرمانی رح دکتب البرہان نہ نقل کریدی،

ترتیب السور ہکذا ہو عند اللہ فی اللوح المحفوظ : دسورتونو ترتیب ہم دفعہ شانہ اعلیٰ ہذا الترتیب و علیہ کان صلی اللہ یقرض : اللہ پہ نزد پہ لوح محفوظ کہنے علی جبریل کل سترہ : اوہم پہ دفعہ ترتیب پہ حضور علیہ السلام ہر الجبریل ہم لہ آورلوی۔

دغہ شانہ امام یحییٰ نہ ہم منقول دے امام بیہقی پہ المذاحل کہنے ہم لیکلی دی،

کان القرآن علی عہد رسول اللہ : دنبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ صلی اللہ علیہ وسلم مرتباً سورہ کہنے دقرآن سکورتو لقاو آیتونہ وایتہ علی ہذا الترتیب الا البرامۃ : ہم پہ دے ترتیب ووا والا نفال : سواد سورۃ براءۃ او سورۃ انفال،

ابوجعفر نجاس نہ ہم دغہ منقول دی، امام سیوطی رح پہ اتفاق

جلد ۳ ص ۶۳ کتبہ د حذیفہ ثقیفی رحمہ روایت یوحنا دایہ
نقل کرے دے کوم چہ پرمسند احمد اوپہ سنن ابی داؤد کتبہ ہم
موجود دے او دابن ز شد د کتاب المصاحف نہ ہم پہ تائید کتبہ
دایہ روایت نقل کریدے چہ د قرآن د آیتوں او سورتوں ترتیب
ہم د اللہ پہ حکم شوبدے رتو قیقی دے

امام زکشی رحمہ د برہان کتبہ لیکل دی چہ خوک د سورتوں
ترتیب نہ اجتہادی وائی نو ہنوی نے ہر توفیقی مئی جکرہ یوائے
د لفظونودہ، حکم چہ توفیق عام دے کہ قول او کہ فعلی، بہر حال
د حدیث د خیرے نہ ثابتہ دہ چہ د سورتوں نو نمونہ بہ زمانہ
د نبوت کتبہ مشہور او معروف د کوم چہ پہ اتقان کتبہ شتہ او دا
دے خبرے ثبوت دے چہ د سورتوں نو ترتیب توفیقی دے

د عثمانی مصحفونو تاریخ

مصحف مدنی

مغورہ کتبہ ابنودے شوبے وہ نو ہفہ د شہادت
تروختہ حضرت عثمان رحمہ سرہ وہ د ہنوی نہ پس حضرت علی رحمہ سرہ
اوبیاد خلافت ملا ویدا وسرہ حضرت معاویہ رحمہ تہ اسپالے شوبہ
بیاد ائندلس تہ ارسیدہ بیاد مراکش دار السلطنت د فاس ائرسیدہ
د تاریخ ادراسی تہ کراۃ المصاحف) بیاد ہند طریقہ مدینہ منورہ تہ
اوسیدہ پہ رومی جگہ عظیم کتبہ د مدینہ کور، ز فخری پاشا نورونکوا
سرہ قسطنطنیہ تہ بورہ او ترا سہ ہلترچ تہ دہ

مکی مصحف

مکی نسخہ ۳۵۴ ہجری پورے پہ مکہ معظمہ کتبہ پرتہ دہ محمد بن
عبید اللہ سی پہ ۵۴۵ ہجری د ہجری زیارت کرے دہ

مولانا شبلی نعمانی لیکل دی چہ د ہفہ د سیاحت پہ وخت دہ نسخہ
پہ جامع دمشق کتبہ پرتہ وہ او ہنوی نے غالباً د نو لیس صدی پہ اخر کتبہ
زیارت کر پورا کشاف المہدی ص ۱۵۸ کتبہ لیکل دی چہ سلطان عبد
الحمید خان س ۱۳۱۵ ہجری تہ تردید رشوکا نو پورے حکومت کر پورے وہ
زمانہ کتبہ جامع دمشق کتبہ اورا لکید او دہ نسخہ لکھنؤ پہ
شامی مصحف

تاریخ احمد مفری ۳۵۵ ہجری دے نسخہ زیارت کرے جو دا د کوئے
بہ د ائندلس د بادشاہانویا د سلاطین موحدینو، بیاد سلاطینو
بنی مرین پہ قبضہ کتبہ راغلہ او جامع قرطبہ کتبہ پرتہ وہ، قرطبہ والو
سلطان عبد المؤمن تہ و ذکرہ او ہم د دہ پہ حکم ابن الشکوال د مراکش
دار السلطنت تہ پہ شول ۵۵۵ ہجری تہ ۵۵۸ ہجری کتبہ خلیفہ معتضہ
ملی بن مامون سرہ وہ او ہم پہ دہ کال دہ ہر کلا چہ پہ تلمسان
حاصلہ اکرہ تودے پہ کتبہ مر شوبہ دے ہلہ کتبہ کتبہ دہ نسخہ ویکہ شوبہ
خوبیاد تلمسان بیاد شاہی خزائن تہ را ارسیدہ د ہفہ خاکے تہ
یوسودا کتبہ بیعہ واغستہ افاس تہ کے راورہ چہ تراوسہ ہلترچ تہ دہ

بصری مصحف

دانسفہ د مصر پہ کتب خانہ خدیو کتب پرتہ وہ، د سلطان
صلاح الدین ایوبی بو وزیر پہ ۵۵۵ ہجری دایہ دیرش زردہ
اشرفوا غستہ

یمنی مصحف

یمنی مصحف د مصر د جامع ازہر پہ کتب خانہ کتبہ اس ہم شتہ
د بحرین مصحف
د افغانس پہ یو کتب خانہ کتبہ پرتہ دے

گوئی مصحف

کا دحض و تطبیق پہ کتب خانہ کتبہ شتہ دے، حضرت عثمان رضی اللہ عنہ
درے نور مصحفونہ ہم دی پہ دے کتبہ دوم مصحف عثمانی دقاقر
پہ جامع سیدنا حسین رضی اللہ عنہ شتہ۔ دریم مصحف عثمانی نہ پہ جامع
ملیہ ملی کتبہ دو، پھرے دتفسیر پہ ہلک کتبہ کلمہ و م شروع نہ وی نو
ہلک بہ پروت دی، خلور مصحف عثمانی د لندن پہ اندیا آفس
کتب خانہ کتبہ شتہ پہ دے لیکل دی، کتبہ عثمان بن عفان د
د مغلوبہ شامانوسرہ و د اکبریا چامہر ہم پر شتہ پہ شتہ
کتبہ د امیر راؤنس لہ گو تونہ و غلو ہفہ د ایست اندیا کتب خانہ
نہ و د کرو د دے یوسل یو اتیا صفحہ دی او پہ یوصفہ کتبہ شادس
کرتے دی

د قرآن محفوظ لائے بود اسے حقیقت ہے، حد د ہفہ اقرار بحمد
اسلام مخالفینو ہم کرے دے لیکن بعض مستشرقینو مثلاً گولڈ لیت
وغیرہ دمسلمانانو دیقین او عقیدے کمزورے کولو د پارے سولہ
شکو نو پیدا کولو کو شش کریدے، نومونز اس د دے نہ ناسو خور
د دے خلقواصلی غرض پہ قرآن کتبہ گدوں او بدلون راوستل دی
دے گولڈ لیت یودی مستشرق خوبیا پہ دے د یوزور کولے دے
پہ نقیری مذا ہیو کن ہفہ د بشیرہ اسلامی کتابونو مطالعہ کریدے
او د خیل کتب کے د علی تحقیق پہ نورما لیکلو لیکن بیامہ د مستشرقین
د عادت پہ تو کہ ددی ہر کتاب تحقیقی او علی شان کم لری خو
سیاسی شان د یوزریات لری ددی یقین دے، چہ مسلمانان د خیل
مركزونو قرآن او صاحب قرآن نہ د نکارہ سیاسی طاقت پہ ذریعہ
لوی سائل ممکن نہ دی نو د خیل اصل مقصد د تکمیل د پارے د جنگ

او سیاست د میدان پہ خائے علی میدان غورہ کر و او دانتقل
پہ زہر جنہ و سلمے دمسلمانانو دیقین کمزوری کولو او پہ دوقا کتبہ
کے د شک دزہر و غور لولو دیا رے د اسلامی تحقیق پہ نور کمزور نہ
روپی لگوے او کتابونہ لیکن دے کامیابی پہ امید شروع کر ددی د کامیابی امید نہ دی
د د مغربی طاقتونو سیاسی ترقی او دمسلمانانو سیاسی تنزل چہ دے
د ہنوی دایر شتونی نتیجہ را بشکلہ چہ پریوتی قومونہ د غالب قومونو
ہر قسم د غلطہ ہم خبرہ منی او پریقین کوی

د انگریزی دان یوزے نہ بلکہ نو مغرب زدہ خلق چہ احساس
کھتری کتبہ مبتلا دی د یورپ ہر مصنف تحقیق گری او د خیل دینی
عالمانو نہ کر کہ لری، خو یز نو تعلیم یافتہ خلق د دینی تعلیم نہ
خبرہ د یورپی مصنفینو ہر یو خبرہ بے تحقیقہ منی او دینی علماء نو ذکر
پہ وجہ ہندو گوری نہ چنچہ دمسلمانانو د اضم کمزوری د مستشرقینو
د کامیابی باعث شوی، او مسلمانان پچیلہ د دے نہ پہ شکوک و شبہات
کتبہ را کبر شونہ قرآن د محفوظیت پہ بارہ کتبہ ددی شبہات صولہ د دی
۱) بعض آیتونو اور وایتونو د قرآن د غیر محفوظ کسد و دلیلونہ نیول د
۲) د اختلاف قرأت او سبعہ احادونہ دلیل نیول د
۳) د شیعہ و دروایتونو نہ حجت نیول د

موزیہ دایتول یہ لستہ و نقل کو او دے جوا بونہ بدور کور

د بعض آیتونو اور وایتونو نہ دلیل نیول
د سورۃ اعلیٰ آیت
سَنَقِرُ لَكَ نَسْفَةً اَلَا مَا شَاءَ اللّٰهُ : البتہ
موزیہ تاتہ ا نو لو نو تہ بہ ہیر کرے خوچہ کو
اللہ اعواری

د آیت نہ مستشرقینو د نتیجہ را بشکلہ دے چہ د قرآن خواتونہ ہیر کرے

خود غلط ٹکے دکھانے کے لئے (۱) چہ دار استثناء صوری دہ حقیقی نہ دے، یہ علی
اصطلاح کہنے کا قسم استثناء و خیل فضل یا قدرت کا اظہار و بارہ
استعمال پر دے نہ دیو خیر مستثنیٰ کول مطلب نہ دی، بلکہ مطلب دا
دے چہ مؤنذ بہ تاتہ قرآن داسے ا لوؤو چہ نہ بہ ہے ہیر نکیر نو دا
کا اللہ فضل او احسان اکثر کہ دے مثال داسے دے، لکہ ذکر قرآن
کر یہ یہ بل یو خائے کہنے پہ جنت کہنے و جنیا نو دہیشہ پاتے کید و بیان
نہ پس الاما شاء اللہ چہ ذکر دی، او مطلب نے دا دے چہ جنت
کہنے ہیشہ لے و اللہ فضل دے ہوئی اللہ تعالیٰ خود اھیشو لے و
جنتی ژوند واپس ہم اے شی خود اللہ وعدہ دکھ چہ واپس نہ نہ
اخلی (۲) جہ نہ علاوہ کہ واجب ہر واجبے شی چہ نہ بہ ہے نہ ہیر دے
خوہلہ کہ موثر نہ ہے نہ ہیر و ل احوار و ایچے داستا نہ ہیر و ل
و اللہ پہ مرضی موثر نہ نہ ہیر ہر ہیر و ل حکم ثابت نہ دی چہ
قرآن کریم پہ بل خائے کہنے صفا فرمائیل دی، چہ موثر نہ ہے تانہ
ہیر و ل نہ غوا و بلکہ موثر دا خوبنہ دہ چہ قرآن دستاسینہ کہنے
محفوظ وی، لکہ چہ سورۃ قیامتہ کہنے دی۔

ان علینا جمعہ وقرآنہ: سورۃ القیامتہ (ستا پہ سینہ کہنے و قرآن جمع
کول دہی محفوظ کول او ستا پہ ژبہ دہی و لوستلو دمہ واری موثر نہ دہ
پہ دے شورت کہنے و استثنائی صورت جو رہے ہیر و پریکر اُس خوہلہ
دہیر و لویا ہیر و لوی سوال نہ پیدا کیڑی۔

(۳) دریم جواب دادے کچرے خدایتونہ ہیر کرے خود ابہ دہی دہی و
منسوخ کید و یو شکل دی پہ دے و قرآن پہ محفوظیت کہنے ہیر و خیر و
نہ راخی یعنی کوہایتونہ چہ حضور علیہ السلام پہ سینہ مبارکہ
کہی اللہ تعالیٰ محفوظ اُس سائل او ہغوی اُمت نہ اُس و سول نو ہم دا

قرآن دے او کہ و حکمت پہ وجہ و حضور علیہ السلام نہ ہیر
کرے شونو ہغہ قرآن پاتے نشو، بلکہ خالق کائنات پچیلہ ہغہ
و قرآن برخہ جو رہہ نکیر، لکہ ٹکے چہ ہر حاکم نہ اختیار وی چہ
خیل فرمان کہنے خہ ٹکی او خیل لیکی او خہ ٹکی او خیل تر لرے کوی دا
کار و فرمان و محفوظیت نہ خلی نہ دے، دا خود صاحب فرمان خیل
کار دے و بل چا کار خونہ دے، چہ فرمان پر بیکارہ کیڑی و قرآن
کریم ارشاد دے،

قُلْ مَا يَكُونُ لِيْ اَنْ اُبَدِّلَ لَہٗ مِنْ اَمْرِ بَیِّنٍ وَاَعْلٰنُ اَمْرِیْ جَدِیْدٌ
تَلَقَّٰوْا نَفْسِیْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا یُؤْمُرُ: خیلہ حکم پہ وہی الہی کہنے و د
اٰی: (سورۃ یونس آیہ ۷۷) بدل شتم کولے خہ خوہر و دوی
تا بعد اری کوہ:

حضرت عائشہؓ حدیث

عَنْ عَائِشَةَ اَنَّهَا عَلَیْہِ السَّلَامُ سَمِعَتْ
رَجُلًا یَقْرَأُ مِنَ اللّٰیْلِ قَالَ یَرْحَمُہُ
اللّٰہُ لَقَدْ کَرَّرْنِیْ کَذَا وَاُکْذِبُ اِلَیْہِ کَثْرَ
اَسْمَیْہُمْ سُوْرَہٗ وَاُکْذِبُ اِلَیْہِ سُوْرَہٗ

حضور علیہ السلام دہی دوسری قرآن
واورید و نووے فرمائیل چہ اللہ و
یہ دہرحم کرے دہ ماتہ فلا فی فلا فی
آیتونہ فلا فی فلا فی سورتونہ

دایا دہری و

دے روایت نہ دارنا پتیزی چہ و قرآن دے آیتونہ بالکل بیکارہ و ضائع
شول بلکہ دے سری و لوستلو ورا نہ دے حضور علیہ السلام نہ دا
یاد و، صحابہ کوامونہ ہم یاد و۔ لیکی شری ہم و صحابہ کرام پہ لیتل
لکہ ٹکے چہ دے سری اوستل، نو پہ دے وجہ دے آیتونہ و
ضائع کید و خو خہ احتمال پاتے نشویرف دوسرہ خبر نہ چہ و نبی
علیہ السلام نو خہ و نہ نہ وہ او دے سری پہ لوستلو و نبی علیہ

توجه بیاورد ته ا شوه داسه نه چه حضور علیه السلام شاکل هیر و
دا خوب عامه محاوره ده خود دے سره هر کله چه قرآن د لیک په شکل
کینه موجود و لکھونونه یا دوز، نویو یا خو کسانو نه که هیر هم شی نو دے
سره د قرآن په محفوظیت هېڅ اثر نه پریوخی د

یو عامه ضابطه یو عامه قاعده داده چه داسه قسم هریځا ټی
کینه بکار راځي هغه داده چه قرآن په تواز او
قطعی اجتماع سره ثابت دے که اعتراض زیاده کوم روایتونه چه پیش کول
شی هغه خیا ضعیف وی او یا زیات نه زیات خبر واحد وی خبر واحد
ظنی وی او ظنی د قطعی په مقابل کینه بیکاره دے او څو که داسه ټول قسمه
اعتراضونه یا نکل په حایه وی د

روایت مسعودی روایت

مسند احمد او طبرانی او ابن حبان کینه د حضرت عبداللہ بن مسعود د
نه منقول ده چه هغوی به قرآن کینه معوذتین یعنی قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ
الْفَلَقِ اَوْ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ دراره سور تونه نه لیکل دغه
شان ابو عبیدہ رح په روایت د ابن سیرین رح د ابن مسعود رح نه نقل
کوی چه هغوی به سورت فاتحه په قرآن کینه نه لیکله او حافظ
بن حجر د بخاری په شرح کینه دے روایتونه ته صحیح و نیل دی خود دے
خو جوا بونه دی د

رح د سوره فاتحه او د دواړو معوذتینو قرات په یقینی توازن سوره
ثابت دے نو ظنی خبر د دے مقابل کینه هېڅ نه دے او کچه د ابن مسعود
د انکار ثابت هم شی نو اجماع او توازن دیو کس په مخالفت د ماییزی ک
داسه کید د شوه نویو یا خوب متواتر هیر نه و پاته او دین ټول کار
به بیا رنگ وو رح قاضی ابو بکر رح د ابن مسعود د انکار جواب د اوز کړی د

چه دا د هغه د قرآنیت نه انکار ندے بلکه په مصحف کینه دینته
د لیکلونه انکار دے ځکه چه لیکل د هغه څیز ضروری دی چه د کومو د
هیر یو توره وی او سوره فاتحه او معوذتین داسه سور تونه دی
چه د دے د هیرید و هېڅ امکان نه وو همد ا جواب ابن قتیبه په
مشکلات القرآن کینه ورکړی دے اگر چه په روایت کینه لثما
لِیَسْتَأْذِنَ کَتِيبَ اللّٰهِ زَادَ دواړه د کتاب الله نه نه دی راغی د خور د کتاب
الله مطلب مصحف وی او پوره مطلب به فی داسی چه د دے دواړو په
مصحف کینه د لیکلو ضرورت نشته د

رح ابن الصباغ رح جواب ورکړی دے چه دا سور تونه د ابن مسعود رح
په زمانه کینه متواتر و و مگر هغوی ته د توازن علم نه و ورسپد لے
په د دے وجه دے احتیاط کولو د وخت چه دوی ته د توازن علم ا شونو د
خپل قول نه د رجوع ا کړی لکه چه عاصم رح په واسطه د قرآن د ابن
مسعود نه قرآن نقل کړی دے چه دادر د واکه سور تونه کینه ثابت دی
نو دا خپل پوښی قول نه دے د رجوع کولو د لیل دے

د دے ټولو جوابونو ضرورت هله یمنیزی چه د ابن مسعود رح نه دے
انکار ثابت شی لیکن د پوره تحقیق د ابن مسعود نه د انکار تردید کړی دے
او دے روایت نه دی موضوع باطل او غلط و نیل دی د

قال الثوري في شرح المهذب اجمع المسلمون على ان المعوذتين و
الفاتحة من القرآن وان من
محمد شيئا منها كفروا ما نقل عن ابن
مسعود في باطل ليس بصحيح وقال
ابن حزم في تلخيص المعلى المجلى
امام نووی رح په شرح مهذب کینه
لیکل دی چه د مسلمانانو په دے
اتفاق دے چه معوذتین او فاتحه
د قرآن حصه د کا چه څوک دے
نه انکار کوی هغه کافر دے او کوم
چه د ابن مسعود رح نه نقل دے

هَذَا كَذِبٌ عَلَى ابْنِ مَسْعُودٍ وَرَأَيْتُ
صَحَّحَ عَنْهُ قِرَاءَةُ عَاصِمٍ عَنْ زَيْدٍ
عَنْهُ وَفِيهَا الْمَعْرُوفَةُ تَانِ وَالْفَاتِحَةُ
رَاتِقَانِ جُلْدًا صَحِيحًا (۳) : دروغ تری دی، حکم چہ ذہنہ پی
روایت کردہ عامر قرأت داسے ثابت دے، احمد دے بکنی دادرے دایہ
سور تونہ دی)

دفعہ رنگ امام رازی پہ تفسیر کی کہ لیکن دی پہ اتقان جلد علی مشہورہ بکن
تفصیل شدہ، احمد ابن مسعود الکاذب کو لوقہ نووی باطل و شلی دی او ابن حزم
ورنہ دروغ اد مہر ضوغ و بلی دی

دَقَرَاتِ اخْتِلَافِ اَوَادِ احْصَافِ

مُسْتَشْرِقِينَ دَقَرَاتِ دَقَرَاتِ يُوَدَّ اَدْلِيلَ هَرَوَرَكُوِي چہ دے کہنے کنو
قِرَاءَتُونَه دِي (يعني يوقرأت لے نہ دے) نو د ادليل حکم غلط دے چہ
تخریف ہغہ دے چہ یہ باد شاہی دستاویز کہنے د اصل متکلم اود
دستاویز جو روئی نہ بغیر بل شوک زیا تے کہے ا کری کہ بادشاہ
پچلہ دے کہے زیا تے کہے ا کری نو شیخ عقل سند دے تہ تخریف نہ واقعہ
د قرآن پاک قرأت دو کہ قسمہ دے (۱) متواترہ اور (۲) غیر متواترہ، دا
دویم قرأت د قرآن حکم نہ دے چہ د اصول امامان پہ دے متفق دی
چہ قرأتیت د بارہ تواتر شرط دے، او ہر قرأت متواترہ قرآن دے
د دے نہ تخریف نہ ثابتیری، تخریف دے نہ و بیلی شی، چہ غیر قرآن
پہ قرآن کہنے داخل کرینی اویا د قرآن شہ برخہ د قرآن نہ بھر کرینی
نو د قرأت اختلاف پہ دے دواو کہنے یو ہر نہ دے لا نور د اجرام
زر کشی پہ برہان کہنے لیکن چہ قرآن د الفاظ تو م دے اود قرأت
قرأت د الفاظ و تلفظ اد د ا د ا طرز دے، نو دے پہ زیا توالی د

دَقَرَاتِ يُوَدَّ اَدْلِيلَ هَرَوَرَكُوِي چہ دے کہنے کنو
قِرَاءَتُونَه دِي (يعني يوقرأت لے نہ دے) نو د ادليل حکم غلط دے چہ
تخریف ہغہ دے چہ یہ باد شاہی دستاویز کہنے د اصل متکلم اود
دستاویز جو روئی نہ بغیر بل شوک زیا تے کہے ا کری کہ بادشاہ
پچلہ دے کہے زیا تے کہے ا کری نو شیخ عقل سند دے تہ تخریف نہ واقعہ
د قرآن پاک قرأت دو کہ قسمہ دے (۱) متواترہ اور (۲) غیر متواترہ، دا
دویم قرأت د قرآن حکم نہ دے چہ د اصول امامان پہ دے متفق دی
چہ قرأتیت د بارہ تواتر شرط دے، او ہر قرأت متواترہ قرآن دے
د دے نہ تخریف نہ ثابتیری، تخریف دے نہ و بیلی شی، چہ غیر قرآن
پہ قرآن کہنے داخل کرینی اویا د قرآن شہ برخہ د قرآن نہ بھر کرینی
نو د قرأت اختلاف پہ دے دواو کہنے یو ہر نہ دے لا نور د اجرام
زر کشی پہ برہان کہنے لیکن چہ قرآن د الفاظ تو م دے اود قرأت
قرأت د الفاظ و تلفظ اد د ا د ا طرز دے، نو دے پہ زیا توالی د

پہ برہان کہنے امام زر کشی لیکن دی چہ قرآن دوحی ہغو الفاظ و
و بیلی شی چہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام تہ د احکامو بیاً تولو د بارہ
کوم چہ پہ معجزا نہ انداز نازل شویدی او قرأت د دے تلفظ او
د اد ا طرنہ و بیلی شی، اود قرأت نہ تراو و قاسم یا نو پہ تواتر ثابت
دی، اویا د دغہ او و امامان ونہ تر حضور علیہ السلام پورے سند
د قرأت پہ کتابونو کہنے موجود دے، چہ یوروی د بل نہ نقل کریدی
لیکن پہ اتقان کہنے د ابن جزری نہ نقل دے چہ حضور علیہ السلام پورے
ہم د اود قرأت متواتر دی۔

وَقَدْ نَصَّ عَلَى تَوَاتُرِ ذَلِكَ كَلِمَةً : د اصولو امامانو بشکارہ بیان کریدی
اَنَّهُ الْأَصُولُ كَقَاضِي أَبِي بَكْرٍ : چہ اود قرأت نہ سراسر حضور
غیرہ و هو الصواب لانه ا د ا : علیہ السلام پورے متواتر دی
ثَبَتَتْ تَوَاتُرُ اللَّفْظِ ثَبَتَتْ تَوَاتُرُ : نو ہر کلمہ چہ الفاظ متواتر شونو د
هَيْئَةً اَدَايَهُ لِأَنَّ اللَّفْظَ لَا يَقُومُ : ہغہ تلفظ او ا د ا ہم متواترہ شرہ
الایہ ولا یصح الا بوجو دہ : حکم چہ تلفظ او ا د ا الفاظ و تری
راتقان جلد علی صحت : دی رخاں لہ د دے وجود نشہ
صحابہ د قاریان

ہغہ قاریان اود دی کومو چہ نیغ پہ نیغہ د حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام
نہ قرأت زدہ کرو، د قاریان نو پہ تو م مشہور شول، د دوست قاریان
استاذان او شیوخ دی اود دوی قرأت پہ ہتو لو مسلمان ملکونو کہنے
خور شو ہغہ چہ تراو سہ داشتہ (۱) حضرت عثمان (رض) حضرت
علی (رض) ابی بن کعب (رض) زید بن ثابت (رض) عبد اللہ بن مسعود

(۶) ابوالدرداء دایمہ رحمہ ابو موسیٰ اشعری رضی عنہما اہل العرفان جلد

صحت
اُوہ قرأتونہ

زا ابن عامر رحمہ چہ نورثی عبد اللہ بحصبی دے
بحصب دحیر قبیلہ د یوشاخ نور دے داہفہ
منسوب دے، ابو نعیم و ابو عمران نے کنیت دے، تابعی دے، دہ
د مغیرہ بن ابی شہاب المخزومی نہ قرأت حاصل کرے و واو ہفہ
د حضرت عثمان رضی او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ، دا
عامر بہ سئلہ ہ کتے پہ دمشق کوفات شو

(۷) ابن کثیر۔ نورثی عبد اللہ بن کثیر دارمی، ابو محمد یا ابو محمدی
کنیت دے، دا د مکہ معظمہ د قرأت امام و دوی د مجاہد نہ قرأت
حاصل کرے و ہغوی د ابن عباس رضی نہ دوی د ابی بن کعب نہ او ابی
بن کعب د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ حاصل کرے و واو، دا ابن
عامر دہ بالواسطہ شاگردان ہشام او ابن ذکوان مشہور دی او
دا ابن کثیر دہ بالواسطہ شاگردان النبیزی او قبیل مشہور و واو، دا
ابن کثیر رحمہ پہ سئلہ ہ کتے پہ مکہ مکرمہ کتے وفات شو:

(۸) عاصم، عاصم بن ابی النجود نے نوم، پہ قرأت، فصاحت او خوش
آواز کے کتے مشہور و۔ دوی د زکریا بن حبیش او ہغوی د عبد اللہ بن
مسعود رضی او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل
کرے و۔ پہ سئلہ ہ کتے پہ کوفہ کتے وفات شو د دوی پہ خامر
(بالواسطہ) شاگردان کتے شعبہ بن عباس رحمہ او حفص بن سلیمان رحمہ
زیان مشہور دی،

(۹) ابو عمرو مازنی بن العلاء عیار البصری، دوی د سعید بن جبیر رحمہ
او مجاہد رضی او بیادے دوار د ابن عباس رضی نہ او ہغوی، د ابی بن کعب

او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و
د یزید بن یزید واسطہ د ہغوی مشہور شاگردان د وہ ذی راج، د کورلی
ابو عمر حفص بن عمر المقرئ العزیز البغدادی المتوفی سئلہ ہ
ابو شعیب صالح بن زیاد المتوفی سئلہ ہ

۵۔ حمزہ بن حبیب بن الزیات الکوفی موی د عکرمہ بن ربیع البیہ دوی د انش کہ ہغوی د
و ثاب نہ ہغوی د زکریا بن حبیش نہ او ہغوی د عثمان، حضرت علی د
عبد اللہ بن مسعود رضی نہ او بیادوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
نہ قرأت حاصل کرے و۔ دے د عربیت د علیر فرات و واو د علیہ حدیث
ماہر و وہ پہ سئلہ ہ کتے پہ حلوان کتے وفات شو، دا ابو عیسیٰ واسطہ
د دوی د وہ مشہور شاگردان سلیم بن عیسیٰ الکوفی خلف المتوفی سئلہ ہ
او خلا د المتوفی سئلہ ہ و واو د دوی د قرأت سلسلہ پہ د وار و د وار
شوع و۔

(۶) تافع بن عبد الرحمن بن ابی نعیم البیہانی، دوی د ابو جعفر القاری
او د نورو او یاؤ تا بعینونہ قرأت حاصل کرے و۔ کو مو چہ د ابن عباس
او د ابو ہریرہ رضی نہ او دے د وار د ابی بن کعب نہ او ہغوی د رسول اللہ
علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و، د تافع ہم کنیت ابو ویم دے د دوی
د قالون ابو موسیٰ، عیسیٰ بن منیا النخوی، د قالون معنی گور د دہ قرأت
دیر گور د و حکم و د تہ قالون و ییل شی المتوفی سئلہ ہ او رن و مرش
نورمے عثمان سعید المصری دے، پہ قرأت او خوش آواز کے کتے بیتالہ
و وہ مصر کے سئلہ ہ کتے وفات شو د وہ د ہفہ مشہور شاگردان دی و
کو مو چہ د دہ د قرأت سلسلہ جلدے دے۔

(۷) الکسائی، ابو الحسن علی بن حمزہ الکسائی النخوی پہ احرام کتے د
کسائہ (خادم رنگ) آغوستو حکم پہ کسائی مشہور شو، پہ غوث بیت

اوپہ قرأت کئے جمثالہ دو سستہ مہ کیے وفات شو۔
پہ لشوقاریا نو کئے نور درے دادی۔

رو ابو جعفر یزید بن القضاہ ددوی قرأت سند ذابن عباس
ادابی ہریرہ رضہ دے دوا رو ابی بن کعب رضہ اود دلا رسول اللہ
علیہ وسلم نہ دے المتوفی سستہ مہ۔

رو یعقوب بن اسحاق الحصری دوی د عاصم ابو عمر بن المعلن
قرأت حاصل کرے و المتوفی سستہ مہ۔

رو خلف بن ہشام بن ثعلب کنیت ابو محمد دے د عاصم بالواس
شاگرد و المتوفی سستہ مہ رطبقات القرآن لابن الجزری و

منہل العرفان جلد ۱ ص ۲۴ تا ۲۵

أحرف سبعة یہ آؤو آخر فوہ نزول قرآن حدیث دیوینہ
صحاہونہ روایت شوے دے ابو عبید بن کبار مکرے

چہ و امتواتر دی اتقان جلد ۱ ص ۲۴ پہ صحیحین و کن ذابن عباس رضہ و
الفاظ دادی چہ حضور علیہ السلام انما یئیل چہ جبریل علیہ السلام صاۃ

یو حرف اولو ما نور ہم غورینتہ نو هغوی بہا نیا نول
نورے چہ او و تہ را ارسیدال دے حدیث پہ شرح کئے امام سیوم

پہ اتقان جلد ۱ ص ۲۴ کئے خلونیت اقوال او علامہ آلوسی
المعانی کن اوہ اقوال نقل کریدی غوریزہ خبرہ دادہ چہ د او و

مطلب د عربو قبیلو او لغتہ دی گوہر د دیو فیضی او و قبیلو و
دادی را قریش و ہذیل و تہریم و ارد و ربیعہ و ہوازن

سعد بن کبردا غورہ قول دے حکم چہ ابو عبید، ثعلب، زہری و
علماء و بلکہ عطیہ ہم دے تہ مختار غورہ و یئیل دے اربیعہ فی پہ شہ

الایمان کئے د سستہ صحیح و یئیلی دی اتقان جلد ۱ ص ۲۴ روح المعانی

یہ دے قول امام سیوطی دے اعتراض کرے دے، چہ دا اوہ قرأت
یوازے د قریشو و حکم چہ د عمر او د ہشام د قرأت پہ جکرے کئے حفو

علیہ السلام دوا رو تہ صحیح او یئیل حالانکہ دا دوا روہ قریشیان و دے
ابو قتیبہ او ابو علی الاہوازی ہروائی، خو خو بن پہ خیال کئے د اعتراض

صحیح نہ بنکاری، حکم چہ کیدیشی چہ د نبی علیہ السلام نہ هغه یو
صاحب دیوے قبیلے پہ قرأت او دویم صاحب د بلے قبیلے پہ قرأت او یئیل

وی نہ دا چہ کیوازے د قریشو دا اوہ قرأتہ لغاتہ و و
دا و آخر فو حکمت پہ شروع کئے دا و و و و و لغاتو قرأت

او بیا صرف دیو لغت قرأت مقرر و لو حکمت
دادے روا اللہ اعلم قرآن بنکارہ بیان دے بلسان عربی یئیل

چہ قرآن پہ عربی ژبہ کئے نازل شوے دے، خو پہ بعض مخصوص و الفاظ
کئے د عربو قبیلو اختلاف و و لکہ خنکہ چہ یوئی او لکنو پہ اکر و کن

یاد پیسنور او د قند ہار پہ یئیل کئے۔
و ما اکر سکتا من رسول الا بلسان قومہ، موصو ہر، سول د هغه د قوم

پہ شہ کئے جو کرے و و
بنکارہ خبرہ دہ چہ د حضور علیہ السلام خاص قوم قریش و و انعام

قوم کے عرب و و عربو قبیلے پہ تعصب کئے د و مرہا ریائے وے چہ د
ژبے پہ خاصو تکر پہ خاص طرز او تلفظ بانہے ہمے مرہونہ کول

نور اللہ تعالیٰ حکمت دا و وجہ اسلام پہا بتدا م کئے کچرے دوی تہ
یوازے د قریشو لغت مخصوص او مقرر کریشی، نو کیدے شہی چہ

د دے تعصب پہ وجہ د عربو هغه نورے قبیلے د قرآن نہ فیض
وا تخیل نو هریو قبیلے تہ پہ دے غرض پہ خیل لغت کئے د قرأت

اجازت حکم و کرے شو چہ یو خو بہ د قرآن نہ فیض یا ب شہ

او بل بہ دخیل محرومی پہ سبب دثعقب اوضد ہنکار نشی د
عثمانی دجمع قرآن پہ وخت کئے ہرکلمہ چہ اسلام دیرخوردشود
قبیلو خصوصیتو نہ او خان خانی ختمہ شولہ ہول مسلمانان یورکونہ
شول کوثریہ وغیرہ ہیچ فرق ہر دوی اثر بشو غور دے نو یہ مصحف
عثمانی کئے صرف دقریشو پہ لغت دنبی علیہ السلام پہ دومی حکم
اویا دمدکور علت اوسبب ختمید وپہ وجہ الکفایا کپہ شولہ لکھنک
چہ مؤلفۃ القلوب پہ زمانہ دہوت کئے دزکوۃ مصرف وو لیکن فاروقی
زمانہ کن داسلام دطاقت اغستو یہ وجہ داعتل اوسبب پاتے نشو
حکمہ دوی بیام مصرف دزکوۃ نہ خارج کرے شود اسے نورہم دیر
احکام امام زرکشی پہ برہان کئے نقل کریدی چہ دعتل اوسبب
ختمید وپہ وجہ ہخہ ختم کرے شوی دی :

دقرآن تحریف ثابتولو دپارہ مستشرقینوداؤہ حرفو نہ یا اؤہ
لغثو نہ ہم دلیل جوہ کریدے خود اچکہ صحیح نہ دے لکھنک
موبن ویا نہ دے ذکر کرل چہ تحریف دبل چا زیاتی کی نہ ویلی شی
کچرے متکلم دولتہ اللہ پاک پخبلہ پہ خیل کلام کئے کیے زیاتے خہ
مصلحت دپارہ اگری نودے نہ تحریف نشی ویلے لکھنک چہ د
بادشاہانوادنور وحاکیانو پہ حکمونو کئے دایو حاکم معبول دے او
دغہ رنگ دتیر شوی مصلحت پہ بکیا داول پہ اوو قرآنونو دقرآن
دلوستہ اجازت اویا داموقوف کول اوپہ یو خاص لغت (دقریشم) د
قرآن قرأت تحریف نہ دے بلکہ داتصرف الہی پہ خیل کلام دقرآن
کئے دے چہ دے حق دہولورو غو خلفوا اتفاق دے چہ پخبلہ خبرہ
یاحکوم کئے متکلم زیاتے کیے کوہے شی دغہ رنگ منسوخ التلاوۃ
(ددرجم) ابیت ہرا گمرہ چہ اول دقرآن برخدہ اویا دقرآن

نہ ددے تلاوت ایشکل شو ہونو داتصرف پہ قرآن کئے دقرآن دنازلو ککر
پخبلہ وونہ چہ دکل چا لک چہ فرمائی :-

قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ
تِلْكَ آيَاتِ تَقْسِيَّتِ إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُؤْتَى
إِلَى رِبْوَى آيَةٍ عَظِيمٍ
نہ اعلان اکر لا چہ دقرآن خہ
پخبلہ خانہ نشم بدلولے ہر خورم
دہفتے تابعداری کوم کوم چہ مانہ
وحی کیزی :-

دغہ رنگ دخلع سورت چہ اُبی پہ مصحف کئے وواویا منسوخ
التلاوت شو ہونو داتصرف الہی وو دبل چا نہ اوسے سرکہ سرکہ داہم
حقیقت دے چہ پہ اعجاز کئے منسوخ التلاوت آیتونہ دقرآن حکم
مستقل آیتونو سرکہ ہرگز برابر دی بلکہ کم دی حکہ خومعلوم میری
چہ دکر وچہ نہ ددغہ آیتونو دمسقل پریندو اللہ تعالیٰ ارادہ نہ
وہ اؤہ قرأتونہ

داو وحر فونود حدیث دومہ تشریح اؤہ متواتر قرأتونہ دی د
تحریف اعتراض پہ دے ہم حکہ نشی کیدے چہ داؤہ وارہ قرأتونہ
ہم قرآن دے پہ قرآن کئے دے سرکہ ہیچ کیے زیاتے نہ راجی پہ دے
صورت کئے داو وحر فونو مطلب دتلفظ اؤہ طرور نہ دی دحرف بخوی
معنی مطلب نہ دے بلکہ لغوی معنی مطلب دے چہ معنی اؤہ
قرأتونہ دی قرأتونہ خورہ اوو نہ زیات دی اوپہ حدیث کئے اؤہ
یادیری داوے :

دے جواب یوہخہ دے کوم چہ اتفاق دجزری نہ نقل کریدے
ہخہ وائی چہ ما دصیحو شاذواو دضعیفونو قرأتونہ
اکر وونو معلومہ شولہ چہ آخر کئی داوول داوونہ بھرتہ دی داتفاق
جلد ع ص ۱۱۱ کچرے داوونہ زیاتی ہم وی نودے ہم خہ پروا

حکے نشہ چہ داؤد نہ مطلب مشہور قرآن تو نہ دی اویل داچہ لفظ
داؤد (سبح) دے حصہ پاره نہ دے، دویم دا حدیث کہ نبی علیہ السلام
پرومبے دے، او اؤہ قرآن تو نہ بیار ستو ظاہر شوی او تصنیف شوی
دی دا خٹکے چل دے، نو دے جواب دادے چہ اؤہ واپہ قرآن تو نہ
دنی علیہ السلام پہ وخت کہنے وو، حکم خود هغوی نہ دا قول داؤد
مشہور و قار یا نور پہ ذریعہ روایت شوی دی، جسرف دے
کن بونہ رستو جو رہ شوی دی۔

دریم اعتراض دادے چہ ہر ایت کہے خواؤہ قرآن تو نہ نہ جاری
کیزی، نو جواب دے دادے چہ پہ قول قرآن کہے داؤد قرآن تو نہ
وجود بنودے بنوے دے نہ چہ پہ ہر ایت کہے۔

۱ اسلام مخالفینو پہ مصحف عثمانی خوا اعتراضو نہ کریدی
چہ پہ هغه کین مشرقین پیش پینی دی، مگر بز اس هغه نقل کوو او وار
پہ وار بہ د هغه جواب ور کوو۔

۲ پرومبے اعتراض دادے چہ خہ وخت حضرت عثمان رضی اللہ
تعالیٰ نہ مصحفونہ ویراندے کریشونو هغوی افرمائیل۔ اِن فی
القرآن کُنَّا سَتَقِیْمُهُ الْعَرَبُ بِالْإِسْنِیْمِ رُوح المعانی جلد ۱ ص ۲۸
پہ مصحف عثمانی کہے دا سے غلطی دی چہ عرب یہ فی پہ خپلوں بودے کرے
هم داشان پہ فوز الکبیر کہنے دی، نو اول جواب دے دادے لکہ چہ علامہ
آکوسی یکی، کَم یَصِحُّ عَنْ عُثْمَانَ أَصْلًا، رچہ داروایت د حضرت
عثمان رضی اللہ تعالیٰ بالکل ثابت نہ دے۔

۳ دویم جواب دادے چہ پہ مصحف عثمانی د صحابہ و اجماع دہ
اور رسم عثمانی هم وحی سرکہ ثابت دے، نو پہ غلطہ خٹکے اجماع کیہے
شی، (س) دریم جواب دادے، چہ حضرت عثمان د مصحف عثمانی

کاتبانوتہ پہ جمع شابا سے ورکروے فرمائیل، احسنتم واجملتم
ناسودیرینہ او بنائشہ کارا کر و فیو صحابی پہ غلط کار خٹکے شابا سے ور
کولے شی، بل داچہ ابو عبیدہ د عبد الرحمن بن ہانی تہ نقل کریدے
والی چہ خہ حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ سرکہ وُم کاتبانو چہ دغہ
مصحف حضرت عثمان تہ ویراندے کرو نو هغوی قلم دوات طلب
کرو، او دے غلطیا نے دے در سے کہے (ا) کَم یَتَسَنَّنُ تَمَّ یَتَسَنَّنُ
کرو (س) لَا تَبْدِیْلَ لِلْخَلْقِ لَمْ یَبْدِیْلَ لِلْخَلْقِ اللہ کر و، اور (س)۔

۴ امہل الکفرین نے مہل الکفرین کرو، تفصیل ویراندے ہم ذکر
شوے دے (ا) دا سے ورے د کتابت غلطی ہر کلمہ چہ حضرت عثمان
در سے کرے نو نورے غتہ غلطی سے پہ کہے خٹکے پرینوے ۴۔

۵ خلوں مر داچہ دلہ د لحن "معنی غلطی نہ دہ بلکہ د قرآن هغه صحیح
الفاظ دی پہ کو موچہ دغہ وخت د عربو ژبہ نہ چلیدے او د هغوی
د خبرو پہ طرفہ نہ و وک نو حضرت عثمان رضی اللہ افرمائیل چہ عرب

بہ نے پہ بیابانلاوت قابو کرے او ژبہ بہ نے پروا ڈری، دے کہنے
نشہ چہ د لحن دودہ معنی دی (ا) غلطی (س) طرفہ کلام د حضرت عثمان
پہ روایت کہے دا دویہ معنی مرادہ د کومہ چہ امام د لغت راعب رچہ

مفردات القرآن کہے لیکے دہ خود نہ لحن محمود و ییلے شی لکہ د
عربو شامروائی: خیر الحدیث ما کان کُنَّا ربتہ خبرہ هغه وی
چہ پہ بنہ طرفہ او ییلے شی) ہر او هم دغہ معنی د قرآن پہ

وَلْتَعْرِفْنَهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ "کہے استعمال دہ لعل یعصم لحن
مجتہدہ دے مطلب دادے، چہ د مقدمے یو فریق د فصیح طرفہ کلام
ماہروی، نو خہ د هغوی پہ خبرہ فیصلہ کوم کچرے دا خبر واقعی

د هغه حق نہ وی نو دا و گری بہ د هغه پہ حق کہے د اور یو گرووی

دے حوالہ، مطلب دا چہ د لحن نہ یوازے غلطی نہ مراد
بلکہ یو خاص طرز تلفظ مراد دے۔

پہم دا چہ د لحن مطلب درسم الخط لحن دے مزید تشریح
دادا کہ چہ پہ مصحف عثمانی کئے خہ رسم الخط د تلفظ سرہ مطابق
نہوی، لیکن د ژبے عربی والایہ پچھلہ درستہ کری، لکہ خکہ
چہ پہ انگریزی کئے دیر دے لیکل دی، چہ د تلفظ مطابق نہ دی خو
دے ژبے والائے پچھلہ درستہ کوی۔

د تحریف پہ بارہ کئے د ابن عباس رضی اللہ عنہ

مستشرقینو د ابن عباس رضی اللہ عنہ
خہ روایتونہ نقل کریدی بلکہ دو قضی رَبُّکَ پہ حائے ووضی رَبُّکَ
او د مثل نُورٍ پہ حائے مثل نُورِ الْمُؤْمِنِ دے روایتونہ
نہ خود قرآن پہ معنی خہ خاص فرق نہ پر یوخی خوبیا ہم صاحب
د مباهل العرفان دے خو جوابہ ورکری دی۔

ابن ہشام د روایات ضعیفہ داضعیف روایتونہ د حضرت عبداللہ
لَمْ یَصْرَحْ بِشَيْءٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ ثابت نہ دی
د روایتونہ د قرآن د قرات متواترہ نہ خلاف دی لکہ پیکارہ دی
عام جواب د ابن عباس رضی اللہ عنہ د اسلام مخالفینو خومرہ روایتونہ چہ نقل
کریدی د ہفے بتولو عام جواب دادے چہ ابن عباس رضی اللہ عنہ قرآن
او پہ قرات کئے د زید بن ثابت او د ابی بن کعبہ شاگردے او دادوا
حضرت د ہفے کمیقت ارکان دی کوہچہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د قرآن د جمع
د بارہ مقررہ کرے وہ، نو دہ دے دوا رواستاد انوار نور لو پو صحابہ
چہ د کوموا الفاظ د قرآن سرہ اتفاق کریدی، نو ابن عباس رضی اللہ عنہ
ہجرتی مخالف کیدے نشی نو داروایتونہ اول خو ضعیف ارے اعتبار

دی کہ ثابت ہم نشی نو د قرآن د متواتر و الفاظ و مقابله د یو کسی بیان
نشی کوئے لکہ چہ بغداد بناریہ تواتر ثابت دے کہ یو کسی دے خلاف
بیان ورکری نو ہفہ اعتباری او د منلو نہ دے، اصلی خبرہ دادا
چہ خوگ صحابہ کرامونہ داسے کچہ خبرہ منسوب کوی نو دادے
دلیل دے چہ د انسیت کوئے کچہ سرے دے او ددہ خبرہ د اعتبار
کو لو او د منلو جو کہ نہ دے۔

شیعہ او د قرآن تحریف

مستشرقین پچھلہ د قرآن پہ تحریف ثابتولو کئے پائے راغلہ نو د آئمونیہ
خو شی کرل چہ د مسلمانانو یو غتبہ فرقہ رشیعہ د قرآن د تحریف
قابکہ دی او ایلازے و دلہ ہفہ کیسو د کوم چہ د ابنائی چہ د شیعہ و
صلی عقیدہ دہ چہ قرآن کئے تحریف ستہ خود ا حکم غلط دی چہ د
شیعہ و ہم ہفہ عقیدہ دہ کرمہ چہ د سنیانو دہ ہفہ دا چہ قرآن
نورہ او مکمل محفوظ دے پہ دے کئے دیر حرف کئے زبائے نشتہ د
شیعہ و دہ دیر و کتابونو حوالے دا دی۔

د شیخ صدوق ابو جعفر محمد بن علی بابویہ پہ رسالہ اعتقاد بہ کتبی
مَابِیْنِ الدُّفْتَيْنِ لَیْسَ بِأَكْثَرُ مِنْ بِکُومِ قُرْآنٍ چہ دے دد و قایرہ
ذَلِکَ وَمَنْ تَسَبَّحَ اَللّٰہُ اَکْثَرَ مِنْ مِیْثِقِ دَہِ دے نہ نور زیات
فَہُوَ کَاذِبٌ : نشتہ او خوگ چہ موبز تہ دے

نہ د نریات منلو نسبت کوی نو ہفہ د دو غزن دے،

۲) پہ تفسیر مجمع البیان د ابو القاسم علی بن الحسین الموسوی کئے دی
اِنَّ الْقُرْآنَ عَلٰی عَهْدِ رَسُولِ اللّٰہِ : قرآن د بنی علیہ السلام پہ زمانہ
صلی اللہ علیہ وسلم کان مَحْمُودًا : کئے ہمد غصہ جمع و لکہ چہ
مُؤَلَّفًا عَلٰی مَا هُوَ الْاَن وَ ذَکَرَا اَنْ مِنْ : اس دے او کوم امامیہ یا حشویہ

خَالَفَ مِنَ الْإِمَامِيَّةِ وَالْحَثَوِيَّةِ لَا جَدَّ دَعَا خِلَافَ كَوْنِهِ هُنَّ
يُتَبَرِّحُ خِلَافَهُمْ لَا تَهْمُ قَبُولُ الْأَخْيَارِ حُكْمُ اعْتِبَارِ نَشْتَهٍ هَعُو
الضَّعْفَةُ ۝ ضَعِيفٌ خَبْرُهُ قَبُولُ كَرِيدِي ۝

بسم اللہ الرحمن الرحیم

إِنَّ الْعِلْمَ بِصَحَّةِ الْقُرْآنِ كَالْعِلْمِ بِدُاسِيِ قُرْآنٍ وَصَحَّتْ عَلَيْهِ دَاسِيَةُ
بِالْبُلْدَانِ وَالْوَلَدَانِ الْكِبَارِ ۝ يَقِينِي دَاسِيُكَ وَصَحَّتْهُ دَاسِيَةُ
دَاسِيُكَ دَاسِيُكَ دَاسِيُكَ دَاسِيُكَ دَاسِيُكَ دَاسِيُكَ دَاسِيُكَ دَاسِيُكَ دَاسِيُكَ دَاسِيُكَ

قاضی نور اللہ الشومتری شیعہ پہ معائب التواہب کہنا سیکے

مَا نَسِبَ إِلَى الشَّيْعَةِ الْإِمَامِيَّةِ : كَوْنِهِ خَبْرًا جَهَامِيًّا شَيْعَةً وَتَوَلَّى
يُؤَوِّجُ التَّغْيِيرَ فِي الْقُرْآنِ لَيْسَ : مَنُشُوبٌ شَوْعٌ دَعَا جَهْدِي بِهِ
يَمَّا قَالَ بِهِ جَهْمُورُ الْإِمَامِيَّةِ وَالْمَاءِ : قُرْآنٌ كَيْفَ تَغْيِيرِي مَتَى دَاذَ تَوَلَّى إِمَامِيَّةً
قَالَ بِهِ شَرِّدُ مَن قَلِيلٌ مِّنْهُمْ لَا : قَوْلٌ مِّنْ دَعَا بِلَكَّةَ دَعَا دِيوْدُوكِ
اعْتَدَاذُ بِهِمْ، وَقَالَ الْمَلَأُ صَادِقٌ : تَوَلَّى قَوْلٌ دَعَا كَوْمٌ جَهْدٌ بِاعْتِبَارِهِ
فِي شَرْحِ الْكَلْبِيِّ يَطْلُو الْقُرْآنُ : أَوْ مَلَأُ صَادِقٌ بِهِ شَرْحُ كَلْبِيِّ كُنْ يَكُنْ
بِحَذِّ التَّرْتِيبِ عَنْهُ ظُهُورُ الْإِمَامِ : جَهْدُ قُرْآنٍ بِهِ هُمُومٌ دَعَا تَرْتِيبٌ دَوْلَمُ
الثَّانِي حَشَا : أَمَامُ ظَاهِرِي

محمد بن حسن الحارثی عالمیہ شیعہ وٹوئے محدث بہ خیلہ رسالہ کی
لیکے کورس کے چھ د خطے رسالے د عالم بہ روکتی لیکے دہ چھ

ہر کسے کہ تتبع اخبار و نقض تواریخ و آثار چاہم جہد اخبار اور آثار او تواریف و تنقید
نمودہ بعلم یقینی میدانکہ قرآن درغایت : اگر وہ صفیقینا پوچھیں : یہ موجودہ
درجہ ناشر بودہ و آلاں صحابہ ضبط : قرآن پہ انتہائی قوا تر سہ ثابت دے اویہ
ونقل کر دے و آن در حد رسول اللہ مجروح و بزرگوں صحابہ کو موافقت نقل کرے او
مؤلف بودہ : ضبط کرتا تھا وہ صفیقینا علیہ السلام یہ زمانہ کن یوحنا سے اوجع شکر

فروع کافی کتاب الروضة مشہد بنی حضرت علی رضی اللہ عنہ روایت دے

هُوَ كِتَابٌ كَرِيمٌ فَضْلُهُ وَفَضْلُهُ وَ
يَبِيْنُهُ وَأَوْضَحُهُ وَأَعَزُّهُ وَحَفِظُهُ
مِنْ أَنْ يَأْتِيَهُ الْبَاطِلُ بَيْنَ يَدَيْهِ
قُرْآنُ يَوْمِ عِزِّهِمْ كِتَابٌ دُرٌّ مُرْجَرٌ
اللَّهُ تَعَالَى فُضِّلَتْ أَوْزَارُكَ وَرُكْبِدَةُ
أَوْ هَضْمُهُ وَبَاطِلُ دُكْدُونِهِ مَحْفُوظٌ كَرِيمٌ

شیخ صدوق رسالہ عقائد کے لیے لکھی،

الْقُرْآنُ الْمَنْزُورُ وَمَا يَدْعِي السَّائِسُ : نازل شروع اور ختم ہونے کے واسطے
 وَاحِدٌ لَا زِيَادَ وَلَا نُقْصَانٌ : کہ جسے موجود قرآنِ یود کے چہرہ
 ہو کہ کے زیادتی نہ ہو

دشمنوں و ددے مستند و حوالوں پس و احقیقت بکارہ کیوں چہ دیوگو
بے اعتبارہ خلقو نہ سوا یہ شیعہ و کس ہم یہ قرآن کیں و تحریف و کی زیانی فائز و دی
نور تفصیل و نصیان آوسی یہ کتاب الجواب فی السیخ لیا لفقه عبد المسیح
کئے اگور می قرآن حکیمہ و تحریف و دماغ یہ دلوں واپار و خو نو محفوظ دے او
قرآن الفاظ و مطالب دوارہ معجزہ می

دَیَا بُدِیل تَحْرِیق

دے پہ عکس دیا نیل نہ تاریخی بنیا دشتہ اوتہ علی و انجیلونو خو
داخل دے چہ راع اصل انجیل یو و او اس خلور دی، او بخار پہ قصص
الانبیاء کہنے لیکلی دی چہ دیورپ محققین دامن چہ رو بودے
صکدو کہنے د سکونہ زیات انجیلونہ وو چہ خرمودہ پس دھنے نہ خلور
انجیلونہ د نائیسیا پہ کلیسا کہنے دیو فال پہ بنا چو نہ کرے شوا و نور انجیلونہ
یونینوے شو

۲۷ دیورپ سگیش دذریے کتب خانے نے انجیل برنابا را اؤ توجه دسورت
مریم پہ مطابق حضرت مسیح پیدا کش اوزیریے یہ پیغمبر اسلام مشتمل

دیوب خاص شاگرد (فراموش) چه دالید و تو مسلمان شو دا
 انجیل المنار پریس کئے چاپ شو دے دے دیورپ محققین پہ دے متفق دی
 چه په دے انجیلونو کئے یو همد حضرت عیسیٰ علیہ السلام نه دے او
 نه دے هغه ترجمه ده او نه دے خه سسنا شنه دے مسیحیت مشهور
 د شمن پولوس د مشهوره کړه چه مانه مسیح علیہ السلام لاس
 را اړی دے، حکم چه هغه غور زید لے ووز هغه او وکیل چه اُس بد
 مسیح په هدایت د مسیحیت د شمنی په حائے د هغه تبلیغ کوشش
 کوم هغه او سینت پال مسیحیت گپ و د کړه د آ نره المعارف مسیحی
 مصنف البستانی لیکي چه لوقا خود مسیحیت یو خراب د شمن سینت پال
 نه مسیحیت راغیته دے او ابلیت، کفار، شراب، مردار او خنزیر
 حلالوالے په مسیحیت کئے شامل کړ او داسه د خرابو یو مجموعو
 جوړه کړه

انجیل متی د زرو نصاری و اتفاق دے چه دا اصلی انجیل نه دے
 او نه د هغه ترجمه ده کچرے ترجمه لے وی نو د ترجمه
 زمانه او د مترجم نوم نه دے معلوم، متی دا انجیل سینه د کن په بیت
 المقدس کئے کینا ستراو دے لیکلود دے خود حضرت عیسیٰ علیہ السلام
 صحابی هم ندے، زوین بغانی داسه لیکلی دی:
مرقس پطرس گوانا کو په مروج الاخبار کئے لیکي چه مرقس یهودی
 و د د رومیا نو په غوربنتنه هغه دا انجیل غالباً سینه د

کینا لیکلوه
لوقا مسخر کدل په رساله الهام کین لیکي چه د لوقا انجیل الهامی
 حکم ندے چه د پخپله د دے په سر کئے لیکلی دی چه هغه
 دا انجیل شاه فیلس سره د خط و کتابت په پنا لیکل دے، لوقا پد انطاکیه

کئے طیب و و د مسیحیت یو خراب د شمن سینت پال نه مسیحیت راغیته
 دے او ابلیت، کفار، شراب، مردار او د خنزیر حلالوالے په مسیحیت
 کئے داخل کړو،

انجیل یوحنا کیتھولک هیرالدي جلد د کئے پرو فیسر لوقا نمونول
 دے چه انجیل یوحنا د سینه ترجمه د اسکندر په دیو
 طالب علم تصنیف دے (الفاروق باجه زاده ص ۳۲)
تثلیث د دائره المعارف مسیحی مصنف البستانی لیکي چه مسیحیانو
 د تثلیث لفظ د یو لونه کړو چه د سینت پال او پولوس ندو
 وړید و کوم چه متعصب یهودی و او هغه مسیحی تو حید پر شرک کنده
 کړ و او د کامیابی سائے و اخیسته په دے صم پر ستانه عقیده کین
 مسیحی صداقت ورک شوه

ختنه او د جنابت غسل نصاری منی چه ختنه ټولو یو یفراتو
 علیم السلام کړیدله، عیسی علیه السلام
 سنت و پولوس یهودی د کتاب په مخالف ستنول بند کړه چنا چه
 (۱) وَلْيَحْشَرُوا كُلَّ كَلْبٍ رَّهْرًا رِينَ د سنت کړیشتی) توبه تکیون
 (۲) قُلْ لَهُمْ فِي يَوْمِ الثَّانِي يُحْشَرُونَ الصَّيِّرُ ردی تاروا په چه پداته
 و د ماسوم ستنولے شئی رسفر الاخبار باب عشا) او حضرت مسیح
 فرمائی چه لَا أُخَيِّرُ شَيْئًا فِي التَّوْرَانَةِ (چه خه به په تورات
 کئے هېڅ تبدیلی نکوم د منی باب ۵)

(۳) کوم سری نه چه منی اودی تو یول بدن د په اېوا کریښی او
 حاضنه د هم داسه کوی
 (۴) خنزیر حرام د کسفر الاخبار (باب عشا) د دے ټولو حوالو ندو
 معلومه شوه چه دا انجیلونو او د هغوی د احکامو تحریف تر کوم حد نشو

دبا نیبل د تحریف داخلی شہادت

پھرے تاریخی شہادتوں نے اور یورپی د محققینو اختیار و نہ شانہ اُنھوں نے
شی نبیہا ہم با نیبل کہن چہ نہ دایہ مضامین موجود دی چہ د ہفتہ
د دے تحریف پتہ ہنگارہ دول ظاہر بیری حکم چہ دین مذہب کہن
بنیادی مسئلہ تل درے دی ۔

① د الوہیت تصور ② د نبوت تصور ③ د عملون و بدلو تصور یا
آخرت د ہر مذہب د ابتدائی اصول دی ۔

① د الوہیت پر تصور کہن د اللہ تعالیٰ عظمت، پاک کی اور تزیہ ضروری دہ
خکہ چہ انسان د حق صحیح معرفت بیاموندے شی اور دہ ہفتہ د
جلال و جمال پہ نشان درزا او آباد کریشی ۔

② د نبوت تصور پہ دایہ یواند از کہن پیش کہ پیشی چہ د انسان زہ
او دماغ د نبی د عظمت و عصمت پہ و پانندے قیبت شی او د ہفتہ د
فرمانبرداری عشق د ہفتہ پہ در کہش پیدا شی ۔

③ د بدلو تصور او د عملون و بدلو جزا نقشہ د دایہ جورہ وی چہ انسان
د نیکی نہ بلی او بدائی نہ و ورلہ کرکہ او برہ پیدا کرے او د عملون د
نتیجہ دینی تصور د ہفتہ پہ فرمانبرداری کو لو تیاروی او د گناہ نہ وضع
کوی، حکم چہ د نیکی د نتیجہ برے او بدائی د نتیجہ نہ ویر کو مقصد د
انسانی شخصیت اصلاح او د جماعتی ژوند پاک دہ پہ دے تلہ اس
مؤثر د با نیبل تعلیمات او ہدایات تلو چہ ہفتہ د درے وار تصور
مقصود نہ ترکوے پورہ کوی ۔

د الوہیت تصور او با نیبل ① خد او ند، پہ زمکہ د انسان پہ
پیدا کو لو پیما نہ او د لکیر شو

② نورات پیدا اُنشی درس ع ۴۵ ③ پیما نہ پیما نہ کیدو

ستریے شود کتاب پر سیا باب ع درس ع ۱ د خط کشید الفاظ
نہ د خدائے تعالیٰ جاہل کیدل، غمزن کیدل او ستری کیدل ثابت بیری
چہ ہیکرے د اللہ د شان سرہ سہون بخوری ۔

③ نہ بہ بیشکہ ہفتہ دہکے تہ ا نہ دیم، د کوے پہ بابت چہ ما قسم
خور لے دے، چہ خہ بہ ہلہ ستا د استو گئے بند و بست کوم رتولیت
گنتی باب ع ۱ آیت ع ۱ یا پہ آیت ع ۱ کہن دی تا تہ بہ خما وعد
ما تکل معلومہ شی، د قسم وعدہ ما تکل یو شریف انسان سرہ
نہ بنائی تو خالق کائنات سرہ بہ خکہ ا بنائی،

④ تر صبا صادقہ پورے یعقوب پڑھنے نہ پریشو تر خوجہ برکت لے تر
چہ خہ دخت تلو نو یعقوب پڑھنے نہ پریشو تر خوجہ برکت لے تر
وانستور پیدا اُنش باب ع ۱ آیت ع ۱

⑤ خدائے پاک بہ د ہفتہ پلانڈ سمان د پیچہ د ا یاسی ر کتاب یسعی
باب ع ۱ آیت ع ۱

⑥ خدائے د خیم پہ دروازہ ولا د ہفتہ د خلی نہ اور او سپر موند
لوڑے را او تو او سور شو او منہ کا کرہ۔ خلق موسیٰ او ہارون ۴ سرہ
خدائے پہ گرسی ناست ا لید او و خورل سبیل لے ا کرہ د ہفتہ جاے
د وارے پشان سپرے او د ہفتہ د سر ویشہ سترہ او د ہفتہ پشان و واول
سلاطین باب ۲۲

⑦ خدائے یہودا پیدا شو ⑧ عبرانیون باب ع ۱ آیت ع ۱
⑨ د خدائے کم عقلی د خلق د عقلندی نہ او د خدائے کمزوری
د خلق د زور نہ زیانہ دہ، اتہ خما خرمے ارمانہ نن پیدا شوے ۔
راعمال باب ع ۱ آیت ع ۱

دے خوالو نہ تا سو د خدائے با نیبل تصور اندازہ کرے، د دینہ

نورہ زیاتہ د خدا اے بیعزنی خد کید یثی، بیاد قرآن د احکم چه ،
 لیس یمیلہ نیئی او لم یکن له کفو احد بنہ اگورئی چه د خداے هستی
 دغه به شان ندہ او نہ دغه خوک سیال شتہ ،

با نییل او د نبوت تصور

(۱) نوح شراب اخیل او بد مسته شو، دغه ستر بر بند شو خوک
 هغه خامو پت کپور پیدائش باب ع

(۲) لوط علیه السلام شراب اخیل او خپلو لوڼو سره زنا کړه
 او مظلومہ د زکړه کړه اشو ، د پیدائش باب ع

(۳) حضرت یعقوب علیه السلام د یزے د یچو خرمن د لاسه تاو کړه
 او دروغ ئے او نیل او خپل پلار ته دوک وکولو د پاره ئے خپل نوم
 عیص ا بنود و پیدائش باب ع

(۴) د خور خو ئے سکم د حضرت یعقوب لور و ساسره زنا کړه ،
 د پیدائش باب ع

(۵) د مومنی علیه السلام په غائبید و هارون علیه السلام د خلقو په وینا
 د کالو پت جوړ کړ او د به خلقو ئے د عبادت ا کړلو او د هغه د پاره
 د قربانی وکولو حکم ورکړ و او وے نیل چه داستاسو معبود ئے
 چه د مصر د ملک ئے تاسورا ا دینتی د خروج باب ع

(۶) داود علیه السلام په چت ا خنود حتی او ریابنجه ئے په لمبا لیده
 نو پر عاشق شورا وے بلله او د نائے و سره ا کړه چه د هغه خیمه
 شوه نو د هغه خاوند ئے په مکرا وژلو د سمو نیل دویم کتاب باب ع

(۷) حضرت سلیمان علیه السلام د ممانعت با وجود موابی او عمومی
 بت پرست خپل شکر جوړ ئے کړے او نفسانی خوا هش ئے دومره په
 چپو شو چه او د سرو بیگبو او درے سوو خرمو ته ئے خبره ارسیده

بیایه دی دومره عاشق اوزن مرید شو چه بتولی ته مایل شواو په
 آخری عمر کښه صحابیان ته هم سلام ا کړ و اول سلاطین باب ع
 (۸) مومنا ایمان نا ورو چه ته خدا ئے نه راو ئے ئے ، یعنی یسوع ،
 د یوحنا باب ع ایت ع

(۹) یسوع ا نیل چه د آسان اوز مکے ټول اختیار مالہ را کړ یشو
 و متی باب ع ایت ع

(۱۰) مانه چه شمیره وړاندے راغلی دی هغه ټول غله او واکوان
 دی، د یوحنا باب ع ایت ع

(۱۱) امت د پاره نبی د عمل نمونه وی آیاد نبیا نو د اشان د نبوت
 مقصد پوره کولے شی

با نییل او د عملو توبیله

(۱) دومره خلق چه په شریعت تکیه کوی، هغه ټول لغت لاندے
 دی د کلیتون باب ع ایت ع

(۲) خدا ئے د چا عدالتونه نه کوی هغه د عدالت ټول کار خپل خو ئے
 ته اسیا دلو (د یوحنا باب ع ایت ع)

(۳) کوم مسیح چه خو بن د پاره لغتی جوړ شو هغه مومنز په یسوع
 ا غیثتو او د شریعت د لغت نه ئے خلاص کړ و ، د کلیتون باب ع
 ایت ع

(۴) هغه یوازے خو بنز د گنا هرو گفاره نه ده بلکه د ټولے د نیا
 گنا هرو هم د یوحنا د وچے عام خط باب ع ایت ع

(۵) یادریا نو ته د گناه نغیستلو اختیار دے د چا گنا هون چه تا سو
 نغیستی نو هغوی ا نغیستل شواو د چا گنا هون چه قلغے پر بر دی نو
 گنا سته شوه د یوحنا باب ع ایت ع

آیاتِ بدیہ دایسے تصور نہ پس دشکی کو لو اوڈ گناہ نہ بیج کیدنجن به پاتے کیدے شیء دے نه معلومه شرة چہ دا بتول تحریفات دی،

شپیزم فصل

مکی اومدنی سورتونہ اوڈ هے شمیر اوڈ آیتونو کلمو اوڈ حروف و شمیر به بیان کئے

د مکی اومدنی متعلق درے اصطلاحات دی

راں کوم سورتونہ چہ د هجرت شروع کیدوڈ زمانے نه ویرا نداسے نازل شوی دی، هغه مکی دی اوکومر چہ دے نه رستونازل دی هغه مدنی دے کوم سورتونہ چہ به مکہ کئے نازل شویدی هغه مکی دی، خود مکے نه مطلب خود مکہ اوڈ هے خواؤ تشا علاقہ دے، لکه منی، عرفات اوحدیبیہ اوکومر چہ مدینہ کن نازل شوی دی، نو هغه مدنی دی خود ولته هم خود مدینہ اوڈ هے خواؤ تشا علاقہ مراد دے لکه بدر، احد، سلم، رس کومو آیتونو کن چہ خطاب اهل مکہ نه دے هغه مکی اوکومر کئے چہ اهل مدینہ نه خطاب دے، هغه مدنی دی، خود مشهور اوڈ قول دے، د مکی اومدنی پیژندل د صحابہ کرامو له اقوالو معلومیری لکه چہ ابو بکر بن عربی به دے انتصار کن لیکی دی به دے بار کئے

نبی علیه السلام هے قول نه دے ثقل شوعے به مکی اومدنی معلومو کئے دافائده دے چہ به نزول کنی د ویرا نداسے رستو سورتونو پتہ لگی او دے به دے نسخ او تخصیص مسئلہ به آسانه حل کیدے شی ابو بکر بن الحصار نه منقول دی چہ شل خو به اتفاق سرمدنی سورتونو نه دی د ولسو سورتونو کئے اختلاف دے، اونور بتول بیا مکی دی، لیکن ابی بن کعب اوو ویشیت سورتونو نه مدنی بنا ئی اونور بتول مکی، زیاتر تفصیل اتفاق جلد ۱ ص ۱۷۹ اکتے شی،

قرآن د سورتونو شمیر د قرآن د سورتونو به شمیر کئے دوه مشهور اقوال دی،

د قرآن سورتونو به یوسل خواړس دی، مطلب داچه انفال او براءه خان له خاندل سورتونو نه دی،

د ویم داچه سورتونو به یوسل او دیارلس دی مطلب هے داشوچه انفال او براءه دواړه په یو سورت حسابیری،

د قرآن په سورتونو کن د تقسیمولو یو خو حکمتونو نه دی، هر یو سورت مستقل معجزے په شکل کئے ویرا نداسے کول،

د لوستونکو او یادوونکو نه یو قسم تسلی خوشحالی او همت ورکول به به یو سورتو ختمولو به، هغوی د قرآن یو مستقله برینه ختمه کړه،

د متناسب مضمونو نه یو خائے کول (اتفاق جلد ۱ ص ۱۷۹) نش کار یوه فائده د مکی مدنی سورتونو پیژندلو یو خو ضابطه،

د کوم سورت کئے چہ د کلا، لفظ راغله دے هغه مکی دی، د وکلا، غزدرے دیر تر خایه به پنجلسو سورتونو کئے راغله دے چہ بتول د

رات به اخیری نیمه حصه کن دی کو اخیری نیمه حصه زیاتر مکی خو شتیات کن مدنی دی،

به کوم سورت کن چہ سجده د تلاوت د هغه مکی دے، یسواد سورت بقرة او آل عمران دنور و کومو سورتونو به سر

چہ حروف لقیجی دی هغه مکی دی، مفصل یعنی د قرآن اخیری اومه زیاتر برخه مکی ده رطلاق،

د ویم او سورت نصر مدنی دی، به کوم سورت کئے چہ حدود او فرائض دی، هغه مدنی دی، به کومو سورتونو کئے چہ د جهاد بیان دے هغه مدنی دی،

۱۷۰) پہ کوم سور تو نو کئے چہ د مضافاً نویان دت هغه مدنی دی
ر مناهل العرفان جلد ۱ ص ۱۹۰

د قرآن د آیتونو شمیر

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا د شمیر مطابق د
قرآن آیتونو شمیر ۶۶۰۲ سوره او

شمیر شپیتہ دی

د قرآن د کلمو شمیر

د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ د شمیر مطابق د شمیر
۶۶۰۲ سوره او دوه نیم سوره دی

د قرآن د حروفو شمیر

د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ د شمیر مطابق
د دوه نیم سوره ویشتر سوره او دوه

د ورورنه پنجه خلوی بیت زره دوه سوره او دوه خلوی بیت دی (۲۴۳) دی
زیر و نه یو کمر خلوی بیت زره پنجه سوره او دوه آیتا (۳۹۵) دی

پیشوند آتہ زره آتہ سوره او خلور (۱۰۰) دی

نقط (۲۰) یو لک پنجه زره شمیر سوره او خلور آیتا دی

رتاریخ القرآن ص ۱۹ او فنون الاغانی د ابن الجوزی

د مختلفو سورتونو مختلف نومونه

سبع طوال

اوه ابد سورتونو (۱۰) بقره (۲۹) ال عمران (۳۶) نساء (۴۱)

سوره مائده (۵۵) سوره انعام (۶۵) سوره اعراف (۷۶)

سوره انفال (۷۵) سوره قمر (۱۰۰)

صغیر

د هغه سورتونو دی، په کومو کئے چہ سلسل یا بوزریات آیتونو

سوره یونس نه تر سوره فاطر پورے

المشانی

د هغه سورتونو دی، په کومو کئے چہ د سلونو کمر آیتونو

د سورت یسین نه تر سورت قی پورے

مفصل: د کور و بیلو بیلو سورتونو نوم دے د سورت قی نه واخله د

قرآن تراخه پورے، یعنی د شپین ویشتر سپارے د دریم پاؤ نه رستو
واخله تراخه پورے

طوال مفصل: بیادریه قسمه دی

و ساط مفصل: د سورت بروج نه تر سورت لم یکن ربینہ پورے

بصار مفصل: د سورت ربینہ (لم یکن نه تر و الناس پورے)

بعضو علما و به نزد طوال مفصل د سورت قی نه تر و المرسلات پورے

و او ساط مفصل د سورت نبأ نه تر و الضحی پورے او قصار مفصل

د آلم نشر نه تر و الناس پورے

دَقْرَانِ مُہِمَّات

اول فصل : دَبارِی تعالیٰ جلَّ مجدہ ہستی

انسانی تاریخ سرہ دَبارِی تعالیٰ جلَّ مجدہ دثبوت عقیدہ را روا نہ
تول قومونہ او ملکونہ پہ اکثریت پہ دے مسئلہ کنس اتفاق لرو
اگرچہ پہ نور و خیز و نو کینے اختلاف شتہ پر ہرہ زمانہ نہ کنس
پہ دے زمانہ کینے د خدا اے نہ متکر خلق ہر وی، خود اپہ شہ دلیر
یا علم را اثرہ نہ لری بلکہ دے علی نتیجہ دے، د ملحدان و اورو
تولے وائی چہ مونہ د سائنس او د محسو ساتو پہ احاطہ کنس خدا
اے نہ مونہ و بعضہ کم عقل خلق دے نہ علم بالعلم وائی خود اے
بلکہ داعدم علم دے۔

دَبارِی تعالیٰ ہستی ہرکہ چہ د محسو ساتونہ بھزدہ نو پہ دے کر
خدا اے خنکہ بیا مونہ دے شی خود دے دامطلب ہر نہ دے چہ خدا
ہد و شتہ نہ اوکہ خوک بے عقلہ اے دامطلب واخلی نو بیا بہ دے
شی لکہ خوک وائی ہرکہ چہ پہ اوچہ مہیے نشی مونہ دے، نو پہ
دریاب کینے بہ ہر نہ وی، یا پہ دریاب کینے سمسردہ اندیشی نو وائی
چہ پہ اوچہ ہم سمسردہ نشتہ، مونہ چہ خنکہ اے لیکل ملحدان پخیلہ
ہم دے اقرار کوی پرو فیسر لیٹر (EAT) چہ د ملحدانوسر
پینچ دے او د وی غت عالم دے لیک، چہ مونہ د کائناتو د اول
آخر نہ تا خبرہ یو نو چونہ داکارندے چہ د یو آری یا ابدی ہی
انکار اکر و لکہ خنکہ چہ چمونہ داکار ہر نہ دے چہ دا ہستی ثابہ
صادی مذہب خیل خان د عقل اول وجود د بحث نہ جگا

ساتی، خنکہ چہ ہنوی نہ دے ہیچ علم نشتہ۔ مونہ د حکمت الہی خنہ
متکرم و اونہ اے ثابت و کنی چمونہ کار بالکل د نفی او اثبات نہ میل وی
لیکن د سائنسدانان نو اکثریت د خدا اے د ہستی قائل دے الکلام
حصہ دوم ص ۱

۱) ایزک نیوتن لیک چہ د کائنات پہ بر خنکس کوم جو ریخت او تناسب
چہ سرہ د زرگونہ انقلاباتو د زمان او مکان دے دا بغیر دیو ذات نہ
قائم ساتل مکن بندی کوم ذات چہ اول دے او د علم او اختیار
خاوند دے،

۲) دے زمانہ د یو لونہ لوئے ہو بنیاس سائنسدان ہر برت پسند
وائی، د کومورازونو او پتو خیز و نو چہ دا حال وی چہ مونہ پر خومرہ
زیات غورا و فکر کو و ہومرہ ہنہ نور ہمد اے پتیز ی، دینہ یقینی
ثابت یزی چہ انسان نہ پور نہ یوانلی او ابدی دا سے یو طاقت شتہ
چہ ہنہ نہ یو ل خیز و نہ صا ور یزی،

۳) د فرائس یو فاضل کیمل غلامربان وائی، چہ یو ل اُستادان پہ دے
خبر پو ہید و نہ عاجز دی چہ جو د موجود کیدل خنکہ اُشوا و خنکہ
جاری دے پہ دے بنا د اے یو خالق خا خا اقرار کول دی چہ ہر وخت
د ہنہ موثر کیدل ہیشہ قائم وی۔

۴) پرو فیسر لیٹی لیک چہ قادرا و دانا خدا فی حیا پہ ورا ندے خیل و عجیب
غریبہ کار پگرو سرہ دل سے جلوہ گر کیزی، چہ حیا ستر دے وازے
پاتے شی او خہ پاکل شم ہر خیز کینے خواہ ہنہ خومرہ وروکے وی
د ہنہ خومرہ عجیب قدرت، خومرہ عجیبہ حکمت او خومرہ عجیب
ایجاد مونہ دے شی،

۵) فوننسل پداسا ٹیکلر پیڈیا کینے لیک، چہ د علوم طبعیہ اتو مقصد

یوازے دانہ دے، چہ خمونیز د عقل تندہ دمانہ کبریٰ بلکہ د هغه
نوٹے مقصد دادے چہ مونیز د خیل عقل نظر خالین کائنات ته ورپورته
کړو، او د هغه په جلال و عظمت عاشقان شو،

۔ (الکلام ص ۳۹۰)

د نوي فکر په رڼا کې د باري تعالی ثبوت

د نوي فکر خاوندانوته د معرفت الهی په لار کې د سره شېبه
خندان جوړ شوی دی، د خدای د انکار سره پیښ د امریکه یو مشهور
ملحد دا شېبه پلش کوی ۶

۱ د یقیني علم دریم یا جس دے او یا وجدان د یعنی جس باطنی (خو
په دے دواړو لارو د باري تعالی وجود نه ثابت پیری،

۲ د باري تعالی ذات او حقیقت د تصور نه پورته دے او د کوم چیز
چہ حقیقت نامعلوم وی، نو هغه به څنگه ثابت ا منل شی،

۳ کچرے د خدای هستی ا منل شی، نو په د نیا کې موجود شر
د هغه د حکمت نه خلاف دے لهدا داسے کائنات چہ هغه کې شر
هم شامل دے دغه ذات نه نشي منسوب کید دے،

د دریم شېبه جواب د دریم شېبه جواب داسے چہ باري
تعالی په وجدان د جس باطنی سره

ځکه ثابت دے چہ انسانی اکثریت د وجود د خدای اقرار کوی کچرے
د یو څوکس انول دے انکار دے نو د هغه وجه داده چہ د هغه وجدان
صمیم ندے، لکه څنگه چہ ظاهري حواسو کې نقصان راتلے شی دغه
رنگ په وجدان یعنی باطنی حواسو کې هم نقصان راتلے شی کچرے

د سترو و نظر درست نه وی نو خدورت ته نه ښکادی دغه رنگ کچرے
وجدانی بینائی خرابه شی نو د وجدانی امور و احساس ورته نه کیږی
مونیز د دیم هم ویل دی چہ ظاهري جس سره خدای ځکه نشي
معلومید د چہ هغه د دے احاطه نه بکړ دے، کبر یا هر څوک
خاتمًا زور لگوي، نو د هغه به د مطلب وی، چہ هغه خوږ او ترېخ په
سترو و معلومول غواړی، حالانکه هغه د دے احاطه نه بهر د مېستراتو
په ځای د مد و قاتو په احاطه کې داخل دے، نو د باري تعالی ذات
د ظاهري محسوساتو نه بالاتر د وجدانیاتو او معقولاتو په احاطه
کې راځی،

د دریم شېبه جواب

د دریم شېبه جواب دادے چہ د دریم
شېبه و نو حقیقت معلوم نه وی خو مونیز
مټو، نو د خدای په منلو کې د اشکال و لے پوری، لکه چہ شېخ ندیم الحبر د
خیل کتاب رفعة الايمان بين الفلسفة والعلم و القرآن په هست کې
نیک چہ سائنس دانان ماده، روح او حیات منی او حقیقت لے ورته معلوم
نه دے، دغه رنگ د عقل حقیقت او ادراک جسی سره د هغه جوړخت
هم معلوم نه دے، لیکن سر د دے، دا خو منی نو د خدای له هستی په
دے بناء انکار کول و لے دی چ

د دریم شېبه جواب

د دریم شېبه جواب دادے، چہ
دا کچرے کاشا توکې د شر داسے
واقعات شته کوم چہ حکمت خدای نندی سره اُس ځمونیز په علم
کې سمون نه خوړی، خو کیدے شی چہ ر ستر څه وخت د دے ستر
ځمونیز په علم کې راځی، په دے خبره اُس ځمونیز علم نه راتلل د دے
دلیل نه دے، چہ بل وخت به هم علم نه راځی، لکه څنگه چہ د ابو حقیقت

دے چہ زکوٰۃ کالہ ویراندے انسان تہ ذہ یرو قوانین قدرت
 علم نہ وواور ستور نہ دے علم ا شو
 (۳) د عالی واقعات کو کرمی چہ موبن نہ شر بنکاری دھے وجہ
 داد چہ موبن نہ کہ تولو واقعات در تھیر علم نشہ کچرے دے
 کیدے شوے، نودا بنکاری ویکے شر بہ موبن نہ خیر معلومید و
 روح ابن سینا بہ شفا، کئے جواب ور کرے دے، چہ د دنیا درے حالت
 فرض کو لے شی، (۱) خالص خیر و (ب) خالص شر (ج) دیر خیر او
 لیز شر، د قدرت پہ ویراندے داد ریوانہ صور تونہ و، پیر و می
 صورت عمل کیدے شو، دویم صورت حکم نشو کیدے، چہ قلات
 داسے دنیا نہ پیدا کرے چہ تول د شر شروی، دریم صورت
 کئے خبرے شتر لکہ دا خبرہ چہ قدرت لہ داسے عالم پیدا کول،
 مناسب و وجہ پہ ہئے کئے خیر زیات او شر گم وے، کہ دا شرے
 بالکل کت کرے وے، نو تول یہ خبر پانے شوے و، خود اسے حکم
 نشی کیدے چہ د غہ لیز شرکت کو لو پہ وجہ بہ دنیا د دیر خیر نہ
 محرومہ وک، لکہ چہ اور د سوخو لو پہ وجہ شر دے بدن اجاے، آبادی
 سوخوئی، کہ دا لیز شان شر نہ وے، نو پچھے کر ممول او نور دیر فائدے
 کارونہ بہ ہر ور سرہ ختم و دنیا بہ حکمہ جلیلہ، یا لکر او پہ چہ د
 شرابخے (سیلاب وغیرہ) دیر کم دے مگرہ خیر آخرے دیر زیات
 دے د دنیا د دیر و خیر و نوژ و ند دے سرہ ترے دے او نور بیشمیرہ
 خیر و نہ پکشی دی، یا لکہ ہوا چہ د شرابخے د طوفان او بیا پر
 اونے دینچہ راگزادیدل) کم او د فائدے اچھے دیر زیات دے
 پہ دے د ا بونہ زیات د دیر و خیر و نوژ و ند و لا دے، او نور
 دیر خیر و نہ پکشی د قدرت داسے اکرہ چہ لیز شرے د دیر

خیر د پارہ پکشی پرینو، اور بہ بیا اور نہ و وجہ پچھے کولے شوے
 او جماعتے نشوے سیزے دے خوبہ بیا پچھے ہم نشوے کولے او نہ
 بہ پکشی داسے گرمی وک چہ پہ پچھٹی کئی پیر خان گرم کرے وے
 (۳) ابن رشد دے شرے دا جواب ور کرے دے، چہ د دنیا کئے
 تول شر و نہ خات لہ ندی بلکہ خیر سرہ د تابع پہ تول تر لہ دی
 لکہ غصہ بدہ خودہ لیکن کہ دانہ وے، نو چاہہ ہمہ د قاتل مقابله
 نشوے کولے او نہ بہ عے د خیل مال او عزت حفاظت پہ ہفتہ وخت
 کئے کولے شو کو م وخت چہ چاہے دے حملہ کولے، شہوت خراب
 دے خوبنکار غنہ فائدے د اہم دہ چہ دنیا تر آبا دہ او تول
 السانی نسل ہم پہ دے قائم دے د ملحدان و شہو لیرے کولو نہ
 پس موبن د نوی فکر پہ رنرا کئے د باری جل مجدہ د اثبات دلائل
 پیش کو،

اول دلیل

د عالم وجود بہ یاری تعالیٰ تہ منسوب وی یا بہ مادے او دھو حرکت
 تہ بے لہ قصد او ارادے او یا بہ مادے او ارادے تہ منسوب وی خو
 سرہ د قصد او ارادے، دے دریم صورت ہیترک قائل نشہ نہ د
 خدائے متونکی او نہ نامتو کی حکمہ چہ مادے تین پہ دے متفق دی چہ مادہ
 ارادہ نہ لری اُس صرف دویم صورت د بحث د پارہ پانے شو چہ عالم
 د مادے تہ بے لہ قصد او ارادے اتفاق طور منسوب وی، لیکن داصرہ
 ہم قطعاً باطل دے حکمہ چہ عالم کس حکیم نہ ترتیب موجود دے
 او پہ دے د قدرت قوانین دلیل دے، پہ عناصر و امور کیا تو کئے تہ
 شتہ، د پتاتاتو او حیواناتو پہ تخلیق کئے مرتب نظام شتہ د موسو نو
 او د شے ور لے پہ تبدیل و کس د سیار و پہ حرکات و کس یو خاص ترتیب
 دے، چہ د مادے یا دھے د حرکت مسادفہ یا اتفاقہ نتیجہ نشی

کیدے شکہ کچرے دکا غنہ پہ لسو جند اچند اٹکرو دے تونہ تر لسو ہندے
 اٹیکلے شی بیہ یونہیلہ کنس و اچولے شی او یونا بینا ما شوم تہ او نیلے
 شی چہ دے نہ یو یونہیلہ را ابا سہ نوکہ ہفہ کرو و نہ وارہ دابرچے
 بیاسی ابا سہ ہچرے بہ پہ ترتیب را دیکھی، دغہ رنگ کہ دیو قصیدہ
 پیلے پیلے جیلے او ٹکی پہ یو بوجنگی کینے و اچولے شی او بیاد غیسے یو
 بشوم نابینا تہ دہے دے را و ستوا و نیلے شی نو ہچرے بہ دے قصیدے
 پہ اصل ترتیب را دیکھی اگرچہ پہ کرو و نو وارہ دغہ پیلے پیلے پرچے
 را ابا سہ نو دے دے نیاد امر تبہ سلسلہ پہ دیونا بینا او بے شعورہ مادہ
 بے لہ قصد او ارادے شکہ ظاہرہ شی، دے نہ دما معلومہ شولہ
 چہ دک عالم متعلق رو بے صورت چہ داد یو حکیم خدا کے پہ قصد
 او ارادہ ظاہر شولے دے، صحیح او معقول دے (قصۃ الایمان بین
 الفلاسفۃ والعلم والقرآن لابن ندیم المبرم ص ۲۹۷)
دویم دلیل تونے او ذرہ فلسفہ پہ دمتفقہ دہ چہ دک عالم مادہ
 علم، شعور او غروند نہ لری او پہ کائنات تو کن دادے
 وارہ خیز و نہ موجودی، پہ ژوندی خیز و نو کن ژوند شستہ انسان
 علم او شعور لری پہ خندا و رو کن شعور شستہ نوے تحقیق خود اوئی
 چہ بعضے اذ نو بونو کینے ہم شعور شستہ، نو د اٹککہ کیدے شی چہ دا
 خیز و نہ خود دک مادے یا دک ہفہ د حرکت نہ پیداوی او پچیلہ د مادہ
 دک علم، ژوند او شعور درے واد و نہ کشہ وی، حالانکہ دک نفی محض
 نہ دے اثبات، وجود ناممکن دے، لہذا دک کائنات تو سر چشمہ ہفہ ذات
 کیدے شی چہ ہفہ کینے ذاتی ژوند او علم وی داسے ذات صرف ہفہ
 خدا کے کیدے شی چہ اصل ژوند دے علم را حکیم دے،
دویم دلیل دانسانیت جو ہر فکر او ادراک دے ہفہ چہ پہ

انوبونو کینے اودہ و و پہ خندا و رو کن دے ابرخ و اہر و لو او پہ انسان
 کنس را دیش شو او یو اوجت مقصدے اغو بنو اس د خا غنا دے تونی
 سبب وی د علم الحیات مشہور ماہر د اکثر لائید ما رکن، لیکن چہ دے
 ترقی ظہور دے خبر دے دلیل دے چہ دک کائنات نو د تخلیق اصل
 او بنیاد شستہ چہ خدا کے دے شکہ چہ ارتقاء و ترقی، د بارہ
 د منزل وجود ضروری دے، د علم تقاضا دادہ چہ دک کون ذی علم
 را و نہ پہ برن علم کنی حل شوی وی، د طبعیا نو د پتور او نو کن بہ علم
 الحیات کینے او دے دے پتور او نو کنل بیہ پہ علم النفسیات کنی دے دے
 د پتور او نو کنل بیہ پہ علم تحلیل او تعلیل منطقی کینے او بیہ دے دے علم
 د پتور او نو کنل پہ مقام روحانی کنی وی۔

خلویم دلیل

دک انسانی عقل دا خصوصیت دے چہ ہفہ ذہنیت
 نہ کلیت را آخلی او مجرد بیذات او تصوریت پیدا کوی
 مثلاً انسانی اشخاصونہ نفس انسانی حیوانان تو نہ نفس نباتی او بیہ دک
 عالمی کنروالی نہ دک عالم نفس کلی را آخلی، د نفس کلی وحدت (اللہ
 دے چہ ہنوی کنروالی ہم پہ دک ختمیزی (مطلب د اچہ د آخری
 وحدت دے دے نہ پس دل وحدت شستہ مترجم)

د باری تعالیٰ ثبوت د سلفی دلائل و رنرا کن

دویم دلیل

دے رومبی دلیل نہ مونیر دلیل غرق، شکہ و ابوجہ
 امام جعفر صادق رح نہ چا دک اللہ دک وجود دلیل اٹکرو
 نو ہفہ ورتہ افرمائیل چہ دریاب کنس ستا گشتی د و بہ شی تاسہ د ہفہ
 تختہ قدرے نہ وی اولامبو ہم نہ دے شی نو سنا بہ د بچ کید و خد امیدی
 نو سائل او نیل چہ و لے نہ، اسیا امام موصوف او نیل چہ د بچ کید و
 ظاہری اسباب نشتر بیہ ہم دے امید لرل دک چا چہ آ سراخو بہ وی

دعہ آسرا خدا کے دے۔ نوادہ باری تعالیٰ کہ ہستی نفسیاتی دلیل دے
دویم دلیل دے دویم دلیل تہ مؤنن رد دلیل ٹکنی حکم و ایوچہ امام
 ابوحنیفہ رحمہ اللہ یوسائل تہ یہ ثبوت باری تعالیٰ دلیل
 پیش کرے و وچہ یو بیرونی پچیلہ کیوے غایبے نہ کہ دریا بے غارے
 کہ نشی راتے نوکہ قول عالم داد و سرہ غتہ بیرونی بہ پچیلہ ٹکنہ چلیز
 دے عالم کی غتہ بیرونی پہ انتظام چیل دل دے دلیل دے چہ دے
 چکوونکے شستہ چہ ہنہ خدا کے دے۔

دریم دلیل دے دریم دلیل تہ مؤنن رد دلیل ثبوتی حکم و ایو
 چہ امام شافعی رحمہ اللہ کہ ثبات باری تعالیٰ کی بارے
 پہ دے طریقہ پیش کرے و وچہ کہ ثبوت پانچے چہ بڑہ اخوری نوچے
 کوی چہ کہ دریم چیلنے کے اخوری نوہ دریم تیر جودہ شی او کہ شہد و
 چٹی چہ اخوری نوہ ثبات تیر جودہ نشی نوکہ یو خیرہ درے مختلف خیرونہ
 جو ریدل کے افراد تہ مؤنن مجبور وی چہ داد ہنہ قادی مطلق کار
 دے کوم تہ چہ مؤنن خدا کے و ایو۔

خلورم دلیل دے تہ مؤنن رد دلیل صوتی و ایو حکم چہ امام مالک
 داد دلیل داسے و رکبہ و وچہ ہرکہ کیو انسان
 آواز بل سہ نہ ویلا ویری اوہ غہ رنگ شکل ہنہ معلومیری چہ دا
 اختلاف کیو عظیم قوت کار دے کوم تہ چہ مؤنن خدا کے و ایو۔

پنجم دلیل دے تہ مؤنن رد دلیل بیضی داسے و ایوچہ کیو چہ
 آگئی نہ چہ را کوئی او کی آگئی ہنہ مضبوط طہ قلعہ
 ماتہ کری او کہ بھی در او تو نہ رختہ چہ کہ ہمداسے پہ آگونا سستہ وی
 چہ کہ کہ غہ کہنا ستوپا بندہ دل کہ بھی کیو رید و وخت معلومول
 کہ آگئی کہ ماتول وخت معلومید ما یقول الہائی کار نہ دی چہ خدا وید

تعالیٰ پہ الہام چہ کہ اوچو تہ ا بنودل دے نہ کہ اللہ ہستی ثابتہ نشوہ
شپنم دلیل دے تہ مؤنن رد دلیل بناتی و ایو ابونواس کیو قسم
 او نو پوتہ ہنہ کیو قسم قسم پانہ و میرو او کلونہ
 کہ اللہ تعالیٰ پہ ہستی داسے دلیل بنوے دے چہ دے ہنہ ما دہ
 یوہ دہ یعنی او بہ او خاورہ او بیا دے نہ عجیبہ مختلف قسمہ خیرونہ
 پیدا کیدل دا بنائی چہ کہ او عظیم قوت کار نامہ دہ کہ
 خدا کے و بیلی شی۔

دانول دیلونہ امام رازی رحمہ اللہ تفسیر کبیر جلد اول کہ نقل کبیدی
 مؤنن نور ہنہ واضح بیان کرہ : سعدی رحمہ اللہ۔

برگ درختان سبز نظر پوشیار ہر ورقے و قریت معرفت کر دگار

اوم دلیل دے تہ مؤنن رد دلیل داسے و ایو چہ یہ دنیا کینہ
 دے وخت گنہ زبے شستہ دا ڈہے اولاد کوم
 بلا سہ یاد خیل ماحول کیو خلقونہ از دہ کری دی او دا سلسلہ تراخو
 تہ دہ تردے چہ کہ اول انسان کیو دنیا پہ ہمارہ کینہ اجواب ختم
 شی چہ آخر ہنہ کہ چانہ زبہ زدہ کہ چہ بغیر کہ نہ بل ہشوک
 دہ وخت کین نہ وگہ نو دا بہ مجبور آگئی شی : چہ دہ زبہ الہامی
 وہ او کہ غہ الہام کوڑکی نوہ خدا کے دے اس مؤنن دباری تعالیٰ
 پہ ثبوت فلسفی او کلاسی دیلونہ پیش کو۔

دباری تعالیٰ کیو ثبوت کلاسی او فلسفی دیلونہ
 دلیل خدا وشی کہ کائنات او عالم دہ و خیر و شوم دے یا بہ
 جسم وی یا بہ یہ جسم اہلہ بل خیر داد وادہ خیرونہ

بالذات وی، او کہ بالواسطہ لہ دو دو حالتوں بہ خالی نہ وی حرکت
 او سکون، کچرے جسم یا پہ دے اندر نور خیز و نہ پہ دو
 وختو کین پہ دو خالیو کین وی نو دامتحرک دے، او کچرے پہ دو
 وختو کین پہ یو خالی وی نو ساکن دے بیا داد واپہ دیو بل ضد وی
 چہ حرکت راشی نو سکون ختم او سکون چہ راشی نو حرکت ختم
 شی معلومہ شوہ چہ دواپہ حادث (نو پیدا) دی، دغہ دیکے جسم
 او جسم سرے تری نور خیز و نہ دے دو حادث حالتوں خالی
 نہ وی بلکہ دابہ و سرے نسبتی وی نو جسم او جسم سرے تری خیز و نہ
 ہم دے پہ وجہ حادث شو، حادث دپارہ محدث رسید کو دیکے
 ضروری دے کچرے ہغہ پخیلہ ہم حادث وی نو ہغہ دپارہ بل محدث
 ضروری وی او دے نہ بہ تسلسل رہ پند انے قصہ جور شی داسے
 کیدے نشی نو ضرورہ حادث بہ قدیم وی چہ ہغہ خدائے دے او
 دے نہ د خدائے وجود ثابت شو۔

۲: دلیل امکانی | دھر خیز درے حالتہ فرض کو لے شی مستح
 الوجود چہ دکید و جو کہ نہ وی لکہ دو پہ دو
 کین پنہ واجب الوجود چہ دہغہ وجود ضروری وی، یا ممکن الوجود
 چہ کیدل او نہ کیدل دے دواپہ ضروری نہ وی لکہ ابہ چہ رنگ دارے
 ہم کیدے شی او بے رنگ ہم اس عالم مستح الوجود محکم نہ دے
 چہ داموجود دے، او واجب الوجود ہم حکم ندے چہ دیر خیز و نہ
 پکین ختم شی او آخریہ بتول ہم ختم شی دا خوضہ موبن بہ ستریز و
 یو پناوخر پہ قیاس معلومو، نو عالم بیا ممکن الوجود شو دے
 وجود ہم ضروری ندے او عدم وجود ہم ضروری نہ دے لکہ ابہ
 چہ دہغہ رنگ ضروری ندے کہ راغلو پکینے نو دہغہ چہ بہ

بہرشی وی حکم چہ داخیل ہنچ رنگ نہ لری داشتان د عالم وجود
 ضروری نہ دو، کہ موجود شو، نو د اد بہرشی علت نتیجہ دے دا
 علت کہ ممکن وی، نو ہغہ دپارہ بہ بل علت چکار وی او داسے بہ
 تسلسل (کہ پند انے قصہ) جور شی، چہ محال دے نو بیصلہ دا
 ثبوت چہ د علت بہ ممکن الوجود نہ بلکہ واجب الوجود وی چہ دا
 یومہ خدائے دے چہ دہغہ وجود داسے ضروری وی چہ د
 بہرشی علت نتیجہ نہ بلکہ ہم دہغہ دکوات داسے تقاضا دے چہ د
 علت د رک پکین نہ لگی۔

دلیل قیاسی | دیو خیز بل تہ چہ نسبت اشی نو داد و
 قیاس دے یا بہ داد ویم ترے خیز و اصل خیز سرے
 درخت وی تیرہ نہ جد اکیزی، لکہ داور نہ گرمی او تاؤ دے تہ بہ
 بالذات و ییل شی مطلب بہ دے داوی چہ داور ذات داغوی
 گرمی او تاؤ و سرے خاغاوی، یا یہ دویم دپروسی خیز لازم نسبت
 وی کلہ بہ وی او کلہ بہ نہ وی دے تہ رما بالعرض و ییلی شی لکہ
 دسرے گرمی چہ کلہ پکین بہ بہرشی علت راور، سر و غیرہ راخی
 لکہ پکین نہ راخی پہ دے رما بالعرض خیز کین د علت تیوس
 لکہ ابہ دے گرمی وی او یہ ما بالذات کین د علت دے تیوس نشی کیدے چاورد وے گرم دے
 قیاس مطابقت کا لیا نو وجود او پہ ما بالعرض، حکم کچرے پکین یو غیری کلہ پکین نہ وی کلہ پکین
 پہ وی کلہ نہ وی، نو دنتہ ام سوال خاغا اکیزی، چہ داکاشات
 موجود دی دے جواب بہ داور کو لے شی چہ د اد داسے ذات
 نامہ دے چہ ہغہ واجب الوجود دے وجود دہغہ ذاتی او ضروری
 دے او ہغہ تہ رب العالمین و ییلے شی دنتہ بیا بل سوال رچہ اللہ
 موجود دے داسے ختم شی لکہ دا سوال ختم شی چہ اور دے

گرم دے، نوبہ دے دلیل کہ باری تعالیٰ ک ذات اوصفات دوار
 ثبوت کیجی، مثلاً انسان اور انسان زود علم، لیدل، آدرا یدل
 قدرت، کلام اور اودہ بتول "طالاً بعرض" دی، چہ کہ دے فیضان
 بارہ درما بالذات اور ذاتی سر مشے ضرورت وی، نو کہ انسان بلکہ
 کہ بتول عالم وجود و بارہ وجود، کہ باری تعالیٰ اود صفا نو کہ بارہ صفا
 دباری تعالیٰ سرچشمہ او خزانہ و چہ ہفتہ، مابا لذات، اور واجبا
 الوجود

دلیل انتقائی

پہ کائناتو کہنے حکیمانہ قوانین شتہ، چہ
 ہفتہ پہ نور علونو نہ کہ معلولانوا و اسبابو
 کہ مسیبتو علم مراحثی، دا حکیمانہ قوانین دومرہ و سبع دی چہ کہ مال
 نہ تراوسہ کہ سائنس پہ ذریعہ خرمرہ قوانین معلومہ شوی و
 کہ کہ ہغوفوا نینویہ نسبت چہ تراوسہ لا معلومہ ہمر نہ دی و
 دی، بلکہ کہ معلومہ قوانینو نسبت نا معلومو قوانینو سرکہ
 کہ کہ دیو خاقلی چہ سمندر سرکہ دے ہمدغہ و چہ دہ چہ پہ
 سائنسی قوانینو کہ ترقی لا ترا نہ کہ کہچوے دا حکیمانہ قوانین کہ
 نو سائنسی ترقی پہ تہیہ و لاہ کہ کہ حکمہ چہ سائنس کہ قدرت و
 معلومول، او بنکار کہ کولو نو مردے، دا بنکار کہ خبرہ کہ چہ دہ
 حودہ او بچسا بہ حکیمانہ قوانین کہ قادر مطلق حکیم کہیدے شی
 ہفتہ خدا دے، کہ ہچرے کہ مادے کار حکمہ نشی جو پے چہ
 پچیلہ کہ علم، شعور، حیات او حکمت نہ نشہ دہ،

دلیل حقیقی

دشاه رفیع الدین نور اللہ مرقدہ، کہ آئندہ
 الحیۃ، نوے رسالے مطابق کہ بتولو کائنات
 پہ خبیرا کہی محبت آخے شوے دے، او خصوصاً پہ انسان کہی

و یرغریات محبت شتہ بیا کہ دے محبت دوہ قسمہ دی،
 ۱) یومحبت ناقصہ، ۲) دوم محبت کاملہ،

دوم قسم دمال اولاد محبت دے، او دوم قسم کہ اللہ محبت دے
 بتول مذہبونہ کہ اللہ پہ محبت قائم دی دے نہ معلومیزی چہ محبت
 الہی پہ فطرت کہی داخل دے، محبت کہ موجود سرکہ کیجی، مثلاً
 مؤنبر خیل ذات یا مال اولاد سرکہ محبت حکمہ کوو چہ دا موجود دی
 نیست سرکہ محبت خرمعنی نہ لری کہ محبت ناقصہ دا حال شو
 چہ کہ ہفتہ محبوب کہ موجود وی نو کہ محبت کاملہ کہ لے محبوت
 موجود نہ وی، ضرور موجود دے دا ہم دو وجود باری تعالیٰ دلیل
 شو، او کہ اللہ محبت تہ کامل حکمہ و پیلہ شی چہ کہ محبت ناقصہ بتول
 رغبویات کہ مال اولاد وغیرہ پہ محبت الہی قریا تو لے شی،

دلیل التجائی

۲: دنیا ظلم نہ کہ دہ، او پہ ہرہ زمانہ کہنے کہ
 مظلوما نو شیر کہ ظالما نو نہ یرغریات
 وی، نو انسانی فطرت کہ ظاہری بتولو اسبابو اور یعونہ نا امید دی کہنے
 کہ خیل زرہ مضبوطو کہ بارہ او دغنا امید پہ امید کہی بد کو لوہ پارہ
 یوغیبی قوت سرکہ کہ رابطے او ترون پید او لو کو شش کوی چہ ہفتہ و
 کہ بتولو نہ بالافقادیہ مطلق وی او حالات بد لول و کہ ہفتہ پہ قابل
 کہی وی داہیہ قسم التجا کہنے دے کا کہ اوزاری پہ بتولو مذہبونو
 کہی شتہ چہ کہ ذات الہی کہ وجود دلیل دے،

دلیل ترتیبی

بتول کائنات پہ ترتیب دی، یخنی گرمی
 شبہ و رخ، سپر لے او خزان، دستو
 حرکت کہ حیوانا تو او نباتا نو نشوونما بتول پہ ترتیب دی، دا بتول کہ
 یوحکم ذات کہ موجودیت حکمہ دلیل دے چہ کہ ہر ترتیب

ترتیب و رکوع کے وی، اے دیوان حافظ کے الفاظ ترتیب دینا فی
 دے ترتیب و رکوع کے شتہ الفاظ پھیلے یوں سرے ترتیب
 ہمد سے کاٹنا تو دعوت اور حیران کن ترتیب کا گواہی و رکوعی
 دلالت ہو عظیم ترتیب و رکوع کے شتہ چہ اللہ دے اوہم دا کا اللہ
 تعالیٰ دے ہستی دلیل دے،

۸: دلیل شعوری

دا جہان یوں کے عبارت دے چہ دے
 ہرے پرزہ حکمت کہ دے اوہا دلیل
 دے چہ دے بانی او معمار عقل او شعور خاوند دے نویا
 دے نسبت بے شعور مادے کے نام معقولہ دے کہ درہ
 کسان پہ یو بیابان کہنے یو بنا شستہ کوہ بیامری ہفتہ دوارہ ور
 ننوخی ہر شے کہنے موجود پہ ترتیب پروت وی اُس دا دوارہ
 کسان پہ دے خیل خیال بنکارا کوی یووائی چہ دا ہر شے پھیلے
 شوی دی کچھ خستہ پھیلے جو رہ شوی بیا پھیلے بچے شوی او
 پھیلے ماغلو، بل شو خستہ پھیلے ورغلے بچے شوی بیا یو خاکے
 شوی دیوالوں چٹونہ وغیرہ پھیلے جو رہ شوی قالینونہ پھیلے جو
 شو گنگو و بزور پھیلے وری را او تہ یو خاکے شوی پھیلے رنگ اُبو
 راغے دا پکین پھیلے رنگ شوی او یو تی کلونو پر پھیلے اُشو او
 قالین تیر تیار شو، او بل وائی چہ دا بے نہ دے دانول پھیلے نہ دی شو
 کا دما ہر، انجنیر او کار یگر دے پو ہے او فکر نتیجہ دکا تہ دے عبارت
 نقشہ ہے پہ دھن کن تیار کرے، بیا ہے ضروری خیزونہ او سامان
 راجع کرے او پہ ماہرا نو او کار یگرانو کے نقشے پہ مطابق جو رکب
 اُس دے دوار و بیان چہ عقل پہ عدالت کہنے پیش شئی فیصلہ
 بہ داری چہ تہ دے سرے لیونے و ماغ خواہ دے او دویم

سرے عقل مند دے دے و می بیان چوت غلط او دروغ او کہ دویم بیان
 بالکل رشتیا او صحیح دے دے رنلی دے جہان دعوت بارہ کہنے دے مادہ
 پرستو بیان دے و می کس پہ شان دروغ او غلط ہے او کہ مؤمن او خدا
 پرست بیان بالکل صحیح او رشتیا جیسا نہ او کا پلا دے اللہ او عقل
 پہ موجب دے جہان دے عبارت دے بارہ دے خدا کے وجود پر ضروری
 دے او پھیلے دے جہان دے عبارت دے خدا کے ذات، صفات او کما لونو
 ثبوت یوخت دلیل دے

۹: حیاتی دلیل

پہ دنیا کن ژوند مؤمن و ینو کو، وچہ شستہ
 مؤمن ژوندی یو دے نور خیزونہ ژوندی
 دی، نو دا دلیل دے خبر دے چہ دے عالمی حیات (ژوند)
 دے بارہ یو دے ژوند سرچشمہ او بنیاد شستہ چہ تحقیقی او اصلی
 ژوند دے ذات ہم کہ رب العالمین دے،

۱۰: ذکری دلیل

دا اللہ پہ ذکر کن کامل خوند، دے انجذاب
 انبساط او ذرہ کر اصلاح بنے شستہ، دے
 نیست پہ ذکر کن خوند خولا خٹہ کوئے دے سکرہ ذکرے وی نہ، نو
 دے معلومیزی چہ دے اللہ ذات موجود دے

۱۱: اطلاق دلیل

دا قانون دے چہ کہ ہر مفید دے بارہ مطلق
 وجود ضروری دے حکم چہ کہ تقیید او
 تحدید مطلب دے وسیع او مطلق خیزونہ یو محدود او مفید خیز حاصل
 دی، مثلاً دے حد بندای ہلہ کبی ی چہ وسیع زمکہ موجودی
 نو کاٹنا تو یوں محدود محدود دے چہ زمان او مکان پہ حدود کہنے
 من اور اگر دے دے دے بارہ دے حدود، قیود او مکان او زمان
 بالائزہ یو ہستی ضرورت دے او دے صرف رب العالمین ذات دے

وجودِ باری تعالیٰ اور قرآن مجید

قرآن دہشتائی چہ د خدا۔ اقرار در انسان پہ فطرت کین داخل دہ
 د علم الانسان دما ہر انودا متفقہ فیصلہ دہ، چہ کوم وخت د علم
 فٹونو او تہذیب وجود نہ وواو انسان پہ فطری حالت کینے وونو
 ہفہ دا سے وخت کین ہم د خدا عبادت کریدے، د یوم مشہور
 مکس مولر، پہ کتاب "الکلام" کین دا خبرہ نقل دہ چہ "خونبرا اسلا فو
 د خدا کے پاک پہ ورا ندے ہفہ وخت سر تہیت کریمو وچہ د خدا
 پاک نوم کے ہم نہ ووزدہ، د جسمانی خدا کے یعنی د بت عبادت
 دچہ پس دا سے پیدا شو چہ اصلی انسانی فطرت د مثالی صورت
 پہ پردہ کین پت شواہد اہم دغہ وچہ دہ چہ د دنیا د تاریخ معلوم
 سرہ د دنیا پہ ہرہ برخہ کین د خدا کے عقیدہ موجود دہ و۔ الثوری
 مصری، کلدانی، یہود، اہل فینیشہ بقول د خدا کے قائل وو،
 پلو تارک وائی، چہ د دنیا تہ اگورائی، پہ دیرو خایونو کین قلا کلا
 کار خانے، سیاست، علم، فن، کار کسب، دولت بہ نہ وی یک
 خدا کے بہ ہر خانے کین موجود وی، دوحی او الہام متکرر د فراموش
 یوم مشہور فاضل رفولتیر، دانی چہ زردشت منوسون، سقوا
 بولو دیو سردار، یوم تصیف او یو خدا کے عبادت کولو، ہمد
 فطرت دے، چہ قرآن کے دا سے بیا توی،
 ورا د آخذ ربک من بئی ادم من، خہ وخت چہ خدا کے دینی
 ظہور ہر د زیتہم و اشہد ہم، د ملا نہ د ہفہ نسل دا ا بنکو
 علی نفسہم، اکت بریکم قالوا او پچیلے ہغوی پہ دے گو
 بلی شہد ناج سورۃ الاعراف آیتیں کہل چہ آیا خہ ستا سو خدا
 یم نو بولوا و ییل چہ آوے موبز گواہان یو،

لیکن د خارجی اسبابو او اثراتونہ کلاہ د فطری احساس د باؤشی نو
 کہ قرآن خانے پہ خانے د فطرت خیر دارہ کرو،
 آئی اللہ شک قاطر السنون و الا زمین القرآن را یاد خدا کے پہ بارہ
 کین ہم خرسٹ کیدیشی، کوم چہ د آسمان او زمکے موجود دے
 خہ خود خارجی اسبابونہ دا فطری احساس دومرہ د باؤشی چہ
 بوازے د خبر داری اشارہ کرلہ کافی نہ وی پہ دے وچہ قرآن د
 تجربہ او دحس پہ بنیاد د خدا کے پہ وجود استدلال اکر د، د انسانی
 تیز او پوہے د شروع نہ، انسان تہ چہ کوموید بھی او حیسی !!
 مقتدما تو علم وی ہفہ دادے، چہ کلاہ ہفہ خہ خیز پہ ترتیب او
 تنظیم بیا موی نو د ہفہ یقین راشی چہ چا عقلند ذات د ترتیب
 و تنظیم ور کریدے او د بے ترتیبہ خیزونو دا اندازہ آخلی چہ
 دا خیزونہ پچیلہ رابو خانے شوی دی د حافظ یا نظامی د شعریہ
 ترتیبہ الفاظ یوم معمولی انسان تہ ور کرہ ہفہ چہ کے سل وارہ وارہ
 اراو توی نو ہم بہ ترتیبہ اہکل د دوی ہفہ شعر پچیلہ جو رنش
 حالا نکہ ہر ہفہ الفاظ د شعریہ خو جرف د ترتیب ور کولو کسر
 پکینے باقی وی نو دا بہ کلاہ شی چہ د دنیا دا پہ ترتیب نظام د
 پچیلہ جو رہ شوی وی، قرآن مجید د خدا کے پہ وجود د اسے استدلال
 کرے دے :-

- ① صُغِ اللّٰهُ الَّذِیْ اَتَقَنَ کُلَّ شَیْءٍ ۝
  - ② مَا تَرٰی فِیْ خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفْوِیْثٍ ۝
  - ③ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰی مِنْ فُطُوْرٍ ۝
- سورۃ ملک آیت ۳
 چہ د ز پکین چرتہ بنکاری چہ

۳) خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدْ رُءَاهُ تَقْدِيرًا
لَا تَسْبِيحٌ لِّمَن لِّمَخْلُوقَاتِهِ
كُنْ تَجِدَ لِسِتَّةِ آلِهَةِ تَبْدِيلًا
هِيَ تَبْدِيلُ نَشْيِ كَيْدِ دَعَايِهِ بِهَ طَرِيقِهِ كُنْ بِهَ تَهْ هِيَ تَبْدِيلُ نَشْيِ
(موسے)

یہ دے آیتوں کو کنس قرآن کے جہان در سے صفت بیان کریدی (۱) کامل
اوبے نقصانہ دے (۲) یہ ترتیب اومناسیب دے (۳) دد سے اصولو
اوضوایطو پایا بند دے چہ خوکے مانتولے نشی
ن چہ تحقیقات آخری حدتہ رسیدی دی اودکا ثنا تو یہ سؤو نولڈ
بنکارہ شو۔ لوئے لوستے فلسفیان اوحکیمان یہ دیرشور اوفکر سرے
خدا کے دثبوت هم دالاستندالال پیش کوی۔

ارسطو خدا کے وجود، دھغہ دتوحید اودتبیامت قائل دورملل
وینخل د شہرستانی جلد ۵ ص ۳۹

(۱) فلان ایذا وردوائی چہ انسان ہغہ وخت حق دق شی چہ داسے
خلق اوبینی چہ ہغوی داوائی چہ د ناطق اومکرم مشاہد اوفغہ
عجائب تو یہ لیدو هم داوائی چہ د صرف دتحت اورتفاق رچہلہ د پیدا
کیدوی نتیجہ دے دافرضی احکام لوند اوعقلی کمرہائی کومولہ چخلہ
د علم محسوسات، نومرینے دے دے لورہ علم حقیقی یا لکل باطل کوی
دے ہ فزیکل سائنس پوہیدونکی ہچہرے پہ دے یقین نشی کولے
(۲) ہربرت اسپنس لیکے دارازونہ چہ ورخر پہ ورخر تودھ پاریک، کیرہ
ہرکلہ چہ مؤنیز پہ ہغے زیات بحث کرو، نو دایہ خاصا منیلے شی چہ
انسان د پاسہ داسے یوازی اوابدی قوت موجود دے چہ دھغے
موجب داتول خیزونہ موجو دجی۔

۳) پروفسر لینہ وائی، کومر لوئے خدا کے چہ آزی دے، دتولو
خیزونو عالم دے پہ ہر خیز قادی دے، دخیلو کاریکرو پہ ذریعہ
خیا پروران دے دایشان جلوہ گردے چہ خیر حیران اوبیخودہ شم
(الکلام جلد ۲ ص ۵۴ و ۵۵)

دباری تعالیٰ توحید

یہ کومر لاٹلوچہ خدا کے وجود یقین راجی ہم ہغہ دخالے
دکیوالی دلائل ہم دی، عالم دیرے برے بنکاری خوحقیقت کن ہغہ
یوخیز دے، لکہ خنگہ چہ دایشان اندامونہ مثلاً سترپے غورونہ
خوپہ لیدو دیر بنکاری لیکن ہغہ حقیقت کن یوخیر انسان دے
اُس دے پیدا کوونکے اوجلوونکے ہم یو ذات دے دودہ ندی نوددو
نہ بہ زیات خنگہ وی، حکم چہ یوخدا کے انتظام چکولے شی، نوبل خدا
بیابکارہ شو اوبیکارہ خدا کے کیدے نشی اوجہرے دوارو ہم انتظام
نہ شو چلو لے نودوارہ خدا یا ن حکم نہ شوچہ دوارہ بہ ہے دسوی
اوجے وسہ خدا کے مؤنیز چرتہ نہ دے لیدے، کچرے دوارہ مختلف
نظامونہ چلوی، نو عالم بہ تس تس نشی اوجہرے دوارہ یونظام
چلوی نو بیاهم عالم حکم بہ گما وراختہ نشی چہ د عالم حقیقت
یودے اوجلوونکی د یوحقیقت دودہ زیات حکم نشی کیدے چہ د
وجود اودات پہ منیع کنی داسے نسبت وی، لکہ دظرف اومظروف مثلاً
پنرہ اونچہ، اُس کچرے یوخدا کے یو ذات نہ یو وجود و رکوی اوبل
خدا کے ہم دغہ ذات نہ بل وجود و رکوی، نو دغہ یو ذات پہ دپیچہ
خترشی، لکہ چہ یو پنرہ کن دودہ پیچہ ورامندے نو ہغہ شلیزی
اوپنرہ پاتے نشی، دغہ رنگ دوارو خدا یا نو پہ دخل و رکولو د
عالم تباہی دے اوجہرے بل خدا کی، لیکن دخل نہ و رکوی نوداسے بیکارہ

او عاجز خدائی نه وی بل داچه د اتفاق ضرورت هله وی کوم خائے
 کین چه د اختلاف نه ضرر پیدا کیری کچرے دواړه خدايان وی نو
 ضرورت او حاجت د اتفاق په ورته نه وی
 نه بله ورته د ضرر ویرې وی، ځکه چه دا دواړه کمزور دی د خدای
 خلاف دی، نو دواړه خدايان به خائفا پوره تصرف کوی او کامل
 دخل به ورکوی، نو اوس مونږ وینلی دی چه کچرے دوی دواړه مخالف
 تصرف کوی نو هم عالم نس نس او کچرے موافق کوی نو هم عالم
 تباک بریاد لکه چه دوه مینیزه یو جثی کین دوه ننه خان خان له
 دوه دوسنه غله آچوی نو هغه به پرق ا شلیزی، دا دلیل قرآن

دا په بیان کړې ده :-
 لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا: کچرے زمکه آسمان کین دیر
 سورة انبیاء آیه ۲۲ : خدايان دے، نو دواړه به برباد
 شوی وو
 هم دغه وجه ده چه دعوی د توحید په ټولومذ هبونو کین شته مشرک
 قومونه هم یو ذات قادر مطلق منی :-
 وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ طر سورة : اکرے، چه آسمانونه او زمکه
 لقین آیه ۳۱ : چا پیدا کړی دی نو خائفا به داوائی چه الله پیدا کړی
 عیسایان د مشرکان منی دے خدايان خودائی، چه دا دے واره یو دی
 خبره غلطه ده خو بیا هم حقیقی کتروا له هغوی هم نفی برداشت
 کولے، باری تعالی سره په صفونو فعلو او عبادت کین دوی نور شتون
 هم شریک کړل، ځکه د کامل توحید نه محروم شول، په ټولومذ هبونو
 کین یوازې سلام دا پیژند هب، دے چه هغه د باری تعالی توحید

د هر قسم شرک د بوننو نه پاک کړو :-
د شرک مذمت

- ① شرک د مغفرت جوکه نه دے، اِنَّ اللَّهَ لَا يُغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ
 وَ يُغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ سورة النساء آیه ۴۸
  - ② په مشرکانو جنت حرام دے، اِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ
 عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَا لَهُ مِنَ النَّارِ
  - ③ د مشرکانو ټولے نیکي برباد دی: وَلَقَدْ اَوْحٰى اِلَيْكَ وَ اِلَى الدِّينِ
 مِنْ قَبْلِكَ لَنْ اَشْرَكَتْ لِحَبِطَنَّ عَنْكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ
 سورة الزمر آیت ۲۵
  - ④ د مشرک د پاره د بخښنه د عاجز نه ده، مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ
 اٰمَنُوا اَنْ يَسْتَعْفِفُوا الْمَشْرِكِيْنَ وَلَوْ كَانُوْا اُولٰٓئِ فُرُوْقًا مِّنْ بَعْدِ مَا
 نَبَّيْنٰ لَهُمْ اَنْهُمْ اَصْحَابُ الْجَحِيْمِ سورة التوبه آیه ۱۷
- مشرکین هم د الله په ذات او عالم په خالقیت کین د ه سره په شریک
 نه منلو متفق دی، لکه چه شاه ولی الله رب بنکاره فرما نیلی دی
 «مشرکانو صفاتی، افعالی او عبادتی شرک کړید دے»
 مطلب داچه د الله په صفاتو او په فوق الاسباب افعالو او عبادت کین
 د ور سره نور د مقدس هستیانه شریک کړ دے خود اسلام او
 قرآن ټولے خصوصیت داد دے چه دوی د باری تعالی توحید د هر
 قسم شرک د بوننی نه پاک کړ دے چه د مافوق الاسباب نفع
 او ضرر مرکز دے یوازې د رب العلمین ذات کړه، ولو، قُلْ لَا
 اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا طر سورة اعراف
 حاضر او ناظر دے یو ذات خداوندی اگرد د ولو، و هو معکم
 ایتها کنه د سورة الحديد آیه ۲۵

علیم غیب نے صرف ذات خداوندی سرہ خاص کرو، قُلْ لَا یَعْلَمُ
مَنْ فِی السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَیْبُ إِلَّا اللَّهُ ط سورة النمل آیه ۲۷
دشکلا تو حل کرلو دیا رہے بلکہ ہر ہفہ سرہ خاص کر کے :-
فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ط سورة الحن آیه ۱۷ :-

ہر قسم عبادت او ما فوق الاسباب مدد و غوثیتلئے ہم داللہ
ذات سرہ خاص کر کے :- اِيَّاكَ تَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ط سورة
الفاتحہ آیه ۵ :-

تردے چہ سجدہ تعظیمی لئے ہم اللہ سرہ خاص کر کے کومہ چہ
نور و دین تو کہیں دغیر اللہ دپارہ جائز و کہ اَنْتَ الْمَسْجِدُ لِلَّهِ :-
سورة الحن آیه ۱۷ ط

نذار بغیر اللہ، قَسَمٌ بِغَيْرِ اسْمِ اللَّهِ، طواف بغیر بیت اللہ کے بند کرو
او دایہ د شاک تو لے دروازے بند ہے کوہے، حقیقت دا دے چہ
دخدا لے دقرار نہ پہ زہ چہ کوم اخلاق اثر غور زیزی ہفہ بغیر
د دے توحید کامل نہ نشی کیدے، دا طاعت، النبیاء، احیاء،
خشوع، استقلال، توکل او اخلاص حالت پہ زہ ہلہ طاری
کید پیشی چہ دا خیال او اعتقاد دے وی چہ خوبت دہولو حاجتو نو،
ضرور تو کو اُمید و نو، غرضو نو او مقصدو نو ہم یومرکز دے،

دا شان دا زادی، زہ و دنیا او بے نیازی صفتونہ د دے توحید کامل
نہ بغیر نشی پیدا کیدے کومرکس چہ د یو ذات نہ سوا بل شوک
حاجت روا کتری د ہفہ سر پہ ہرہ آستانہ د تیتید و دپارہ تیار دی

نبوت

د نبوت لغوی بنیاد کچرے (نبی) خبر وی، نو د نبی شرعی او معنی
معنی پہ داللہ لہ طرفہ خبر و کوئی دے وی، او کچرے د نبوت پہ معنی د

رفعت نہ منقول وی نو د نبی معنی پہ دہولو نہ لوہا و اوجت شان
والا وی، او کچرے د نبی بمعنی طریق نہ منقول وی، تو مطلب پہ
دا وی چہ پیغمبر عم اللہ نہ د رسید و لاہرا و وسیلہ دہ، پہ تو وہی
صورت کہیں مہموز اللام او پہ آخر و دو و صورتو کہیں بہ معتدل
اللامروی ا د ا شاعر کہ نہ د موافق شایع د نبی، شرعی او اصطلاحی
تعریف دا نقل کرے دے :-

مَنْ قَالَ لَهُ اللَّهُ اَنْ سَلِّطْ عَلٰی قَوْمٍ نَّبِیْ هَفَ شَوْكٌ وِی، کوم نہ
اَنْ اُرٰی النَّاسَ جَمِیْعًا :- چہ اللہ دا فرما تیلی وی، چہ
نہ ما یو قوم یا ہولو خلقوتہ پیغمبر لیز لے لے :-

د نبی تو وہی دوہ لغوی معنی امام راعب رحمہ اللہ بہ مفردا تو کہیں
لیکلی دی، د نبی یو خو خصوصیات دی چہ پہ ہفہ دغیر نبی نہ جا کتری
د نبوت خصوصیتونہ

۱) یواسان د نبوت د عہدے دپارہ چو نہر کول داللہ کار دے، د
عہدہ وہی د کسبی نہ دہ، اللہ تعالیٰ پہ ظاہر یا ظن پہ حال او مستقبل
تورہ خبر دار دے چہ ہفہ کوم انسان نہ د نبوت فرض پہ غامہ کوئی
نو د دے فرض دا کولو پہ ہفہ کہیں کامل قابلیت او استعداد موجود وی
اللَّهُ اَعْلَمُ حَيْثُ یَجْعَلُ رَسُوْلًا ط اللہ ہنہ پوہیزی چہ د پیغمبری
منصب چالہ و رکول پہ کار دی :-

۲) د نبی علوم ہم وہی وی کسبی زوی، ہفہ دز کے د کوم استاذ نہ
زہ کہہ کرہ زوی کری، بلکہ د آسانی استاذ نہ کہہ د آسانی علومو
زہ کہہ کرہ کری وی، او دز کے پہ تعلیم کہنے ہفہ اُمی رنالو ستے وی
امام غزالی رح د احیاء العلوم پہ تو وہی جلد کہیں د عقل د مرنہو
د فرق دا سے بیان کرے دے چہ د خلق و عقل مرتبہ مختلف دی

بعض دیر غیبی وی چه په بنود لوهم ذکره نشی کولے، او بعض
تیز د ماعی وی چه په بنود نه ذکره کولے شی او بعض هغه
حضرات دی کومر چه د انسانی بنود لے نه بغیر د خپل زړه په راتوا
علوم حاصلوی، دا پیغمبران علیهم السلام دی،

(۲) په شکل و شباهت او په خوځه خصلت کین د نورو نه ممتازوی
بخاری وغیره کین دی،

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهْ صُورَتِ
أَحْسَنَ النَّاسِ خَلْقًا وَ خُلُقًا: د اوسیرت کینه له ټولو خلقو
بشتر و وړ.

(۳) په علم او عمل دواړو کینه کامل وی، د علم کمال څه دادے چه
کینه غلطی نه وی او د عمل کمال څه دادے، چه کنا که توهینه کیږی
او د عبادت الاهی د خدا نه تیریدل دده په عمل کین نه وی، نبی د امت
د پاره د عمل نمونه وی،

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ: نوځکه د گنا نه پاک
وی او د خپل عمل غلطه نمونه نه ورکوی، لکه انسان چه د خپل ځکه
د پاره درزی ته غلطه نمونه نه ورکوی، الله تعالی چه نبی د عمل نمونه
را لیر له نو په هغه کین د غلطی او کنا له څنګه امکان کیده شی،

(۴) نبی علیه السلام د علم او عمل تکمیل کوی، مطلب دا چه څوک
د هغه تربیت کین راشی نو هغوی په علم او عمل کین کامل جوړ شی
د هغوی د علم او عمل شان د نورو ټولو خلقو نه بلند او ممتاز شی،

(۵) د نبی د تعلیم او عملی ژوند نه دا ښکاره معلومیږی، چه دده
اصل مقصد عام مصالح دی یعنی د ده په وړاندې د یو کس یا د
ټبر او ټولې د فائده په ځای په عمومی فائده وی،

(۶) د نبی او موصییت دادے، چه د نبی معاشی ژوند او اخلاق
کودار د بې مالۍ او مالدارۍ په دواړو صورتو نو کینه یو شان دی
کوم خوراک سینا لستو کینه او اغوستنه چه د بې مالۍ په

حالت کینه څه وی هم هغه څه د مالدارۍ په حالت کین وی، کومه
عاجزی او خاکساری چه د بې مالۍ په حالت کینه وی هم هغه څه
د مالدارۍ په حالت کین وی لکه چه د حضور علیه السلام او نورو
پیغمبرانو علیهم السلام، د انبوت د تاریخ په پاڼو وکینه محفوظ دے
گویا که پیغمبران علیهم السلام په عوامی مفاد و خپل ذاتی مفاد،

قربا نوی، او د غلبه او حکومت حاصلولو نه پس هم د هغوی د مجزو
نیاز د بند کین د شان او د هغوی په تواضع هیڅ اثر نه پریوزی،
د پیغمبرانو علیهم السلام د زړه او روح خدا داد پاکي او صفائی د
هیڅ ماحول نه خرابیږی او کینه کیږی نه د دے مطلب دا شو چه
عامو انسانانو نه د هغوی بطورت مختلف دے،

(۷) د نبی ژوند کین د تصنع تکلف، نمائش، خپل لویۍ او د ځان
ښکاره کولو هیڅ نېنه نه وی او د هغه محبت او بغض د خپل ذات
د پاره نه بلکه د رب العلمین د ذات د پاره وی، هغه خود
خپل ځان حق معاف کوی، لیکن د الله حق نه معاف کوی،

(۸) نبی د الله د فرمانبردارۍ عملی نمونه وی، هغه په ښکاره او پټه
په دنده او پټو دوستانو او دشمنانو سره، په قهر او په خوشحالی
کینه بلکه په هر حالت کینه د رضائے الاهی د لارے نه یو ذره هم نه اوږی
د کتر څه حالات او ځانۍ کیفیات د هغه په استقامت کینه څه نقص
نشی را و ښته کویا کینه د الله رضا او د شرع تابعدارۍ د هغه په خپل
آخه شوی وی،

۱۰ کہنے پہ ذریعہ دے کہ بارہ عجائبات اور معجزات ظاہری
چہ کہ معجزہ نبوت تا تید پر روشنی، یہ شرح مواقف کہنے کہ معجزے
اوہ دے شرطہ لیکلی دی بہ

راج دابہ کہ خدائے فعل وی دن د عادت خلاف بہ وی، (۳) کہ معجزہ مقابل
بہ نشی کیدے (۴) د نبوت دعوی دار نہ بہ ظاہریزی دے دعوی
موافق بہ وی (۵) بل نبی نہ بہ دروغون نہ دانی دے دعوی کولو نہ بہ ورنہ
وی رطیع نو لکثور معجزہ تا ۶۶

د معجزے اصولی قسمونہ دے وی راج معنوی معجزہ کہ خاصا نو د پار
(۲) جسی معجزہ چہ عوامو کہ پارہ وی کہ حضور علیہ السلام معنوی
معجزہ قرآن دے، او جسی معجزہ شق القمر، تکثیر طعام و میا ہ
ریختہ خرواک خبثاک زیا، تولد او د غار و غنا و رواؤ نو بونو خبرے
کول دی

یہ معجزے، کرامات او سحر کین پیلٹون

معجزہ او کرامات دواہہ کہ اللہ کارونہ دی، معجزہ کہ پیغمبرانو
او کرامات لہ وی، ظاہریزی دواہہ اختیار دی نوی پہا کتساب
حاصلو لے نشی، بنود نہ او د کہہ لے نوی، دے دواہہ و سبب
صرف کہ اللہ الادہ وی، پہ خلاف د سحر چہ کہ معجزہ دلعت امان
او مفسر بنورم دا بیان کریدے، مَا دَقَّ مَا خَطُّهُ وَ لَطَفُ يَعْنِي كَوْم
فعل او عمل چہ پہ مخفی اسبابو بناوی ہعبہ سحر دے، کہ سائنس
بعض موجودہ مصنوعات ہم دے معنی پہ تعریف کین داخلیدے شی، اٹکہ
چہ دانسانی فعل دے، کہ انسان پہ اختیار کین دے پہ بنود نہ از د کرے،
کسب او اکتساب، پہ مشق او تجربہ حاصلیری دے نہ علاوہ عادی
اموردی دے دے اسباب لکہ عام کار کسب دا ہے بشکارہ او ظاہری

چہ عام خلق پر ہم پوہیزی، کچرے لہ د دروغون بنی یو خلا ف
عادت کار ظاہرشی نو دابہ معجزہ نہ وی، بلکہ پہ استدراج او سحر
کہنے بہ خکہ داخل وی، چہ کہ ہعبہ مخفی ہعبہ اسباب موجودی کوم
مادی وی او کہ غیر مادی وی، خو تعلیم یافتہ او مشق کوونکی خلق
نے استعنا لوی، عبد اللہ المقنع یا زردشت نہ کچرے دا ہے کارونہ
صادر شوی وی، نو ہعبہ ہم پہ دے قسم کین داخل دی، لکہ چہ کہ شیخ
الاشراق او سکاکی نہ ہمد دا ہے امور بشکارہ شوی دی چہ د نبوت
دعوی ہے نہ لولہ رتارنج کین شتہ دغدرنگ کہ ابو الطیب المستنیر او د نوید
متنبیٰ نو نہ ہمد دا ہے کارونہ ظاہر شوی دی داتول سحر، استدراج
تجربو، او تعلیم سہرہ تعلق لری مثلاً کہ شیونکی پہ لاس اجڑو د شیخ الاشراق
لاس دا ویدہ را بیکیدل او د شیونکی نگ نہ پس بیالاس جو لہ بدل چہ
پہ حقیقت کہنے لاس نہ وولکہ دواہہ، اولکہ کہ سکاکی چہ بعد اد کین او د
دا ہے بنداکرو چہ یو لغزے ہم نہ بگیدو، کہ طاش کبری زادہ روحی نہ نقل
دے رجوال مسلمانوں کا نظام تعلیم و تربیت گیلانی جلد ۱ ص ۱۱۱ حاشیہ ابن سینہ
پہ آخر د اسادات پہ یو باب کین اگر چہ کہ خوارق د خلاف عادت خیزو نو
طبی اسباب ہم بیان کریدی او پہ تفہیمات کین شاہ ولی اللہ رحمہ
اَئِمَّةُ الْمُعْجَزَاتُ وَ الْكَرَامَاتُ أُمُورٌ أَسْبَابِيَّةٌ غَلَبَ عَلَيْهَا السُّبُورُ
فَيَا نَبْتَ سَائِرِ الْأَسْبَابِيَّاتِ، او خوارق ہے پہ متازا سبایا تو کہنے
شیر کریدی لیکن د ہعبہ مقصد خوارق پوہہ نہ تیز دے کول او دے
مقصد نہ دے چہ دے درجہ د عاموا سبایا تو یہ شان کسی او
مشقی دے

د نبوت حقیقت

د نبوت حقیقت خوا اللہ تعالیٰ پیٹنی یا پخیلہ بنی لیکن دے شکل

یہ ذہن کن راوستود پاره امام کبازی رحمہ اللہ پر مطالبہ کیا
کچھ چہ خصلہ کی دی دھتہ خلاصہ دادہ ۱۰ چہ انسان کن دودہ طاقت
دی، را دخیرواشر معلوم قول (۲) اودویم ذخیرہ عمل کو لو او دشر
دیچکید و طاقت، درومی طاقت نوم قوت نظری دے او د دویم
طاقت نوم قوت عملی دے دے دوار و قوت کو تو یہ لحاظ د انسان
دہرے قہ دی،

را یوہذ خلق چہ پچیلہ پہ دے اوصافو کن ناقص وی :-

۱) بل ہنہ خلق چہ پچیلہ خو کامل وی لیکن د ناقصا تو تکیل نشی کوئے
۲) بل ہنہ خلق چہ پچیلہ ہم کامل وی او ناقصان ہم کاملان کوئے
۳) کمال بیا مختلفہ درجے دی دے آخری حد دادے چہ قوت نظری
دومرہ کامل وی چہ کدہ پہ خہ علم راشی نوہنہ و بالکل صحیح وی او
علتی امکان دیو یکن وی دے او د قوت عملی کمال آخری حد دادے
چہ ہنہ تہ و داسے قوی ملکہ حاصلہ وی چہ پچیلہ تربیہ کارونہ صادر
اود بدلی د صادر دید و امکان تربیہ وی، کومرہ انسان تہ چہ د نظری
او عملی کمال دا انتہائی درجہ حاصلہ وی ہم دغہ پیغمبر او نبی
۴) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ پہ (معارج القُدس) اور المُنْقِذُ مِنَ
الضَّلَالِ کن د ثبوت پہ حقیقت د پورھے لہ پاره چہ کوم نفیر کو
دے دھتہ خلاصہ دادہ چہ انسان د پیدائش پہ وخت جاہل وی
د بولونہ دوجہ پہ ہنہ کنے دلس قوت پیدا کنی چہ پرگرم د
اوسخت پیڑنی، بیا پہ کہ کن قوت حاشہ و با حصرہ پیداشی چہ پہ
رنلک او مقداری پیڑنی بیا دے آورید و اوخلو قوت پیدااشی چہ
ہے آواز و مزے پیڑنی او پہ دے د محسوساتو ختم ش
بیا بولہ لوسہ د تیز دور شروع شتی چہ پہ ہے دے دھتہ خیز و نو

۱) اصلہ چہ پہ کومود دے لاس نہ دسی د ا دور پہ او مرکال د ہنہ
بروح کبیر کبیر دے دور کن دے خیل، پردی د خوراک خکاک قابل
یزونہ او پیڑنی، بیا د عقل زمانہ راشی چہ پہ ہنہ انسان ممکن،
مال، صحیح او غلط پیڑنی اُس دے تہ و پرا ندے یو بلہ داسے دیم
د عقل رسائی ہفتہ نشتر لکہ خنگہ د خوا سوچہ د عقل دہرے ترسا
دے دے درجے نوم نبوت دے چہ دے چہ پہ وجہ دوحی پھر نہا
دھنہ علوم او معلومات حاصل پیری د کومود کوندونہ چہ عقل
جز دے :-

۱) د نبوت تا بتولود پاره د امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ دویہ طریقہ
د چہ نہ تول کارونہ د کولودی، اونہ د نہ کولو، بلکہ بعضے
کولودی او بعضے نہ کولو، اُس د سوال پیدا کنی چہ د کولو او
نہ کولو د کار و توفیق ہر انسان کوئے شی، او یائے ہنہ خوک نشی
دے یائے خوک کوئے شی او خوک شے نشی کوئے رومی دوارہ احتمالونہ
دے باطل دی، یوازے دریم احتمال داسے پائے کنی، چہ بعضے افسانان
چہ ہنوی دحدونہ متعین کوئے شتی چہ فلا نی عملونہ د کولو او فلا نی د
اولو جو کہ دی دتہ حضرات پیغمبران او صاحب شریعت دی :-
۲) د احقر پہ خیال کن د بعضے لطیفو خیزونہ مثلاً د ایمان، کفر و ظلمت
د عصمت تاثیرات د عقل د حد نہ بہر دی، لکہ خنگہ چہ معقولات د حواس
د نہ بہر دی نو دے وی علم د عقل پہ ذریعہ خنگہ نشی حاصلیدے مگر د
د تاثیراتو علم د یونہیات ضروری دے، خنگہ چہ د کثیفو خیزونہ
د تریا قوا و ہر و نفع نقصان معقول دے لیکن روح سہ د
پہرہ چہ د لطیفو خیزونہ اثر قوی دی، مادیا تو کنے لطیف اشیاء
د لا اثر وی، لکہ سہیم چہ دومرہ قوی الاثر دے چہ ریل کادے

پرومندی و ہی، لہذا آدم انسان فلاح دے خیزونو د نفع اور نقصان
 یوازے رب العالمین حکم کو لے شی چہ ہفتہ پچھلے لطیف اور خیر دے
 انتہائی مشرف اور عظیم دے اور انسان بے حد کمزور دے اور ذلیل
 پہ دوار دے ہیچ جو رخت نشوونائے لہذا دے د پاره پورا سطح دے
 چہ خہ قدرے نسبت دے واللہ صریح او خہ د انسان سرہ چہ پہ
 طریقہ د اللہ فیض انسانا نو پر دے را اکر سبوی اودا واسطہ د نبوت
 شی د دے واسطہ پہ داسے مثال وی کلد اورا و ابو یوحائے کولود پاره
 چہ د اور پشان گرم اولطیف ہم نہ دے او د ابو پشان بحر او بنیاد کے
 د اور فیض د گوی بیغ پہ بیغ حکم ابو تر نشی منتقل کو لے چہ دے
 صیغ کن جو رخت نشہ ہر کلد چہ د پچکے واسطہ شوہ نو دا اور فیض
 ہلہ ادرسی او ہفتہ کرے شی د ہفتہ حال د محبت الہی اود نبوت د علوم
 چہ د نبی پر ذریعہ امت او عامو انسانا نو نہ منتقل کو لے شی د روحا
 او ملکیت پہ اعتبار د نبی ذات اللہ سرہ نسبت لری او د بشریت
 انسانیت پہ اعتبار انسانا نو سرہ نسبت لری او د غہ رنگے دیو
 پہ تو گہ د نبی مناسبت مفیض د اللہ او مستفیض د انسان

سرہ دے :-

روح شاولی اللہ نور اللہ مرقدا، پر حجت اللہ کنس د نبوت پر انسا
 کوم کلام کریدے د ہفتہ خلاصہ دادہ چہ پہ نبیا نو کنس دہر یوقہ
 جدا خاصیتونہ دی دغہ رنگ د حیوانا نو د ہر قسم خان خانانہ
 دی، داتول خاصیتونہ دوی د صورت نوعیہ و فطری غوبتندہ د
 نوعیہ پہ موجب حیوانا نو لہ چہ د ہفتی د ژوند د پاره فطری او
 غنویہ د غلا وک بویل قسم ادرالک ہم در کپے شو دے چہ ہفتہ
 اکسائی اور فطری د پیلے شی او دا پہ تجربہ، غور، فکر او پہ ترتیب

مذہبات و حاصلی لری، دے پہ ذریعہ انسان، تجارت، کار کسب او
 بنوم او قنون حاصلی لری، خود اتول علمونہ د انسان بدن حالت
 د تہوون لری، دے نہ بغیر انسان نہ بویل قسم ادرالک ہم در کپے
 دے چہ د ہفتہ د روحانیت فطری خصوصیت دے، او ہفتہ نہ
 ملکیت ہم د پیلے شی ہم دے قوت پہ اثر د ہفتہ د کائناتو پہ کارخانہ
 لری چہ داخہ لہ جو رہ دے، خہ چا پید اکرے یم، شوک، مالہ روزی
 لری، او خہ د پاره لے پید اکرے یم، او دے سوا کو نو پہ جوا بول دے
 د یو دیر لے طاقت اقداری شی، او د ہفتہ پہ ورا ندے د زاری،
 لری نہ توالی او د تا بعد اری آداب پہ خائے راؤری خود مہ امور
 پہ یوقانون الہی موقوف دے، چہ د ہفتہ د رضا کو لے مقررے
 دے صورت د اجور کری چہ لہ دیر و مود و پس خیل منظور نظر
 انسان پیدا اکرے کوم چہ دے فطری غوبتندہ د فطریا نبرداری
 تون د ظہور سبب جو رشی دانی وی، پہ اصل مضنون موندے د پاره
 اضافہ اکرے، چہ عام فہم شی،

د قانونی دلیل د اللہ جل جلالہ، دے صفونہ نول قومونہ او

موندہ مئی، ① حاکمیت ② قدرت ③ حکمت
 او بار و صفونہ نو تقاضا دادہ چہ خیل رعیت او انسانی مخلوق با ندے
 یقانون اچلوی حکم چہ بے قانونہ حکومت ہسے شرم دے، قدرت
 حکمت ہم بے قانونی نہ مئی، نو دا ضروری شوہ چہ د حاکم اعلیٰ او د
 العالمین د ذات یوقانون و موجودوی او دا ہم ضروری دے چہ انسان
 یقانونہ خبردار کر لینی حکم چہ بے اعلان او بے خبرہ قانون بکا دے

د قانون کا اطلاع دہ صورت کیدیشی، یوحییٰ او دویم انتخابی اور
عمومی داچہ اللہ رب العلمین ہر کس نہ جان خان لہ پہ ہر ملک
زمانہ کن دے خبر ورکوی، خود کہ اللہ د شان او عظمت نہ حکم
خلاف دہ، چہ یوحییٰ انسان امیر یا بادشاہ ہم داسے نہ کوی چہ کوی
پہ کور و گدزی ارہر ہر تن نہ د خبر ورکوی، نو دویم صورت ا
داسے مناسب دے چہ اللہ تعالیٰ یوحیٰ انسان اُن کی او دھنہ
واسطہ د خیل قانون خداوندی نہ خبر کوی چہ د خلق و دین دنیا
شی، او عدل او انصاف قائم شی، او د خیر او شر د عملونو د نتیجہ
خبر شی د داسے منتخب او نمائندہ حاکم اعلیٰ ہستی نوم د شر
پہ اصطلاح کنی ہی اور سول دے۔

(۲) د چنی دلیل د انسان پہ فطرت کینے د جسمانی ضروریات نور لکہ نور
خبرناک نکاح وغیرہ محبت ہم پروت دے، او د روحانی ضروریات
د اللہ محبت ہم، پہ د نیا کن د بتو قومونو او مذہبونو د پیشہ
عبادت کا ہونہ دے، صحیح یا غلط مظاہر دی، د عبادت طریقہ
وی او کہ غلطہ خود مطلب ہے اللہ سرہ د محبت ثبوت دے، ہر کہ
اللہ پاک د بتو خلق و محبوب دے او د محبوب رضا لبتو ہم فطر
غوبت نہ دے خود او رضا یو پت خیز دے چہ د حق اظہار پہ کلام
نہ چہ پہ قیاس او انکل دغہ کلام د اللہ کو مرپا لک او اعتباری ذات
چہ بنکارا کیدی ہفتہ تہ ہی اور سول وکیل شی، او پہ دغہ کلام د
د خوبئی او ناخوبئی متعین حدود و تدبیر شریعت پہ اصطلاح کنی
باطل عقیدے، بتہ و خراب خوینہ او شر او ناروا عملونو وکیل
(۳) عدلی دلیل، انسان د خیل ذات باقی ساقلو د پارہ دغہ
خیز و نو محتاج دی، خوراک، خیرناک، او کھائے خائیکے، او د

نوع د باقی ساقلو د پارہ دغہ علاوہ د کلاک او دینے ہم محتاج وی
داخلو ضروریات بتو انسان غواری او طلب کوی، ہر کلمہ چہ ہر
انسان پہ خیل شہوانی او پہ نزوی قوت داخل ضروریات لبتوی شو
خا مخاہیہ جگرے او کشمکش پیدا کیدی او ہر یو پہ خیل غصبی تو د غلبہ
کوی، د دے جگر و او شر ختم و لو د پارہ د انصاف قانون چکار دے
چہ دھرا انسان خیل خیل حق محفوظ کوی اُس بہ د قانون د چا وی
(۴) دیوانسان یا د گنہ و انسان نور پارہ لبتہ او یا بہ لے خدائے جو دی
پہ رومی دو صورتونکے د عدل مقصد نہ پورہ کیدی، حکم
چہ د عدل قانون جو کہ ولو د پارہ داخل و نہ ضروری دی۔

(۱) کامل علم او کامل حکمت چہ د خیر و شر حد نو متعین کولو کینے غلط
انسی۔

(۲) رحمت او شفقت چہ د بغض او عناد پہ وجہ د قانون پہ جو کہ
کینے ہے انصافی انسی۔

(۳) پرہ داری بہ، پکین نہ دی چہ د قانون پہ جو کہ دلو کینے د خیل
قوم د خیل وطن دار و لحاظ انسی او د نور و حق اُنہ وھل شی۔

انسان کن دادرے وارہ صفتہ نشہ ددہ علم مکمل نہ دے دے دے پورہ
شفقت نشہ او نہ د پرے چنے نہ چچ کیدی شی، خود خدائے بہ ذات
کینے دادرے وارہ صفتونہ پورہ دول نشہ، ددہ پہ علم کن غلط نشہ
د دنیا بتو انسان ددہ پیدا شوی بندگان دی دے د بتو یوشان
معبود دے، نور رحمت او شفقت ہے ہر پہ یوشان دے او پرہ
جنیہ، پکین ہر حکم نشی راتلے چہ اللہ یو قوم نیل یا وطن سرہ ہیخ
تعلق نہ لری ددہ شان دے تصور نہ ہر اُچت او بالا دے، قانون جو کہ
ہم ددے ذات حق دے او د قانون د کوم پرگزیدہ بندہ، معتقد

اور منتخب نہائندہ بہ ذریعہ چہ لیری دانی اور رسول عم دے رہے
 رہے تو وسطی دلیل، بقول مذہبوند، دا خبرہ مئی چہ انسان ہند
 خداے پیرندگی اور عبادت کو لے شی چہ ورتہ دہندہ ہنما فی
 لیکن دعامو انسانا نواد خداے پہ مینو کئے دمرتبو پہ لحاظ ہیچ مناسب
 نیست، عامر انسان دیرلانداے او دنیایا خلق انتہائی بلند دے مری
 شوہ چہ انسانانو کیں کا اللہ فیض حاصلو او دایہ مبرک زید واسطہ
 دی چہ ہیا دغہ فیض عامو انسانانو تہ ہغہ اکر سوری، یو طرف تہ
 د بشریت پہ واسطہ انسانا نو سدا ترے وی او بل طرف نہ درو جانی
 پاکیز گئی او بلندی پہ برکت اللہ جل جلالہ سرہ مناسبت لری دے
 پہ حقیقت کئے فیضان الہی واسطہ وی چہ دوی پہ ذریعہ دخالق
 کائنات فیض انسانانو تہ کسبزی منلا موزد او فیض دگری (اوتو
 سر رسول غواہ وچہ دہغہ نہ چائے یا پچکے جو کچہ خود او بو
 او اور جو رخت نہ راخی یو کرم دے بل بچ یو اوج دے بل گوند یو واسطہ
 دیکھے پکار دے چہ دہغہ پہ ذریعہ داور گری اوتو کئے نوری او مقصد
 حاصل شی یا دایہ لک شاک ولی اللہ در قومائی، روح انسانی رچہ لطیفہ
 ربانی دے دیر لطیف دے او انسانی بدن کثیف دے دے دواہ وچہ
 بشور اعلی اللہ دجو رخت راوستو دپارہ چہ درو ج انسانی فیض بدن
 انسانی تہ اوسی واسطہ درو ج طبی رہندہ براس چہ ویٹے زید اکیری
 پیداکری چہ انسان پہ بدن کئے خود وی، ہمدغہ رنگ پیغمبران
 علیہم السلام داللہ او دعامو ہندکانو پہ مینو کیں واسطہ دی اکر شد
 و ہدایت دا شکل داللہ د عظمت سرہ بنائی لکہ دضاری و دہقیدے
 مطابق اللہ پہ شکل د عیسی علیہ السلام یا دہند وانو دہقیدے مطابق
 اللہ پہ شکل درام بشن مہادیوسا اثل غلط او د فطرت خلاف دی

اول دا چہ لامحدود خداے د انسان پہ شکل کئے محدود کیدل د عقل
 خلاف دی، دویم، خداے د انسان پہ شکل کیدلو سرہ خیلہ خدائی
 قائمہ نشی ساقی او بل دا خداے پاٹ کیں بہ ہم د بشریت حاجتوند
 او ضرورتوند را شی، ہیا بہ خداے پاتے نشی، دریم، دا چہ د انسان
 پہ شکل سہی خو خداے پچیلہ ہادی شو اس بہ چہ دے کوم عمل
 کوی ہغہ بہ د خداے عمل گنرے شی، نو انسان بہ دہغہ تابندگی
 پہ دے عمل کیں خکہ نشی کو لے چہ ہغہ بہ دا خدا لری چہ انسان
 د انسان پشان عمل خو کو لے شی مگر دخیل خالق او خداے پشان
 عمل کو ل ناممکن دی،

خلو درم: دا چہ پہ انسانی جامہ کیں د خداے را ثل مفید نہ دی
 خکہ ہغہ د چار عیسی یا رام چندس پہ شکل کئے چہ را شی نو بقول
 تعلق بہ لے ہم دے سرہ برہ راست وی، او نور و انسانا نو سرہ پتے
 بالواسطہ وی، خکہ چہ ہر انسان کیں خوبہ ددغہ عقیدے مطابق
 خداے نشی نتوے لہذا یہ حائے دے چہ خداے تعالی د انسانی
 تشکل ذلت پہ سر واخلی، او پچیلہ فیض واسطہ شی دا خبرہ دیرہ
 معقولہ دے چہ یو غورہ کرے انسان د فیض واسطہ جو رہہ کری
 چہ دہغہ عمل د انسانیت ر بشریت پہ وجہ دنور و انسانانو دپارہ
 نمونہ جو رہہ شی یو انسان بادشاہ پچیلہ کو خہ پہ کو خہ نہ گری او نہ
 دبل چاہہ شکل کیں گری، صرف خیل ہونمائدہ و زیرو غیرہ صقر و کری
 چہ ہغہ دے د احکام او قوانین نوروند سوری، د اسلام د نبوت تصور
 دہولوند زبات معقول دے ہغہ د فطرت سلیمہ او د دنیا د روی
 بالکل مطابق دے،
 پنجم: دا چہ پہ شکل دبل عیسی یا رام چندس کیں د را تلو مطلب دادے

چہ یہ ہفتے ظاہر شوے دے نو دا خبرہ حکم غلطہ دے چہ دھنا
جلوہ گاہ او مظہر دینا ہر یوشیز دے :-
راہ نقد نبی دلیل : خداوندی احکام پیرندل دے ہفتہ مثل او گول
دے واپس ضروری، دا حکام پیرندل او پوہ دے پارہ دے معلوم دے
منلوہ پارہ دے نقد سہرپا کئی او دے گول دے پارہ دے مقدسے دے چاکے
منوے ضرورت دی، چہ دے تعلیم، تسلیم، او تعمیل پہ ذریعہ دین
الہی باقی پاتے شی، کہ دا سے نہ وی دے دین سلسلہ بہ کت شی او دے
دین جاری سانلوہ پارہ دے دے ربط او تہون دا سے یو محسوس شخصیت
سرہ ضروری دے چہ دے ہفتہ عظمت، تقدس، محبوبیت، پہ نہرو
کتے دا سے مضبوط وی، چہ کلہ ہر تہیجہ اوزی او دا حیثیت ہم دینی
کیدے شی، حکم دے نبی تصور دین دے پارہ ضروری دے چہ دے ہفتہ
محبت او تقدس دے دین دے شیعہ رو بنائے سانلوہ پارہ دے تیلو کار و کئی

ختم نبوت

دے ختم نبوت مسئلہ دے اسلامی تاریخ پہ یو دور کن ہفتہ شک شی
جو کہ نہ دے پاتے شوے او نہ پہ ہفتہ دے بحث کو لوخہ ضرورت گنولے
شوے دے، لیکن دے پاک او ہند پہ ہر صغیر کن انگریزی حکومت
دے خپلو مفاد او دے تاریخی اسلام دے شہنشاہ دے تکمیل دے پارہ دے اسلام پہ
دے مرکزی عقیدہ گذار کول ضروری اگنول دے پارہ دے دے چہ دے مسلمانان
یو کولے ختم شی دے سازش پورہ کولو دے پارہ دے پنجاب دے ضلع گور،
اسپور نہ انگریزانو نہ دا سے یو سرے پہ گوتورائے چہ دے دے
مقصد پورہ کولو دے پارہ مناسب وو، ہفتہ دے انگریزانو پہ حمایت

خپل یو امت جو کہ او دے نبوت بنیا دے اگنول دے یو کنا پونہ
ایک چہ دے ہفتہ بنیا دی مقصد و نہ درے دی :-
(۱) پہ خپل شخصیت او دے عو و زور دے گول :-
(۲) دے قرآن مخربونو نہ معارف و تیل :-
(۳) دے مسلمانانو پہ دے شہنشاہ او دے انگریزانو پہ دے دوستی زور گول :-
دے ہتولہ کاروائی ہم دے خلاصہ لری، لکھ اقبال مرحوم وائی :-

سلطنتِ اخیار را رحمتِ شمر

رفصہا ئے گردِ کیسا کرد و مر

ترجمہ دے غیر قومون دے انگریزانو حکومت دے رحمت اگنول دے گوجے خوالے
گدا کائے اگنولے او مر شو :-

دے نا خبرہ مسلمانانو دا ایمان، پیچ کولو دے پارہ پہ ختم نبوت خہ بیان کول
ضروری دی، دے اسلام مثال دے یو عمارت دے او دے اہم عمارت دے
نقشے وی چہ انجیر دے جو وی :-

(۱) ذہنی او فکری نقشہ (۲) مخبری او کتابی نقشہ (۳) خارجی نقشہ
اسلام دے عقائد و اخلاقیات دا تو یو عمارت دے دے ہفتہ پورہ نقشہ پہ
حلم الہی کن محفوظ دے، بیاد انفسہ دے کتاب او سنت پہ شکل کن جو کہ
شوہ چہ دا دے عمارت اسلام یو مخبری نقشہ اگنولے، بیاد خوارلس سرہ
کالہ دے مسلمانانو جاری عمل دے دے نقشے او عمارت اسلام یو بھرنے
وجود و دے روحانہ یو بل سرہ گدی یو خائے و غلی دی دے اللہ پہ علم
کتے دے اسلام حقیقت ہو بہو دے قرآن او حدیث پہ شکل کن بشکارت شو
او قرآن و حدیث کن دے اسلام چہ کوہ حقیقت و دے ہم ہفتہ دے مسلمانانو
پہ ذہن او فکر کن پر لہ پسے نسل پہ نسل منتقل کیدو، دے اسلام پہ

بنیادی امور و کتب مسلمانانوا اختلاف انکروا اگرچہ یہ نور و امور و
 کتب نے اختلاف و ہم دعوہ و جہ دہ چہ یہ اسلام کہنے دیرے نہ تھے پیدا
 شوے خو نیز بہ ہفتی دختہ نبوت پہ بنیادی حقیقت کہن غہ قسم
 اختلاف انکروا البتہ کتاب اللہ او سنت نبوی نہ دہتہ و تو یہ چل
 انکار کہیدے شو او ہمدافے شو، یہ دے مسئلہ پہ دو را بہ خون، بحث کو
 عقل (۱) نقل (۲) یہ نقل کہن بہ دے دے خیز و نوحہ کیری
 (۱) کتاب یعنی قرآن او خیر نبوت (۲) حدیث او خیر نبوت (۳) اجاع
 او خیر نبوت، او دے نہ پس بہ دختہ نبوت یہ عقلی آرخ بیان کوہ :-

ا: قدران او خیر نبوت
 کہنے دختہ نبوت مسئلہ بیان شوید
 خود کوتاہ والی پہ خیال مؤید یو خوا یئو نہ را جو نر کو کو، تو جس پہ سوت

اجزاب کہن دے :-
 مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ : محمد صلی اللہ علیہ وسلم ستا سوہ سرہ
 وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ : دوکان کہنے دچا پلا، نہ دے لیکن داللہ رسول
 اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ : او پہ بتولو نبیا نو مہر دے، او اللہ پہ

ہر خیز خبر دار دے :-

دلائل بالخصوص پہ خیر نبوت دلالت کوی، یعنی د نبی علیہ السلام پہ
 تشریف آوری سرہ دہتولو نبیا نو پہ سلسلہ مہر ا لگید و اس بہ چاہ
 ہم نبوت نشی و رکوے، چاہہ چہ ملا ویدا و ہفہ ملا و شوارک ہفتی د
 نبوت دور دہتولو نہ حکمہ ر ستو کی شودے شو چہ دانہ نبوت بہ ترقیامت
 چلیری پہ آخرہ زمانہ کہن بہ حضرت مسیح علیہ السلام ددوری دامتی پہ
 حیث راجی، بتول پیغمبران اس ہر پہ خیل خیل حاکم پیغمبران دی مگر
 دنیا کہن صرف د محمد د نبوت عمل جاری او ساری دے، او اللہ بتول

خیز و نہ پیڑنی تردے، چہ داہم پیڑنی چہ زمانہ دختہ نبوت او
 خاتم دختہ نبوت کوم یودے یہ «خاتم» کہنے دے، یہ زیر دہتولو
 قاریا نو قدرت دے او دے، یہ زور د حسن او د عامہ قدرت دے،
 د نبی قیادت (یعنی خاتم) د خاتم النبیین معنی دہتولو نبیا نو
 ختم ویکے او دے، یہ زور خاتم معنی دہتولو نبیا نو مہر ویکے دواو
 قرآن تولو مطلب یودے ہفہ دا چہ ہفتی صلی اللہ علیہ وسلم آخری
 نبی دے او ددوری نہ پس د نبوت دروازہ بندہ شوہ، حکمہ چہ د مہر
 معنی د نبوت بندیز دایو بلیغ انداز دے، چہ پرقرآن سنت او عربی
 لغت متفق دی، د کو موکا فرانوپہ نصیب کہن چہ ایمان نہ ہو، د ہفتی
 بہ بارہ کہن د ایمان بندیز پہ لفظ د مہر بیان کرو، فرمائی :-

إِنَّ الدِّينَ كُفْرٌ وَاسْوَاءُ عَلَيْهِمْ
 عَرَانْدَارٌ لَهُمْ أَمْ لَمْ يَسْمِعُوا هُمْ لَا
 يُؤْمِنُونَ ○ ختم اللہ علی
 قلوبہم و علی سمعہم دسورۃ
 البقرة آية ۱۷۰ :-

کچرے دلتہ د مہر معنی د ایمان دروازہ بندیدل وی نو پہ خاتم
 النبیین کہن ہر د مہر معنی بہ خاتم د نبوت بندیز وی، لکہ صاحب
 قرآن پچیلہ دالتفسیر کہے دے پہ مسلم کہنے د ابو ہریرہ او نہ
 ترمذی او ابو داؤد کہن د ثوبان رض نہ مرفوعا روایت دے چہ
 قیامت نہ وپا ندے بہ دجالان او دروغ ثنائ د نبوت دعوا کری
 وَ اَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، حالانکہ زہ خاتم النبیین ہم خا
 نہ پس چاہہ نبوت نشی ملا ویدے ہم د الفاظ د حدیث ہفہ رض
 نہ طبرانی او احمد مرفوعا نقل کریدی پہ روایت د ابو ہریرہ رض

پہ بخاری اور مسلم کیں کہ نبوت تشبیہ داسے یوں کہ دوسرے در کربہ
 چہ دے ہفت تعمیر کہ نبوت کہ خستہ شوے وی کہ دہرینی کہ نبوت مثال
 بے دے یو خستہ در کربہ دے، او یہ دغہ عمارت کئے صرف دے یو خستہ
 خائے خالی وی نو حضور کو فرمائی چہ دہم ہفتہ، **فَإِنَّا هَذِهِ الْمَلِئَةُ وَأَنَا**
خَاتَمُ النَّبِيِّينَ، کہ ابوہریرہ رضی نہ مرفوعاً حضور علیہ السلام شہین
 خصوصیات ذکر دی چہ پہ ہفت کیں شہین خصوصیت، **وَوَحْتِمَ بِي**
النَّبِيِّونَ، یعنی پہ ما کہ پیغمبری سلسلہ ختمہ شوے رداءہ مسلم
فِي الْفَضَائِلِ، پہ فتنۃ الدجال کیں کہ ابو امامہ رضی نہ مرفوعاً روایت
 نقل دے، **وَأَنَا خَيْرُ الْأَنْبِيَاءِ وَأَخْتُمُ الْخَيْرَ الْأَمَمِ** یعنی خدا آخری نبی
 یم اور تا سوا آخری امت یمنی، دغہ رنگ پہ صحیحینو کئے حضرت علی
 تہ کہ حضور، علیہ السلام دفرمائیل **أَنْتَ مِنْنِي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ**
مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، یعنی ستا تعلق ماسرہ ہفتہ دے
 گوم چہ کہ ہارون علیہ السلام دمسوس علیہ السلام سرہ دو سواد
 دے چہ ہامرون علیہ السلام پیغمبر وواو خائے نہ پس پیغمبر نشی کیدے
 دغہ رنگ دے صحیحینو داسدایت چہ دے **لَمْ يَبْقَ مِنَ النَّبَوَةِ إِلَّا الْبَشَرَاتُ**
 کہ نبوت ہفت پاتے نشو سواد رشتہ بنی خویونو پاس تیر شوی دختہ
 آیت پہ بارہ کیں پچلہ سربرا پہ **(إِنَّمَا هُوَ إِلهٌ وَاحِدٌ)** کہ داسے
 لیکی رمگردار رسول ختم کو کئے دنبیا نو دے، **وَأَيْتُ چہ ختم نہ نبی**
 نہ پس بہ بل نبی دنیائے نہ لاجہ پہ رحمانۃ البشری صلا کیں لیکی،
أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ النَّبِيَّ الرَّحِيمَ الْمُتَفَضَّلَ بِسَمِيِّ نَبِيْنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
خَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ بَعْدِي سَيَنْشَأُ وَفَسَّرَ نَبِيْنَا فِي قَوْلِهِ لَا نَبِيَّ بَعْدِي
بِنَبِيْنٍ وَاصْطَحَّ لِلْكَافِرِ لِبَيْتٍ، پہ ایام الصلح صلا کیں لیکی رخصت نہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم د خاتم النبیین تفسیر پہ **لَا نَبِيَّ بَعْدِي** سرہ افزائیلو

چہ خائے نہ پس بہ بل نبی نہ وی او کہ حق طلب کو و نگو لہ پانہ دا
 خبرہ بنہ بنکارہ دے پہ حدیث **لَا نَبِيَّ بَعْدِي** کیں در لہ، و لقی
 عام لہ بارہ دے **(کتاب البیرونی)** مسئلہ کیں لیکی آنحضرت صلی اللہ
 علیہ وسلم پیا پیا فرمائیل دی، چہ خائے نہ پس بہ بل ہفت یونہی نہ لاجہ
 اوحدیث **لَا نَبِيَّ بَعْدِي** داسے مشہور و و چہ چاہم دے، پہ
 صحت کئے خبرہ نشوہ کو لے او قرآن شریف **(چہ لفظ کئے یقینی دے**
پہ خیل آیت کریمہ) **وَالَّذِينَ ذُرُّوا إِلَهُ وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ** سرہ ہم
 دے تصدیق کو ی، چہ پہ حقیقت کیں خویون پہ نبی باندے نبوت
 ختم شوی دے، پہ تریاق القلوب صلا کیں لیکی۔

ہست او خیر الرسل خیر الانام ہر نبوت را برود شد اختتام

دے تصریحان نہ پس پہ دے خبرہ کیں ہفت شک شبہ نہ پانے کیری
 چہ ذکر شوے آیت پہ ختم نبوت کیں کہ قطعی الثبوت کید و نہ
 علاوہ قطعی الدلائل ہم دے،

دخاتم النبیین لفظ او دے عربی لغت

- ① پہ روح المعانی کیں دی چہ دخاتم **مَا يُخْتَمُ بِهِ** تہ ویط شی لکہ
 ختمہ دطایع **أَوْ مَا يُطْلَعُ بِهِ وَيُطْلَعُ** شی،
- ② پہ مفردات د امام راغب کیں دی، **وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبَوَةَ**
- ③ **وَفِي الْمُحْكَمِ لِابْنِ سَيِّدَةَ وَخَاتَمُ كُلِّ شَيْءٍ وَخَاتَمُهُ عَاقِبَتُهُ وَآخِرُهُ**
- ④ **وَفِي التَّهْدِيبِ لِلْأَذْهَبِيِّ وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ أَيْ آخِرُهُ هُمْ**۔
- ⑤ **وَفِي لِسَانِ الْعَرَبِ وَخَاتَمُهُمْ وَخَاتَمُهُمْ آخِرُهُمْ**،
- ⑥ **وَفِي تَاْجِ الْعَرُوسِ الْخَاتَمُ بِالْفَيْحِ وَالْكَسْرِ مِنْ أَسْمَائِهِ**

عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ الَّذِي خَتَمَ النَّبُوَّةَ بِمُحَمَّدٍ
 ۷ وَفِي مَجْمَعِ الْحَبَارِ وَخَاتَمِ بِالْفَتْحِ الْمَعْنَى الْقَطَائِعِ أَيْ شَيْءٌ يَمْنَعُ
 عَلَى أَنَّهُ لَا يَنْبَغِي بَعْدَهُ :

۸ وَفِي أَنْفَاءِ مِيسِ الْخَاتَمِ الْخَاتَمُ الْقَوْمُ كَمَا خَاتَمَ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ أَيْ خَتَمَهُمْ
 ۹ وَفِي كَلِمَاتِ أَبِي الْبَقَاءِ وَتَشْبِيهِ نَبِيِّنَا خَاتَمَ الْأَنْبِيَاءِ لِأَنَّ خَاتَمَ
 الْقَوْمِ الْخَاتَمُ الْقَوْمُ ثُمَّ قَالَ وَفِي الْأَعْمِ يَسْتَلْزِمُ نَفْيَ الْأَخْطِ
 ۱۰ وَفِي الْقَضَائِحِ وَخَاتَمِ الْكُتُبِ النَّاسِ وَفَتْحُهَا كُلُّهُ يَعْغِي وَاحِدًا وَاجْمَعُ
 الْخَوَاتِمَ وَخَاتَمَهُ الشَّيْءُ الْخِزْرُ وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمُ
 الْأَنْبِيَاءِ

دَخَاتَمِ النَّبِيِّينَ لَفْظِ اَوْ مَفْسِرِينَ كِرَامِ

دا صاحب کرامت نہ کہ مرزا نور مانی پورے یا دہکنہ دستور پورے دکان
 حکیم چہ خورمہ نفا سیر یا ترجمہ شوبیدی تولو د خاتم النبیین تشریح دا
 کریدہ چہ د حضور علیہ السلام نہ پس بل چاہے نبوت نشی ملاویدہ
 لیکن خہ وخت چہ گورد اسلوری د نبی جورین و غم اُخو و نوبہ اول کئے
 خونہ بلکہ بہ آخر کتب نے د ختم نبوت خپلہ عقیدہ او خپلہ تشریح دے د
 پارہ بدالہ کبرہ چہ پچلہ ہم نبی جور نشی او پہ دے کس د اُمید خلاف
 کامیابی دہ تہ اُشوبہ

د ہفہ خپل بیان دے چہ خما د گمان ہم نہ و چہ مسلمانان بہ د نبوت
 جاری پاتے کیدل قبول کری، لیکن انگریزی تعلیم او دم نگریری حکومت
 حمایت او د دین د پورے او عظمت ختمید و دانہ کید و کک کار کید و کک
 کہور انا لہ و انا الیہ راجعون ۷ تردے چہ دے مصنوعی نبوت د
 یو کامیابے او فائدہ مندے فیکٹری شکل اختیار کرو او مکتد ساری
 لہ دے د تبلیغ اسلام بہ نوم د فیکٹری بہ آمد نشی کتے بندہ زیاتے اُکپو

اول طرف تہ دے نبوت بہ مکتوک و عہد و انتخو اگمانو باران اُکوردید
 نوبہ دے دوی محسوسہ کبرہ چہ دا بتول ہر خہ پہ دے خود ساختہ نبوت
 ایمان دا ورو برکت دے، یا پہ نوید نکو کین د میرزا امجدیہ دلا د کوئے د
 چہ اکثریت د مسلمانان نو ضرور دے، کچرے د حالانویا کچو نیر د
 غفلت دار فتار و نو عجیبہ ندہ چہ د مسلمانان پہ سہ پہل اسرار نبیل
 سورشہ او د غہ وخت بہ بیابان خہ تدا بیر خہ کار نشی کوئے ع

د دیدہ مردم شناسی سے بابت	کشورے محکم اس سے بابت
سیر مرگ و زندگی برہنگا د	مُشید رومی حکیم پاک زاد

برہنگا اُمت پیشین کے بود : دانکہ بر جندل گمان بُردند عود
 د اقبال مرحوم

۱ امام المفسرین ابن جریر طبری پہ خپل تفسیر کین فرمائی :
 ۲ یعنی دوی د الله هفہد سول او خاتم
 النبیین دی کوم چہ نبوت ختم کرو
 او پہ هفہ مہر اُنگولوا و د هفہ
 نہ پس بہ ہیچا د پارہ نزقیامتہ
 نشی برانستہ کیدے او هفہد غہ

۳ ایک د تفسیر امامانو، صحابہ کرام و تابعین فرمائیل
 ۴ د حضرت علی بن حسین نہ ابن جریر نقل کوی
 ۵ کسر الشاء من خاتم النبیین بمعنی : خاتم النبیین ذی، پہ زیر چہ
 ۶ ختم النبیین اے قولہ و کفرہ : بہتہ دای چہ هفوی بتول انبیاء
 ۷ اَللّٰکَ فَمَا یَذَّکَّرُ الْحَسَنُ وَالْعَاصِمُ ختم کول پہ قاسمانو کین د حسن و

وَحَاتَمَ النَّبِيِّينَ بِفَتْحِ التَّاءِ مَعْنَى : اَوْعَا صَحِيحٌ نَهْ دُرَّتْ : پَر زورِ خاتم
اِنَّهُ اَخِرُ النَّبِيِّينَ رَجُلًا عَظِيمًا : نَقْل دے پَر دے معنی چہ دے آخری
پیغمبر دے ،

(۳۳) تفسیر ابن کثیر کہیں دی ۔

فَهَذِهِ الْآيَةُ نَصٌّ فِي أَنَّهُ لَا نَبِيَّ
بَعْدَهُ وَإِذَا كَانَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ فَلَا
رُسُولَ بِالطَّرِيقِ الْأُولَى لِأَنَّ
مَقَامَ الرِّسَالَةِ أَخْصَصُ مِنْ مَقَامِ
النَّبُوَّةِ فَإِنَّ كُلَّ رُسُولٍ تَبِعِي وَلَا
يَتَعَكَّسُ وَبِذَلِكَ وَرَدَتْ
الْأَحَادِيثُ الْمُتَوَاتِرَةُ :

مِنْ حَدِيثِ جَمَاعَةٍ فِي
مِنْ الصَّحَابَةِ (ابن کثیر جلد ۲)

یوں کہ بتولی حضور علیہ السلام نہ نقل کریدی ، ورنہ اسے لیکر :
لِيَعْلَمُوا أَنَّ كُلَّ مَنْ ادَّعَى هَذَا : دے دے پارہ چہ اُمت پہ دے خبر
المقام بعد ذلك فهو كذا اب انك : شی چہ حضور علیہ السلام نہ پس
دجال (جلد ۲ ص ۸) : خوک چہ دے مقام نبوت (دعوے کوئی خدا
دروغ و غٹن ، دروغ تیورکے اور دجال دے ،

(۳۴) تفسیر کشاف کہیں دی ۔

حَاتَمَ بِفَتْحِ التَّاءِ مَعْنَى (طَائِعٍ) : خَاتَمٌ دُشْتِ : پَر زور معنی کے (مہر)
وَبَسْمِ هَا بِمَعْنَى (طَائِعٍ) وَفَائِلٍ (پَر زور معنی کے مہر کو)
الْحُجْمِ وَتَقْوِيهِ قِرَاءَةَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ : اور دے معنی تقویت قرآن عبد
مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ : (ابن مسعود رضی اللہ عنہ) راوی چاہے

فَإِنْ قُلْتَ كَيْفَ يَكُونُ الْخَيْرُ الْأَنْبِيَاءُ
وَعِيشَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَنْزِلُ الْخَيْرُ
الزَّمَانِ قُلْتَ مَعْنَى كَوْنِهِ الْخَيْرَ الْأَنْبِيَاءُ
أَنَّهُ لَا نَبِيَّ : أَحَدًا بَعْدَهُ لَا وَعِيشَى : مَنْ
يَبْقَى قَبْلَهُ : زمانہ کہیں کہ آسمانہ روز بروز جواب دے دادے چہ دے
حضور علیہ السلام نہ پس بہ بل خوک نبی نشی جو پڑے اور علیہ
السلام خود ورنہ نہ نبی جو پڑے ،

(۳۵) یہ تفسیر روح المعانی کہیں دی :

وَالْمُرَادُ بِالنَّبِيِّ مَا هُوَ أَعَمُّ مِنَ الرُّسُولِ
يَنْزِلُ مِنْ كَوْنِهِ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ كَوْنَهُ
خَاتَمَ الْمُرْسَلِينَ ، وَالْمُرَادُ بِكَوْنِهِ
خَاتَمُهُمْ انْقِطَاعُ حُدُودِهِ وَصِفِ
نَبُوَّةٍ فِي أَحَدٍ مِنَ الثَّقَلَيْنِ بَعْدَهُ
عَلَيْهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَا فِي هَذِهِ النِّشَاةِ
لَا يَقْدَحُ فِي ذَلِكَ مَا جُمِعَتْ
عَلَيْهِ الْأُمَّةُ وَاسْتَهْزَتْ فِيهِ
الْخُبَرُ وَلَعَلَّهَا بَلَغَتْ مَبْلَغَ التَّوَاتُرِ
مَعْنَوِيٍّ وَنُطْقِيٍّ بِهَذَا الْكِتَابِ عَلَى
أُولَى وَوَجِبَ الْإِيمَانُ وَكَفَرُ الْمُنْكَرُ
وَلَفْلَافٌ مِنْ سُرُورٍ عِشَى عَلَيْهِ
السَّلَامُ الْخَيْرُ الزَّمَانِ لِأَنَّهُ كَانَتْ
أَوَّلُ نَبِيٍّ نَبِيًّا بِالنَّبُوَّةِ فِي هَذِهِ
النِّشَاةِ : ایساں پہ حق واجب دے ، اور دے منکر فلسفیان کا درشول

دینی مطلب در رسول نہ عام
دے نوھر کلمہ چہ حضور علیہ
علیہ السلام خاتم النبیین شونو
خاتم المرسلین خاتما شواو
د ختم و نکی مطلب دا چہ نوہ
نبوت پہ تقیید ویرا نبیاء
کینم شوہر کلمہ چہ نبی علیہ السلام
پیغمبر شواو ختم نبوت دے
عقیدے خلاف نہ دے پڑوے
چہ اُمت اجماع کریدا اوپہ ہن
کہیں مشہور احادیث وار ددی
اوکیدے شی چہ دے تواثر معنوی
در چہ نہ رسیدنی وی اوپہ
کوچہ چہ قرآن تصریح کریدا او
نشا : ایساں پہ حق واجب دے ، اور دے منکر فلسفیان کا درشول

(یعنی نزول د عیسیٰ علیہ السلام پہ آخرہ زمانہ کن) حکم چہ دے
خوبنزد نبی علیہ السلام نہ ویراندے یعنی شوق دے

(۶) یہ تفسیر مدارک کن دی،
خَاتَمُ النَّبِيِّينَ يَفْتَحُ السَّابِقَ قِرَاءَةً
عَاصِمٍ بِمَعْنَى الطَّابِعِ أَيْ الْخَيْرِ هُمْ
لَا يَنْبَغُ لَهُ أَحَدٌ بَعْدَهُ وَ عَيْسَى مِنْ
نَبِيِّ قَبْلِهِ وَ غَيْرُهُ بِكُسْرِ التَّاءِ
بِمَعْنَى الطَّابِعِ فَأَعْلَى الْخَيْرِ وَ تَقْوِيْرُهُ
قِرَاءَةً أَبْنِ مَسْعُودٍ وَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
السلام نزوراندے پیغمبر شوق دے ویراندے عاصم نہ بغیر دے تلو قاریا
قرأت دہے ہے یہ زبردے چہ معنی کے ختم کو تکے او مہر لکھنے کے دے او
داین مسعود قرات دے دے تائید کوی

(۷) یہ ذرقانی شرح مواہب کن دی رخاتم النبیین ہا ائی الخیرہم
کہ خاتم النبیین معنی آخری نبی (جلد ۳ ص ۲۷) ہم دا پدا
تفسیر کہ بحر المحيط جلد ۱ ص ۱۱۱۱ ابوالسعود پہ حاشیہ د تفسیر
کبیر جلد ۱ ص ۱۱۱ کن لیک

(۸) شفاء قاضی غیاض رح پہ تفسیر د آیت رخاتم النبیین کن لیک
و طبع بریلی ص ۳۷۲ د

مِنْ أَدْعَى مِنْهُمْ أَنَّهُ يُدْعَى إِلَيْهِ : چہ خوک د رحی لالو خیل خان
وَ إِنْ لَمْ يَدْعَ النَّبِيُّ إِلَى أَنْ قَالَ : دعوی لوی اگر چہ دعوائے دینو
فَهُوَ لَا يَكْفُرُ عَنْهُمْ كَقَارِ مُكِنِّ يُون : کے نہ ہی خود اتھول کا فردی نہ
النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا أَنَّهُ : علیہ السلام نہ دروغو نسبت
أَخْبَرَ أَنَّهُ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ وَلَا يَنْبَغُ : کوئی نہی کہ چہ ہفتہ خیر

بَعْدَهُ وَ أَخْبَرَ عَنِ اللَّهِ أَنَّهُ خَاتَمُ
النَّبِيِّينَ وَ أَنَّهُ أُرْسِلَ إِلَى كَافَّةِ
النَّاسِ وَ أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلَى حِيلِ
هَذَا الْكَلَامِ عَلَى ظَاهِرِهِ وَ أَنَّ مَقْصُودَهُ
الْمُرَادُ بِهِ دُرُنْ تَأْوِيلٍ وَ لَا تَحْصِيصٍ
فَلَا شَكَّ فِي كُفْرِهِ هُوَ لِأَيِّ الطَّوَائِفِ
نَطَعًا جَمَاعًا وَ سَعَاءً

کفر کن ہیج شک نشہ کوم چہ بلہ معنی دے دے خلاف کوی
(۹) امام غزالی رحمہ اللہ لیک

أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ تَأْوِيلٌ وَ لَا تَحْصِيصٌ وَ
مِنْ أَوَّلِهِ بِتَحْصِيصٍ فَكَلَامُهُ مِنْ
أَنْوَاعِ الْهَذَيَانِ لَا يَنْتَعِ الْكُفْرُ
بِنَكْبَتِهِ لَا أَنَّهُ مُكْدَبٌ لِهَذَا النَّصِّ
الَّذِي أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ أَنَّهُ غَيْرُهُ وَ لَا
وَلَا تَحْصِيصٍ (الانضاد) : : :
دشہ ہر نیک د تفسیر وہ تلو کتا بو نو کن د رخاتم النبیین ہم دا معنی
بیان شوید کا او پہ آنا رو کن د غلو و شیعیت و صحیحہ کرامت د خیر نبوت
ہم دا معنی مفعول دہ :

وَسَلَوْنَهُ زِيَارَتًا يَتَوَلَّوْهُ قُرْآنُ كُنْ بِرَعِيٍّ ائْتِازِ اِمْسَلْهُ ثَابِتِ دہ چہ کہ
حضور علیہ السلام نہ پس بل چاتہ پیغمبری نشی و رکوع چہ ہفتہ ہر
س د شعروا نا تو پہ ذیل کن میا تو خود دے نہ ویراندے د قادیانیا نو
بر شو تو یغور او شیطان و سوسے لورے کول خواہ و چہ د خاتم النبیین
آیت سرکہ تعلق لوی :

دویم تحریر

کچرے خاتم النبیین معنی آخری نبی وی نو

حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول کے بعد

دے دے جواب تیر شوچہ دہم نبوت معنی دہم نبوت کرور کیدوں بند یزدے درور پیغمبر بہ پیغمبری واپس اغتسل نہ دی، مورا، یہ دور محمد کنی کے پیغمبر علیہ السلام راتل دے دی تکہ یوگور خرد صوبے کے بل گورنر صوبے تہ یہ دے حیثیت را شی چہ دے صوبے دا حکام و لا ندے بہ وی، بلکہ پیر غور او ژور کتلو سرہ معلومیزی چہ کہ عیسیٰ علیہ السلام راتل دے

د ختم نبوت دلیل دے، کچرے آئندہ کنی کے نبوت سلسلہ ختمہ نہ دے نو کہ تیر شود پیغمبر انو تہ یوازے کہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام کے واسطے ہیج ضرورت نہ کو، کہ بتولونہ دیو پیغمبر عیسیٰ علیہ السلام کے واسطے دے خبرے دلیل دے، چہ کہ انبیاء علیہم السلام شہید دے حضرت علیہ السلام پہ نبوت ختم شو، لہذا کہ بتولونہ ہم دے یو پیغمبر حکم مخصوص کر تیر

دویم تحریر

خاتم معنی مہر دے یعنی حضرت علیہ السلام

نہ کہ سنو کچرے پیغمبر جو ریدار نو دے، علیہ السلام بہ مہر او نصیبان سرہ بہ جو ریزی، نواول خود جن داتہوس کو دے چہ دامعنی دے عربی لغت پہ کو مکتاب کنی لیکے دے او پہ کوم حدیث کنی دے او پہ کوم تفسیر کنی دا تشریح شریک دے

یہ قرآن متواتر حدیث و اور اجماع امت کنی خود مہر معنی پندین راغلہ تکہ ختم اللہ علی قلوبہم۔ او۔ الیوم نختتم علی آقاہمیز نو کہ بتولونہ خلاف دے مہر معنی جاری کول کلا کید نشی، حکم چہ پختہ نہ ہم دے مہر معنی بند کرید لا، او کچرے جاری کول ملد وری، نو پیغمبر

حضرت علیہ السلام خصوصیت شوچہ دے دو پیغمبر انو تہ ہیں نبوت اور خصوصیت علیہ السلام نہ ہیں ہم جاری او کچرے دے نہ مطلب نبوت جاری سائل وے نو پہ دے

خوارس سو وکالو کنی کم ناکم سئل نبیان خوبہ داغلی و وکتہ چہ دے

حضرت علیہ السلام کمال خوبہ نہ کارا شوے وے کتہ، او کچرے نبوت حضرت علیہ السلام پہ تابع دارائی ملا ویدے، نو بیابہ دا کسی وے دھبی بہ تہ کوے، دے نہ علاوہ پر دے صورت کچے بہ داہم مثل پکار وری، چہ پہ دے خوارس سوہ کالہ کنی کے پیغمبر اسلام صلی اللہ علیہ وسلم داتے یو کا مل متع پیدا شوچہ دے ہیچ پہ بدل کچے بفر تہ نبوت ور کچے شوے وے، یہ دوسرہ زمانہ کنی ہیملہ دے تکریز یہ مہر یا نبی یوازے پہ آریہ ورت کنی ہم یو پیدا شوچہ دے حضرت آخرہ پختل نبوت کنی شک وو، کلا امرار او کلا بہ انکار تر دے چہ دے ہخہ متونکی پہ دے بتولون کنی تقسیم شو۔

دویم تحریر

یہ آیت دے خاتم النبیین کنی دے (النبیین)

الف لام زھنی یا عہد خارجی دے

چہ مطلب دے صرف تشریحی انبیاء دی گویا کہ حضور علیہ السلام دے تشریحی انبیاء و خاتم دے، جواب دادے چہ عہد خارجی کے پارہ پہ تیر شوی کلام کنی دے تشریحی انبیاء و علیہم السلام کو ضروری دے خود لیتہ نشہ او عہد زھنی دپارہ دا ضروری دے استغراق ہلنہ میکن نہ وی لکہ آگاہۃ الذیبت۔ او۔ استغراق اللہ عامۃ اهل الأصول، والعربیۃ۔ لام التخریف سؤل و دخلت فی المفرد او اجمع نفید الاستغراق الا اذا کان معہودا فیات ابی البقاء صرحہ دے فی الکشف رجح اصطلاح و ان دخلت فی جمع و فی العرض ج صرحہ فاذا کم یکن للبعضیۃ لعدم دے لیلہا رجب کو لہا لای استغراق۔

دویم تحریر

خاتم النبیین کنی الف لام استغراق حقیقی

د بارہ نذر دے بلکہ دعویٰ د بارہ دے، یعنی تشریحی انبیاء مراد دی
 نہ چہ مطلق انبیاء لکہ رَوِیْقُلُوْنَ النَّبِیِّیْنَ کہن چہ صرف بعض
 انبیاء مراد دی چہ کہ بنی اسرائیل و یہرمانہ کہن و جواب دے دادے
 چہ استغراقی عرفی ملتہ آغستے شی کوم خانے چہ استغراقی حقیقی
 ممکن نہ وی لکہ رَجَعَ الْأُمُورَ الصَّاعَةِ حکمہ چہ کہ تویے دنیا کہ
 نذر کرا نوراجع کول دعویٰ او عادت پہ لحاظ ممکن نہ دی، لیکن
 یہ رخاتم النبیین کہن بے تکلفہ استغراقی درست دے، او
 یَقْلُوبُونَ النَّبِیِّیْنَ کہن استغراقی ممکن نہ دے، موبز نیویں کو
 چہ وَلَکِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْکِتَابِ وَالنَّبِیِّیْنَ
 دارنگ و وضع الکتاب و جاتی بالنبیین، و اذ اخذ الله
 ميثاق النبیین کہن استغراقی حقیقی مراد دے او کہ عرفی بہ

تَحْرِيفٌ

د خانم معنی د گوتے غم دے چہ مطلب
 مائے زینت رہناشت دے یعنی حضور علیہ
 السلام د انبیاء علیہم السلام بناشت دے، جواب دے چہ حقیقی
 معنی مراد اغتسل ترهغه محال نہ کہ ترخوچہ مجازی معنی مراد اغتسل
 صحیح نہ وی او دلته خو حقیقی معنی مراد اغتسل صحیح دی، اد لغت
 حدیث، و اجماع د معنی متعین کہیدہ لہذا دلته مجازی معنی اغتسل
 غلط دی کہ دلسہ نہ وی نویا بہ د قرآن د یولفظ معنی ہم لشی
 متعین کیدے او هر لفظ بہ د مجازا و انا و ایلان و کالہ جورہ شی
 او حقیقت بہ ورک شی، د صوم، صلوة او رکوعہ بنو لومعنی بہ تہ لشی
 د خانم النبیین آیت نہ بن مؤید د قرآن حکیم خو نورانیو نہ پیش کوو
کمالی دلیل :- دویم آیت، الْیَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِیْنَكُمْ وَ اَمَمْتُ
 عَلَیْكُمْ نَفْسِیْ وَ دَرَضْتُ لَكُمْ الْاِسْلَامَ دینار المائتہ آیت ع

یہ دے آیت کہن د دین د کمال اعلان ا نشو د بخاری د حدیث پہ موجب
 هغه ورخ د عرفی و مظهری کہن دی چہ دے نہ پس حضور علیہ السلام
 یو آتیا ورخے ژوند دے و د ابن کثیر د دے آیت یہ بارہ کہن لیکي اچہ دا آیت
 یہ امت د تہو لونه لو کے نعمت دے، حَيْثُ اكْمَلْتُ لَهُمْ دِیْنَهُمْ فَلَا
 یُخَالِفُونَ اِلٰی دِیْنٍ غَیْرِہٖ وَلَا اِلٰی دِیْنِ غَیْرِہٖ دِیْنِہُمْ وَلِہَذَا جَعَلْتُ خَاتَمَ
 الْاَنْبِیَاءِ وَ بَعَثْتُ اِلٰی الْاَنْبِیَاءِ وَ اَلْحَقَّ

امام رازی د دے آیت پہ تفسیر کہن لیکي، اِنَّ الدِّیْنَ مَا كَانَ تَاْقِصًا
 اَلْبَسَتْہٗ بَلْ كَانَ اَبَدًا کَامِلًا کَانَتْ الشَّرَائِعُ النَّازِلَةُ کَاثِبَةً فِیْ ذٰلِکَ
 الْوَقْتِ اِلَّا اَنَّهُ تَعَالٰی کَانَ عَالِمًا فِیْ اَوَّلِ وَقْتِ الْبَعْثَةِ بِاَنَّ مَا هُوَ
 کَامِلٌ فِیْ هٰذَا الْیَوْمِ لَیْسَ بِکَامِلٍ فِی الْغَدِ وَلَا یَصْلَحُ فِیْہِ لِاَحْرَمَ کَانَ
 یُسْمٰی بَعْدَ الشُّبُوتِ وَ کَانَ یَزِیْلُ بَعْدَ التَّحْکِیْمِ وَ اَمَّا فِی الْاٰخِرَةِ مَا یَنْ
 الْبَعْثَةِ فَانْزَلَ اللّٰهُ شَرِیْعَہٗ کَامِلَہٗ وَ حَکَمَ بِمَیْقَاتِہَا اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامَةِ
 فَالْشَّرْعُ اَبَدًا کَانَ کَامِلًا اَلَا اَنَّی الْاَوَّلُ کَمَا اَنَّ اِلٰی یَوْمٍ مُّخَصَّصٌ وَ
 الثَّانِی کَمَا اَنَّ اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامَةِ فَلَا جِلَّ لِهٰذَا الْمَعْنٰی قَالَ الْیَوْمَ اَکْمَلْتُ
 لَکُمْ دِیْنَکُمْ :- دا آیت پہ لاندینو و جھوہ خیر نبوت دلالت کوی
 (۱) د دین کمال پخپلہ د دے دلیل دے چہ کہ حضور علیہ السلام بعثت
 د تہو لونه آخر کہن ا شوچہ د نبوت پہ فہرست کہن هیولک سبی
 یافی پاتے نشو :-

رس د نبی سراتک پہ دین کہن د پاتے نقص لرے کولو د بارہ، یا آخرت
 پورے د جلید و نکو احکام و تنسیخ د بارہ یا پہ دین کہن د کرے شوی
 تحریف لرے کولو د بارہ وی لیکن قرآن او دین اسلام کامل دے
 یہ دے کہن ترمیم او تنسیخ نشی کیدے او پہ (۱) اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّکْرَ وَ
 اِنَّا لَہٗ لَحٰفِظُوْنَ (ط) کہن د قرآن د الفاظ و معنوی بلکہ د تلفظ د

رہی گاہت بنوا سرا یمل نسوسہم
 الانبیاء کلما ہلک نبی خلفہ فأنہ
 لأن نبی بعدی ویكون خلفا فیکثرون
 بخاری شریف جلد ۱ ص ۱۹۰ و مسلم
 کتاب الایمان

کوا موسلسہ بہ شروع شی چہ کنو بہ وی

مرزا الیک چہ وحی اور سالت بہ ختوی مکرولات امامت او خلافت بہ کلہ
 دختیزی مکتوب مرزا اسخبد الاذہان جلد اول ص ۶

۶) اِنَّ الرِّسَالَةَ وَالنَّبُوَّةَ قَدْ انْقَطَعَتْ سالت او نبوت ختم دے دے
 فلا رسول بعد ولا نبی (نرمذی و صحیح) نہ پس نہ بہ رسول وی

تحفہ بعد اد مرزا حسن و مرزا اذالہ اوہم کتکین لیک چاؤس ابن نبی و اور سالت
 ترقیامت ختم دے یہ آئینہ کمالات صکت کین لیک ردا سے یہ ہیچرے انشی

چہ اللہ تعالیٰ محبوبہ نہ نبی علیہ السلام نہ پس بل شوک نبی کری او وے لیری
 او دا بہ ہم انشی چہ سلسلہ نہ نبوت ختمیدو نہ پس بیا جاری کری بہ

حیامۃ البشری صکت کین لیک چہ حضور علیہ السلام دو فالت نہ پس
 وحی ختمہ شوالہ اللہ تعالیٰ بہ دد علیہ السلام نہ نبیا نوخا تہہ کہ

حقیقہ صکت ضمیمہ عربی کین لیک اِنَّ الرِّسَالَةَ وَالنَّبُوَّةَ قَدْ انْقَطَعَتْ
 انقطعت سلسلۃ المرسلین

۷) عَنْ ابْنِ مَوْسَى صَرْفُوْعًا اَنَا مُحَمَّدٌ اَنَا اَحْمَدُ وَاَنَا الْمُتَّقِي ردا و مسلم
 جلد دوم ص ۲۶۱ قال النبوی المتقّی العاقب یعنی ردا آخر الانبیاء

۸) ابُو یَعْنَبٍ فِي الْحَبَشَةِ عَنْ ابْنِ دُرٍّ مَرْفُوْعًا : قَالَ رَفِيعُ بْنُ اَدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 يَا اَبَادِ اَوَّلِ الْاَنْبِيَاءِ اَدَمُ وَالْاِخِرُ هُمْ مُحَمَّدٌ : اَوْ اَخِرُ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللہ علیہ

و مسلم دے ابن حجر فتح الباری کین دے حدیث نہ صحیح و بیلی وی

مرزا یہ حقیقۃ الوحی صکت کین لیک او کہ بتولونہ آخرتہ محمد مصطفیٰ
 صلی اللہ علیہ وسلم پیدا کرو چہ خاتم الانبیاء او ختم الرسل دے
 ۹) عَنْ ابْنِ اُمَامَةَ مَرْفُوْعًا اَنَا الْاِخِرُ یعنی ردا آخر الانبیاء او خاتم
 الانبیاء و انتہم اخر الامم : : آخر الامم یعنی (ابن ماجہ)
 ۱۰) عَنْ ابْنِ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللہ تعالیٰ

مَرْفُوْعًا لَيْسَ يَبْقَى بَعْدِي مِنَ النَّبُوَّةِ یعنی خاتمہ پس بہ سوا کہ ربینیا بولون
 الا الترو یا الصالحہ (نسائی و ابوداؤد) بلہ ہیچ برخہ پاتے نشی

دامتک رانا اخر الانبیاء و مسجدی اخر المساجد مسلم جلد
 اول ص ۳۶ و فی البزار و مسجدی اخر مساجد الانبیاء یعنی ردا

آخری نبی یم او خاتما تہہ انبیاء علیہم السلام کہ جہا تونو خاتم دے
 دارنگ دد و و سوو نہ زیات احادیث نہ ختم نبوت بارہ کین موجود

او بہ دے عقیدہ قائمہ شویدا کہ قرآن پہ ہیچ آیت او کہ احادیث پر
 ہیچ حدیث کین نہ نبوت نہ سلسلہ جاری کولو خبر نہ دے در کویے شوے

نہ دے صحابہ کرام مورث نہ تا بعینو و تبع تا بعینو نہ ددوی نہ پس زمانہ
 سوا کہ مرزا دچا دہ عقیدہ پاتے شویدا کہ یہ دایسے صورت کین بعض

قیاس نہ غلو کولو و نوی ترا شلی تا ویلونیسہ نہ نبوت جاری کولو عقیدہ
 پیدا کول کہ عقل او دین نہ دے محرومی خود غت دلیل دے

اَللّٰهُمَّ احْفَظْنَا مِنْ هَذِهِ الشَّقَاوَةِ :
 ختم نبوت اور اجماع امت

۱۱) ابن خلدون لیک چہ یہ دے امت کین روہبئی اجماع نہ نبوت
 دعویہ کولو یہ وجہ دے مسیلمہ کذاب پہ کفر او قتل ایشوہ او دے ہضم

نورے خرا بنی صحابہ کرام مورث نہ دے ہضم نہ قتل نہ پس معلومہ شوے
 او دے رنگ بے اختلاف فیہ اجماع صدی پہ صدی نہ نبوت دد عقیدہ

۱۲) ابن حجر فتح الباری کین دے حدیث نہ صحیح و بیلی وی

یہ کفر، ارتداد اور قتل یا نذاع جاری دہ او پہ دے کہیں کہ تشریحی
 اور غیر تشریحی نبوت هیچ تفصیل نہ دے پستے شوے۔ خاتم النبیین
 للشیخ الأئود ص ۳۳ و ۳۴، علامہ قاری شریح فقہ اکبر محتبائی ص ۳۳
 کہے یکنی دعوی النبوة بعد نبینا کفر یا لا جماع، دغہ رنگ و تفسیر یہ
 عاموکتا بونو، کحد شوہ شرح اور حلیہ کلام پہ کتا بونو کہیں د مدعی نبوت
 یہ کفر در جماع امت ضرریم شوبہ ۸ :-

ختم نبوت اور لایت

کہ اللہ نہ بغیر کہ ہر خیز شروع او ختمیدل دوامہ وی د نبوت ہم
 شروع او ختمیدل ضروری دی، در انسانی ژوندی و مبی زما دہ ماشوم والی
 واکر و رور و انسانی عقل کینے اضافہ کیلے لکھنک چہ د ماشوم والی د وخت
 لباس د ماشوم کہ بدنی و دے پہ جو یہ بدلیزی۔ د خاتم الانبیاء علیہ
 السلام زمانے پورے د انسانی عقل او شعور وکہ مکملہ شوہ نود غروخت
 انسان نہ د کامل شریعت او نبوت غونہ د نعت عطا کولو ضرورت و
 چہ قرآن پہ آکوم اکملت لکم دینکم سرکہ د شریعت کاملہ عطا
 کولو اعلان اکہ و، او انا نحن نزلنا الذکر و انک لک لفظون ○ سرہ
 د دین او شریعت د حفاظت ہم اعلان اشد دے نہ بارہ چہ انسان د بل
 نبی د کرا تلونہ پہ مستقبل کہیں بالکل بے طبع شی، حکم چہ تکمیل دین او
 جفا ظمت دین دوامہ شویدی د کوم د بارہ چہ د نبی د کرا تلو ضرورت دی
 تبلیغ خود امت اور علماء کرامو کار دے چہ د ہفت د بارہ د نبی ضرورت
 نشہ لکھ قرآن کہیں دی، کنتم خیر امۃ اخرجت للناس تا مرون د
 بالمعروف و نہیون عین المنکر، او و لتکن منکم ید عودن الے
 الخیر و یا مرون بالمعروف و نہیون عین المنکر او د مثال پہ دل
 امت د تبلیغ فریضہ پہ قول و اکبر سمنہ یوازے شیخ معین الدین

نوی (۹۰۰۰۰۰۰) لکھ ہندوان مسلمانان کمرل اد اکہ د نفش حیات
 تاریخ اسلام دے کوا دے چہ حضور علیہ السلام د خیل وصال نہ پس
 تقریباً جو لکھ یا پاؤ باندا لک مسلمانان پریشی و واون نوی کرور
 (۹۰۰۰۰۰۰) مسلمانان دی، چہ د امت پہ تبلیغ مسلمانان شول، نو داخو
 باعقول کار دے چہ امت پہ کوشش و نو او تبلیغ سرہ د نوی کرور مسلمانان
 پہ دنیا کینے موجود وی لا تبلیغ جاری دے او بیاد ہم د کوم یونہی تلل
 ضروری وی چہ دے کرور و نو مسلمانان نو کہ کافر ادائی او یوازے یوشو
 کرید انو او چیلہ کانو کہ مسلمانان ادائی گویا دہ راتل د کافر انو
 مسلمانان نو کہ د بارہ نہ بلکہ د مسلمانان نو کافر د بارہ دی فیکو فیما

د مرزائی و سوسو جواب

د نبوت مسئلہ د اسے بنیاد دی دہ چہ د کفر او ایمان پہ منہ کینے دوق
 د استونکی پوے کار و د گوی، ہر کہ چہ مریز ایانو د نبوت جاری سانو
 د مسئلہ قرآن، حدیث، اجماع امت، صحابہ تابعین، فقہاء متکلمین
 و د محمد شینونہ خلاف بیاموندہ نو خیلو پیشور تینکولو د بارہ دے دیو شو
 مصنفینور پہ مبہمو عبادتو نو د انرہ اکہ اگر چہ پہ نور و حایو یون
 د ہمدغہ مصنفینور پہ خیلو صریحو عبادتو نو د حقیقت صفا بنکارہ
 دے دے خوشو د پورہ کول ہم یونے مرض دے چہ ہفت نہ د خلاصید و
 د چاندہ دسی نو د اوسو دے او دلیونہ مؤین بنکارہ کرور اور سرہ
 دے جو ابونہ و د کرور :-

یہ حضرت عائشہ مرزائی افتراء

مرزبان وائی چہ حضرت عائشہ دے فرمایلی دی مکرور انہ خاتم
 النبیین و لا تقولوا لای نئی بعدا، د حدیث پہ دے منشو کہیں د خاتم
 النبیین د آیت تشریح د بارہ، اور مجمع البحار پہ تکملہ کہیں پہ منشو

نشته خواصی عبارت بل شان دے چہ مرزا یا نو بکینی دد کے د پار
گپ کو ت کرے دے، دالفظ صدیقہ رضہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام
سلسلہ کن ارشاد فرمایا دے را مگھا فی حدیث عیسیٰ اَنَّهُ يَقُولُ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ يَرْجِعُهُ فِي الْفُجَارِ
يَوْمَ يَكُونُ لَكَ يَوْمَ تَرْجَعُ رُوحُكَ إِلَى السَّمَاءِ
فَرَأَى فِي الْهَبْطِ فِي الْخَلَالِ فَمِنْ كُلِّ أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
وَيَنْتَقِلُ أَنْتَ بَشَرًا عَنْ عَائِشَةٍ فَتُكَلِّمُ الْأَنْبِيَاءَ وَتَقُولُ
الْأَنْبِيَاءَ بَعْدَكَ، ددے ہورے عبارت نہ معلومہ شوقہ چہ
صدیقہ رضہ فرمایا چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان نہ سخت
نہ ہوا نہ نکاح نہ و کرے آسمان نہ را کوزید و نہ پس بہ نکاح
اولاد بہ لے ہم کیروی او بہ خلا نو کن د اضافے مطلب ہر ددے
خود غی او صلیب پرستی خاتمہ بہ اگری وینول اہل کتاب بہ ددے
او بشریت ایمان او یقین راوی نو بہ دے وجہ حضور علیہ السلام نہ
الانبیاء وائی لیکن لا نبی بعدک کہ یہ دے بنیا دمہ دایمی چہ حضرت
علیہ السلام د آسمان نہ دراکوزید و انکار اگری، د هغوی، بکا
مقصود داکو، چہ حضور علیہ السلام خاتم الانبیاء ہر دے او د هغه نہ
بل نوے نہی نشی جو رہے دے درومی جو رہی حضرت علیہ السلام
را تلو د انکار د ہارے دالفظ ما استعنا لوی، حکم چہ صدیقہ رضہ
د نوی نبوت د نفی قائلہ دے مسند احمد جلد ۱ ص ۱۸۱ کن صدیقہ
حضور علیہ السلام نہ مرفوعا روایت کریدے لا یتقی بعدی من النبوة
إِلَّا الْمُبَشِّرَاتُ وَالرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ، ہر دے روایت د عائشہ رضہ مجہولہ
ہم دے

یہ حضرت علی دروغ تہل

داجہ حضرت علی د حسن و آستاد ابو عبد الرحمن السلمی نہ و میلی و

دوی تہ را خانہ، یہ زور لولوہ۔ ددے جواب ہنکار دے چہ حضرت علی
بہ نزد راجح قرأت د زور والہ و او مکرر ہوا ندا ہے یہ دلیل و بیان کوہ
بہ چہ دے ہر بہ لحاظ دے فحہ او کسرے فرق نشہ پچیلہ حضرت علی رضہ
نبوت د بندیز د حدیث راوی دے، بخاری او مسلم کہے شتہ چہ آنت
یَنْبَغِي لَكَ هَذِهِ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا يَتَقَبَّلُ

یہ شیخ اکبرہ دروغ تہل

داجہ شیخ اکبرہ ولی د ہارے نبوت ثابت کریدے، جواب ددے چہ د
مرفیاد دے یہ اصطلاح کنی د نبوت لغوی معنی اَنْبَاءٌ عَنِ الْغَيْبِ
مطلقاً و خفياً و اَلْهَامُ، هغوی وحی نہ شرع او الہام نہ غیر شرع وائی
دندی ہے خو شیخ اکبرہ دامنی چہ د شرعی نبوت د روازہ بندہ دے کہ
د فتوحات مکیہ جلد ۲ ص ۲۵۱ کن لیک، اِنَّ الشَّرَّ يَأْخُذُ مِنْ أَجْزَاءِ
النَّبُوَّةِ فَيَقْبَلُ فِي النَّاسِ فِي النَّبُوَّةِ هَذَا وَغَيْرُهُ وَمَعَ هَذَا لَا يُطْلَقُ اسْمُ
النَّبُوَّةِ وَلَا النَّبِيِّ إِلَّا عَلَى الْمَشْرِعِ رَأْيِي صَاحِبِ الْوَحْيِ خَاصَّةً أَوْ شَمَلًا
لِيَكُنْ، فَمَا تَطْلُقُ النَّبُوَّةُ إِلَّا لِكُنْ النَّصَفِ بِالْمَجْمُوعِ فَذَلِكَ النَّبِيُّ
وَذَلِكَ النَّبِيُّ حُجْرَتِ عَلَيْنَا وَانْقَطَعَتْ، او ہر ددے نہ یہ البواقیت
چہ حضرت علی رضہ ص ۱۸۱ کن نقل دے، هَذَا أَبَاطُ أَعْلَى بَعْدَ مَوْتِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ لَا يَنْفُخُ لِأَحَدٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَكِنْ بَقِيَ لِلْأَقْرَبَاءِ وَحْدِي إِلَّا لِهَامِ
لِيَكُنْ لَا تَشْرِيعَ فِيمَا

یہ امام غیب دروغ تہل

داجہ یہ بحر المحيط جلد ۱ ص ۱۸۱ د امام غیب یہ حوالہ دا خبرہ
موجودہ دے چہ یہ ار باب اطاعت کنی بہ نہی د نبیا نو سدرہ شامل وی
جواب دا دے چہ دے نہ مکرر دے مبنی انبیاء علیہم السلام وی حکم
یہ امام موصوف د ختم نبوت نصیر کریدے کہ چہ د ختم نبوت مطلب

داعی نبی، اِنَّهٗ خَاتَمُ النَّبِیِّیْنَ لِاِنَّهٗ خَتَمَ النَّبُوَّةَ اَعْمَی تَمَّتْهَا بِحَبِیْبِیْهِ
 یہ جلال الدین رومیؒ دروغ تیرل فرمایا،

فکر کن در راه نیکو خدایتے

تا نبوت یابی اندر آیتے !

دے نبوت مقصد ہفتہ قریب الہی دے چہ کہ نبوت د فیض نہ
 حاصل پذیرای اصل نبوت تو مطلب نہ دے حکم چہ رومیؒ پچھلے کہ
 ختم نبوت قائلہ دے، لکہ دفتر پنجم کیں لیکے : ع

بار رسول الشریسات تمام

تو نمودی پچھ شمس بے غمام

اوپہ خلورم دفتر کیں لیکے ع

ابن ہسمہ افکار کفران زاد شان

چون در آمد سید آخر زمان

یہ علامہ قاری دروغ تیرل

یہ موضوعات کبیر صہ کیں دا حدیث، لَوْ عَاشَ اِبْرَاهِیْمُ لَکَانَ
 نَبِیًّا قُلْتُ مَعَ هَذَا اَعَى الضَّعْفُ لَوْ عَاشَ اِبْرَاهِیْمُ وَصَادَ نَبِیًّا وَکَذَا
 لَوْ صَادَ عَمْرُوهُ نَبِیًّا لَکَانَ مِنْ اَتْبَاعِهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ کَعِیْسَى وَخُضْرَ
 وَابِیَاسَ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ فَلَا یُنَاقِضُ قَوْلَهُ وَخَاتَمَ النَّبِیِّیْنَ اِذَا الْمَعْنَى
 لَوْ یَأْتِی نَبِیٌّ بَعْدَهُ لَا یَنْسَخُ مِلَّتَهُ وَکَمْ یَکُنْ مِنْ اُمَّتِهِ،

دو حصہ جواب دادے چہ دا ابراہیم اور عمروؑ نبوت کہ دے،

ہم نوہ حضور علیہ السلام پہ وخت کیں بہ و نہ چہ حضور علیہ السلام

نہ دے ستون زمانہ کیں کچھ عیسیٰ، خضر و الیاس علیہم السلام داعی
 نوضہ پخوانی (رویان دینی) پیغمبران دی نوی نندی اوچہ داعی نوہ امتی
 یہ حیثیت بہ داعی، پچھلے علامہ قاری رحمہ اللہ تعالیٰ پہ شرح شامل
 باب اول ص ۳۳۳ کیں فرمائی ملی دی،

اِنَّهٗ خَتَمَهُمْ اَعْمَی جَاءَ اَخِرُهُمْ فَلَا نَبِیَّ بَعْدَهُ اَعْمَی لَا نَبِیًّا اَحَدًا بَعْدَ فَلَا
 یُنَاقِی نَزْوِلَ عِیْسَى مُتَابِعًا لِّلشَّرِیْعَةِ مُتَمِّدًا اَمِّنَ الْقُرْآنِ وَ الشَّعْیَةِ
 رَوَّاقًا فِی الْمَرْقَاتِ جُلْدًا عَنْ صَیْغَةِ الْمَقْفَعِ مَنْ قَفَا اَشْرَءَ اِذَا تَبِعَهُ
 یَعْنِی اِنَّهٗ اَخْرَجَ الْاَنْبِیَاءَ الْاٰثِرِیْنَ عَلٰی اَخِرِهِمْ لَا یَبِیُّ بَعْدَهُ وَ قَالَ
 فِی شَرْحِ الْفِقْهِ الْاَکْبَرِ (المجتبائی ص ۳۳۳) وَ دَعَا نَبِیُّ بَعْدَ نَبِیِّنا
 کَفَرًا بِالْاِجْمَاعِ،

دعہ رنگ حدیث دے لَوْ عَاشَ اِبْرَاهِیْمُ لَکَانَ نَبِیًّا دا ابن ماجہ روا
 دے چہ یہ لکینی ابو شیبہ ابراہیم بن عثمان ساقط راوی دے زہد ذیب
 التہذیب صحیح حدیث د بخاری داعی دے دے لَوْ قُضِیَ اَنْ یَّکُونَ بَعْدَ
 مُحَمَّدٍ نَبِیٌّ عَاشَ اَبْنُہٗ وَ لَکِنْ لَا نَبِیَّ بَعْدَہٗ،

یہ امام ربانی مجدد الف ثانیؒ باندروغ تیرل

دا امام ربانیؒ یہ مکتوبات جلد ۷ مکتوب ۷۱ کیں دے لیکے،

حصول کمالات نبوت مرتابان را بطریق تبعیت و دراشت بعد از بعثت خاتم المرسلین
 علیہ و علی جمیع الانبیاء و الرسل الصلوٰۃ و التحیات کافی غایت او نیست،

لَوْ تَکُنْ مِنْ الْمُتَّبِعِیْنَ، مرزا یانود دے عبارت نہ دے تا بتولو کوشش کریں

چہ امام ربانیؒ کہ نبوت جاری پاتے کید و قائل دے، خود اسے نہ دے،

مغوی مطلب دے بعضوا جزا و ذنبوت کمالات حاصل دل دی، نہ چہ تیرل

کمالات دے نبوت، یعنی نبوت شرعی، حکم چہ امام موصوف رح پچھلے دویم دفتر

مکتوب حصہ مکتوب ۷۱ کیں دے اہل السنۃ د عقائد اوپہ بارہ کیں لیکے

و خاتم الانبیاء محمد رسول است و عیسی علیه السلام که نزول خواهد نمود عمل شریعت
 او خواهد کرد و بعنوان ائمت او خواهد بود، او در ترمذ حصه ششم ص ۳۵
 مطبوعه امرتسر تختی کلان گفته یکی: «اول انبیاء آرم علیه السلام و آخر ایشان خاتم
 نبوت نشان حضرت محمد رسول الشاست و عیسی علیه السلام که از آسمان نزول خواهد
 فرمود متابعت شریعت خاتم الرسل خواهد نمود» و این قول بیان دهنده اینست که در
 دے، دختر نبوت نه علاوه، چه دے کن که حضرت عیسی علیه السلام نزول
 د آسمانه ذکر دے، او که یوحنا و متعلق مرزا پخپله په «شهادة القرآن»
 کن یکی: «اوینا چه محمد د باندے ایمان را و در فرض نه دی او در بدیل دی
 انحراف) حکم چه الله تعالی فرمائی،

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

په شاه ولی الله دروغ تزل

په تفهیمات الهیہ جلد دوم ص ۳۳ تفهیم شاه صاحب یکی
 ختم به النبیین آئے لا یوجد من یا مرة الله سبحانه بالتشیر
 علی الناس دے عبارت نه مرزا یا نو دا مطلب را بشکلو چه در
 علیه السلام نه پس صرف شرعی و تشریعی نبوت بند دے، حالانکه
 تشریح شاه صاحب در پخپله په تفهیمات جلد دوم ص ۳۳ کن کر په
 فرمائی، وَصَارَ خَاتَمُ هَذِهِ الدَّوْرَةِ لَا يُكُنْ أَنْ يُوجَدَ بَعْدَ
 نَبِيِّ، او بیا جلد ۱ تفهیم ص ۳۳ کن یکی: «محمد صلی
 علیه و سلم خاتم النبیین لا نبی بعد له و دعوت عامه رحیم
 الانس و الجن و هو افضل الانبیاء بهن و الخاصة و بنحو
 اُخْرَى وَقَالَ فِي حُجَّةِ اللَّهِ فِي حَيْثُ بَدِئَ هَذَا الْأَمْرِ نُبُوَّةُ
 فَالْنُبُوَّةُ انْقَضَتْ بِوَفَاةِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 وَانْخِلَافُهُ لَا سَيِّفَ فِيهَا بِمُقْتَلِ عُثْمَانَ وَانْخِلَافُهُ

بیشا ذکر علی کرم الله وجهه و خلیع الحسن، او په دے فارسی ترجمه
 د خاتم النبیین کن بیا یکی، نیست محمد در پیچ کس از مردمان شما و لیکن
 پیغمبر خدا و محمد پیغمبران یعنی بعد از دے هیچ پیغمبر نباشد،

په مولانا محمد قاسم دروغ تزل

مرزا یا نو مولانا محمد قاسم رح نه دختر زمانی انکار منسوب کویده
 حالانکه هجری ۱۲ پخپله فرمائی: «کچرے اطلاق او عموم شته نو خاتمت
 زمانی ثابت دے کچرے داسے نه وی نو دخاتمت زمانی لزوم منل
 دلالت التزامی خاتمت ثابت دی، بل خوا دینی علیه السلام دا قسم تصویب
 دَأْتَتْ مِنِّي بِمَرْثَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، چه په
 ذکر شوی، طرز لفظ خاتم النبیین نه ما خود دی، په دے باب
 کن کافی دی، حکم چه دامضمون نواتر نه رسیدے دے او په دے
 دامت اجماع همد دے، اگر چه الفاظه: «لَا نَبِيَّ بَعْدِي»، په سند متواتر
 منقول نه دی، نو ذ الفاظ دا عدم نواتر با وجود د اتواتر معنوی
 په دایع دی، لکه در فرض ذکر کاتو نو که شیعر نواتر چه منکرے کا فرد
 دارنگ د دے: «لَا نَبِيَّ بَعْدِي»، منکر همد کا فرد دے، په تحذیر الناس
 ص ۳ کتب خانه امداد په او په مناظر عجیبه ص ۳۳ کن یکی خاتمت
 زمانی خیل دین او ایمان دے البتہ که ناحق نهمت خه علاج نشته

په مولانا عبدالحی دروغ تزل

مولانا موصوف په «دافع الوسوس فی اثرا بن عباس» ص ۳۳ کن یکی
 دی: «د اهل سنت علماء هم دا خبره بنکاره کوی، چه د نبی علیه السلام په
 زمانه کبر سالت کن هیشوک نبی خاوند د نوی شریعت نشی کیدے
 کوم نبی چه په د زمانه کبر سالتی، نو هغه به که شریعت محمدی تابع وی
 نو په هر تقدیر بعثت محمدیه عام دے، جواب دا دے چه دا

مضمون ذکر ہے کہ نور و طبع و ادک ہغوی ک انبیاء متعلق دے لکے کہ دے
وضاحت پہ در زجر الناس، صکتہ کن چہ دوی کرے دے، ختم نبوت
حقیقی بالنسبة الی انبیاء جمیع الطبقات یعنی آتہ تم تعط النکاح
لأحد فی طبقہ، او مجموع الفتاوی جلد اول ص ۹۹ کن مولانا موصوف
لیکن، قال ابو سکر فی التمهید اعلم ان الواجب علی کل عاقل ان
یعتقد ان محمدا کان رسول الله والآن هو رسول الله وکان
خاتم الانبیاء ولا یجوز بعدہ ان یکون احدا نبیا ومن ادعی النبوة
فی زماننا یكون کافرا، دے بے بنکارہ خبر و کولو با وجود ذکر
داو ثیلی شی، چہ دے در دختر نبوت منکر دوا!!!

ختم نبوت د علامہ اقبال رح یہ نظر کن

① لیکن چہ در قادیانیت د یہودی مذہب چر بہ دے، احما بہ
نزد بھائیبت د قادیانیت نہ زیات مخلص دے، حکمہ چہ بھائیان
بنکارہ د اسلام مخالف دی، لیکن قادیان د اسلام خواہم اصول
ظاہری طور قائم ساتی مگر بہ پتہ در اسلام د روح او مقاصد
مہلک دی، قادیانی فرقے د خدا کے داسے تصور چہ ہفہ حاسد
دے، او ہفہ سرہ د دشمنان نوک پارہ بیشعیرہ زلزلے او بیماری
او دوی د نبی بہ بارہ کن د تحیل چہ ہفہ مجوسی وی او دوی
عقیدہ چہ د مسیح روح کن تسلسل دے رہہ ہرہ زمانہ کن بیل بیل
صبح راتے شی د ایونہ وچہ بن ختم شو (العبا ذبا للہ مترجم)
داتو لے عقیدے داسے دی چہ د یہودیت عناصر لوی گویا کہ دا خدی
یہودیت طرف تہ واپس بوتلل دی، حرف اقبال در صکتہ مرتبہ
لطیف احمد شروانی

① یہ اسلامی ایران کنی کو بد اٹھ اٹھ لاندے ملحدانہ نظر کیونکہ

اوجہ شول او ہغوی د بروز، حلول او ظل وغیرہ اصطلاح کانے
دے لہ پارہ روانے کہے چہ یہ کنی د تاسع تصور پت کرے شی،
دے اصطلاح کانورڈا نول، یہ دے وجہ ضروری و وجہ د مسلمانانہ
پہ زرو نوا اول وار بد اٹھ لگی تزدے چہ د مسیح موعود اصطلاح ہم
اسلامی نہ دے بلکہ اجنبی دے چہ شروع کے ہم دے موبدانہ تصور نہ
شود کہ، حکمہ چہ اصطلاح کانے موبز نہ د اسلام د رموی دور
پہ تاریخی او مذہبی کتابون کنی نہ ملا دیزی،
رحرف اقبال، ص ۱۰۷

② قادیانی تولے د اسلامی یووالی د شمن دے مسلمانان د ہفہ
یہ معاملہ کنی دیر حشاس دی، کوہ چہ د ہغوی د یووالی د پارہ خطرناک
وی، چنانچہ ہر یودا سے مذہبی جماعت چہ پہ تاریخی طور، خود
اسلام سرہ تہری ری، لیکن خیل نبیاد پہ نوی نبوت ابروی، او دوی
پہ الہامو تو اعتقاد نہ لڑونکی تول مسلمانان دوی کافر یولی دا
خو مسلمانان د خیل یووالی د پارہ خطرہ کنری حکمہ چہ اسلامی یووالے
یہ ختم نبوت مضبوط طیزی، (رحرف اقبال ص ۱۰۷) مگر ہا محمود
خلیفہ دوم یہ آئینہ صداقت کنی، لیکن، ہر ہفہ مسلمان چہ د
حضرت مسیح موعود پہ بیعت کنی شامل ندے نو ہفہ کافر دے د اسلام
د دائرے نہ بھر دے، اگر چہ ہفہ د مسیح موعود نو ہفہ نہ وی اور بہ
(۲۴) حکمہ چہ دے ہفہ شک شبہ نہ لرم چہ دا احمدیان د اسلام
او د ملک دوار و غداران دوی رد اقبال در خط د جواہر لال پہ نوم، خلی
زارہ خطونہ، حصہ اول ص ۱۰۳ مگر شبہ جواہر لال مطبوعہ جامعہ ملیت
نویں پہلے اندیاں

③ حکمہ چہ رائے کنی د قادیانیانہ صرف د دے لارے دی چہ یا خود

خیلور و نرو تقلید اُکری او یا د ختم نبوت تا ویلونه پر یزدی او هغه د خپل پوره مفهوم سره قبول کړی، د دوی دا نوی تاو یلونه صرف پدې غرض دی چه د دوی شمیر د اسلام په حلقه کېن وی چه سیاسي فائده واخلي ر حریف اقبال ص ۱۳۷-۱۳۸

⑦ خپا په راتې کېن حکومت د پاره بهترینه طریقه کار به دا وی چه هغه قادیانیا ن یو بیل توله امنی چه دا به د قادیانیا نو د پالیسی عین مطابق وی او مسلمانان به هم دروا دارئ داسه معامله کوی که څنگه چه پوره مذهبونو سره کوی، او دا د قادیانیا نو د پالیسی مطابق څکه دی چه د دویم خلیفه مرزا بشیر الدین پخپله خطبه په حواله الفضل اخبار ۲۱ اگست ۱۹۱۷ حضرت مسیح موعود فرمائی، چه د هغوی (د مسلمانانو) اسلام بیل او څپو بنز اسلام بیل دے، د هغوی خدا یی بل او څپو بنز بل دے، د هغوی بل او څپو بنز حج بل دے دغه رنگ څپو بنز په هره خبره کېن اختلاف دے :

⑧ د علامه اقبال انگریزی حکومت ته مشوره، په نوی د ستور کېنه د اقلیتونو د تحفظ خیال ساتل شوه، دے خپا په خیال کېنه قادیانیا ن به د حکومت نه د جدا کېد و په مطالبه کېنه وړاندې والے نه کوی خوملت اسلامیه د دے مطالبه پوره حق لری چه قادیانیا ن د جدا کړی شی، کچرے حکومت دا مطالبه نه منله نو د مسلمانانو به شک وی چه حکومت د دے نوی مذهب په جدا کولو کېنه پیل کوی، حکومت په ۱۹۱۹ د مسلمانانو د جدا کېد و د مطالبه انتظار اُ نکړ او اُس د قادیانیا نو د دے مطالبه ول انتظار کوی حریف اقبال ص ۱۳۸ باندے علامه اقبال لیکي، په غوغ کېن قطع تعلق په نکاح او نورو معاملو کېن مسلمانانو به بایکات او د ټولونو د یرزیات دا اعلان چه د نیامے اسلام کا غیر دے، او دا د اسلام نه دومت

زیات لری ده خوصره چه سیکان به د هند وانونه لری نه وی څکه چه سیکان او هندوان خو خپل منبج کېن و د و نه کوی، هر کله چه قادیانیا ن په مد هی، معاشرتی معاملو کېن ځان جدا کړی، نو په سیاسی دولت مسلمانانو کېنه د شامل پاتې کېد و د پاره ولے پریشان وی ا ر حریف اقبال ص ۱۳۸

⑨ پابندی په باغی جهالت گول پکار دی د علامه اقبال انگریزی حکومت نه لیکلی دی، کچرے دیو تو م یو والے په خطره کېن وی نو هغه د پاره بسوا دے بل علاج نشته چه هغه د عبادی ټولنو په خلاف مدافعت اُ کړی، اُس سوال دادے چه د مدافعت طریقه د څر وی هغه دا ده چه اصل ټولی ته د دوا دارئ تلقین اُ کړی شی حالانکه د هغوی یو والے په خطره کېنه وی او باغی ټولی ته د هغه تبلیغ پوره اجازت وی کوم چه دروغو لیکلونه د ک پک وی ا ر حریف اقبال ص ۱۳۹

زه وایم چه د مرزا دایو کتل د کور و ونو کتلونه زیات دی کوم چه هغه پکینه کمالات ص ۱۳۹ کېنه لیکلی دی چه څوک مانه مینی او خا د دعوے تصدیق نه کوی او ایمان پر نه را و لری نو هغه ټول د فرنا اولاد دی،

قیامت، معاد او مجازات د اعمالو د قیامت نومونه

د کوم څیز نومونه چه گنړی نوم د هغه د لوسته والی دلیل دے، دا الله تعالی نومونه گنړی دا هم د الله تعالی د لویئ دلیل دے، امام سیوطی رح پدې وړالسافرة فی امور الاخره، کېن د قیامت آیتا نومونه ذکر کړی دی رست مطبوعه کانشی رام لاهور) موبز په هغه کېنه بکار د مشهور نومونه ذکر کړو

۱- السَّاعَةُ

قیامت دانوم له دُوُو و جهود دے، یوله دے وجهه چه
قیامت به ناکهانه لای، لکه چه یو کینته تیرید و
پس ناکهانه چه دویمه کینته لای، او دویم له دے وجهه چه قیامت
کبی د اولینو آخرینو حساب به به لب وخت مثلاً یو کینته کبی ختم شی
اوهم داصعتی د تسریع الحساب دے اوهم داصعتی د حضرت علی رضی
عنقول دے: **إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَسُورَةُ الْحَجِّ آيَةٌ عَنْ**
الْقِيَامَةِ كُلُّ نَفْسٍ دَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ د سورة آل عمران آیه عکس دے
نوم وجه دادا چه دے معنی ادریدل دی، او په دے ورځ به ټول خلق
ملائکے او روح به د الله په محکمی تر هغه وخته ولاړوی تر کوم دے چه
الله تعالی جل شانہ اغواړی.

۲- الْقَارِعَةُ

قرع زړه د زړد لواو کچولو ته ویلے شی، د دې ورځ
د ویرې نه به هم زړونه د زریزې او کچیرې
الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ

۳- الْحَاقَّةُ

دا د حق ته ماخو د دے، د دے نوم مطلب دا شوکل د
چه دا ورځ حفر دے او په دے کبی د شک شیهه خبر
کیمائش نشته، **الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ**

۴- الْوَاقِعَةُ

دا د وقوع، نه ماخو د دے مطلب دا چه د دے حواقیق
کید وکبی هېڅ شک نشته، بلکه دا خاتما واقع کید وکے
حقیقت دے: **إِذَا فُتِحَتِ الْوَاقِعَةُ لَيْسَ يُوَفَّقُهَا كَاذِبٌ**

۵- الْفَاشِيَةُ

د غشی معنی پټول دی، د دے ورځ له هیبت
به زړونه پټ شی او خلق به او ترشی هل اثلک
حَدِيثُ الْفَاشِيَةِ

۶- الزَّافَةُ

د زاف معنی نژدے کیدل، د آیت **الْقَبِيضُ قَبْرٌ**
او دا ورځ د حقیقت په اعتبار سره نژدے د دے حکم چه
خاتما تلونکے خیز نژدے وی او تلونکے خیز لږه وی، بله دا چه
هرک د قیامت دروازه د دے لومړک نژدے دے **وَأَزْفَتِ الْأَرْضُ**
لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ

۷- يَوْمُ التَّغَابُنِ

غبن پکې او د وکے نه وائی، په دے ورځ به دا
بنکاره شی چه په د بیا کبی کوم خلق په دوک کبی
چه د عمر عزیزی بر خه نی په کومو مفیدو خیزو لږو کبی نیره کړه او د
کومو قبیحو عملونو ته محرومه وړ **ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ**

۸- خَافِضَةُ

ذلیل کونکې ورځ چه دین نه اوړیدلی خلق به په
دے ورځ به جهنم کبی په جبر لاندې د ذلت کبی وی
أَرْأَفَةُ اچتوونکې ورځ کومو خلقو چه د دنیا په ژوند کبی د دین
غفلوی کړیدل هغوی به په دے ورځ د جنت په لور اوچتو د شهنشاهیت
مقامونو کبی وی، **خَافِضَةُ رَافِعَةُ**

۹- الظَّامَّةُ الْكُبْرَى

د دے معنی لویه هله کله ده او د قیامت
نه بله شیان هېڅ هله کله نشته چه په دے
کبی به د ټولو انسانانو د قسمت ابدی فیصله کیدی، **فَإِذَا جَاءَتْ**
الظَّامَّةُ الْكُبْرَى، قیامت او حشر نشر د انسانی ژوند د بیره ضروری
خاتمه ده چه په دے خواتمی خوشحالی او تباهۍ دارومدار د دے
او د قیامت په باره کبی د دے خیر و نه د غور فکر جوړ کړی.
دا د قیامت وجود چه دامو بنده قیامت صورت نه والی و.
دا د قیامت مقصد یعنی د عملونو بدل چه دامو بنده قیامت نوم نه والی و.

رسد قیامت تفصیلات مثلاً قیامت کیفیت، وزن دعا مالو، حوش
کوثر، بل صراط، نور، جنت اور درخ اور اسے نور دیر
کہ تو لو نہ رو مجھ بہ موثر، قیامت اور معاد صورت ذکر کو
اور دے عقلی اور نقلی دلیاؤ نہ بہ پیش کو،

ک معاد اور قیامت نقلی ثبوت

۱) بتول آسمانی دینونہ پہ قیامت قاعدہ او پہ دوبارہ ژوندون
متفق دی اور بتول آسمانی ملتونہ دامنہ پہ شرح مواقف جلد ۱۲۹
کین و انقل موجود دے، اَجْمَعَ أَهْلَ الْمِلَلِ وَالشَّرَائِعِ عَنْ آخِرِهِمْ عَلَيَّ
جَوَارِہِ کَوْ قُوْعِه: یعنی بتول ملتونہ اور شریعتونہ متونکی خلق و حشر
اجساد پہ جوارا و وقوع بانندے متفق دی۔

۳) بتول پیغمبرانو علیہم السلام قیامت خبر و کول کریدی ذکر
چہ زیات رشتینی خلق پہ بنیاد موکین نشستہ قرآن پورہ تفصیل سرہ
کہ قیامت بیان کریدے او بیا دے پہ بارہ کین، مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ
فرمائیل دے ثبوت دے چہ قرآن کہ تیر شرو آسمانی کتا بو نو کا مولو
او عقائد و تصدیق کوی نو حکمہ دا کہ ثبوت، قیامت اور مجازات اعمال
وغیرہ پہ بارہ کین ذکر و مبنو آسمانی کتا بو نو ہم تصدیق کوی، کہ قیامت
نہیں کہ آخرت ژوند و دنیا ژوند نہ دیر خیالات او پائیدار دے
وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى، د آخرت ژوند بہتر او پائیدار دے او بیائے
اُفْرَمَائِيلَ رَأَتْ هَذَا لَقِيَ الصُّحُفَ الْأُولَى صُحُفِ ابْنِ هَبْرَہِ و مَوْنِی
دامضمون کہ حضرت ابراہیم اور حضرت موسی علیہما السلام پہ صحیفوں
موجود دے۔

ک فلسفیانوہ انکار نزدیک

فلسفیانوہ حشر اجساد نہ انکار کریدے کہ عملونو بدلہ ہفتی ہم مہنی

خو بعضے کہ سعادت اور شقاوت روحانی اور بعضے دے تنازعہ پہ صورت
کچھ موبز بہ دے تریدہ کو، خواوّل داوالو چہ کہ فلسفیانوہ قوانینو
پہ مطابق ہر کار انکار دے منلو جو کہ نہ دے، حکمہ چہ دوی ہر ممکن
کہ قدرت و طاقت لاندے مہنی اور اظاہرہ کہ چہ حشر کا جساد
ممکن حکمہ دے چہ کہ حشر یوجزہ انسانی روح دے، دویم کہ بدن
ڈرے، اور دیم کہ بدن جو رہبت، داد دے واریہ خیز و نہ ممکن دی چہ
پر قدرت الہی شتہ داد دے واریہ خیز و نہ کہ مرگ نہ ورا ندے
دا اللہ پہ ایجاد موجود شوی وو، کچرے دا ناممکن او متنع دے نو اولہ خل
بہ ہم نہ و موجود شوی دوبارہ ژوندی کیدل خواس عقل نہ دیر
نزد دے دی دے منلو کہ بارہ دا قرآن بیان کریدی، وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ،
وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى، (سورۃ الروم) اے علی علیہ السلام کہ انسانی قدما ت ذکا عشا
مطابق دوبارہ پیدا کول ذکر و مہنی خل پیدا کول نہ زیات آسان دی
ہر کلمہ چہ اللہ دیر لو گے دے نو ہفتہ نہ دے دو بارہ تخلیقونو کین ہفتہ
فروق نشستہ

د نیشستہ کولوشبہ

فلسفیان بل انکار پہ دے قاعدہ کوی چہ نیشست سرہ خیز و نہ
بدلیزی مطلب دا چہ اول خیز یو واما خترشی نو دویم وار ہم ہفتہ
شے بیانشی موجودیدے کہ وی نو ہفتہ بہ بل خیزری، نو دا غلطہ دے چہ
پہ قیامت کین بہ ہو بہر ہم ہفتہ انسان بیا دوبارہ ژوند دے شی، داشبہ
بالکل باطلہ کہ حکمہ چہ کہ اول وجود زمانہ یوہ او کہ بل وجود زمانہ بلہ نو
کہ اولے زمانے وجود ختم شواہ پلے زمانے کین بیا موجود شو خترشہ بدل نہ
او ہم ہفتہ شے دے، کوہ چہ ژوہیہ و مطلب داشوچہ دلہ نشی کیدے
چہ پہ یو زمانہ کین یو شے خترشی اوہر پہ دے زمانہ کچھ ہم دے اللہ بیا

حکما و ابود بعض منسوب الی الاسلام خلقود ے مثلاً احمد بن حابط چ
د ابراہیم نظام شاگرد ے ابو مسلم خراسانی محمد بن زکریا طیب
رازی او قوامطہ

ک مجازۃ درے شکله

د آخر حوالے د بارہ دین حزم مثل نخل جلد طاعت اکوری
ک مجازۃ اعمال درے شکله دی ے
را ک جثو حشر ے ک بعث بعد الموت پہ شکل کبی اود مجازۃ اعمال بہ ک
جنت اود دوزخ پہ شکل کبی وی، دانائے ک اہل اسلام اود آسانی
مذہبوں و لوو دہ -

(۷) ک جثو حشر ے بغیر صرف روح ک نیکی اویدی اثر خوند اود بد
محسوسوی، د قسم مجازۃ حکما ے الہیین قول د ے
(۸) ک نیک اوید عملو نو بہ بدل کین ک یو انسان روح بل انسان تہ بداید
تساخ بجانۃ اعمال دے بعض حکماء ک یونان او اکثر حکماء ک ہیند د قول
گوی

تتقیل

د ادوارۃ اخیر قوتوںہ ک اندیاء علیہم السلام ک اجماع اود آسانی
کتابو کوثر خلا فی دی اود عقل او فلسفہ پہ بنیاد ہر غلط دی، یوازہ روحانی
مجازات خو حکم غلط دے چہ اعمالو کین بدن او روح دوارۃ شریک دی او
بدلہ بہ یوازے روح تہ ملاوینزی ادد ے مثال دلے اگتری، لکہ یو شل
اوپرند ک آنا رو غلا کوی، ثروت کچہ او پوخ آنا نہ پیڑنی او شل آنا روتہ
رسید ے نشی وی، داغے مشورۃ اگری چہ رو بند لا بند ے نشی او
شل پہ اوبرۃ سور کوی آنا روا اثنو کوی د باغ مالک د ادوارۃ عدالت تہ
ویاند ے کوی دوارۃ ک خان خلاصولو خیل خیل ک لیونہ اوئی پوند
وائی چہ زہ و بن نہ نو غلا خنگ کوئے شم پوخ او کچہ آنا رم خنگ ا پیژندل
او شل بد وائی چہ خہ آنا روتہ رسید ے نہ شوم ما غلا خنگ اگری

نویسکارۃ خبر ک دہ چہ غلا خوشو ے دہ بلکہ دوارۃ سرہ پہ موقع
نولے شو ے دہ نو ک علالت فیصلہ بہ ضرور دای چہ غلا دوارۃ کوی
دوارۃ پہ خلا کین شریک دی نو سزا بہ ہر دوارۃ ورتہ ورتہ شے، ہم
امثال ک روح اوبدن دے ہر یو یوازہ یوازہ نیک اوید عمل نشی
لے ہر کچہ چہ نیک اوید عمل پہ شریک دوارۃ کوی لوجزاء اوسزا دوارۃ
نیک پکار دہ

د ے نہ علاوہ یوازے، ک روحانی مجازۃ حقیقت ک خوب دے چہ شوک نہ
ک فائد ے خوب اوینی نو ہر تہ صرف پہ خوب کین خوند اود آرام وی او کہ
پہ خراب خوب اوینی نو بہ خوب کین ورتہ ے خوندی او تکلیف محسوس
نودا قسم جزا سزا لو بے توقی دی ک اعمالو پایدارۃ او خوجندۃ زیادہ
لہ پکار دہ چہ انسان کھنے پہ طبع خہ بندہ عمل اگری شے ک خوب دوز
طبع ہشوک بندہ عمل نہ کوی اودے سرہ ہجورے ک انسان اصلاح نشی
دے ک بندہ عمل شوق پید اگلو، بکہ دلے پکار دہ چہ ک دنیا ک فائدے
پہ خوجندۃ زیادہ فائد پہ آخرت کین ملاؤ شے اویا پائیدارۃ
وی، لکہ یو مرکب و نیک سرے خیل یتیم کین و نکی خوتے دیا رۃ
یو سرے سرے لس زہ (۱۰۰۰) روپی امانت کین دی، ک خوب کنا پائیدار
رہا صلواو بہ خاطر دغہ سرے کہ دغہ یتیم تہ دغہ خیل امانت پہ
کین ورتہ کوی نو کو عقل او پاگل پہ حکم نیکارۃ شے چہ ک لسوز و روتہ
بقی فائدہ ک خوب او تصور پہ فائدہ ک بیکل دھو بیما اوروغ سری
دے اودا یاغ ک امانت سپار لو ہم نشی چوریدے ک امانت سپار
دھندلہ کار و کوئے شے کومہ چہ دے نہ پہ خوجندۃ زیادہ وی
نہ اودہ او حقیقی وی لکہ چہ آخرت کین دلسوز و روتہ امانت سپارلو
نہ صان کو لو او قریانی ورتہ کو نو بہ بدلہ کین چہ دہ تہ جنت یا ک آخرت

دوتا نسخہ رد

نور معیتونہ و رکبیشی : دوتا نسخہ رد
 ران دوتا نسخہ یہ شکل کنی د عملو نو بدله و رکول د عقل پہ موجب پہ
 دے و جہود درستہ نہ دے ،
 ران دوتا نسخہ لہ انصافہ خلاف حکم دے چہ پہ عمل کنی بدن او د روح
 دوارہ شریک دی او دوتا نسخہ یہ شکل کنی بدله صرف د روح تہ و رکولے
 مثلاً د یو جہرم انسان روح د سرگ نہ پس پہ یو ذلیل چوہی کنی یا
 ذلیل غاروی او غنا ور کنی و لچولے شی نو سزا بہ یوازے روح تہ و رکولے
 بلکہ د خندا خبرہ دا چہ د بدامیری د بدن پہ خائے پہ سزا د چوہ
 یا د ذلیل خنا ورا د غاروی بدن تہ و رکولے شی ، نو دا خود خبر پہ خائے
 کلانہ و اصل شو بلکہ دا چہ دے خائے نہ بہ دا روح د بدالے د پارہ
 خواگی او بل بدن تہ چہ لارشی ، نو دا بدالہ بہ د چا گنیرے شی د بولونہ
 کہ ورسرہ د نذر دے کہ خیال اکرے نو دے رغبت اربہ دا و جہالی اسکا
 جوہرینہ نو خکے تے بس کومرہ دوتا نسخہ فائل کنی دل پہ تصور خان یا
 دی مترجمی دلہ دا خیال ہم غلط دے ، چہ بدن صرف د عمل ال
 حکم دا پہ مجازا اعمال کنی بقول انہی یکار او دے تہ سزا
 و رکول بہ دا جہوی کہ د یو قاتل یو یک تم سزا و رکول او یا د یو مسک
 او یک کار تیشی او کونہی نہ جزا و رکول کومرہ چہ جہات یا خاندہ کہ
 جوہرہ کیری دی ، دا خیال حکم غلط دے چہ بدن آ نہ نہ کہ بلکہ پچھل
 او کوویک دے آ نہ خود فاعل نہ چکا اوی دھغہ ججزہ نوی کہ یو
 نورہ لیکن روح او بدن چہ یو خائے شی نو ہلہ خوک بنہ یا بد
 شی نو اصل فاعل بدن دے چہ د روح پہ اجا نترہ یو عمل کولے شی
 چہ د روح د بدن پہ ہر اندام کنی شوئے وی نو بنکارا شہوہ چہ
 آ نہ حکم نہ چہ دا د روح پہ غم او خوشحالی کنی خا غنا شریک

نور یک د قاتل ، او تیشی کونہی د خاندہ کہ د معیار پہ غم او خوشحالی
 پہ ہیچرے تیشی شریک دے ،
 ران دوتا نسخہ د پارہ دا دلیل باطل دے چہ انسان د حیوانا تونہ چہ
 ران آخلی یا د غریبے کورنی یو ذلیل انسان چہ مصیبتو نو کنی مبتلا شی ،
 دے بنیاد دا دے ، چہ یو انسان بدن عمل کپجوی ، نو کہ ہغہ د روح پہ ذلیل
 فناور یا ذلیل بل انسان کنی شوری او دارنک ہغہ و پاندہی کنی تہ
 بدالہ د خنا ورا یا د انسان د ذلت پہ صورت کنی ملاشی
 ران اصل حکم دے چہ د خا و فطری تقاضا مادہ چہ انسان نرکار او خلی او
 پارہ د جوہر سابق ہیچ ضرورت نشہ حکم چہ د دنیا نظام چلوو د
 پارہ د حکمت الہی تقاضا او ظہور دے ، کچرے انسان دے د کار نہ اے
 نو د خا و وجود بہ لغز او بے فائدے و وادھم د حکمت الہی د شان
 خلاف دی ، دغہ رنگ د بنیاد مو خوشحالی او بدحالی د ہغوی فطری
 تقاضا دے چہ غنی و د فقیر نہ کار واخلی ، فقیر د اجرت محتاج او غنی د
 محتاج د کار محتاج دے پہ دے احتیاجونہ انسانانی تمدن ربط قائم دے
 نو د دنیا نظام پر چلی پیری کہ دوتا نسخہ تصور پکین را غلو نو انسانانی تمدن
 بالکل دہ دے و پے شی دانسا فائز معیتونہ او غم نہ ہم د حکمت
 الہی نہ خالی دا ہے نہ دی چہ د صحت او خوشحالی پہ حالت کنی د شکر چہ
 د مرض او بدحالی پہ حالت کنی د صبر چہ انسانانی کمالات بنکارا
 وی او پہ دے د اللہ پے او نذر دے ہندکان پیڑ نہ دے شی ۔
 پہ دوتا نسخی مجازات کنی د جرم علم نہ وی
 دوتا نسخہ پر نامتولی صورت کنی یو حیوان او انسان تہ دا علم نہ وی چہ
 ہغہ د کوم جرم پہ بدالہ کنی عذابولے کنی ، یو انسان عدالت کنی خوشحالی
 ہر دے شی پہ ہغہ د ثا بنو لو خوار دی اکر تیشی ہلہ پس تہ سزا

در کولے شی. لیکن دتناسخ بہ مہورت کنی داللہ عدالت دلو بوتو قوت بیکار
کولے شی کوم کنی چہ نہ تحقیق وی. نہ مقدمات چوں وی او نہ مجرم نہ
دخبل خبل جرم پتہ وی چہ داسزا ہفتہ نہ کوم جرم بہ بدلہ کنی
در کولے شی العیا ذی اللہ. نو حکم دتناسخ داعقیدہ د عقل نہ ہم خلافت
د مرگ او پیدائش شہیر کنی دجورخت نشوئے دتناسخ تردید داس
دتناسخیا نو یہ خیال کچرے د حیوانا نو پیدائش د انسانا نو بدعقلو
د پارہ د بدلے پہ نتیجہ کنی دے نو پکار دادہ چہ د انسانا نو دمرگ
یہ مناسب شہیر کنی ہو مودہ خنا ورا و حیوانا نو پیدائش کیدے خوئے
حکم نہ دہ چہ موہن و یو مثلاً یو ورخ کنی یو لگ انسانا نو مری چہ پہ
ہفتہ کنی نیم خہ بلکہ نریات مجرمان او بدکار وی. خوبل خوانو جہ
ہم پہ دغہ ورخ کرور نہ اولاد گونہ پیدائش کنی نو معلومہ شو چہ دجور
پیدائش د مجرم دوحوئے دتناسخی جنجالی نتیجہ نہ کوہ بلکہ داپندائی تحقیق
پہ د ول داللہ تعالیٰ د حکمت پہ جو پیدائش کنی حکم دتناسخ عقیدہ باطل
دتناسخ د تردید نو غتہ وجہ دہم دہ. چہ دتناسخ بہ صورت کنی بہ
مثل ضروری چہ د مجرمانا انسانا نو د حیوانا نو دوحوئے بودی حال
مونیو دینو کور چہ داجنداجندائی انسانا نو دوحوئے عقل او نطق
لیکن حیوانی روح نہ داسہ ندی یا مثلاً پہ پیشو کنی کچرے کرا انسان روح دہ
وے د انسانا نو روح پہ فطرت کنی د مریے نہ کوہ پرتہ دہ دا ہیچرے
نشئی کیدے چہ پیشو کنی رانوتو نہ فوراً پس فطرت داسہ بدل شی چہ
مرے پیسہ منہ کیری داوے نیسی او پہ خون دے اخروی حرکت چہ د فطرت
فوراً بد کیدل نامعقول دی د انسانا نو حیوانی روحو فطرتو نہ جن
جندائی پہ دے وجہ دتناسخ عقیدہ سہ تردید نامعقولہ دہ
ہرکھ چہ د مجازات اعمال دورہ صورتہ زیوارے د روح معاد او

اونا معقولہ ثابت شو. نو دے جوف یو صورت باقی پاتے شو ہفتہ داچہ
د مری بدن اور روح دوارہ ژوندی کیری نشئی او د حساب کتاب نہ
پس د جنت او دوزخ پہ شکل کنی پہ د قانون مجازات نافذ کیری نشئی. داخبرہ
یوازہ پہ آسمانی شریعتو نو او کا نبیائے کرام علیہم السلام پہ تو اکثر
ثابت نہ دہ بلکہ عقل او فلسفہ ہم داموزون او معقول گنری بہ ظاہر
خودا میرا کرا نہ بیکاری لیکن حقیقت کنی ہیچ کرا نہ نہ دہ.

د معاد جسمانی حقیقت پہ د ژور قاعدہ وی دے. یو داچہ دامیکن دے
او محال نہ دے. بل داچہ داند تقریب او تعمیر الہی نتیجہ دہ.

د جسمانی معاد روحیہ دلیل | د مجازات اعمالی پہ خاطر روح

سہ د جسم دوریم بارہ ژوندی
کیدل میکن دی او محال نہ دی. د محال دوع معنی دی. یو جوفی چہ مطلب
کراں والے او سخت والے دی کہ یو سہری نہ داو پیل چہ راخہ لا ہو نہ خو
ہفتہ قدر اکری چہ شتم فہ دآیل ور پورے انہلی چہ خا خاہے نہ نو ہفتہ
اوائی چہ ناممکن د محال دہ نو دے مطلب پہ داوی چہ نلل رات کراں
دی. خو کہ روان کرے نہ وے پکت ہر خہ وے ورتہ برا کرے وے دہفتہ
ارادہ شوے وے نولا ہو نہ نلل ناممکن او محال نہ دورا و بل د فلسفہ
ممکن او محال دے معنی نہ داچہ نفی او اثبات. یو خا کیدل چہ ہیچرے
نشئی کیدے لکہ یو سہری یو کبرہ کنی پہ یو وخت شتہ ہم او نشئی ہم بالکہ
دوع پہ دوقے پختہ چہ تولہ د نیا دے دے ضرب حاصل ہفتہ خلو بائانی
چہ پختہ نہ وی. نو خلاصہ مطلب بہ دے داوی چہ پختہ نہ دی خو پختہ دی
نو قیامت او معاد پہ دے معنی محال نہ دے او کچرے محال پہ معنی د مشکل
او د سخت و اخلو نو ہفتہ بہ وی خور انسانا نو پارہ چہ د خہ بولی کا نونیہ
پراسبا یو بنادی و اللہ نہ پہ دے معنی ہم محال حکم ندے چہ. اکتا امزگ

اِذَا ارَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُوْلَ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ، اور بلکہ داچہ متواتر خبر صادق دے تصدیق کرے دے، تو حکم دا صحیح دے، چہ دیو ممکن تواتر سرہ تصدیق اشی یا اعتباری ذریعہ سرہ واقایت شی نو دھنے پہ واقع کید وکنی هیچ شک شبہ نہ پائے کینی، مثلاً تیر شوی وخت کینی و جاہان ہیرو، شیمایا پر ایہ تیریم تباہ کیدل یو ممکنہ معاملہ وہ ہر گز چہ اعتباری ذریعہ سرہ دے تصدیق اشی نو بنویسے دنیا اُمثلہ، دغہ رنگ د موجودہ دنیا پر شبیلی و اسرافیل علیہ السلام رچہ ایہ تم ہم نہ پدہ اوہ نو دے زیاتہ قوی دی تباہ کیدل ممکن اُسر دے اور سرہ دے تصدیق آسمانی کتا بو نو اود انبیاء علیہم السلام غوندے رشتینو هستو پر پورہ پس شہاد تو نو کرے دے نو میا دے یہ واقع کید وکنی هیچ شک شبہ نشی کیدے۔

د جسمانی معاد دویم دلیل د معاد جسمانی حقیقت ورا قول

اوجرہ ول دی مطلب

داچہ د دنیا نظام ورا نہ دل او د آخرت نظام جو کہ دل د معاد جسمانی حقیقت دے دا بہ اللہ کوی نو گرانہ حکم نہ کچرے انسان کے گرانہ کبریٰ نو ہر گرانہ تگوری او یہ دے قیاس کوی لکچہ شل منہ آتی اچتوے، شی او میرے کے نشی اچتوے حالانکہ دواہ حیوانات دی خالق او مخلوق خوبرا کیدے ہم نشی اللہ دایہ قوی دے نہ نسبت کے د مخلوق سرہ کول ناممکن دی نو ہر گرانہ داچہ کچرے گرانہ نہ دہ چہ ہر خیل جو کہ کچے تعمیر دنیا ورا نہ کوی او کہ ہر پہ خالے بل تعمیر آخرت اُکری، لکچہ چہ دایہ خور انسان لکچہ دے کوی بو عبارت ورا نوی او بل دھنے پہ خالے جوہ وی، نو خالے اللہ تعالیٰ چہ بہ انتہا قوی دے، یقیناً دایہ کوئے شی چہ عبارت د دنیا ورا نہ کوی

اور عبارت د آخرت پر آ باد کوی، او ہمد غر معاد جسمانی اوقیامت دے چہ دھنے در ستولے اور رشتینو لے پر عقل ثابت شرہ،

د قیامت او معاد جسمانی دویم دلیل خالق کائنات انسان نہ دھنے روند ورا

کہور لبندے کئے شی یہ ہر وخت چہ دے نور و نشان ہم نہ ورا هل ائی علی الا نشان حیث من الذہر کم یکن سبب صد کور دا، سورہ دہرآیہ علی او بیاد فی یہ قیامت کینی د مجازات اعمال د پارہ ژوند دے کوی انسان نہ دھنے خالے نمونے پوشے جوہ قول دیر گران وی نمونہ چہ پیدا شی نو بیاد ہر گرانہ ہم جوہ دے شی، نو دھنے د انسان هیچ نمونہ نہ ورا خالے لکچہ پیدا کوی و نو دے قوی ترین هستی نو دوبارہ پیدا کول د انسان خالے کول کید شی لکچہ فرمائی:

لَمَّا بَدَأْنَا اَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيْدُكُمْ وَاَعْلَا: مُؤَيِّنًا لِّلنَّاسِ دُوْبَعِ خَلْقِ جَوْرِكُو عَلَيْنَا اَنَّا لَنَّا فَعْلِيْن رَّسُوْلًا نُبَيِّنُ لَكُمْ دُوْبَعِ خَلْقِ بَسْمَعِ دَا سَعِ جَوْرِكُو اِيَّة عَسَا:

وَضَرْبَ لَنَّا مَثَلًا لِّلنَّاسِ خَلْقُهُ قَالَ: اِنَّا نَسَانِ بِمُؤَيِّنِ مَثَلِ خَيْرِ رِي مَن نَّحْيِي الْعِظْمَ كَرِهِي رَمِيْمًا قُلْ: چہ دواہ راستہ ہر دکی بہ ترک بَجْعِيْمًا اَلَّذِي اَنْشَأَ هَا اَوَّلَ مَرَّةٍ: ژوندای کوی، دھنے چہ خیل سورہ یس اِيَّة عَسَا:، پیدایشی ہیر کرو نو نہ ورا تدا وایہ چہ چار وچہ وار پیداکرے دھنے بہ کد دویم وار ہم ژوند دے کوی، بلکہ دویم اپت شریف کینی دی:

وَهُوَ اَوَّلُ عَلِيَّة: دوا دویم بارہ پیداکول د دویم وار پیداکول ورا آریات آسان دی:

دے خبر و سر قیامت پہ عقلی رنگ کب ثابت شود آسماں کے پہ انسان نسبت اُ خود
گوئی اللہ نہ دوار پیدا کول یوشان دی

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى (وہ اللہ دپارہ اعلیٰ کمال دے)

دَمَعادِ مخلورم دلیل

یودری چہ کوپ او شیروانی جوہ لے شی نوہفہ بہ خاد رہ
چیر آسانہ شکہ جوہ لے شی چہ دایوکار کندی (دے ادغہ رنگ
پیدا کول د آسان چہ اللہ کریدے نودویم بارہ پیدا کول د ورک
غونڈے رہ نسبت د آسمان انسان پیدا کول خوبیا دیر آسانہ لای
شکہ چہ کار پیدا کول یوہے

لَا تَسْمُرُ أَشَدَّ خَلْقًا أَمَّا السَّمَاءُ بَنَاهَا يَا سَمَاءُ سَوِّدِي أَوَّلَ كَوْنٍ دِي كِي
رَفَعَ سَمَكًا فُسُوْهُمَا سِرَّةَ النَّزْطِ اَلْبَسَ آسَمَانَ چہ اللہ جوہ کر وادویم
پہ اوچت خانے ہفہ کیستودو

یعنی آسمان نہ چہ اگورے نوکھے پہ نسبت انسان دیرور کوئے دے
ہرکہ چہ اللہ نہ د آسمان پیدا کول کین ہیج تکلیف نہ ووزد انسان پہ
پیدا کول کین بہ ورتہ شکہ تکلیف دی پنا پہ دے د انسان دوبارہ ژوند
د عقل نہ خلاف نہ دے

دَمَعادِ او مجازاتِ اعمال پنجم دلیل

سواک انسانہ گل کائنات د انسان د خدمت او فائدے لپارہ
پیدا شوی دی دَوَسَّخَرْنَا لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ د آسمان و اُ
د کے کول کائنات اللہ تعالیٰ ستا سر پہ کار و خدمت کیں لیا کریدی
خو انسان نے د طاعت او عبادت خداوندی لپارہ جوہ کریدے
وَمَا خَلَقْتُ الْإِنْسَانَ إِلَّا لِيَعْبُدُنِي مُؤْمِرٌ بِيْرِيَانِ اَوْشِيَا دَم ك
خدا کے د عبادت د بارہ پیدا کیں او د عبادت نتیجہ دے فائدے دی

کچھ قیامت دوبارہ ژوند، مجازاتِ اعمال، جنت او دوزخ ہیج نری
نود عبادت ہیج فائدہ بنکارہ نشو، لہ دے وچے د انسان پیدا کول
عبث نشو، او پہ دے پنا د کائناتو پیدا کول ہم عبث نشو او پہ دے د
بہ (العیاذ باللہ) د اللہ د کول کار و نہ عبث ثابت شی، چہ د اللہ تم
د حکمت لہ شانہ خلاف دہ د اللہ تعالیٰ حکمت وادے چہ د انسان د
عبلو نو پورہ نتیجہ دے قیامت بنکارہ شی د حکم چہ گنیا کیں دایہ نشی کیں
رمونر، وراں دے تفصیل سرہ بیان کریدے، چہ د اللہ د عمل د کارخانہ
عبث ثابتہ نشی او د دے او د انسان پہ پیدا کول کیں د اللہ حکمت و نہ ہم
بنکارہ شی، پہ دے خبر و د قیامت عقلی ثبوت راخی

د قیامت او مجازاتِ اعمال شپہم دلیل

اللہ پاک انسان بیکاری د بارہ نہ دے پیداکرے اَلْأَنسَانُ
أَنْ يُّزَكَّ شَكْرِي الْقِيَامَةِ آيَةً عَذَابًا لِّلْأَنسَانِ د خیال دے چہ دے
پہ بکارہ دیرینودے شی دغہ شان، اَلْأَنسَانُ أَنْ يُّزَكَّ شَكْرِي الْقِيَامَةِ آيَةً عَذَابًا لِّلْأَنسَانِ
اَلْأَنسَانُ أَنْ يُّزَكَّ شَكْرِي الْقِيَامَةِ آيَةً عَذَابًا لِّلْأَنسَانِ
کمان کوئی چہ تا سو موزن عبث پیدا کری یئی او د علو نو نتیجہ موزن لوک
بارہ بہ قیامت کین موزن نہ پید نہ راخی خود نیا کیں ہنما وید دوارہ
قسم انسانان شتہ، شوک ظالم شوک مُنصِف، شوک نافرمانہ شوک
فرما نبردار، شوک متقی، شوک فاجر و غیرہ، د دنیا کول قومر نہ د
اللہ د عدل او انصاف مکتہ کوی د دے پہ جوہ د اللہ تعالیٰ سلوک د
ہو لو سرہ یوشان نہ دے بکار حکم چہ د اللہ عدل بہ بنکارہ نشی
تکہ یو انسان با د شاہ چہ د خرق کوی وفادار و باغی سرہ یوشان سلوک
نہ کوی وفادار لہ انعام و د کوی او باغی لہ سزا و د کوی پہ دنیا کیں
دایہ نشو کیں دے وراں دے تفصیل سرہ بیان نشو دے

ڈونڈی پاتے کیندو خواہش، ہر گھلہ چمکے خالص راحت او خوشی الٰہی
 دے تھنا پور کیندو امکان ثابت شو نو پدے کیا کین دے پورہ کو لو انتظام
 یو خولہ دے رجم نشو کیندے چمکے نیا اور مکہ تنگہ دے یوں انسان
 پکین پو یوخل نشو جمع کیندے او بل دا چہ خالص خوشحالی اور راحت پدینا
 کینے حکم نشی کیندے چہ یو بادشاہ چہ دیر خوشحالہ او آرام کین بنکاری خو
 ذر کو نہ غموند و سرکاری لکد حکومت آورید و ذریعت بغاوت او مرض
 بیماری دے خپلو خپلو اور مرگ دے بل ملک حملہ وغیرہ، اُس عقل را یقین
 لری چہ قدرت دے خالص راحت او خوشحالی غوندے فطری خواہش
 پورہ کو لو انتظام کرے وی لکد چہ دے نور و نور فطری خواہش اتوا انتظام کرے
 حکم کیندے چہ پہ فطرت کین دے غریبی خواہش دے پورہ کو لو انتظام دے
 قدرت ذمہ داری دے دے چہ ہفت حکیم او عادل دے دے خواہش
 پد فطرت کین نہ درختی کو مر چہ نہ پورہ کیندے وی و کیندے وی او انسان پدینا
 تزیینہ، اُس دے پورہ کیندے وی خواہش دے پارہ دے یوں بل جہان ضرورت
 دے چہ ہفت پورہ دیر وسیع اولوے وی او انسان دے فطری خواہش دے
 جنت پہ شکل کین پورہ شی، لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ سورہ
 بقرہ آیت ۲۵، نہ دے پد جنت کین، دے چاہم وی او نہ دے دیرے اندیشہ
 وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَاتِي، اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ ○ سورہ ص
 السجدہ آیت ۷۱، پرتا سوکامو انسان اولہ پارہ پہ پد جنت کین ہفت چیز دے
 وی کو مر چہ ستاسوز، غوازی یا کینے تاسو پہ پد کادہ اغوا لری، ہلستہ
 پد خوانی وی بوجہ اقرب بہ ندوی، صحت، غنا، بدوی او مومن او محتاج بہ
 ندوی، دے خبر و سر دے قیامت او جنت خواہش ثابت شو مگر پد دے
 پد دے درخ دے ثابت پد پد چہ دا دے جنت ضدا دے اور کدے اَلْاَنْبِيَاءُ
 بِالْاٰمَنَاتِ اَدْخُلُوا، ہر چیز پہ پد پد پد پد پد، شہید، پد پد پد پد پد

دورخ اُپیڑنی، سپین بہ ہلہ پیڑ نہ بھٹی، چہ نور اُپیڑنی گرم بہ ہلہ
پیڑ نہ شی چہ یخ اُپیڑنی بہ دے قاعدہ دورخ ہم ضروری شو چہ ہف
نہ بدان یعنی دیکھو خدا مجرمان لالہ شی، جنت بہ ہمیشہ وی بتول
آرام اول جنت بہ وی دورخ بہ ہم ہمیشہ وی، بتولہ ہے آدمی او تکلیف
بہ وی داد اللہ دانصاف تقاضا دے چہ بتول جنت نہ بتہ یومی نو جہنم
حک ضروری شو، کوم قوم چہ د جنت اقاری دے ہفہ دورخ ہم مئی
دے کیے خد اشکالی نشستہ، حکم چہ جنت اود دورخ د دنیاوی عملونو نتیجہ
دے دُنیائیں بہ اوید عملونہ او خلق و نو قیامت کتب ہم دے نتیجہ
بہ د عین فرق بکار وہ چہ کہ اللہ تعالیٰ انصاف اعدل گورہ بکار دے شی

کہ قیامت اور مجازات اعمال کے دلیل

دیشتر اصلاح دنیا بتول قوموں کے واسطے خوبنوی ہے ہر قوم کے لئے خدا کے
 وند پیدا ہوئے ہیں کوی چہ انسانوں کے لئے یہ اطمینان امن اور خوشحال
 ہیں تیرشی ہر قوم کے واسطے ہر قوم کے ہر دور کے دیشتری اصلاح دیا
 نظاموں کے پنداری عقلی ادارے کے جوہر کے مگر زہرہ پورے اصلاح انستو
 دیشتر اصلاح عقلی اسباب دے دی ہے

① تعليل

١) تعلیم
٢) بہ تعلیم خود نیک و بد عمل نہ واقفیت دہی لیکن بد عمل کو گویا عیث
٣) قانون حکومت
٤) او عقیدہ کہ جہان ذات افعال
٥) کمال سے نشیہ

طوبى لهم (M)

۲) دویم سبب قانون ہم پہ اصلاح بشری کہیں پورہ کامیاب نہ ہو سکے گا۔
 تیسرہ سبب روح کوئی نیکو نہ ہو کہ جو روح کہیں پاکیزگی اور انقلاب نہ دے اور غیبت
 نہ دے جو موثر سلسلہ نہ بن سکے۔ یہی قانون یہ دے کہ جو جو مجاہد تہذیب ساز اور
 مصلو کہیں پورہ کامیاب نہ ہو سکے وہ ہر گز کئے کہ قانون حکومت نشوونما
 یہ غیر علا تو کہیں نہ قانون نشوونما اور نہ حکومت کی صورت قانون اور

حکومت وی نو بیا هم مجرمان دا سه خائے او دلسه وخت کن جر م
کوی چه هلمه خوک گواه نه وی په دسه بنا همد که سزا نه بیج شی او که
اصلاح کار نا مکمله پاته شی.

بعضه خائے کن گواه خودی لیکن رینتیا گواهی نه کوی ده
بعضه خائے کن گواه که گواهی کول غواهی مگرد مد علی علیه له اینه همد
ته خرمالی لایح یا ویره ورکول هغه دگواهی نه بند کوی.

بعضه خائے کن رینتیا گواهی اشی لیکن مخالف ذریق دو کول په جرحه
ده گواهی مشکوکه اده اشره شی او مجرم ده سزا نه بیج پاته شی.

کچر ده جرح سره هم گواهی صحیح ثابتنه شی نو فیصله ده بیج په لاس کن
ده هغه غلط هم کول شی یا بخصوص هغه وخت چه په زره کنه نری
رحم او خندا ترسی نه وی نور شونت او سفارش فیصله په بل مخ وار وی او کچر
سزا نه بیج شی.

کچر ده سزا او کول شی نو هغه به د جرم په جوب هومره سخت نه وی خو
چه جرم سخت وی دا شیونه چه وی نو قانون جرمونه نشی بند کول
همدغه وجه ده چه قانون او سزا کانه خوشه مگر جرمونه زیاتین
او قیدیان رینتیا بیا م ورخ په ورخ دیما د پی پی یی بنا په دسه اصلاح
بشری کار د زره ر ضیم نه د اعه شروع کول پکار دی چه اول خود کچر
انشی او بیا که اشی توده سزا نه بیج نشی ده د صورت داد ده چه
په زره او حقیر کنه د مجازات اعمال او قیامت دلسه پنجه عقیده ده
چه هغه نه سړی سده دا فکر پیدا شی چه هره گناه او حق تلفی کول غفلت
خان په آخرت کنه تبا کول دی او که خور و خورانی فانی و په بدل کنه د
آخرت هغه د اشی فائده بیلا دی چه دیو عقلمند سکه کار نه ده
دا هغه عقیده ده که کول په چه غله او د اوان (عرب د جاهلیت م فریب

خو کوی جوړ کول او د دسه عقیده که پوځوالی په وجه که هغوی زړونه او
د مافو نه دلسه رو بنانه شول چه که هغوی نه د جرمونو ظلم او حق تلفی
نوم نشان ورک شو که بشری اصلاح همدغه پوځی به نجه ده که دسه چه ده
مجرم و مشاهد په بنیاد خپلواصلحی اثرانو نه د بیا واقف کړه هم
دغه پوره ده اینه به چه که بشر مکمل اصلاح پر کیده شی هغه ده که د
مجازات اعمال او قیامت پنجه عقیده او د اوانک قیامت او مجازات
اعمال عقلا تیا نه بند کوی.

د قیامت او مجازات یو لسم دلیل

انسان د کائناتو یو نیمی جر دسه خرم او زړونه کنه لند دسه آسمان
نه مکمل او غرونه د م برسه موده رایسه دی لیکن انسان زړونه لکه که د
لیسه دمرگ په یو چیه ختم شی لکه د چا کور کنه چه د خا برسه لوغه وی
او د سرور زره وهر نو خاورین په زره زره ختم شی او دغه قیمتی د سرو
لوغه به د یوه موده پاته وی خکه چه قیمتی خیر خوک خان نه نه لریه
کوی ده ته معلوم پی یی چه د قیمتی انسان سره مناسب بل قیمتی
اویر د ژوند دسه کوم کنه چه که ته به د هملو نو بیا نه ملا دین دی او دا به
ثابتو ل غوا پی چه د حسیسو شیونو په مقابل کنه قیمتی انسان غر
و هم د پیر زیات وی و انا الدار الاخره لیه الحیوان که انسان اصلی
ژوند د آخرت ده چه په دسه قاعد په پنا شوه فرق زره حسیس اذله
او د قیمتی اعلی پوره بکاره شی دغه دسه قیامت دغه ده مجازات
اعمال او دغه دسه آخرت ده.

ده مجازات او قیامت دو لسم دلیل د نوی سائنس
د اکثر خرداندی نیک چه د نوی دینوا په جوړ کړ انسان شخصیت په
دسه خیر و نوبه کاره کیری ده (۱) نیت (۲) قول (۳) فعل

راہ نیت کا انسانی نفس لاندہ سے یہ شعور کئی محفوظ دے چہ ہفتہ یو
خیال ہیبرکمی خوب کیں کے اگوری او پیاور نہ ریا دشی۔

۲۴) او قول کہ ہوا یہ چپو کئے محفوظ دے چہ یہ ریدہائی نظام بخوا
بل خواہ وے رائے وے شی ددے وقتار یہ یوسیکنہ کیں یولاک
اوشیک اپنا زہر (۱۸۶۰۰) میلہ دے، تول اقول یہ فضا کیں محفوظ
خوبیل سے کد و دے دے آلہ لاندہ کدہ پیدا کومہ چہ دیوبل نہ رابیل
کوی کیدے شی چہ رستو پیدا شی، یہ خلا دریدہائی نظام نہ چہ
پہ او کدہائی دریدہ یوستن بہ مختلف لاندہ نو بوا برو لوسر مختلف
خاکو تہ آواز و مزرا کازی او یوبل سر کدہ و کیدی نہ حکہ چہ دھو
چہ یہ او بند والی کیں پیلے دی دغہ رنگ ہر فعل یہ فضا کیں بوجہ
پر بری چہ یہ نزد دے وقت کیں یہ نوی علمو معلو مولے شی، لیکن
یہ دیر وخت تیریدہ و سرہ دے آلہ لاندہ سہ نہ دے ایجا د چہ
ہفتہ د فضا نہ پیر نہ را و اخی کیدے شی چہ رستو دے آلہ ہم پیدا شی
دے تقریر نہ د آخرت وجود درست ثابتی چہ یہ ہفتہ کیں د نیت
قول او فعل د چہ محفوظ دی) نتیجہ مر ہے شی،

دے نہ علاوہ دماہرین ارضیاتوہ تحقیق مطابق ذکر کے یہ خیتہ
کیں دیار اس سہ (۱۳۰) درجے کے مشہد حالانکہ د او بوشکر لودہ پارہ
سے درجے کوئی کافی دہ دے نہ علاوہ ہر کال دے کے نہ یہ نہ کوئی
نہ لڑے پیدا کیزی د جیسے پتہ اگے او دے بعضے اگے لگی داد ہفتہ گرمی
نتیجہ دہ کومہ چہ ذکر کے یہ خیتہ کیں پر نہ دے ادا تول او دے سمندر
دا بوشکر لودے دے خبرے دلیل دے چہ چھتر ذکر کے او سمندر د
لاندہ او دا تول د جھنم اثرات دی ۱۱

د قیامت تفصیلات

قیامت کیفیت | قیامت حقیقت دو خیز و نہ دیو دے
جہان ورا تول او دے بل جہان رآخرت جو

دادارہ اللہ دے یو کوسہ تری دی، اول یوکل تخریب د پارہ دی او
دیم یوکل د تعمیر پارہ دی تخریب یہ حقیقت کیں د دنیا مرگ دے
دہر عادت دادے، چہ مرگ نہ ورا تیدے چہ مرض اور رخ دی ہفتہ
چہ یہ علاج بنہ نشی نود غہ رخ د طبیعت نو یہ خیال کیں لا علا چہ او
ہلاک وی، نو ہفتہ رنخور تیر، ہلاک شی، تول انسانان مجموعہ یو
جسم اگترہ ہر کلمہ چہ ہفتہ رنخور شی نو دے قاعدے مطابق علاج
کے کوئے شی کہ علاج کے ممکن نہ وی نولا علاج شی او ہلاکت نہ نزد
شی او پنا د اللہ قانون د ہلاکت پہ دے ناید شی او ہلاک شی، د
نسان د پارہ نود تول کائنات خادمان دی ہر کلمہ چہ انسان نہ وی نو
یاد دے تولو نود کو کائناتو ہفتہ ضرورت پاتے نشو نہ حکم د انسان ہلا
سرا دا تول کائنات اترے شی او ہلاک شی نود غہ قیامت دے
دے نہ ورا ندے حالت د دنیا دے مرض موت اگترہ چہ د شریعت
یہ اصطلاح کیں دے تہ شرائط اشاعت یا د قیامت نشائے و پیلے شی کہ
چہ یو سری کیں د مرگ نہ ورا ندے د مرگ نینا فے ہکادہ شی تو مرگ
بڑہ شان وقفہ وی دا خور کوئے انسان دے خود تول عالم د مرگ
حالت حکم مختلف دے چہ دا دے انسان پہ نسبت دیر لوئے شے دے
نود دے د مرگ او نود مرگ کیں بہ دیرہ وقفہ وی دے لینے د
مرگ علامات کبزی دی کوئے چہ شریعت بنو دی دی۔

عالمی مرض موت یا قیامت

کہ خلقو ایمان اور ہی سے تیری ضروری چیزوں عالم کی پارہ لکھ
 دے تو تیرا روح مثال لری، دے کن چہ خورمہ کھوت راجی ہر مصرہ عالمی
 صحت کی پارہ مرض دے دے دے مرض چہ عالمگیر شکل اختیار کرے تو
 بد عالمی ہلاکت اور قیامت کی پارہ بہ غتے نئے وی اور دے رنج و تہ
 ہلاک و شے لکھ چہ احادیث و کتب دی۔

۱) ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرماتا ہے کہ قیامت بہ پہ شری
 انسانا نوافین یوم مسلم شریف

۲) حضرت انس رضی اللہ عنہ کہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم نے نقل کوی چہ غر
 پورے اللہ اللہ و گوئی مؤمنان دی۔ تو قیامت بہ ز قاتلین

۳) حضرت حفصہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا نے حدیث شریف نقل کرے دے چہ قیامت
 بہ تیرے نہ قاتلین غر پورے چہ دے نیا اقتدار دے بد تیرے خلق و اس
 کن رانسی رترمذی شریف

۴) احادیث میں چہ ہر کلمہ بدی عالمگیر دے تو قیامت بہ نہ کیری او دا
 دے ہلاکت عالم نیشہ دے او کچرے لہ ایمان دے خلق پاتے وی نو مسلم
 کن و حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نے روایت مطابقت اللہ بہ دیر نہا نشتہ ہوا اکیڑی
 اور دے بہ دے مؤمنان و غر نہ قبض کرے اور قیامت بہ یوازے پہ بد خلق
 قائم شے بنا پہ دے قیامت قائم ہو کن پورے و براہم کردار دے کیری
 دے وی تو لو عالمی و نشتہ ایمانی عقیدے او ایمانی عمل و ختم کیری دلیوری
 دادی۔

۵) کامریک دھم جنت پرستان یعنی دے لواطت دے جامیان و راجی
 دے پورے در زمانہ جنگ ۱۹۶۱ء میں دے دے بہ مطابق دے
 فوج کن پورے او یا لکھ (۱۹۶۱ء) ہم جنسیت پرستان یعنی لواطت

کوونکی دی اور کامریک پہ عام و خلق و کن ہر خلق و م سہ پہ لواطت
 کنے پوخت دے۔

یوازے پہ برطانیہ کنی غور لکھ (۱۹۶۱ء) ہم جنسیت پرستان و پورے
 دے کو مو غر و نہ چہ شپا لہس یا اولی کالہ دے۔

ہر کال دے حرمیا نو و پورے لکھ او یا زہ دے دے حمل غور و لو او دے
 پورے بند و لو نہ علاوہ دی او سطا ہر غور لکھ کس حرمی وی سہ
 دے پورے مطابق پہ تلو کنی نو امریکین پہ نہا کنی او یا پہ تلو کنی

پہ لواطت پوخت دی دے وی اندازہ دے چہ سہ پورے بہ ہر پنجم
 بچے حرمی وی دے پورے دے تریجان اسلام مہر مٹی شہنہ مہر مٹی

تہذیب چہ کومہ خونریزی کریدے پہ ہر و راندیے جنگ عظیم
 موجودہ جنگ و او ابھی دے سہ استعما لوی آدھ لکھ او دا خلا
 نہ انکار دے سودا و شواب دے وی دے و نہ پوختہ نہ نہ دے پورے و او

او اخبار نو و دروغ خبرے خور و لکھ کامیاب سیاست نشتہ گری شے
 و تعجب دے دے چہ دے لکھ ہم نشی گری لکھ انگلستان او کنی و اچہ دے
 لاسو نو پہ پورے دے لواطت دے جواز قانون پاس کرو

دے شپیلی پوگل

۱) جمع پہ و نہ دے اسرافیل فرشتہ پہ ذر بعد شپیلی
 پوگل و شے پہ دے کہے بہ دے جلالی تجلو دے مصرہ

زیات طاقت دی چہ دے ہر خدائی اثر نہ بہ دے اتول عالم دے دے شے
 دے پوگل بہ پہ حقیقت کن دے اللہ دے مہیت دے صفت مظہری چہ ہر

بہ ہر خدائی و کوئی بان نہ موت او فنا طاری شے دے قرآن بیان دے
 و نفع فی الشور قصص من فی السموات و شپیلی بہ ابرک شے نو دے آسمان
 و من فی الارض الاما شہد اللہ سورہ او دے کائنات پہ ہلاک شے

سوا دهنو چہ اللہ نے ہلا کول نہ غواہی ،

کہ ہلاکت نہ داخل ہو نہ مستثنیٰ دی رہا دوزخ کار کو لکی خربختے رہے
حیثیت اور دھن خور کے علمان حکمہ چہ دزدی ، پیدائش د بقاء د پارہ
دے فناد پارہ نہ دے ، (۳) خلور مقربے فیہ بیتے (۴) اور صدائے
الامر کو موند چہ کارا غسٹل دی ، کہ شہیدانوں کو جو نہ چہ ہغوی سرہ
ہمیشہ ژوند و عہدہ دے ، رہد وراثتاً فرقہ فی امور الآخرۃ کہیں -
مستثنیات کہ حدیثوں نہ ثابت کی پدی ، ہم یہ دے کتاب کہیں کہ بیہقی
یہ روایت د مقائل منقول دی چہ د شیلی دواثرے فراخی
د آسمانوں اور د زمکو د فراخی برابر دے ۔

دویم ٹوک قرآن شریف کہیں دی رگم نفع فیہا آخری قیاداً ہل
قیام یتظہرون در سورۃ الزمر ایۃ عشان ،

دو بارہ شیلی ٹوک و ہلو سرہ بہ سرہ انسانان و حیوانات بتول
ژوندی شی ہم دا کہ ابن عباس رضی اللہ نہ بہ پید وراثتاً فرقہ کہیں مستثنیٰ
دی اطہرائی مقدام دہ نہ بہ حکم سنند نقل کریدی چہ د بھی نہ تریو
بہ تول را ژوندی شی ، کوم حمل چہ د وخت نہ ویا نندے غور زید
وی کچرے دھن اندامونہ پور دی اوسا کہ پکین را غلی وی ، نو ژوندے
کوے بہ شی کہ داسے نہ وی نو نہ بہ شی ژوندے کوے ، کہ بتولو بہ عہ
درے دیرش کالہ وی ،

ہا ٹوکل بہ د اللہ د " محی " صفت مظهر وی ، د قرآن د ذکر شوی ، د
آیت ترجمہ دادہ چہ د دویم بارہ بہ شیلی ٹوک دھلے شی نو نہ
مری بہ ولاری وی او کوری بہ) یہ دواہ و ٹوک و ہلو کہیں بہ د خلویست
وقفہ وی ، د بخاری) یہ دے خلویست کو کہیں بہ خلویست و رگم دے
نہ د چکہ سپینا و بو باران کی پدی چہ د مر و بہ خاورین قالب بہ ورین

اور ادب بہ انسانی شکلوں کہیں بدلی پدی ، بہ بد وراثتاً فرقہ کہیں د ابوالشیخ د
روایت مطابق بہ شیلی کہیں کہ بتولو د حوتو بہ شیر سری دی ہغ
کہیں بہ د مہر و حوتو دی بہ ٹوک و ہلو بہ بتول خیلو خیلو قالبونہ
داوا لوزی او ، پکین بہ داخل شی ، د بدن د دزد و جمع کو لو عمل بہ د زانے
یہ د ریعہ وی ، لکہ قرآن وائی درائی زکوٰۃ الساعۃ شی ، عظیمہ
د سورۃ الحج ایۃ علی ہر کلمہ چہ دژو نہ د کالبوت شکل پھیلہ یا د
مد ہرات الامرہ فرینتو بہ د ریعہ جو رہی ، نو عرش بہ ہغہ سپین
آپ حیات خلویست و رگم پورے پورے پدی ،

یہ دے بہ دے خاورین قالب د کالبوت بہ حوتو پدین قالب د کالبوت کہیں بدلی
شی ، او پیا بہ دا ہیچرے نہ بدلی پدی او نہ فنا کی پدی ، د انسان بہ د جہ و جہ
درماء القناع او دزیکے د او پونہ و ، او دا وجود بہ د رماء الحیات او
دعرش د او پونہ وی ،

او ابو ہریرہ رضی اللہ د حضور علیہ السلام نہ نقل کریدی چہ دے نہ
د رماء الحیات) حضور علیہ السلام فرمایلی دی ، یہ دویم ٹوک بہ
دعہ تیار و قالبونہ د کالبوت کہیں د حوتو منتقل شی او د حوتو بہ د پاسی

د ٹوک و د حکمت بیان

د دنیا نظام بہ مادی اسباب و روان دے ، نو یہ دنیا کہیں پید کی د ہم
یہ واروری ، او مرکب ہم ، نہ بتول خلق یوحائے پید کی پدی او نہ تول
خلق یوحائے مری ، بلکہ پید او بت او مرکب د پید و واروار او روری ،
لیکن د آخرت جہان د معنویا تو او د جلال او د تکرار جہان دے دے نہ
عالم د تعیات ر بہ یوحل خوراء) ہم وکیلے شی ، نو د دنیا تول الہی
اور انسانی آبادی بہ یہ یوحل ختم کریشی اور یہ دویم ٹوک و ہلو
باندے بہ یہ یوحل سمند سقی تول مری را ژوندی شی ، لکہ چہ فوخ بہ

بیہقی کین دابن مسعود رضی اللہ عنہ بہ صحیح سند الفاظ نقل دی
 تَبْدِلُ الْأَرْضَ مِنْ أَزْوَاجِهَا فَحَصَّةٌ، یعنی دُنیا از مکہ بہ پہ دایسہ نامکہ
 بدلہ شی چہ لکھ کچا ندای بہ سپینہ وی، ابن جریر و زید بن ثابت
 نہ مرفوعاً حدیث نقل کریدہ بہ
 إِنَّهَا تَكُونُ يَوْمَئِذٍ بَيْضًا مِثْلَ الْفِضَّةِ، داز مکہ بہ پہ دغہ روح لکہ
 چاندنی سپینہ وی دغہ معلومین چہ غورہ قول کصفا تو بدلید و دے

د مؤمن خوراک خبناک

پہ میدان حشر کین بہ زمکہ و کیک پشان وی او مؤمنان بہ دے نہ
 خوراک کوی، بدور السافریہ ص ۱۱۱ منقول دی، چہ مؤمنان بہ ک
 خلوفا مولو لہ طرفہ دغہ زمکہ نہ خوراک کوی، او دگوشہ ہفہ او بہ پہ
 شک کوی چہ ک پیو نہ سپینہ وارے نہ پچے او د شاتو نہ خورے وی
 حافظ بن حجر درمائی، دادے دیارہ چہ مؤمن تہ ک حشر بہ او برہ
 مودہ کین دلو دے اندے خہ تکلیف نہ وی، بدور السافریہ ص ۱۱۱ کین د
 طبرانی معجم اوسط نہ مرفوعاً حدیث منقول دے، چہ دغوش دلا لکہ
 بہ د لکہ لہ طرفہ بود ستر خوان خورشی، چہ پہ دغہ نعمتو نہ او د خوراک
 خبناک دایسہ خیر و بد او میرے وی، چہ چاہ نہ وی لیدی، نہ پہ ل پیر
 خیال کین را غلی وی خوبہ دغہ خواجہ باندے بہ دوڑ تیان مسلمانان
 خوراک کوی دغوی پش ندگی بہ دای چہ دغوی دخلو نہ بہ دمشکو
 او د ستور دغہ د خوشبو نیو دوزے خیری

بیان د حوض کوثر

قرآن فرمائی، اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ، ابن عباس رحمہ فرمائی چہ دے نہ
 حوض کوثر مراد دے، پہ میدان حشر کین بہ دھر پیغبر د ہفہ د امت
 بہ جوہر حوض وی او پہ ہفہ کین د حضور علیہ السلام حوض دینو لہ

لوئے وی، د امضمون ترمذی شریف کین ک سمرہ رضہ نہ د مرفوع
 حدیث پہ صورت کین داخل دے، د حضور علیہ السلام حوض کوثر
 پہ میدان حشر کین کیدل ک شیرین پتھر سورہ فی حصا بہ و نہ نقل دے چہ پہ
 ہفہ کین خلور خلفاء کرام رضہ او عشرہ مکتبہ ہفہ دی، پہ ظاہر بہ
 ہفہ حوض خلور گتیز وی، او خلور وارہ غاہے بہ لہ یوانہ اترہ وی
 چہ خلور وارہ بہ یوازے یوازے ک یو یو میاشت پہ منزل او بر دے وی
 د ہفہ لوئے او کلا سونہ بہ د آسمان د ستور د شیر نہ ہم نہ یانے وی
 خود ہفہ ستور کوم چہ موزن او عوامو تہ پہ نظر بنکاری د او برنگ بہ
 د پیو پشان سپین د شاتو نہ زیات خوراک او دوار نہ بہ پچے وی دا
 بہ ہفہ خلق خبہی کوم چہ د مؤمن نہ علاوہ د سنت نبوی نابین ار
 وی، بدعتیا نو تہ بہ دگے و د کوئے او دے نہ پہ لوسہ کوی شی دایعت
 لکہ د خوراجو، دواضوا و معتزلیو اعتقاد دی وی او ک عسلی وی، ظالمات
 بہ ہم دے نہ شریعی شی دا بقول روایات د حدیثو بدور السافریہ ص ۱۱۱
 نہ ترمذی کین شی، حوض کوثر پہ حقیقت کین د سنت نبوی یا د کتاب
 او سنت جسمانی صورت دے چہ دے نہ بہ یوازے پہ کتاب او سنت عمل
 کوونکی فائدہ اغتے شی حکم چہ آخرت کین بقول اعمال بہ جسمانی صورت
 اختیار کین بدعتیو نہ د مغیر شیو یوازیک عملو نہ بہ د فائدہ مند شیو نہ
 صورتو نہ اختیار وی

عمل نامے

پہ قرآن کریم کین ذکر دے

وَمَا مَنِّ اَوْ اُنْیَ کِتْبَہِ بِمِیْنِہِمْ فَسَوْفَ یُحَاسِبُ حَسَابًا یَاسْبُ اَلْیَاسْبُ وَرَکْرِیْشِی نَوْحِہِ بِآسَانِ حَسَابِ
 اَہْلِہِ مَسْرُورًا ○ دَامَا : و رکوی او پہ خوشحالی بہ جنت کین چل

مَنْ أُوْنِي كِتَابَهُ وَرَأَى ظَهْرَهُ فَسَوَّى: اهل و عیال تدر آکری، و چانه
 یلجوا کتباً و اکتبوا سوره: چه دشاله طرفه عملنامه و
 الانشقاق آیه عکس: کرے شی نو هغه به هلاکت هلاکت چم
 او به دوزخ کن به انور زیدی:

فَأَمَّا مَنْ أُوْنِي كِتَابَهُ بِكَيْبِهِ فَيَقُولُ: چانه چه به بهی لاس عمل نامه
 هَاؤُمُ اقْرَءْ كِتَابِيَهٗ اِنْ كُنْتُمْ اِنَّا: و کرے شی، نو هغه به خوش
 مَلِكٍ حَسَابِيَهٗ: نه نورد نه نیا چم گوری خوا عمل نامه خوا به دنیا
 یقین و وجه به ده ورخ به الله تعالی سر و خا خا ملاقات وی:

سوره الحاقة آیه عکس

وَأَمَّا مَنْ أُوْنِي كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ: و چانه چه به چپ لاس کن عملنامه
 يَلْبِثُنِي لَمْ أُوْتِرْ كِتَابِيَهٗ: و کرے شی نو هغه به افسوس کوی
 الحاقة آیه عکس: چه دا عملنامه خوماته ند و داکرے شری
 اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ: هر کسی نه به دشاله تعالی حکم
 حَسْبًا رِجْزًا سَمِيعًا آیه عکس: وی چه خپله عملنامه اگولدا و نه
 پخپله و خپل حساب له پاره کافی نه:

بن و رالسا فراه صکتا ۱۰۰ کن د احاد یشو به بنیاد بیان کرے شری ده
 چه تو له عملنامه به د لوج محفوظ نه عرش تدر او په شی کوم به چه به ده
 ورخر میدان منشر کن وی او جمع به کریشی نو الله تعالی به بیاد خاص هوا
 به دریم هر کسی نه خپله خپله عمل نامه ده و د عمل به مناسب لاس کن
 و کرے او د هرے عملنامه رومی الفاظ اقْرَأْ كِتَابَكَ: هر دده او دده
 د پلار نو هر سره او د کرے شی او حکم به ورت کرے شی دا عمل نامه به
 لوستی او نالوستی بول لوستی شی، به ده و چه حدیث شریف کن دی چه
 د اولاد به نو موثر ابدی، چه د چا نسب ثابت ندوی نو هغه به د

د مور به نوم بلل شی، داد عقل خلاف نه ده چه نالوستی به هم خپله
 عملنامه لو ستر شی، کوم علم چه خدا کے پاک د استاذ به دریم نورد
 شی، هغه بغیر استاذ به الهامی طریق هغه هم بنود لے شی که دا نبیا و علم
 السلام علوم او د حیوانا نو علوم که د جولاد خپله جالے جوړ و لوست، د شانو
 د پختی د خپل کبیر جوړ و لوست میرو نه د اجتماعی امور و علم کوم چه
 به علم حیوانات کن بیان شویدی، د س زمانه کن رندانه د پر سید لو
 حروفو به دریمه تعلیم و کرے شی ما به مشرق پاکستان کن پخپله لیدلای

گواهی

اسد انبیاء علیهم السلام او د علماء کرام گواهی

د جرم ثابتولو د پاره د مضبوط طرا و اعتباری خلقتو گواهی ضروری وی
 انسانانو د نولو نه د وجه د انبیاء علیهم السلام به دریم حق خبره
 نو د خدا کے تعالی حکمو د رسیدنی دی په دایه خلقو به پخپله پیغمبران
 علیهم السلام گواهان جوړیدی او کچر به دا د پیغمبران و دار ثانور علم او
 د رسولی وی نهم دوی به پر گواهان جوړیدی، قرآن کریم کرمانی
 وَجَاءَ بِالْبَيِّنَاتِ وَالشَّهَادَاتِ اَوْرَ کَیْفَ اِذَا جُنَّا مِنْ رِجْزٍ اَمْرٍ شَهِید
 وَجُنَّا بِكَ عَلٰی هٰذَا شَهِید اَرَسَادُ آیه عکس

۲- د کرام کاتبینو گواهی

دویم داچه د احکام و حکم او ندای نه د انسانانو خلاف کول او نه کول
 به شک به کاره کولے شی، په ده به دریم قسم گواهی پیش کولے شی
 د وکرام کاتبین گواهی کولے چه بیگناه دریمه د ر کوم یقوم الا شهداء
 اٰی الالبکه، امر اذ ایتل فی المنکر من عن الیمن و عن الشمال
 قَبِیْلٌ مَا یَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ اَلَا لَمْ یَرَ قَبِیْلٌ حَمِیْدٌ

جَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ۝ كَوْم وَخْت چہ دانسان
عملونہ دودہ مرا غسٹونکی فرشتہ را اخلاقی او کیخرا و چپ طرف نہ
تا ستر وی خہ لفظ د خولے نہ تو سرہ شیش لگووے تیار وی اوھر
کس بہ داسے راخی چہ یو فرشتہ بہ فی راوی او دویم بہ فی گواہ وی کہ
در مشورہ چہ حدیث مرفوع کن دی چہ دادودہ فرشتہ بہ ہم ہفت
وی کومو بہ چہ نیکی او بدی لیکہ

۳۔ داندا مولو کو اھی

کومواندا مولو چہ عمل کرے وی دھنے بہ ہفتوی پھیلہ ہم گواہی کوی
اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ اَفْوَاهِهِمْ وَتُغْمَقُ اَسْفُلُ رِجْلِهِمْ وَنُحْشِرُ اَصْبَاحَهُمْ
اٰیٰتِ يَهُودَ وَنَسْجُدُ اَرْضَهُمْ لِبَنٰی كَاثِبًا ۝ اَلْکُوْا وَکَدُوْا لَا سُوْدَ لِمُؤْمِنٍ
يَّکْسِبُوْنَ اِلَّا سُوْرًا یَّسَّ اٰیۃ عَمَّ ۝ سر خبرے کوی او دوی پینے بہ
ہم دھنے عمل گواہی و دکرے کوم چہ دوی بہ کول۔

وَمَا اَکْثَرُ نَسْتَبْرُوْنَ اَنْ یَّشْهَدُوْا اَوْ تَاسُوْا نَشِیْ یُحْجِبُ دے چہ نہ تاسو
عَلَيْکُمْ سَعَادَۃٌ وَّلَا اَلْبَاسُ اَرْکُوْا ۝ گواہی اکرے ستا سو خور و نہ سترے
جَلُوْا کُرْ رَحْمَۃَ السَّجْدَةِ اٰیۃ عَمَّ ۝ او خرفے۔

وَقَالُوا الْجُلُوْدُ هُمْ یَّشْهَدُوْنَ ۝ اودوی بہ خیلو خرمونہ وانی چہ تاسو
عَلٰی مَا قَالُوا اَلْطُّغٰۃُ الذِّیْ ۝ غم و نہ خلاف وے گواہی اکرے ہفتوی
اَلْطُّغٰۃُ کُلُّ شَیْءٍ وَّ هُوَ خَلْقُکُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۝ بہا وانی چہ مونہ ہفتہ خد لے گویا نہ
قَرَّ اَلْبَیْہُ فَرَّجَعُوْنَ ۝ رَحْمَۃَ السَّجْدَةِ اٰیۃ ۝ کہ کو کو مرچہ ہر شے گویا نہ کرے دے
او ہفتہ تاسو پورچہ وار پید اکرے بیئی او ہفتہ نہ بہ واپس خئی۔

۴۔ دخالے گواہی

قُرْاٰنِ کریم فرمائی، اَلْیَوْمَ نَخْتِمُ اَفْوَاجَ اَلْاَنْۢبِیَآءِ اَلَّذِیْنَ کَانُوْا یُرْسِلُوْنَ اَیۡۤیٰہِمْ
عِبَاس و دے، آیت پہ تفسیر کن فرمائی، زمکہ بہ دانسان دھنے

عمل خبر و دکرے کوم نے چہ پہ دے کرے دے، دانتول غلور قہیم گواہی
شوے، د پھیرا نوا و فرشتہ علیہم السلام گواہی اعتباری دہ حکم چہ دوارہ
گناہ نہ پاک دی، نورے دودہ گواہی داندا مولو و د خلتے ہم اعتباری
حکم دی چہ خلاف عادت دی دوی پھیلہ خبرے نشی کولے اللہ پاک
نہ خبرے را اباسی نکہ خنگ چہ دوی نہ پھیلہ ہم دا بیان کوی نو
واللہ تعالیٰ نہ زیات اعتباری بہ بل خوک وی۔

دا اعتراض غلط دے چہ اندامونہ و خلتے ڈے نہ لری نو خبرے
بہ خنگ اکرے، حکم چہ یو انسان چاہی دشی، اکیسٹ او تپیک کینی
خبرے محفوظ کولے شی، خہ وخت چہ غواری نو ہفتہ خبرے آوری،
نواللہ تعالیٰ خوپہ طریق اونی داسے کولے شی، بلہ داچہ، واللہ کار دے ڈے
نہ خبرے اباسی او کہ پینو لا سولونہ حکم چہ یو اندامونہ د خولے
دی اونی کے ڈے نہ خبرے را پینے اُس دکرے داندا مولونہ واللہ پاک
فکرت و طاقت چہا منیل شی، نو داسے خبر و مطوکنی بیا ہفتہ پینش
نہ وی، دے نہ علا و د لوی تحقیق پہ نبیا د جہا دنا و حیوانا نو کینی د مریو
پہ جوڑ و نہا ہر شے او گویائی ہم نیکن دانسان نہ علا وہ دکرے گویائی
دانسان د غور و نو نہ پچہ دے

اٰیٰتُوْہ ۝ وَاَقَالَتْ نٰمِلَۃٌ ۝ عَلٰی مَا مَطَّنَ الطَّیْرُ اَوَّانٌ مِّنْہَا لَمَّا یَنْبَطِ
مِنْ خَشِیۃِ اللّٰہِ یَسْمَعُ لَہٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَ اَلْاَرْضِ ۝ کُلٌّ
قَدْ عَلِمَ صَلَواتُہ و تَسْبِیْحُہ

حضور علیہ السلام سرہ دکا نہ و او د اونی خبرے پہ احادیث کوئی ثابے
وی دانتول شیور نہ بنائی چہ ہر خہ خبرے کولے شی خوف و د داسے
چہ د خریا انسان آوریدے نشی او یا پر پوہیوی نہ، خوا خبرت کنی بہ
د دے عادت پہ خلاف آوریدے شی حکم چہ آخرت ہم دنا آشتا

اَيُّهَا الَّذِي تَتْلُو عَلَيْنَا كِتَابَنَا بِهَا : در معنوی معنوی سوره وی او خورده به
 تِلْكَ بَيِّنَاتٌ لِّاُولِي الْبَصَالِ : یعنی در آن وی، دوی نه بد او بیله
 شی چه آیاناسونه حیا آیتونه نه و آواز و کله شوی چه هفت تا سوره روح کنل
 آخری فقره رفکنتم بها تِلْكَ بَيِّنَاتٌ، نه کفر ثابت شوا و برومی فقره
 وَاَمَّا مَنْ خَفِيَ مَوَازِينَ : نه و عملونو تول ثابت شوی

د موزون بیان

په میزان کن به خد تلل شوی، په دس کن دس
 قوله دی اول ذابن عباس رضی الله عنہ قول دس

چه اعراضوا اجسامونه به جسم جو کر یثی او تلل به شی او داسه
 الفاظ رَیْقَابُ اللَّهِ الْأَعْرَاضُ أَجْسَامًا، فسطائی نه نقل کریدی، او
 بدور السافره، صحت کن د بییهقی د شعب الا بیان د الفاظ نقل دی
 يَوْمَ تَبْيَضُّ بِلَابُ الْحُسَيْنِ صُورَةً تَوْفِيقِي بِالشَّيْءِ بِأَجْمَلٍ صُورَةً،
 یعنی نیکی به په به شک او بدی به په خواب شکل کن را ورسه شی،
 طبیی دمشقوة شریف په شرح کن دس قول نه ترجیح ودر کره ده که در
 دویم قول داسه چه عمل ناه به د عملونو د لزومیت په اعتبار تلل شوی
 دس دلیل حدیث در البطاقة دس او د امام ترمذی روایت عبدالله
 بن عمرو بن العاص نه نقل کریدنه او بنه د حسن بن علی وریلی دی
 او ابن حبان هم په خیل صحیح کن د حدیث را ورسه دس چه الفاظ کلام
 يَوْمَ تَبْيَضُّ بِلَابُ الْحُسَيْنِ سِحْلًا فُتُوْضِعُ : یعنی یو کم سل غت کتا بونه به
 فِي كَفَّةٍ وَتُؤْتَى بِالْبَطَاقَةِ فُتُوْضِعُ : یو چا بری کن کیبونه شی، او یو
 فِي الْاُخْرَى كَفَّةٍ الشَّجَلَاتُ وَ تُوْر كُوْتِه پد چه د کاغذ به بل چا بری
 تَقْلَبُ الْبَطَاقَةُ : بکه کیبونه شی، نو د غه یو کم سل کتا بونه به
 سپک وی او هغو ودر کوه په چه به در نه شی،
 دس د امام الحرمین ترجیح ودر کریدی که او وریلی دی چه در وند و اله به د

اجر به آنگاه زوی، کرطبی روح هم داغور که کنل د کا و د ابن عمر قول د
 دویم قول داسه، چه هم عملونه به تلل شوی چه په هغه د ترمذی او
 ابو الدرد هغه صرفع حدیثونه دلیل دی او ابن حبان دس تصحیح
 کریدی د حدیث الفاظ داسی :

مَا يُوَضَّحُ فِي الْمِيزَانِ أَحْسَنُ مِنْ خُلُقِ حَسَنِ رِبِّهِ مِيزَانُ كُنْ بِهِ ذَبْنَهُ
 خُوْكَه زبانات خائسه عمل بل نشی تلل دس له حافظ بن حجر
 ترجیح ودر کره ده، د عملونو تلل به پنخوا د عقل نه لویه خبره کنل د
 شوه لیکن اس خو په تهرما میفرم د بدن یا د موسم درجه حرارت
 معلومیدنه شی، حالا که دا عرضی دس، خمون په نزد دس دس
 واره و اقول کن اختلاف نفعه، کیدیشی چه په دره واره و طریقو
 د عمل د جسم په شکل، عمل د عملانه په شکل او عمل پخبل دس
 د یاد د تلل شوی، چه په آخری فیصله کولو کن هغه قسم د شک شبیهی
 ظاهری صورت بکار د نشی،

امام د هبکی روح د علم په فضیلت کن د عمران بن حصین نه د رسول الله
 صلی الله علیه و سلم حدیث نقل کریدنه چه د علما و سیاهی او دشهیدانو
 وینه به تلل شوی خود علما و سیاهی به در نه وی ربه و السافره صراح

تلونک

تلونک د عملونو به خوک وی، د مختلفو روایاتو په دنیا دس کن خلوقه
 را الله جل مجد که به تلونک وی، دا د امام غزالی قول دس الدرة الفاخرة
 فی کشف علوم الاخرة، او دلیل که د قران د آیت نبویه دس، و
 نَصَحَ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ، یعنی موثر به این دو تخان نه الله تعالی نسبت
 کره دس د

دویم قول داسه چه تلونک به مملک الموت وی او ویرود آتش بن

ماںک نہ دے روایت کرے دے (۲) دے ہم قول دادے چہ تلو
 بہ آدم علیہ السلام روی بہ معجم صغیر کن طبرانی دابو ہریرہ
 بہ دے الفاظ نقل کریدے

يَا دُرَيْدُ جَعَلْتُكَ حَكَمًا بَيْنِي وَبَيْنَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَا نَدَخَا وَدَخَا
 وَبَيْنَ دُرَيْدُكَ قَسَمُ عِنْدَ الْمِيزَانِ : اَوْلَادُ يَسْمُوْنَ مِصْفُورًا كَرِهَ
 حَمِيمُ زَانِ سِرَّةً اَدْرِيدُ

(۲) خلود قول دادے چہ تلو کہ بہ جبرائیل علیہ السلام وی داروین
 ابوالقاسم الاسکافی دے یغہ بہ روایت نقل کریدے

خدا بہ ترددے خلود و اولو قولو کہ بہ اختلاف نشتر داتول جمیع
 اللہ نہ کے تلو کہ بہ دے وجد او نیلو چہ تول بہ دے ہفہ بہ حکم کیوں
 او عام طور حکم کوئی نہ ہم دے ہفہ کا کو ویکے ویکے شی، پہ دے نیابن کو
 پولیس چہ چالان آکری دے ہفہ بیان اہستل بہ عدالت کی ضروری وی
 رنگ عزرائیل علیہ السلام دے و چالان کی بدے دے اللہ تعالیٰ بہ عدالت
 کہ بہ دے بیان او موجودگی ضروری وی

دنیوی عدالتوں کو کہ دقانونی مشیر ضرورت وی دے رنگ دے اللہ
 عدالت کی دجبرائیل علیہ السلام پیشی دے دے بارہ ضروری دے
 قانون رفران دے اللہ نہ جانبہ راوہے دے اور قانون شکنی بہ
 مقدمہ کہ بہ دے پیشی ضروری دے

اولاد آدم علیہ السلام مقامہ پیش دے خود سہ پرست بہ حیثیت
 حاضری ضروری دے

دَعْمُولُو تَلُو حَکْمَت

اللہ عالم الغیب دے عملو نو دے ڈرے نہ خبر دے نو دے اللہ
 عملو نو تلو کہ ہفہ عرض نشتر خو عملو نو تلو دے عدالتی کاروائی

تکبیل کو ذریعہ دے (۱) عمل کو ویکے دے عمل نہ پہ ذریعہ دے خپلو
 عملو نو نہ خبر شی کہ ہیکری تے وی نور یا دے ہشی ورتہ رنگہ پہ
 دے کوئی کو چہ تیر شوی خیزو نہ را یا دیوی او نفسیاتی طور بہ امنی
 چہ داتول درست دی پہ ڈ بہ اقرار آکری او کہ نہ کری لکن
 اقرا کتبک دے کفی بنفسک الیوم علیک حبیباً چہ دے
 حکمت تہ اشارہ شویدہ

(۲) دے عملو نو تلو سرہ نسبت معلومیزی چہ نیک عمل یو کو تے
 اور اللہ نہ طرفہ دے ہفہ بکل دے نہ ہم لو کہ انسان نہ بہ دے تلو د
 اللہ دے فضل لو کہ والے ہیکار کول دی او دے عمل پہ سزا کہ دے
 اللہ پاک انصاف ہیکارہ کول دی

(۳) دے انبیاء علیہم السلام دے علما و دے فرشتو دے اندامو نو او کھلے
 دے گواہوتیر و لو نہ مطلب دے ظاہر ول دی چہ داتول کار او عدالتی
 کاروائی بہ حقیقت او انصاف پنا دے

(۴) دے دے کولے کاروائی مقصد دے ہیکارہ کول دی چہ انسانی
 اعمال دوسرہ اہم دی چہ داتول انتظامان دے ہفہ دے بارہ ہم پہ دے
 وجہ کیوں چہ دے کائنات دے تخلیق مقصد انسانی اعمال دے

دَعْمُولُو زَاوَا غُورِیْزِ پِیْژَنَدَل

دے نیکی او بدی دے چاہر و ذرید و او سپکید و پیژند لو کہ دے
 قولہ دی دے دے نیا دے قاعدے پشان دے آخرت ہم دے قاعدہ دے چہ
 دے دے چاہر بہ بہکتہ او سپک بہ پورہ می دے دے چہ ہورو علما و
 قول دے

(۲) دویم دے دے پہ عکس دے مطلب دے چہ کوم چاہرے پورہ می
 ہفہ بہ دے دے او کوم چہ بہکتہ می ہفہ بہ سپک دی خکہ چہ چیز

اور مرکز میلان پر آخرت کینی بدلی ہوئی نہ نیکو مرکز پر پورے ہی کوم
 ٹھانے چہ جنت دے او دین و مرکز بہ بنکے وی کوم ٹھانے چہ دوزخ دے
 د غنہ قول دے بدرا الدین زرکشی دے (البرہان فی علوم القرآن) او
 شاہ عبدالعزیز غورہ کربیدے (فتح العزیز)

(۳) دریم قول دادے، چہ کہ نیکو چاہی نہ بہ یونہی سائن اور
 دا نیکو دروند والی نہ دے او دے بدو چاہی نہ بہ تو مالا دنیرو
 سائن را اوزی نو داد بدو دروند والی نہ دے، دا قول علامہ اوس
 دے سورۃ قارعہ پہ تفسیر کینی نقل کریدے۔

دشول مقام

حکیم ترمذی بہ نوا در الاصول کینی او ابوالقاسم اللانکائی پہ کتاب
 السنۃ کینی نقل کریدی چہ میزان بہ د الله پہ ورنہ ادرے شی
 د نیکو چاہی بہ کہ عرش پہ بنی آخر او پورے بہ جنت وی، او بدی
 چاہی بہ کہ عرش چپ رخ تروی او پورے بہ دوزخ وی،

د پل صراط تیریدل او نور

پہ قوت کینی وی

وَإِنْ مِنْكُمْ آلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِصْحَانَ عَلٰی : یہ تاسو کینی بہ واسطے ھشوک نہ وی چہ کہ
 رَبِّکُمْ عِنَّمَا أَفْقَسٰی ۝ ثُمَّ نُنْجِیْہُمْ : پل صراط پہ ذریعہ بہ جہنم کینی نہ والی
 الْذِّیْنَ اتَّقَوْا ذُرِّیَّتَہُمُ الطَّالِیْعِیْنَ فِیہَا : داد الله پرے کرے فیصلہ بہ سیا
 حِثِّیًّا ۝ (سورۃ صافات آیت ۶۱ تا ۶۴) : بہ کہ الله نہ ورنہ تو کئی خلق مومن نہ
 ارٹالمان بہ ورنہ پہ گور و غور نہ ورنہ کینی نہ پورے دے

پہ وہ آیت کینی دکر دی چہ قول خلق بہ جہنم کینی ورنہ دینی، مسئلہ احمد
 حاکم مسد دے سننا دے نصیحہ او بیہقی ابو سمیہ دے یہ اسناد چاہی بہ
 صرفو غافل کریدے چہ کہ (وارد) معنی داخلیدل دی او مارنگی

مسند رک حاکم کینی ابن مسعود رض او ابن عباس رض بہ ہم منقول دی
 چہ کہ ھے مطلب کہ بتو جہنم نہ داخلیدل دی امام قرطبی رحم دا
 قول غورہ کریدے، دویم قول دادے، چہ وار دیدل نہ مطلب
 د پل صراط پہ ذریعہ جہنم نہ تیریدل دی، داخلیدل نہ دی، دا
 قول امام نووی غورہ کریدے، دا قول پہ مسند احمد او ترمذی
 کینی دا ابن مسعود رض نہ صرفو غافل دے، پہ کوم کینی چہ دا ہم دکر دی چہ
 خوک بہ کہ برینہا پشان تیریزی، او خوک بہ کہ ہوا پشان خوک بہ کہ
 تیراس پشان خوک بہ دھار غلہ پہ پشان خوک بہ کہ سورانی پشان
 او خوک بہ کہ جہنم پہ اور رخی شی او تیر بہ شی او خوک بہ کینی

اغوریزی،

دریم قول دے وار دیدل نہ مطلب تیرے کیدل او دوزخ لیدل دی چہ
 حساب بہ دوزخ سر نہ تیرے وی، بیانیہ کا قوت پہ کہ کینی خود دے
 شی او مسلمانان بہ جنت تے ارسولے شی، لکہ خنکہ چہ کہ حضرت موسیٰ
 علیہ السلام پہ قصہ کینی، وَکَلَّمَاوَدَّ مَآءَ صَدَّائِقٍ : را غلہ دے دے مطلب
 پہ او لو کینی سوتل نہ دی بلکہ ھے نہ تیرے کیدل او حواتہ ورنہ دی

کچھ دے رومی قول تے اگورے، تو دے ہر چاہ جہنم نہ توتل بہ د عذاب
 د بازہ نہ وی بلکہ پہ نیکو خلق دے جہنم اور اثر نہ کوی او لکہ دا بولہ
 علیہ السلام پہ ھووی بہ د غر اور پل او سلام، جوہ شی لکہ طبرانی
 او بیہقی کینی چہ خالد بن معدان نہ منقول دے چہ کہ جہنم نہ تیرے
 ھم نہ لگی، تو ا بہ والی چہ مومن خور دے دے کا الله مطابق جہنم نہ
 وارد نہ شو نہ الله طرہ بہ جوابی ورنہ لشی، مگر دے کُم عَلَیہَا ورنہ
 خامدلا، تاسو پہ ھے تیر شوی لیکن ھے مہ دو، طبرانی رحم او ابن عدی
 نہ یعلیٰ بن مہر نہ صرفو غافل روایت کینی دے چہ دوزخ بہ مومن نہ لگی

تیر شد ستانور حبا و در مرکب و رجز یا مؤمن اطلقاً مؤثر است که
بدور السافرة، ص ۵۵ و ۵۶ که پل صراط به خطرناک و سخت گنبد
تبار وی، کلاس نطق به نه بنگاری، کمالی به مناسب به به مؤمنان و ایما
نور تقصیری بعضو سره به کفر هو سره و نرا وی، بعضو سره به کفر
دائمی به سمون او تلو نه کم دیک عمل خاوندان سره که گنبد کوفته به
سمون و نرا وی را بن جریر بن ابن مسعود بن دارنیا چه او وی نرا
صافقان به مومنان به خواست اگری،

أَنْظُرُوا نَارَ النَّفِيسِ مِنْ لَوْ رَكُمُ قِيلَ : بِيْزَانِ حِصَارِ شَيْءٍ مُّؤْمِنٍ هُمْ شَاهِدُونَ
أَنْظُرُوا نَارَ كَمَ كَالْتِمَسُوا نَوْرًا : به نرا کن تیر شو نرهوی به جواب
و رگری چه د نیا تیر لار شئی او هغه نخله نرا را و اگری

نخله چه نرا عمل نه حاصلیری او دانا العمل د نیا ده آخرت نه ده
آخرت رد ارجزاعی ده و بدور السافرة مع تشریح ص ۱۲۷
د صراط حقیقت

د پل صراط ترخو نره د دیلو سستین د پل پشان معلومیری، ابن عساکر
د فضیل بن عیاض رضه نقل کړیده چه د جهنم د پاسه د پل صراط او نره
د نخلی زور و کالو نخل پرا نره ده ده په دره و برخو کن
یوه برخه پور د نخل دی، بله دریه تر خه را کوزیدل دی او مینحی د یوه
هوار بیخ تلل دی، و بدور صراط به بقی کن کانس رضه صرفه عا منقول
دی چر اکتی من الشعر و احداث من السیف،

او دغه رنگ به مسلم کنی که ابو سعید خدری رضه او بن جریر کنی دا بن
مسعود رضه او مستدرک حاکم کنی دی چه د بعضو یاد که به دویینه نه
نره او نره نه جبره او د بعضو یاد که به کمیدان پشان فرخه وی

پل صراط او د نور حکمت

پل صراط بانده تلل به د موقف میدان حتر د شروع کیری او
دا پل د دوزخ د پاسه ده، د نخله چه تیر شئی نو د جنت حد به شروع
کیری، او بیا به جنت نه داخلیدل وی، لکه : خنکه چه بدور السافرة
کنی د روایا تونه ثابت دی، د یو قول مطابق که قول خلق به په جهنم د پاس
تیریری نواهل تقوی نه به هیچ تکلیف نه وی خنکه را و د خاوند نه به
تکلیف وی، او کچره د بل قول مطابق جهنم نه داخلیدل هر کنی د پاره
ضرور د نو اوس لوزور انده مؤمنان کنی د چه متقیانوت به
تکلیف او نه هر خنکه نوی چه د جهنم اور به هغوی ته یخ او سلام وی
او بخنده قرآن کریم کنی هم ذکر ده :

تَوَسَّعَ الْكَافِرُ الْفَوْاقَ وَ تَكَرَّرَ الظَّالِمِينَ : بیا به مؤمن تقوی دارو نه د پل
فیهما حیثاً ○ سوره مریم آیه ۷۷ : صراط او د دوزخ اور نه خلاص
و رگری، او کفار او خاوند به ورته په کور و د اوزو د پل صراط به وینه
نه نره او د نوره نه تیر، صرف کفار او خاوند پاره وی د هر چا د پاره
به داسه نه وی، لکه اوس لوزور انده مؤمن د امثال بیان کنی د هان
کچره د تلو هر دغه یولار د پل صراط وی، نو بیا هم د مؤمن خه خطر نه
نشته، لکه چه امام بدر الدین زرکشی په زبیر هان فی علوم القرآن
کنی ذکر کړیدی، چه عالم آخرت کنی به جبره او مرکز بدلییری د د نیا
د ستور مطابق به نه وی بلکه د شاه ولی الله رحه الله د قول مطابق
احکام د روح به په احکام د بدن غالب وی د کفار و مرکز میلان به بکته
یعنی جهنم آخ نه وی، او د نیکوکار او تقوی دار و مرکز میلان به پورته
یعنی جنت البرزخه وی لهذا کفار به د تلو پل زور پر پوتو په وجه رضی شئی
ارنگ دورنگ به شئی او در و و گنبد شئی او د تقوی دار و میلان

اور زور بہ پور نہ وی دپل جیوچ اور زور بہ پور نہ پریوزی، اوچھ تکلیف
 بہ ورتہ نہ وی، دے مثال دا ہے دے چٹوک دتورے پرتیر و پینہ
 کیر دی نو تکلیف وی، بلکہ زحی کیری، لیکن کہ پینہ اوچتہ کیری اوپیا
 دتورے پہ پور دپور نہ پیرے پینہ کیری، نوچھ تکلیف بدور نہ زوی حکم
 حکم چہ دقام میلان پور نہ آخر تیر دے، بلکہ گور آخر نہ دے دے
 جیوا مرکز بدلیدو جہ دادہ چہ کفاروپہ دنیا کین جہنی عملونہ کیری
 دی چہ دے میلان اومالے مرکز جہنہ او جنتیان بہ کجنتی عمل پہ
 وجہ خیل میلان اومالے جنت نہ لری باقی جہنم دکنش او کناہ مثالی صورت
 دے، او جنت دایمان او عبادت مثالی صورت دے، دگنا ہوو جراج
 گرم داور او تیرے دے، او دایمان او نیکی مزاج ہیچ او دتور دے کوم نہ
 جہ دینی علیہ السلام پہ دے دے کین اشارہ دے۔

اَللّٰهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَا عَنْ بَعْدِ الشَّجَرَةِ الْبَرِّ دے خدا یہ عبا کنا ہونہ دو او
 او دگنی پہ او پرا وینزہ، یہ صحیحینو کین حدیث دے،
 حَقِّقَ الْجَنَّةَ بِالْمَكَارِهِ وَحَقِّقَ النَّارَ بِالشَّهَوَاتِ، رَجَتْ تَكْلِيْفُونِ کیری
 او دوزخ خواہشا نو کین کیری دے۔

جنت نہ تلو دپارہ دپل صراط نہ تیرید و مطلب دا حقیقت بنکار کول دی
 چہ شریعت بانہ عمل کولو دپارہ دے خلق و صرتم تکلیفونہ تیر کیری
 دو او جنت دپارہ دے سرک تیار کرے وو، او دتو باقی عملون پہ وجہ ہونوی
 نورانی دار السلام او جنت تراسید کا، او چاد شریعت پہ پل اوپہ سرک
 بانہ تلو پریپی وو یا آخر پہ شریعت تلو او خہ خیل طبیعت تلو جنت
 پہ سرک شریعت تلو لک چہ وی نہ پہ دنیا کین گران معلومیدل دغہ
 رنگ پہ آخرت کین ہم دجنت پہ سرک پل صراط تلو وی نہ گران وی
 مطلب داچہ آخرت عالم مثال دے، شریعت نہ پہ اللہ تعالیٰ د قیادت۔

پہ ورتہ دپل صراط شکل ور کیری دچا چہ دے سر پہ دنیا کین تعلق
 وو، خیل خواہشات کین پریشی وو او پہ شریعت کین عمل کولو ورتہ
 تکلیفونہ برداشت کول او تیر بانہ ور کول وی نہ د شریعت دپارہ
 آسان ورتہ وی شریعت سرہ دا ہے خان عادت کیسے وو چہ ہم پہ دے
 کین بہ ورتہ اطر مرزا او اطمینان حاصل وو، نو ہونوی بہ دے
 آسان نو فراخی اور نرا کین پہ دے تیرشی، او خیل مرکز میلان
 (جنت) تہ پہ اسی کوم چہ دینکاو و نیکی و مرکز ہم دے، او کوم خلق
 چہ پہ دنیا کین دا ہے دتور، شریعت سرہ کین تعلق نہ ساتلو پہ دے
 بانہ عمل کولو تہ کین سادو بہ وہ، خیل خواہشات پہ کین دے
 غورہ گنہر، نو ہونہ خلق پہ پل صراط ہم تندی تیریدے دا بہ ورتہ
 دتورے نہ تیرہ شی او دویینہ نہ بہ تیرہ شی، لکہ خیل چہ ورتہ دنیا
 کین بنکارید او دے نہ ک تیرید و پہ خیل پہ خیل مرکز میلان (دوزخ)
 تہ گذارشی کوم چہ دیند او گناہونو مرکز ہم دے،

دتور اسباب

الصَّلَاةُ نُورٌ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الْكَافِرُ اُنْزِلَ مَعَهُ، الصَّبْرُ ضِيَاءٌ
 وَالظُّلُمُ ظُلُمَاتٌ يُّؤْتِيهِمُ الْيَقِيْنَةُ

پہ پل صراط بہ رتو دتورخ، قرآن اوکاو بہ دظلم پتہ کولو سرہ حاصل پیری
 بدور السافرہ صراط

پل صراط بانہ دے تیریدل دگومو عملونو چہ آسان پیری
 ① کمزورے سرے د حکومت دظلم نہ پہ خیل اثر سوخ خلا، صول
 رطبرانی عن عائشہ رضی

② ددین کار دپارہ جہان نو سرہ تعلق لول او ہم پہ دے غرض
 جہان نو تونہ بیا بیا رقتل ربتازہ پارسناج حسن عن ابی الدرداء

۹۶) یہ خیلہ رائے پہ دین کیں کہ زیادتھی نہ جان سائل، اور سنت تعلیم
ورکول ددیلی فی الزاہدۃ بد وراہ صافۃ ص ۵۸

جَنَّتْ اود وِزَحْ

دَاهِلُ السُّنَنِ وَالْجَمَاعَةِ بِهِ دَعَا عَقِيدَ لَا تَفْأَقُ دَعَا، چہ جنت اود ورخ
پیدا دی، امام ابو الحسن اشعری پہ مقالات الاسلامیین و اختلاف
المذہبین (کنز دلفیظ ما اجمع علیہ) صحابہ کبریٰ و اهل السنۃ
مطلب دا چہ اهل حدیث و اهل سنت بہ کو موافقا ائدا و جہ متفق
دی دہی بہ تفصیل کنی فرمائی، وَاَنَّ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ مَخْلُوقَتَانِ
رحمت اود ورخ پیدا شویدی

امام ابن قیم رحمہ صحابہ کرام و متابعین و تبع تابعین و اہل السنۃ و الحدیث
فقہا و اہل تصوف پہ دے عقیدہ اجماع نقل کریدہ (ہا دی اذواج)
دعوت لہ و داوینا غلطہ دہ چہ اُس جنت او دوزخ نہ دی پیدا ک قیامت
یہ ویرجہ پیداکیزی چہ ضرورت بہ لے غنہ وخت وی غلط
حککہ دہ چہ اُس دوانہ و موجر دوالے عیث نہ دے بلکہ پہ دے کین
فائدے دی:

کے جنت اور دوزخ کا سنی موجود والی دیلوں

۱) یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اَنْصِرُوْا لِدِّیْنِکُمْ فِیْ سَبْعِیْنَ مِیْثَاقًا ۚ وَتِلْکَ اَیَّامٌ لِّاَیَّامِ الدِّیْنِ الَّتِیْ کُتِبَ عَلَیْکُمُ الْمَکْتُوبُ ۚ فَاَنْصِرُوْا لِنَفْسِکُمْ ۚ اِنَّکُمْ لَعِندَ اللّٰهِ مُکْرَمُوْنَ ۝۱۰۰

(۲) یہ صحیح احادیث ہیں کہ مگر یہ رخت او پہ قبر کین د جنت دوزخ
 لیلیدل او د هغه اثرات محسوسول ثابت دی چه دا د دے د اس موجود
 مان دلیل دے، یہ صحیح احادیث ہیں دے ذکر دی، چه د بعض نیکا نو

لکھ شہیدانہ صبر و یقین و انبیاء و ائمہ کے مؤمنان و نور و حور و پس لبہ مرکہ و
جنت کے نعمان و نور و فائز کے آملے اور بدکارہ خلق کے دورخ و تکلیف و تیر و
کیا امت نہ ورا ندے کے نیکان و بدان و جنت اور دوزخ و رباط و ارتباط
و اپنائی چہ اُس ہم داد واپہ موجود دی اوہ قیامت نہ ورا ندے
دے ہیں اکیدلہ و قسم فانی علی

کہ جدت اور دوزخ دُجود نقلی دلائل

پہ قرآن کریم کہیں کہ آدم علیہ السلام پہ جنت کی آستوگنہ اور بیاز کے
نتہا تعلق ذکر دی، حاجت آخرت والہ، صفہ دار الشواب دے، رد اصحیح
قول دے کہ امام رازی رحمہ اللہ اقول کہ ابوالقاسم بنی معتزلی اور
ابومسلم اصفہانی نقل کوں درجہ کہ آدم علیہ السلام دیکر دو خانے درمے
یوباغ و و، او پچھلے کہ امام رازی پہ دے کہیں خیلہ رائے نہ بنکارا کہ کوں،
یا کہ نبائی دار بنادر دادا کوں آسمان جنت وور یا کہ یغی صوفیا نور دادینا
چہ رد جبل یا قوت یوباغ وور یا کہ یثود و نصاری و دباغ عدان یا فلسفین
یا اصفہان متعین کوں، ہول و عقل او نقل نہ خلاف دی۔

وجوهات دادی

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

السلام نه د جنت بو تلو نه پس افرمائيل، فَلَا تُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ
فَتَشْقَى ○ اِنَّ لَكَ اَنْ لَا تَجُوعَ فِيْهَا وَلَا تَعْرَى ○ وَاَنْتَ لَا تَطْمَئِنُّ
فِيْهَا وَلَا تَنُصَبِي ○ سورة طه آية ۱۱۹، دایم جو صفتو د کد دنیا
د هیچ مقام نشی کیده، مثلاً د اچر د جنت نه په و تلو پس به ناته تکلیف
وے کتن به لویه نه وی، بر بند بدل به نه وی، استاده به نه وی، او غریبه نه
لکی، د اهلول خصوصیات د بکری جنت کیده شی د زمینی نه، د دنیا
یو باغ کتن کومه فائده چه کیده شی هغه د دنیا په بل باغ کتن هم
کیدے شی چه دا اول باغ نه را وزی مگر نورس خلور فائده د دنیا
په هیچ یو باغ کتن نشی کیده،

دویم په سورة بقره کتن وی، قُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ○ سورة البقرة آیت ۱۶
په دے آیت کتن د جنت نه په را کوزیدو دوه نتیجې مریه کپه اوله
د اچر ستا سودا ولاد په منځ کتن به د شمنی وی لکه خنکه چه وړاندې
د غریبتو په ژبه هم ظاهراً کپه شوه وکړه اَجْعَلْ فِيْهَا مِمَّنْ يَفْسِدُ
فِيْهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاطَ چه نه داسه خلق په زمکه کتن جا نشین
جو په کوم به چه فساد او خون ریزی کوی، په دے آیت کتن اهبطوا
کوژ شی بیا ے د جمع په لفظ افرمائيل چه ستا سوا ولاد به دیکول
د شمعان وی او بل د اچر ستا سوا و ستا سودا ولاد استوگنه به
توړا کلی وخته پورس په زمکه وی او دے نه به فائده حاصلول وکړه
کچرے د آدم علیه السلام د کیدو د خاکه آسمانی نه وے نو د الفاء
په الله تعالی نه وے ویکله خنکه چه د شمنی خور د فک د ژوند
خصوصیت دے او د ا به ے هم نه وے ویکله چه د کوزیدو نه
پس به تا سودا زمکه کتن اسپیری خنکه چه د زمکه نه د کوزیدو واد

د زمکه د یو باغ نه بل باغ په تلو داسه الفاظ هیچ معنی نه لری، د زمکه
نه زمکه نه کوز شی، د زمکه د یو باغ نه او زی او پید زمکه کتن اسپیری
معلومه شوه چه د زمینی باغ نه دوی بلکله آسمانی جنت وولون، باطنی
ذلت دے او بر بند، ولیک ظاهری ذلت دے، ستاده باطنی کتن دے
او د نظر ظاهری کتن، د دے په منځ کتن جوړه نه ده، د آدم علیه السلام
د کیدو د خاکه دے تلو نه پاک وو،

د آدم علیه السلام د کیدو د خاکه متعلق استدلال
د حدیث استدلال ○ په صحیح مسلم کتن د ابو هریره رضی الله او
او د حدیث یفرد نه مرفوعاً حدیث دے چه د

قیامت په ورځ به د آدم علیه السلام اولاد د آدم علیه السلام د جنت پرانستو
غوښتنه ا کړی و د دے په جواب کتن به حضرت آدم علیه السلام افرمائی
وَهَلْ آخَرُكُمْ قَوْمٍ اَلْاَخِطِيْنَةُ اَبْنُكُمْ، چه تا سو خوجنت د هم
ستا سودا ولاړ غلطی را ویستی بی، د ځکه معلومیږی چه د قیامت جنت
هم هغه دے کوم نه چه د آدم علیه السلام افرمائی شوه و د هر کله چه
د جنت ا سینه و کور ثابت شول نو د د خرم هم خا خا حکم موجود دے چه د
فیرق هیتوک قائل ندے،

قرآنی استدلال ○ د جنت په باره کتن قرآن کریم فرمائی اَعْدَتْ
لِلْمُتَّقِينَ ○ او د د رزخ په باره کتن فرمائی اَعْدَتْ
لِلْكَافِرِينَ دواړه د ماضی صیغه دی، مطلب ے د دے چه جنت او د رزخ
د دواړه دے نه موجود دی، دریم دلیل داد ے چه فرعون سوره د فرعونیا نو
هر کله چه غرقیدل نو قرآن فرمائی اَعْرَضْنَا قُلُوبَهُمْ اَنْ يَّرْجَوْا
د ا هم دواړه د ماضی صیغه دی چه په تیر شوه زمانه کتن د فرعون
او فرعونیا نو غرقیدل و سره هغوی او د رزخ نه ته تیر شوه

کچھ قیامت نہ ورنہ دے دوڑ کر دے نوروی غہ تہ داخل کرے شوم
 کآدم علیہ السلام دکیہ خاکے جنت وویہ دے دشتیوار
 کآدم علیہ السلام دکیہ خاکے جنت الخلد نہ منلو شیہی دادی

۱۸ جنت کنی داخلہ بہ قیامت پہ ورجی وی، خوا دم علیہ السلام د قیامت
 نہ ورنہ دے جنت کنی خنگہ داخل شوم

۱۹ جنت کنی بہ بر بنی تیا او غیو نہ رائلل نہ وی کہ داجنت الخلد وے نور
 آدم علیہ السلام تہ دادوارہ ہنہ خنگہ پلین شولہ

۲۰ جنت بہ آسمان کنی دے چر نہ چہ امرالو نہی نشہ او نہ مکلف کیدان
 نوآدم علیہ السلام تہ دمنع رہیں حکم خنگہ ہلت راغلو

۲۱ آسمانی جنت تہ داخلے نہ ہی ہلت نہ وکل نشہ، نو بیا آدم علیہ السلام
 ہلت نہ وکل ویتے شوم

۲۲ دے خلور واپہ جواب ہم نو دے، ہنہ دادے چہ داخلور واپہ خبر
 ہنہ وخت د پارسہ دی چہ قیامت پہ ورجی بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے او دوی زمینہ ڈو نکا کنی دے حاصلو

۲۳ بہ نتیجہ کنی داخل شوی او دے تانید د قوائی آیتو سیاقی اوسباقی
 دے کومر کنی چہ داخلور واپہ خبر پہ جنت کنی د قیامت د داخلہ سر تہی

۲۴ ہنہ داسبہ چہ دجنت نہ ریستے شوم شیطان بیا جنت نہ دے دغہ وچہ دے چہ پہ قمران کنی کآدم علیہ السلام د نکلون جنت
 د سوسے آچولو د پارسہ خنگہ لاہو

۲۵ نوآدل جواب دادے چہ و سوسے آچولو د پارسہ جنت نہ دا خلد نہ ضرور
 نہ دی دا بھرنہ ہم کینے شے لکہ نہ چہ کروڑو نو میلہ لہرے

۲۶ موہن نہ کرمی اورنوارا ر ستولے شے، حالا نکہ نہر جسم کثیف دے
 جسم لطیف شیطان خود دے نہ دیات ہم لہرے نہ دتو نہ

۲۷ زیات مضبوط اثر خور وکے شے، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت
 کیتہ داسنو گئے نہ بند و دھیسے پیستید وادہ امتحان او آدم جنت کولہ

۱ نہ وے دو، دویم دا چہ د شیطان بندیز قاتونی و د قاتونی بندیز
 د جرمات د بندیز خلک نہ یہ پچہ او غلا غلبیا تے شے، دالہ نہ پت
 کنی ممکن نہ دی لیکن اللہ دغہ حکمت دے چہ نہ ددہ پہ دغہ قسم
 کنی خنگہ داخل آکر وے

۲ چہ شہ دادے چہ آدم علیہ السلام پہ زمکہ خلیفہ جوہر شوبہ و
 د آسمان جنت نہ وے بر قے شوم دے جواب دادے چہ د اللہ

۳ حکمت ددہ پہ دغہ بو تلو کنی د لیس و و لکہ چہ د عیسیٰ علیہ السلام
 آسمان تہ پہ خیز و لو و بیا پہ زمکہ را کوڑو لو کنی خنگہ حکمت دے

۴ آسمانی جنت کنی کآدم علیہ السلام داسنو گئے او د ارفے د خوراک
 وچہ دھنہ را کوڑو لو کنی د اللہ تعالیٰ حکمت دے

۵ دے چہ حکمت دا وچہ کآدم علیہ السلام پہ اولاد کنی
 د اشعور مضبوط کریشی چہ ددوی اصلی وطن

۶ ہنہ وخت د پارسہ دی چہ قیامت پہ ورجی بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے او دوی زمینہ ڈو نکا کنی دے حاصلو
 بہ نتیجہ کنی داخل شوی او دے تانید د قوائی آیتو سیاقی اوسباقی

۷ دے کومر کنی چہ داخلور واپہ خبر پہ جنت کنی د قیامت د داخلہ سر تہی
 ہنہ داسبہ چہ دجنت نہ ریستے شوم شیطان بیا جنت نہ دے دغہ وچہ دے چہ پہ قمران کنی کآدم علیہ السلام د نکلون جنت

۸ د سوسے آچولو د پارسہ خنگہ لاہو
 نوآدل جواب دادے چہ و سوسے آچولو د پارسہ جنت نہ دا خلد نہ ضرور

۹ نہ دی دا بھرنہ ہم کینے شے لکہ نہ چہ کروڑو نو میلہ لہرے
 موہن نہ کرمی اورنوارا ر ستولے شے، حالا نکہ نہر جسم کثیف دے

۱۰ جسم لطیف شیطان خود دے نہ دیات ہم لہرے نہ دتو نہ
 زیات مضبوط اثر خور وکے شے، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت

۱۱ کیتہ داسنو گئے نہ بند و دھیسے پیستید وادہ امتحان او آدم جنت کولہ

دویم حکمت

لکه خنکے چہ دے واقع نہ معلوم میزداد و بی
 حکمت پہ دے کنی دالہ دنا فرمانی دانسی
 خطر ناگو نیچو نہ دنا انسانا نوریکو دل دی آدم علیہ السلام دنا انسانا
 پلا را د خدا کے تعالی محبوب او مقبول بنده و هر کله چہ هغه په
 کا (هغه او نه نه خورل) چہ گناه هم نه وه روکم محمد که عز ما که
 نه خارج کړی شو نو د گناه نتیجې خو به دے نه هم نایسته خدا په وی اکر
 هغه نافرمانی د الله دے کو په سره چہ قصدا وارا ده شامل دی قتل
 گواه دے چہ د آدم علیہ السلام دے نعل کنی ارا ده دنا فرمانی نه وه
 خنکے چہ جنت د شرعی احکامو خائے ندای چہ د هغه جلا ف کول کړی
 ابول نو دا چکر تشریعی نه وو بلکه تشفیق ورا د حکم تشفیق د ا مطلب
 وی چہ مثلاً یوم اکثر بخور نه د پر هیز کولو مشوره په دے عرض
 کړی چہ د دے په خلا ف کولو کنی د رغور نقصان دے هر کله چہ
 بد ا هیز ی ا کړی نو د اکثر هیز نقصان اکثر ورا دے حکم عدولی ا
 نقصان د رغور ا شوچر د نفع په نریات شویا بل ر نفع بر پیدا
 یا د احکم عام و و ر د هذ الشجرة نه مقصد د الله تعالی دغه قس
 یو لو او لونه بند یزو و آدم علیہ السلام دیوے خایه ا کر نه بند
 تر نه مطلب وا غسلا و غلطی اجتہادی ورا او په اجتہادی غلطی
 عذاب نشسته سوال پیدا کړی چہ هر کله د گناه نه وه نو قس
 فرمائی و عطی ا د م که که فغوی چہ دره جراب د دے چہ
 حقیقت کن عصیان او غوا بیت نه وو بلکه په صورت د دے رو
 ژ په د قواعد و په لحاظ هغه نیکنی نه هم بدی و پیلے شی کوم چہ کړی
 هم شکله وی بلکه د جزو سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب
 عت او فتن اعتدای علیکم فافتنا فاعلم به منین ما اعتدای علیکم

وره البقرة آیه ۱۹ ارمی آیت کنی د آشکنی په وجه د بدی
 کنی نه بدی او سبب حالا نکه بدله اخستل جائز دی دغه رنگ
 دویم آیت کنی د زور ظلم بدل اغسلا و نه د هم شکلی په وجه زور
 او پیل شو حالا نکه بدله اخستل خه بدله و گناه خبره نه د
 هر طور دا غه خلق وائی چہ د سپیره بدل غه په سپیره وا غسلا
 سپیره د واره یوشان دی مگر په دمی سپیره ناچا تر او دویمه
 سپیره جائز صرف شکل کنی د واره سپیره یوشان دی خلاصه دتولو
 هر و دا چر دے واقع کنی د الله د احکمت بنودل و چہ هر کله آدم علیه
 السلام د اسه یو کار ا کړ و چہ صرف شکل او صورت د گناه و در حقیقت
 گناه نه وه و مگر په نتیجه کنی د جنت نه را ا بتکلو د هغه آرام او
 پایان نعمتو نه تر ورا غسلا شو و د نیا په تکلیف و لا ژ و د غمخو نو
 سرگردانو کنی د مینا کړ و او کار هر یو و نو هغه کسانو نه عبرت
 کول و رو کوم چہ حقیقی گناه کوی او یو هر نه بلکه یتول عمر په گناه خو نو
 ا کړم وی نو د هغه به خیر حال وی خورده خطر نا کے نتیجه بهینه د
 یاست په ورخ را ا وری او هغه هیسته ژوند به شمره خراب وی

دریم حکمت

دریم حکمت داد په چہ جنت دار د راحت او زمکه
 دار د محنت دے لهدا په دے دار د محنت کنی دین
 باره محنت کول د حقیقی راحت یعنی د جنت د حاصل کولو ا کیوه ذریعه
 په دے وجه زمکه کنی تکلیف تیر کړی مشقت ا کړی چہ د جنت
 جنت مو نصیب شی

براحتی نرسید آنکه محنت نه کشید
 د نیا نظام هم د اسه جوړ دے چہ شوک محنت کوی نو هغه
 راحت بیا موی

خلوہم حکمت

کہ آدم علیہ السلام اور ابلیس کے واقعہ نہ انسان تھے ثابت ہو گیا ہے
چہ شیطان کا انسان نہ ہونے کو شہادت ہے کہ شیطان نے آدم علیہ السلام کو
نابعد ازئی نہ کر کے کول او پہ خواہش نفسانی کیں تھے اور کہ کول دی
انسانیت اور ابلیسیت کیں یہ جاری عداوت دی، خود انسانی کامیابی
یہ دے کیں پتہ دے چہ ہفتہ کا ابلیسی جوینہ ارکونہ شان انسانی
اودہ نہ دخیل پلا در مقام و خیل و طین اصلی پہ کو تو روز شی کو
کہ اصل وطن نہ پہ لاس و پختے دی

پنجم حکمت

جنتی ژوند نہ دے شہ و نند کہ آدم علیہ السلام لا بد کو لو
حکمت دا ہم و وجہ د جنت د خوشحالو د کہ ژوند د دنیا د غم
کہ ژوند سرہ مقابلہ کری اودانار یعنی حقیقت د یہ اولاد آدم
السلام کیں برا بر جاری وی چہ غور یز و نند د آخرت دے حکم
دوی د دنیا پہ جنجالو نو کیں کہ مید و سرہ آخرت اود جنت حقیقی
شانہ اند غور د وی اود کہ الا حق کا خیر د آتی را علی آیت
دانصوم چہ د آخرت اود جنت بقول عمری اوهیشہ ژوند دیر
کہ اولاد آدم پہ ہفتہ کو مشغول نو کیں د بچلٹی چہ پیدا کری کوم
د جنتی ژوند گتھلو د پارہ کوی

ششم حکمت

دا دم علیہ السلام قصہ کہ ابلیسی عداوت نہکارہ کولو د پامراہ یو آ
یہ دے کیں کہ اللہ تعالیٰ دا پتا حکمت نہکارہ کول دی چہ انسان د ہا
کہ ابلیسی عداوت جو د لہ دے وجہ ضروری دے چہ ہفتہ دے دے
خان محفوظ کولو د پارہ ہر دخت قیاد اسیری اود دین دے حفظ

غیب دشمن د دشمنی خیال پہ انسان کیں د دین د حفاظت خیال
او چہ نہ پیدا کوی انسان د وجود یو ور کوئے حکومت اگرہ دے
اندامونہ د رعیت پشان او کوسے د یو بادشاہ پشادے، قانون الہی
و شریعت دے ور کوئی حکومت آئین او دستور دے شیطان او
ابلیسیت لگی شی دغہ اندامونہ پہ بغاوت کولو امدادہ کوی چہ دغہ
دستور نہ مونی کچرے کہ انسان روح د خیل دے حکومت پہ بچ کولو
او یہ حفاظت کیں پاتے راشی نو دشمن پہ پی خیتہ واپسوی اود دے
انسانی اندرونی مملکت بقول انتظام بہ گمراہ و کپی (کہ من صبا لبنان
کیں چہ اسرا شیلو کر لہ او کچرہ د دشمن د چالو نو ہر وخت یکرانی
کوی د حکومت د حفاظت خیال ساتی اود غہ انتظام د مضبوط وی
نور ابلیسی چگونہ بہ نول بیکارہ شی دے ہنکارہ مثال د پاکستان
حکومت دے چہ پہ خوا کیں د بھارت یو مکارہ دشمن حکومت موجودہ
کچرے دا دشمن نہ وے نو حکومت او عوام د پاکستان دوارہ بہ بے فکرہ
ناست و د ذہیل ملک د بچ کولو اود حفاظت د جوش د حکومت بہ بچ نہ
کولو اود پاکستان بری بھری او فضائی فوج بہ د تیشہ برابرو جنگی
وسلہ او جنگی فوج د مسلہ بیکار نہ راستل، دا خود غت دشمن بھارت
صدقہ دے چہ پاکستان کیں د فاعی ساز و سامان بچ پہ ترقی دے
مطلب دا چہ کہ انسانیت د تکمیل دار کا ابلیس پہ دشمنی کیں پتہ دے
کہ چہ حضرت علی ہجویری مشہور پہ داتا گنج بخش خیل ہفتہ مشہور
دا ہے پو کرو کوم چہ دے دشمنان د ضرورت لیکایت کر شو، دا واقعہ
علامہ اقبال پہ خیل مشہور نو کیں دا ہے بیابانی

ہستی اور رونق با زار است
فضل حق داندا کہ ز حق قوی است

کشت انسان را عموماً بشد صحاب

مکنانش را برانگیزد بر خاک

د جنت د ژوند حقیقت

د جنت حقیقت او نعمتونه دومره اوجت دی، چه که انسان په خیال کې نه شي راځي.

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ وَ جَزَاءُ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿سورة السجدة آية ۴۱﴾ پيژنی کوم چه ما پټ ساتلی دی دوی د پاره د سترگو پخوا دے، چه د دوی د عملونو بدل به وی.

په بخاری او مسلم کې دا جوهر پوره ده په روایت د حضور علیه السلام ارشاد منقول دے، چه الله پاک فرمائی چه ما په جنت کې هغه نعمتونه تیار کړی دی چه نه خو کوو سترگو لیدلی دی او نه کوو غوړو لود دے تعریف آوریږي دے، او نه کوم یوزره د دے خیال را وستی شي، د د نیا نعمتونو سره د دے نعمتونو هېڅ مناسبت نشته، ځکه د دے اصل حقیقت بغیر د لید او استعجاله ممکن نه دے خود انسان پوهولو د پاره د دے اجمالی پیژندگي د علوم آخرت په هېڅ کس ضروری ده لیکن د انسان پوهه د د نیاوی څیزونو د پوره نه ده، ځکه که په دغه رنگ کې قرآن شریف او حدیث بیان اکره،

ابن عباس رضی الله فرمائی، چه د جنت نعمتونو د پاره د د نپوی شپونو کوم الفاظ چه استعمال شوی دی داصرف د کسې او تعبیری مناسبت په وجه دی گوئی د آخرت د نعمتونو حقیقت د د نیا ک نعمتونو ټولې مختلف دے، ځه وایم چه جنت کې به هم اوبه وی، او په د نیا کې هم اوبه نشته لیکن په دواړو کې د آسپان او د مکے فرق دے کچر دے د ټوله د نیا

دولت ا لکولے شي او په هغه یو کلاس شربت تیار کړی شي نو دا به د جنت د اوبو په مقابله کې د اصصوی چه په لید و به ته هغه چاند سرخون ودرځي چا چه د جنت اوبه څپلی وی ښکله چه د جنت په اوبو کې موندونکی خوند ونه پدی او روحانی اشراق هغه دی کوم چه د د نیا په هغه څښاک کې نشته.

د آخرت د ژوند اجمالی نقشه

قرآن حکیم د جنت د ژوند په منفی انداز کې د نقشه را ښکله ده، لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿سورة البقره آية ۲۵﴾ هغه ژوند د ویر د ویر د غم نه بیخي پاک دے، او په مثبت انداز کې د دے بیان کړی دے،

وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهُی اُنْفُسُکُمْ ﴿سورة البقره آية ۲۵﴾ ترجه: یعنې د جنت په ژوند کې به هغه ولکم فیها ما تاند غوښتون (قرآن) څه مالا ویری کوم چه په زړه کې تیر شی او هغه څه به هم مالا ویری کوم چه السجدة آية ۳۱) غوښتی شي، او څپله د انتظام کولو

ضرورت ځکه نشته چه هلته به خلق د الله پاک ټول غصی میل مان وی، ټول غصی انتظام به هم د الله پاک وی، په بدو ولسانو په مډگور ا حاد پټو کې د دے پاک ژوند د تفصیل بیان د دے،

عَنَّا لَا فُتْرَ صَعْدَ لَا مَرَضَ ﴿سورة البقره آية ۲۵﴾ یعنې د جنت په ژوند کې بې نیازي شپاټ لا عمر حیات لا موت دے، او غنی ثواب دے، فقیری او محتاجی پکې نشته، ظاهری او باطنی تند رستی به وی او رنځ پکې نشته، ځوانی شنه بو د ثواب نشته، ژوند شته، مرکب نشته دا هغه لنډه نقشه ده، چه د هغه مطابق یو مینې ژوند به په د نیا کې ټولو لود باد شاه تدری نصیب شوه په د د د د الله ارشاد دے، وَلَیْسَ الدَّارُ الْآخِرَةُ لِهَی اَحْسَنَ ﴿سورة عنکبوت آية ۲۴﴾

چہ یوازہ سے دآخوت زوندا حقیقی دے، یہ حدیث شریف کہے راخی چہ
دیو جنتی سری طاقت به دیو تسلو مضبوط خو نا نو هو صر وی هیت
د باره اد هیج کموت به یکنی نه راخی دهغه پنا ناست به بهیثا له وی اد به
هه کین به زیات ولسه راخی، لکه چر به هیمم احادیثو مبارکوکین
ثابت دی، د دے نه علاوه د اچه د دیدار الهی خوند به دومره وی چہ
بل هیج د جنت خوند به دے نه نه رسی ۶

د قیامت په نینوکین د حضرت عیسی علیه السلام اسمان
نه را کونړیدل په بحث کین شامل دی ۶

د حضرت عیسی علیه السلام اسمان نه خپړول دا وخت د هغوی
زونداو په آخره زمانه کین پر مکه را کونړول د مسلمانانو اتفاق عین
ده حکم چر په تیر شوو خو اولس تنو کالوکین په دے کین هیم یو مسلمان
عالم اختلاف په دے نه دے کپه چہ دا د تلووند دا هه صفامستله ده
چر اسلام او د دے انکار نشی جمع کید په پچرال محیط تفسیر چلند
مستک کین د امام ابن عطیه نه د اجماع الفاظ منقول دی ۶ ۶ ۶

حَيَاةُ الْمَسِيحِ بِجَسَمِهِ إِلَى الْيَوْمِ وَ تَرُكُهُ : تَرَدُّدِ وَجْهِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ
مِنْ الشَّامِ بِجَسَمِهِ الْعَصَاغِرِيِّ فَمَا جَمَعَ : تَرَدُّدِ سِرِّهِ دَ جَسَمِهِ وَ جَسَمِ عَصَاغِرِ
عَلَيْهِ الْأَمَّةُ : وَ تَوَاتُرُ بِلَاغِ الْأَحَادِيثِ : سِرُّ دَ آسْمَانِ نَه د ده را کونړیدل
داسه یو عقیده ده چر په دے آمن متفق دے، اوله متواتر و احادیثو ثابت
په جامع البیان تفسیر کین د رقی متوفی له : تفسیر و تفسیر و جزه نقل شویک
وَالْإِجْمَاعُ عَلَى أَنَّهُ حَيٌّ فِي السَّمَاءِ يَمُرُّ لَيْلًا : په دے اجماع ده چر
الْبَدَّ جَالٍ دَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ : حضرت عیسی علیه السلام په اسمان کین
زوندا دے دے را کونړیږی به د جلال په قتل کوی او دین اسلام به مضبوط
دارنگ د امام شوکانی رحم په س ساله را نشوونکي فَمَا تَوَاتُرُ رَقِي

السَّنْظَرُ وَالْبَدَّ جَالٍ : او د امام سیوطی په الْأَعْلَامُ بِحُجْرَةِ
عِيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ : کین هم تواتر و اجماع مذکور ده : بِحُجْرَةِ الْكَرَامَةِ
صک کین امام شوکانی رحم یو کم دیرش احادیث د عیسی علیه السلام
د نزول په باره کین د کونړون په د تواتر و اجماع ذکر شوید دے ،
دغه ربک حافظ ابن حجر په تلخیص الحیث کتاب الطلاق کین لیکي
دی : الْإِجْمَاعُ عَلَى أَنَّهُ رُفِعَ بِسَدِّ نَهْ حَيًّا : یعن په دے اجماع ده چر
هغه سیره د بدن زوندا دے پور نه کپه شریده دے ،

دارنگ په رفتح الباری کین د ادريس علیه السلام د ذکر سیره د حضرت
مسیح علیه السلام په نزول اجماع منقول ده، دغه ربک په تفسیر
ابن کثیر کین د نزول تواتر صفا بنکاره کپه شوید دے، د اثنان
ول مدرزا غلام احمد، براهین احمدیه صک د حضرت مسیح علیه
السلام د سق زونداون او د درباره را تلو تفریح کپه د ده او دا
کتاب د ده د اقوال مطابق هغه وخت لیکل شوه دے چر هغه خپل
خیال کین بنی و و دایام الصلح صک

۳۷ مدرزا غلام احمد براهین احمدیه حاشیه صک کین د اثنان
عَدْنًا : په تفسیر کین لیکي، چر په دے کین د مسیح علیه السلام په جلالت
اند اذرا تلوته اشاره ده، کچر په نری نه قبله : یوهغه زمانه هم را
تلوکه ده چر مسیح علیه السلام به سره د جلالت په دنیا را کوزشی و جلال
الهی په گداهي نیست او نا یو و کړی، خدا زمانه دغه زمانه د باره د
او هاس په توگه واقع شویده ۶ ۶

۳۸ مدرزا غلام احمد په براهین صک کین : دَهُو الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ
تفسیر داسه بیا یوی چر هر کله حضرت مسیح علیه السلام دویم
خلی دے د نبیانه تشریف را وړی نو د هغوی په لاس به دین اسلام

یہ بتولوا ناخواہ و آقطار و کین خورشیدی، مرزا غلام احمد یہ ازالہ
 اوہام ص ۲۵۵ کہنے لیکے چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عمرہ کثرت قتل نہ
 منع کروا و اسے فرمائیل کچرے دا دجال دی فرمودہ صاحب عینی علیہ
 السلام بن مریم دے ہفتہ بہ کئے قتلوی صوبہ دے نشو قتلوالے
 مسیح علیہ السلام کڑوندون اوک ہفتہ کڑول پہ مسئلہ بہ موید
 و قرآن، حدیث، تارخ، او عقل پر رنہ اکین مختصر بحث کوڑ۔ واجماع
 یہ رنہ اکین موید پہ دے مسئلہ بحث اکرو

د مسیح علیہ السلام ژوندون دقرآن پہ رنہ اکین

را و مکرور و مکرور اللہ و اللہ حکیم: یہود و ک حضرت مسیح علیہ السلام
 المکرمین آل عمران آیت عکسہ: یہ خلائی چل اکرو او اللہ د ہفتہ
 د بیچ کولو چل اکرو و اللہ چل ک ہولو چلو و اللہ نہ دیر بندہ دے
 مرزا صاحب ددے آیت دامطلب بیان کہ ید سے ر یہود یا نوہ حضرت
 مسیح علیہ السلام د پاره د قتل او سولئی چل چو ر کئے و و خو را
 خدا لے تعالیٰ مسیح علیہ السلام د وعدہ ور کئے او وے وکیل چہ تا بہ زک
 خیل خان نہ راپور نہ کرم، راربعین جلد دریم ص ۷

ہیا پد آئینہ کمالات مسکونہ کین لیکے چہ د وعدے الفاظ دلالت
 کوی چہ ہفتہ دیرہ زہرورہ کید ویکہ دے) ہیا مرزا صاحب پہ ازالہ
 اوہام ص ۲۵۵ کین لیکے چہ ہیا دے نہ پس لے ہفتہ علیہ السلام د ہغوی
 ر یہود و) پہ حوالہ کوڑ۔ پہ چا بکوڑا رھل شو، کھٹل آوری دل سپرے
 خورل توئے مسخرے د پورے کیدل ہفتہ الیدال آخرے پہ سولئی
 اخبر لو، دامر زائی تفسیر تواڑے بے دلیلہ او تحریف د قرآن نہ دے
 بلکہ ید نوئے بہتان دے اوک ذات الہی د شان ہم خلاف دے د مرزا پہ
 قول یہود و حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل اکرو او اللہ پاک د

د ہفتہ د بیچ کولو چل اکرو او ہیا یہود و ہفتہ پہ بکوڑا و کپور و اوہلو
 کھٹل لے ہم ورتہ اکرو ل توئے مسخرے لے ہم ورتہ اکرو لے پہ
 سولئی ہم اخبر لو، او ہیا ہم قرآن دا وکیل چہ اللہ خیر المکرین
 دے ددہ چل دیر بندہ او کامیاب شو، کچرے د مرزائی تحریف دا خانہ
 جوہرے کہے ہوئے ہم ا حفظ شی چہ د سولئی نہ راکوڑ و لو پہ وخت
 یہود و ہفتہ صرا کفر لو، لیکن آخری سلگئی لے پاتے وے چہ پہ علا ج
 کولو بندہ شو ہیا کشمیر تہ لالہ و او دیرہ مودہ پس پھیل مرگ مر شو
 خو ہیا ہم ددہ د مرگ پہ لارہ کین د یہود و غلط ٹھہی یوین جو ر نشو
 او نہ خہ عجیبہ واقعہ افسوس۔

پہ د کر شوی آیت کین د روح اللہ د حفاظت تدبیر د یہودی چلی سرہ
 مقابلہ کولو کین د اللہ د تدبیر دیرہ کامیابی اولوئی ہیا نول مقصود
 وی، لیکن د مرزا پہ تفسیر کین ددے وعدے الہی سرہ ہم یہودی پختو
 حضرت مسیح علیہ السلام سرہ ہر ہفتہ خدا اکرو کوم چہ ہغوی غوث
 او ہیا ہم د مرزا پہ قول تدبیر الہی او د ہفتہ وعدہ بلندہ او کامیاب
 شو، مرزا پردے شان د حضرت مسیح علیہ السلام او د قرآن والا خدا
 د یہود و پہ مقابلہ کین توہین او تذلیل اکرو،

کچرے د ماغور کین کوڑولے او الحاد نہ وے نو د آیت مطلب صفادے چہ
 یہود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل اکرو چہ ہفتہ بیغزتہ
 شی او سولئی نہ اخبر وے شی، لیکن د اللہ تدبیر د ہفتہ د بیچ کولو و
 لہذا د اللہ پاک تدبیر غالب شو ہفتہ کے آسمان نہ پور نہ کر داو یہود و
 د ہفتہ یو ویشہ ہم کوڑ نکرو، غوالس سو کالو د خورہ قرآنی علوم و
 ماہر لو صحابہ و تابعین نور و غیرہ د آیت نہ دامطلب واعستو
 لیکن یہ خوارسج صدی کین د مسیحیت د کان ہرا استوار الاک انا محفوظ

مطلب دعا دجو رکرو :

وَنَادَىٰ قَالَ اللَّهُ يُعِيسِي إِيَّيْكَ مَتَوَقِّفْكَ
وَرَأَيْتُكَ رَأَيْتُكَ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الْكُفْرِ
كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فُتًى
الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ
إِنِّي مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا
كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ رَسُولُ آلِ عِمْرَانَ
بِأَيْهَا طَرَف تَهْتَسُو تَوَلَّوْا لَكُمْ

دے بیابا زہ فیصلہ اکر دے جہ کور تا سو جگرے کوئے ۔

دے توفی : یہ بارہ کن د ابوالبقاء پہ کلیات کن دی

الَّتِي تَتَوَقَّعُ الْأَمَانَةَ وَفِيهِ الرُّوحُ وَتَعْلِيهِ دَنُو قِيَمَتِ مَرْكُوكِ اَوْدُجِ
اِسْتِعْمَالِ الْعَامَّةِ وَالْاِسْتِعْمَالِ اَخْتَارُ قَبَضِ كُولِ دِي اَوْدَا پَ اِسْتِعْمَالِ
الْحَقِّ وَتَعْلِيهِ اِسْتِعْمَالِ الْبَلَاغِ : عوام کو کن لیکن د بلغاؤ پہ نزد
د دے صفی پورہ وصول اور صحیح اغستل دی گویا کہ د هغوی پہ نزد
مرک دتوفی اطلاق پر دے حیثیت سے دے جہ دے کن دیو خاص الدہم
نہ بلکہ دتول بدن نہ روح آخستہ شی نو کچرے خدا کے پاک د چار روح
سہ د بدن د وا غستو نو صفی : یہ پہ طریق اولی توفی و پیلے شی : حکم د
توفی پہ مضمون کن روح سہ د بدن نہ اغستل پولا تہ دی : عموماً روح بغیر
بدن نہ قبض کوئے غنی نو حکم پہ مرک دتوفی اطلاق دیر کی دمی اور دلہ
خار از دے : چہ عیسیٰ علیہ السلام حالت دہامو حال نو لقا غنحتف رو :
اور تویون زیات اہم ضرورت پہ موقفہ ہم اللہ تعالیٰ د عیسیٰ علیہ السلام
د صورت : لفظ اِسْتِعْمَالِ گئی و بلکہ د توفی : لفظ اِسْتِعْمَالِ کو و چہ
هغه دروح توار دے قبض کو لو یا روح سہ د بدن نہ قبض کو لو نہ تار دے

د اخبر ظلم د کہ خوک انوار چہ خوک اے قاعن وی اوزی روح مفعول وی نور توفی معہ بہ مرک وی
بالغرض کہ مرنہ اور مرک پہ معنی اُسور و ابن عباس د گری و ضوالت پہ مدام کن و تقاضا اوتاد قول
چہ د متوقفینک : معنی بہ داعی وی : چہ زہ بہ تاصر کویم یہ زہ کہ را کو
ولویہ پس اودیللے د آیت دے : اللَّهُ يَتَوَلَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا
وَالَّتِي كُنْتَ تَمُوتُ فِي مَنَامِهَا : دلنہ فاعل اللہ پاک دے اومفعول
دی روح دے : خود خوب پہ وخت د توفی : معنی بیابا ہم مرک نہ
نود دے حقیقت نہ پس بہتیر شوی آیت کن د عیسیٰ علیہ السلام
د توفی : معنی مرک نہ دے : بلکہ د دے معنی پورہ خیز دل وی :
لکہ چہ دامطلب تر ابن عباس رضہم پہ صحیح قول کن اغستل د چہ دا
روح المعانی کن ذکر دے : او د عیسیٰ علیہ السلام د حال مناسب ہم
دہم حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ چہ د یهودی گیرے پہ وخت کوئے
پیشانی وے نو هغه پہ دے و جھوٹے :

(۱) چہ زہ د یهود دے اوزور ظلم نہ پچ شتم کہ نہ یو هغه پہ جواب
کن اللہ تعالیٰ افرمائیل د عیسیٰ إِيَّيْكَ مَتَوَقِّفْكَ زہ بہ ناوا علم اود
هغوی د نیچے نہ بہ و خلاص کر مر : لکہ چہ بل آیت کن فرمائی :
وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ : زہ بہ تاتہ دہر سید و نہ بنی
اسرائیل بند کریم :

(۲) دویم فکر د سہ د او چہ زہ دہ د مے پکیز خہ کن پکیز
چہ یهود بہ مانتہ نشی را سید دے کہ بل شہ صورت بہ وی :
نود دے پہ جواب کن اللہ پاک افرمائیل چہ زہ بہ و خپل طرف
اسمان تہ را پور تہ کریم :

(۳) د خیل موری فی انور خاندان د بارہ پریشا ندر : چہ د خلقو
د تفتو نو گارو پہ وجہ بہ د هغوی خہ حال وی اللہ افرمائیل :

توفی کن ہجرت د بارہ

وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا رِسَالَةَ إِبْرَاهِيمَ آيَةَ عَصَى
 يَحْيَىٰ بِهِ دَمَكُ الْمَرْئُومِ إِنَّهُ نَزَّلْنَا مُتَنَادٍ الْأَوَّلِينَ
 دَقْرَانِ أَوْ مَجْدِ رَسُولِ اللَّهِ بِهِ ذَرْبُكَ أَكْبَرُ شَوْءٍ هَيْبَتِي عَلَيْهِ
 الصَّلَامُ أَوْ هَعْوَى دَوْلَتِ دَوْلَتِ دَوْلَتِ دَوْلَتِ دَوْلَتِ دَوْلَتِ
 (م) یو پریشان داهم وہ چہ خما دہور نہ کولویں بہ خما دنا بعد انہو
 غہ حال وی ہوا اللہ تعالیٰ اُفرمائیے دَجَائِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
 فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ رِسُولُ آلِ إِبْرَاهِيمَ آيَةَ عَصَى
 قِيَامَتِهِ بِهِ سَنَانَا بَعْدَ الْوَارِثِينَ سَنَانَا بِهٖ مَكْرَانَا غَالِبُ وَی، دَاوَعَدَ
 نَحْنُ هُمْ حَقِيقَتِ دَعَا، دَا سِرَائِيلَ وَجُودِہ دَعَا وَعَدَتِ خُكَّ اِثْرِہ
 اُجْوِہ چہ قُرآن پچیلہ دَیہود دَ ذَلَّتْ اَوْ مَسْکَتِ دَوَّہ اِسْتَفْشَنَّا لَمْ
 بِلَانِ کَی پیدی، یو دَا چہ یہود مسلمانان شی اُو دَا سلام پَہ پَنَاہ کَی
 رَاشِی، اُو دَ وِیَم دَا چہ دَ یُومَر عِیْسَی پَہ پَنَاہ کَی دَاشِی اَلَا یَحْجِلُ مَن
 اَللّٰهُ وَ یَحْجِلُ مَن اَلْیَاسِ نَا سُوْرَہ اَلْاِیْمَانِ اُس کَہ اِسْرَائِیل مَرْجُو دَی
 نُو پَہ دَ وِیَم اِسْتَفْشَنَّا لَمْ مَکْرَتِ کَی خُکَّ چہ دَ وِی دَ بَرطَانِجِہ اَمْرِہ اُفْرُوہ
 عِیْسَی قَوْمُو نُو پَنَاہ اَغْشَوِہ وَ جَا مَکْرُو دَ دَ دَ یہود دَا قَتْلَا
 اَوْ قُوتِ دَ عِیْسَی اَنُو پَہ اَسْتَرَا قَائِمِ دَعَا لَیْکِن دَ مُسْلِمَانَا نَا قَتْلَا رَا دَ
 عِیْسَی اَنُو دَا نَسَرَّ حَاجِ مَکْرَتِہ دَعَا خَوَاہ اَمْرِہ کَہ وِی اُو کَہ دَ وِی وِی
 دَ وِی کَہ مَکْرَتِہ دَ یُو خَیْلِ مَیْنِہ کَی دَا تَفَاقِ لَکَہ اَللّٰهُ تَعَالٰی فَرَمَای
 وَ اَعْلَیْکُمْ اَوْ یَحْجِلُ اَللّٰهُ جَیْمَہ اَوْ لَا تَقْرَؤُا رِسُولَہ اَلْاِیْمَانِ
 اَوَّلِ دَ سَامَانِ قُوتِ تِیَا دَ وِی لَکَہ چہ فَرَمَای وَ اَعْلَیْکُمْ اَللّٰهُ مَا
 اَسْتَطَعْتُمْ مَن قُوتِہ ہر کَہ چہ مسلمانان مَکْرَتِہ وِی وِی خَیْلِ مَکْرَتِہ
 دَوْلَتِہ قُوتِہ جَمِیعِ کَولُو کَی حَرَفِ کَری، نُو مسلمانانہ بَیَا ہِجُوکِ شَکِ
 نَشِی وَا کَولُو، خَوَلِہ چہ پَہ حَیْلِ اَللّٰهُ اَوَا سَلام بَا نَدَہ عَمَلِ

کوی نہ چہ مَکْرَتِہ تَہ کَچَکُولِ اُنِیسی اَوِہ اَسَلام کَی تَغْرِیْفِ اُکَری
 دَ یُوْرِہ دَ قُوتِہ دَا زَہْمِ اَسَلامِہ اِجْزَای بَا نَدَہ عَمَلِ کَولِ دَی، لَکَہ
 سَامَانِ دَ قُوتِہ جَمِیعِ کَولُو کَی ہِیے خَوِہ غَیْرَ اَسَلامِہ اِجْزَای بَا نَدَہ
 عَمَلِ کَولُوہ وَ چہ دَ وِی دَ یُو کَزُورِی شَوِیدی، غَیْرَ اَسَلامِہ اِجْزَای دَا دَی
 چہ دَ وِی خَدَاہ اَوَا خَرَتِہ ہِیے کَری پَکَرِہ، دَ یُو غَیْرَ اَنُو عِہْمِہ اَسَلامِہ اِجْزَای
 قَدَرِہ دَ دَ خَیْلِ ثَوْنِہ اَوَا تَہ دَ یُو تَہ دَ یُو تَہ دَ یُو تَہ دَ یُو تَہ دَ یُو تَہ
 اَوَا وِی غَوْنَدَہ بَیَا نُو عِبَادَتِہ کَوی، نَہ نَا، لَوَا حَلَّتِ، جَوَارِی شَرَابِ
 نُو پَہ، سُوْد، عِیَاشِی مَغْرِبِی طَا قُوتِہ دَ وِی کَزُورِی کَری دَ وِی چہ دَ وِی
 دَ وِی مَکْرَتِہ دَ کَولُو یا اَوِہ کَہ کَا نَکَ غَوْنَدَہ دَ یُو مَکْرَتِہ طَا قُوتِہ
 دَ لَاسَہ وِی کَی دَی اُس خَوِہ تَہ جَوْرِ شَوِیدی خَوِہ تَہ دَ یُو پَہ دَ یُو پَہ
 دَا دَ مَغْرِبِی زَہْمِ مُسْلِمَانَا نُو پَہ قَسمِی وَا چہ دَ وِی کَزُورِی دَ ہَوِی
 دَ وِی لَہ دَ سَامَانِ قُوتِہ پَہ پَہ یُو دَ وِی چہ اَسَلامِہ اِجْزَای دَ وِی دَ وِی
 ہَعْوِی اَخْلَاقِ کَزُورِی پَہ خَا نِ کَی پَہ دَا سَتُوْرِہ چہ غَیْرَ اَسَلامِہ اِجْزَای
 مَکْرَتِہ کَری، اَوِہ خَیْلِ لَہ قُوتِہ رَا سَلامِہ کَی تَہ عَقْدِ یُو تَہ اُکَری اَو
 کَوی، اَو دَ یُوْرِہ خَطَرِہ نَا کَ شَیْطَانِ تَہ دَ یُو پَہ خَا نِ کَی رَا وِی،
 وَ یُو کَی فَرِہِمِہ وَ قُوتِہ لَہِمِہ عَلٰی مَرِیْمَہ
 بَیْہَتَا نَا عَظِیْمَہ اَوْ کَولُو لَہِمِہ اَنَا قَتَلْنَا
 اَلْمَسِیْحَ عِیْسٰی ابْنَ مَرْیَمَ دَ سُوْلِہ اَللّٰہ
 وَ مَا قَتَلُوْا وَ مَا صَلَبُوْا وَ لَکِن شَیْئَہ
 لَہِمِہ دَا اَنَ اَلَّذِیْنَ اَخْتَلَفُوْا فِیْہِہ
 لَعْنِہ شَدِیْدَہ مَکْرَتِہ مَکْرَتِہ مَکْرَتِہ مَکْرَتِہ
 اَلْاِیْمَانِ اَلظَنِّہ مَکْرَتِہ مَکْرَتِہ مَکْرَتِہ
 بَل دَ نَعَا اَللّٰہ اَلْیَہِمَا وَ کَا نَ اَللّٰہ دَ دَ اَوَا تَہ پَہ سُوْلِہ کَری دَ وِی

دَ یُو دَ وِیہ زَہْمِہ دَ یُو دَ وِیہ دَ یُو دَ وِیہ
 مَکْرَتِہ کَی دَ دَ دَ وِی دَ کَفرِہ وِیہ
 اَوِہ حَضَرِہ مَرِیْمَہ بَا نَدَہ دَ یُو دَ وِیہ
 تَہ لَہِمِہ دَ وِیہ دَ وِیہ دَ وِیہ دَ وِیہ
 وِیہ چہ دَ وِیہ دَ وِیہ دَ وِیہ دَ وِیہ
 رَسُوْلِہ عِیْسٰی خَوِہ دَ مَرِیْمَہ دَ وِیہ
 دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ D

عَزِيزًا حَكِيمًا ۝ كَرِهُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
 الْأَلْمُوتِينَ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِمْ وَكَوْنَهُمْ
 الْأَعْيُنَ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ۝

النساء آیه ۵۷ تا ۵۹

نه دے قتل کرے بلکہ اللہ تعالیٰ ہفتہ خیل طرف تہ پور تہ کرے دے، ہفتہ
 غالب اور حکمت والا دے، کا اہل کتاب بوہتر بولتے بہ داسے نئی خوابان بہ
 بپڑہ، دہفتہ دمرگ نہ ہو چہ ناؤ ہی اوک قیامت بہ ورخ بہ ہفتہ بہ دوی گواہ
 یہ دے آیت کہے خوشیزونہ بیان شوی دی،

را بودا چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام نہ قتل شروع دے او نہ بہ سولی
 خیزوے شروع دے، غوک چہ دقتل اوک سولی قائل دی، ہفتہ ہنگارہ
 غلط دی، حکم چہ قرآن شریف ہنگارہ دے زدا کرہ، دمرنا یا نو
 یاد صیرنا داوینا چہ بہ سولی خیزوے شوی دے، لیکن ہلند نہ دے
 سر شروع نو دا خبرہ ہم کہہ دیہود و انصاری دے قرآن نہ خلاف دے
 و ما صلیو، دامتی کول چہ بہ سولی اخیڑوے شوخو بہ سولی سرش
 دعرنود لغت نہ خلاف دے، دصلیب معنی بہ سولی خیزول اوک
 ما صلیب معنی بہ سولی نہ خیزول دی داخو قطعاً دقرآن تحریف دے
 چہ دما صلیب، دامتی اشی چہ یہود و حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ
 سولی اخیڑوے شوخو ہلند سرش

در بہ آیت کہن دما قتلوہ یقیناً، نہ ہیں افرمائیل، بل دنعہ اللہ
 اکیوہ دے حضرت عیسیٰ علیہ السلام قتل نشو او اللہ پاک خیل طرف
 تہ پور نہ کرہ، بہ ما قتلوہ، او بل دنعہ اللہ، دوار کہن ضمیر (ک) حضرت
 عیسیٰ علیہ السلام نہ راجع دے او عیسیٰ دروچ او جسم دوار و نوم دے
 مطلب داچہ دروچ دروچ سرہ دجسہ پور ہتہ اخیڑوے شے حکم چہ دے

بہ نتیجہ کہن جسم ہے روح پا نے شے نو دعدم قتل مطلب بہ جسہ سر
 دروچ پور نہ کول وی، علاوہ لہ دے (رفع) دعتی علیہ السلام نہ مطلب
 ہفتہ قتل دروچ او جسہ دوار (ک) اچترل دی فرخو چہ دے خلاف
 بلہ قرینہ نہ وی، لکہ درفع ابویہ علی العریض، او مطلب دے چہ
 حضرت یوسف علیہ السلام خیل والدین (روح سرکہ دجسہ) تحت نہ
 پور نہ کرل نہ داچہ یوازے دروچ نہ دھنوی تہ پور نہ کرل،
 (م) کچرے دعتی علیہ السلام روحانی پور نہ کول مراد واسطے شے، نو داہ
 خو و غلط دی،

① یو چہ دادا چہ بے قرینہ مجاز مطلب اغتسل غلط دی،
 برفع اللہ الذین آمنوا منکم والذین اؤتوا العلم درجات، کہن دے
 درجات، بہ قرینہ دعتی پور نہ کول مراد دی جسانی پور نہ کول نہ دی
 مراد لکہ ختم چہ بہ درفع بعضہم کوئی بعض درجت، کہن دے درجت
 بہ قرینہ درفع مجازی مراد دے،

بلہ وجہ بہ دما قتلوہ یقیناً بل دنعہ اللہ الیہ، کہن درفع روحانی رفع
 بہ دے معنی مراد اغتسل چہ یہود و قتل نہ کر و خود دے دہفتہ درجہ بلند
 کرہ غلطہ حکم دے چہ عیسیٰ علیہ السلام دے نہ ورا ندے مخلوقیت کالہ
 پیغمبر و اوک پیغمبری نہ بلہ اوچتہ درجہ نشند نو درجہ او چکولو دلتہ
 بیا ہتر مطلب نہ را اوری اوک اللہ کلام دے نہ پاک دے،

دے نہ علاوہ پیدہی ژ بہ کہن دیکل، دے مقابل خیزول نو دے بارہ
 استعمال پیری، کچرے دامتے دلتہ دا خلو چہ عیسیٰ علیہ السلام بہ سولی
 نہ کرے شوخو مرتبہ تہ اللہ تعالیٰ بلند کرہ دے مقابلہ راغلہ او دیکل،
 استعمال بہ غلط دی چہ داللہ کلام لہ دے پاک دے مقابلہ بہ ہلند را تلہ
 چہ دامتے و نیل شروع دے چہ یہود و بہ سولی کر و خوا لکہ تعالیٰ

درجه بلند ذکر ۲ حکم چه یوم مؤمن یا پیغمبر قتل شوی نوالله تعالیٰ عفو
له و شهادت رتبه در کوی او پیدا می داند که بکلی استعمال هم صحیح شود
و در دلت که مرزایان و انوکری می داند که دی بلکه تحریف داند چه
در انبیل به موجب (به مکتوبی موعی سرے ملعون وی، نودر بل) به
تقاضا مقابل به داند چه جوهر یزی چه الله تعالیٰ و مکتوبی و قتل نه جمع
کروم چه لعنت و او د هغه به مقابل به کنی و در له درجه بلند می کرے
نومقابل به هم را غل و او را هم بود و شوا و ایم چه دا حواله جلال و روح
او غلط حکم داند چه با نیل کنی هغه سولئی شوی سولئی نه مکتوب و در
دی کوم چه خمر جرم کنی به سولئی شوی او کوم چه ناحق سولئی شوی و هغه شریک
وی، نودر مرزایان و غلط خیال مطابق به داند کنی پیام مقابل قوت کیزی
او هغه کر نوبه تو نوز جوهر یزی او داند به نسبت و الله کلام تکرول د هغه
تو همین داند «أَعَاذُ نَا اللّٰهُ»

دریمه وجه داد چه در حانی ربح الله تعالیٰ هر نبی نوز کرے
و در خصوصاً دترو نوز نریا نوز ربح خاتم الانبیاء صلی الله علیه و سلم نوز
کرے شوی و نوز عیسی علیه السلام خصوصیت به داند مکتوب کنی نه
و در دلت خصوصیت د ربح مقابل بکا د کوی چه ربح نه مکتوب در ربح جسمانی د
کومه چه خاص د عیسی علیه السلام سره یا چه د چار ربح جسمانی شوی
وی، خلوصه وجه داد چه د ربح نه پس به قرآن کنی و و کان اللّٰهُ
عَزَّوَجَلَّ أَحْكَمُ الْفَاظِ اَعْلٰی د کوم چه د بل بنی د باره به د انداز
کنی نه وی را غلی نوز داند نه هر معلوم یزی چه ربح جسمانی مکر د و به کوم
کنی چه قدرت او قوت بشکارت کول هم مکر ددی چه لفظ کدر عَزَّوَجَلَّ
پیر دالت کوی او د حکمت اظهار هم داند چه لفظ کدر أَحْكَمُ
دالت کوی او د بیان به اس مؤمنین بزم و سخت پس کوف

دویمه خبره چه آیت نه معلوم یزی هغه داد چه د اهل کتاب و توی
فرقت به عیسی علیه السلام و وفات نه و باند به هغه ایمان را وری
کوم به چه د نزول قرآن نه پس زمانه کنی هغه و سخت وی چه هغه و بار
له آسمانه را کوز کریشی، بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ، نه مکتوب ثابت شوی و به آیت
کنی دواره (صعود او نزول) ثابت یزی، تشریح داند به د رواق و تون
أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنُوا بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ، نه د ثابت یزی چه هر فرقه
د اهل کتاب به پر ایمان را وری، د هغه وفات نه و باند به حکم چه د
ربیع (اور موت) دواره ضمیر و نه (به) حضرت عیسی علیه السلام نه
راجع دی را لِيُؤْمِنُوا، کنی تون تاکید ثقیله داند چه هغه د مضارع
صیغه مستقبل د باره مخصوص کوی، نوز مطلب به داند داهی چه د اهل
کتاب و توی فرقت به د قرآن د نزول نه پس هغه و سخت به عیسی علیه
السلام ایمان را وری کدر به چه هغه د آسمان نه را کوز کرے شوی

هم د اوچه د چه صحیح یونی د حضرت عیسی علیه السلام د نزول حق
مرفوع را ویت کولو نه پس بچله راوی ابوهریره رض فرمائی رَحَا قَسْرًا
إِنْ يَشَاءُ وَ إِنْ عَنِ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنُوا بِهِ) دکنه د بنود
مقصود دی چه اهل کتاب به به عیسی علیه السلام د هغه د آسمان
نزدیک داند پس به هغه ایمان را وری، د مسئله خالص ثقیله د به عقل نه
معلوم یزی به داند وجه د ابوهریره رض موقوف حدیث د مرفوع حکم
نوی مطلب د اچه حضور علیه السلام نه به ابوهریره رض ضرر را وری دلی
وی، چه تون اهل کتاب به خا غا به عیسی علیه السلام د هغه د نزول آسمان
نه پس ایمان را وری، د موت به ضمیر (به) کتابی نه راجع کول صحیح حکم
نه دی چه انتشار د ضما نوز و بلاغت له شأنه خلاف داند دویم (موت)
قبیل به بحث او د بلاغت له شأنه خلاف حکم وی اچه معنی به داند د

چہ ہر کتابی بہ پہ عیسیٰ علیہ السلام د خیل مرگ نہ ورا ندے ایمان راؤری ایمان داؤرل خودی د مرگ نہ ورا ندے، اتودا قید لگول بیعت بشو، اوکہ خوک پر زور لگوی، اتودا بنگار لگول بہ ضروری شئی چہ ہر دایہ وینا نہ خوشی، چہ مادہ دئی د مرگ نہ ورا ندے، ا خورہ او ما اؤر د مرگ نہ ورا ندے (اُخْبِلْ) حکمہ چہ دے قید لگول ضرورت بہ دے نشہ چہ ہر کس پوہیری چہ خوراک غنیمت د مرگ نہ ورا تیکہ کیری د مرگ نہ د ستون خود دئی چاہ نہ دے خورے، کہ خوک بیا ہم زور لگوی او وائی چہ د خنکدن پہ حالت کیں بہ ایمان راؤری اتودا ایمان منظور ندے، ہر کا ہر د خنکدن پہ وقت کیں ایمان راؤری خود منظور ہر دئی لو شخصیں د عیسیٰ علیہ السلام پاتے نشو اتودا سے نا منظور ایمان دے د قرآن او د اللہ د نشان سرے مناسب نہ دے دایہ ناویلا تو د سائل پکاودی اللہ د توفیق را کری د

(۴) وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ الْإِنسَانَةَ مَا كَلَّمَهُنَّ فَلَا تَكْمَلُ لَهَا وَاسْتَغْنَوْا هَذَا أَحْرَاطٌ مُسْتَفْهِمٌ وَلَا يَصْطَلِحُ لَكُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا تَكْفُورٌ
حضرت عیسیٰ علیہ السلام د قیامت نبیہ دے، نو قیامت کیں شک مگر اوٹھا نا بعد اری را کری ہمداسد عذوقین طار الزخرف آیت ۶۲ بالاردو شیطان نا سودے خیر صلو نہ بند لگری بیشک ہمداسد سبکاوہ دشمن دے،

د دوور جمونہ کے عیسیٰ علیہ السلام تہ قیامت نبیہ اؤیل، یوں دے ہر بغیر پلا دے پیدا نش چہ د ضرور دوبارہ توندی کولو د دلیل کیدے شئی دویم قیامت سہ نز دے داسمانہ د ہمداسد نزول چہ د قریب قیامت نبیہ دے، د سیاق سیاق مطابق درانہ ضمیر راہ عیسیٰ علیہ السلام تہ راجع دے نہ بغیر ہر یو بلہ رائے ضعیفہ دے، ابن ماجہ ص ۳۹ در باب فتنة الدجال، کیں د حدیث اسراء پہ تفریح کیں حضرت عیسیٰ

د قیامت سوال توشو نو ہغوی افرما بیل، چہ د ہمداسد واقع کیدو وخت سیوا د اللہ نہ بل خوک نہ پیرنی او خہ وخت چہ د دجال د کرا شونو دے فرمائیل چہ ہمداسد بہ را کول پریم او ہمداسد بہ کوڑ کم، د دے آیت پہ تفسیر کیں ابن جریر د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د قیامت نہ ورا ندے نزول د ابن عباس دے، ابی مالک رحمہ، عوف رحمہ، مجاہد رحمہ، قتادہ رحمہ، سدی رحمہ ضحاک رحمہ او ابن زید رحمہ دروا یا تو نہ نقل کریدے چہ د ہغوی علیہ السلام د نزول دلیل دے، اوکہ دے نزول پہ د جہ پہ دے آیت کیں دہ نہ د قیامت نبیہ ویشے شریہ او د اصحیح معنی دے، کچھ بے بغیر پلا دے، پیدا نش نبیہ د قیامت دے، نو دے حقن ارد تہو لو نہ بریات حضرت آدم علیہ السلام وچہ د ہغوی پیدا نش د مور او پلا دے وارو نہ بغیر شرے وو، معلومہ شو کہ چہ دلتہ پہ آیت کیں د قیامت مطلب قیامت تہ نزد دے د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د آسمانہ نازل کیدل دی، اوکہ خوک نہ دے عقیدہ کیں خندان پیدا کوئی نو ہمداسد شیطان دے۔

(فَلَا يَصْطَلِحُ لَكُمْ الشَّيْطَانُ) تہ دلیل دے،
(۵) رَاٰ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَمْرُؤُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ رَحْمَةٌ وَخَتِ يَادُ كَرِيْمٌ چہ فرختو بَشِّرْهُمْ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اِنَّهُ الْمَسِيحُ اُوَيْل اے سریم بیشک اللہ تہ عیسیٰ ابن مریم ورجیہا، زیت دے د کوئی دیوے کلے چہ د اللہ تہ جانیہ فی النبیاء والاخرۃ و من المقرین تہ وہی د ہمداسد بہ مسیح عیسیٰ ابن مریم رال عمران آیت ۴۵، وہی با عزت بہ وہی پہ د نیا ادا خرت کیں او د مقربین لہ توفیق بہ وہی، آیت کیں داو پیل شوی دی چہ عیسیٰ علیہ السلام د مقربین د توفیق تہ بہ وہی، پہ بل خائے د سورہ واقعہ کیں د جنتیا نو پہ بارہ کیں دایہ بیان دے، اُوَ تِلْكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّتِ النَّعِيمِ یہ دریم خائے د ملا تلو پہ بارہ کیں دایہ راغودی

كُنْ يَسْتَنْكَفُ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا: مسیح علیہ السلام کا اللہ پر بند
 لَئِنْ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ○ یکید و نہ شرمیزی اور نہ مقربے فرشتے
 شرمیزی، دے دے دار و خایر نوکین و قرب نہ مژد جسمی جسی او
 آسانی قرب مراد دے ہمد اوجہ دے دے آیت یہ تفسیر کیں امام
 رازی رحمہ اللہ تعالیٰ یہ تفسیر کیں او ابوالسعود رم یہ خیل تفسیر کیں
 حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ پور نہ کیدل و جسم سرہ و کو کیدی
 اومدارک خاشان: سراج المنیر او کشف کیں دی، کونکہ من المقتربین
 حضرت عیسیٰ علیہ السلام د مقرب کید و مطلب دے ہمد آسمان تہ پور
 کول دفرشتو مکتوبیا و نہ حاصل کیدل او بیا د نورو امور و تکیدل دیارہ
 دے ہمد علیہ السلام زمکے تہ نا زلیدل لکھ نکاح، حج، جہاد کولوا و
 مسیحی قوم نو فتنو ختم و کولوا دیارہ:

د مسیح ژوندون او نازلیدل د حدیث پر نور کیں

بخاری کیں ابوہریرہ رم د حضور علیہ السلام نہ حدیث نقل کوی،
 فرمائی د قسم م: د پہ خدایوی چہ علیہ السلام پد پور تہ نہ پہ
 ناسو کین نازلیدن د حضرت مریم خوسہ چہ حاکم به وی، انصاف دار
 صلیبی قوت به مات کوی او د خنزیر د قتل حکم به ورکوی او د یقول
 خلقو د مسلمانید و پہ وچہ به د جہاد ضرورت پاتے نشی، او خلقو
 تہ به دومرہ مال ورکوی چہ خوک قبلو و الا به نہ دی، او د عبادت شوق
 به دومرہ زیات شی چہ خلقو تہ به یرو سجد و توله دنیا د دولت نہ دیو
 بنه بنکاریزی، بیا ابوہریرہ رم دے نصایق دیارہ دے آیت اگر خ
 نہ کوچہ ورکړه چہ د هغه معنی داده به دے وخت کیں به داعیو کتانی
 پاتے نشی چہ به عیسیٰ علیہ السلام به ایمان نا نوری د سرنا د قول مطابق
 قرآن نه پس و نولونه د صحیح کتاب بخاری حدیث دی،

ددیم حدیث داده، چہ حضور علیہ السلام افرمائل: خالو د عیسیٰ
 علیہ السلام په میخ کین ہی نشته او د هغه په واکو زیزی، چہ خه وخت
 او یئی نووے پیژئی، د هغه قل د سامیا نه سکور سپین دے، دوو
 زیرو جامو کین په واکو زیزی د سرو پینر به فی معلومین چہ گویا کین
 او به نرے لاخاشی اگر چه او به نه نوی رسیدے، نو په اسلام به خلقو سره
 جہاد کوی، صلیبی قوت به مات کوی، د خنزیر د قتلو حکم به ورکوی
 جز به به بند وکړی، په دے وخت کیں به د اسلام نه بغیر چول و یکو نه
 ختموی، د جال به قتل کوی، په زمکه به غلو پینت کاله اسیوی او بیا به
 وفات شی او مسلمانان به یو: د جنازے شوخ اکړی را بودا د عن ابی
 هریرہ رم فرمود: علی دے مشعل

(۲۳) په مشکوٰۃ باب نزول عیسیٰ م کین عبد اللہ بن عمرو د حضور علیہ السلام
 نه نقل کړیدی چہ ابن مریم به په زمکه د کوفید واده به کوی اولاد به یو
 کیزی به زمکه به نچو غلو پینت کاله پاتے کیزی او بیا به قوت کیدی او دین
 کیزی به خفا په مقبره کین نزیامت کیں به زک او عیسیٰ علیہ السلام د یو
 مقبره نه پالو وچر د ابو یکره او عمره په میخ کین به وی،

(۲۴) په صحیح مسلم کین روایت دے حضور علیہ السلام فرمائی، چہ حضرت
 عیسیٰ علیہ السلام به د دمشق په مشرق کین په سپینه مناره به دوو جامو
 کین دوو فرشتو په میخ کین واکو زیزی، دواړه دلا سو توکلی به یو فرشتو
 ایینی وی، د جال په رنگ د روازه پیاموی اووے به وکړی،

د مسیح علیہ السلام په ژوندون آیتونه ویردی او احادیث د نوا سر
 حد ته رنکی چہ د یو کم دیر شو صحابه کرامو نه منقول دی لیکن موید د
 اختصا به غرض په پچو آیتونو او خلودوا حدیثو اکتفا اکره: حضور علیہ السلام
 په دے اصل دیشو کین د ایمانی د تحفظ او کمال هی نه دچ کولو د پاره حضرت

مسیح علیہ السلام چہ کومے فقہ نیشانی دے کو کیری دی ہندو کا فی شافی دی۔
 او کوم گمراہاں چہ کہ استعاراً تو او مجازاً تو پیر و پورہ تاریخ او یو دنیا بک لوتے
 نشی، نو ہنوی دے پارہ دے قرآن او حدیث پورہ دے فترہم بیکار دے دے، بہ دے
 احاد پشور کیں دے حضرت مسیح موعود علیہ السلام دے پائے نہ لوچہ کومے ہنکار دے
 فقہ نیشانی دی ہندو بہ منبر دادی۔

۱) دے مسیح موعود علیہ السلام بہ پلازد دی، نو دے عامے ضابطہ خلاف بہ
 ہفہ پچلے مور بی بی مریم دے مشہور وی۔ دے مرزا غلام احمد پلازد مرزا
 غلام مرتضیٰ دے دے مورزا نور علی ممتاز بی بی دے دے ہفہ نسبت بہ پلازد نہ
 کید دا مور نہ نہ

۲) ہفہ بہ حاکم وی لیکن مرزا غلام احمد دے انگریزا نو غلام وو،
 ۳) ہفہ بہ عادل وی، دے اللہ تعالیٰ قانون چکول عدال دے دے مرزا
 بہ وخت کیں شری قانون بند وو، او دے انگریزا نو قانون پہ دے دے او دے
 بہ مزید انو جاری وو،

۴) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ صلیبی قوت ما اتوی خود مرزا بہ
 وخت کیں صلیبی قوت دوسرہ دور اکبر و کوم چہ دے نہ ورا نہ دے
 چوتھم نہ وو، پچیلہ دے دے اقرار دے چہ پلازد نہ دے پچو دے آسوتو سوارہ
 درگمے شوی دے دے دے سکھانہم بہ ہندو یک دے آزاد کیں بہ ہندوستان
 دے صلیبی قوت مسلمان کو نو پارہ جنگ کوسو، او بہ فقہ قیصر بہ کیں مرزا
 پچیلہ دے پلازد اتو مقصد دے ہنکار دے دے، چہ زہ دے انگریز صلیبی
 حکومت دے پارہ دے فوج نیا کریم چہ دے انگریز حکومت وفادار وی،
 ۵) دے حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کیں بہ دے خنزیر خوراک ختم شے
 لیکن دے مرزا بہ وخت کیں دے زیات خو بہ

۶) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ پے خلق دوسرہ مال و دیوی چہ خوک بہ

قبلا و نکے نوی، مرزا خود ہیچا لہ مال ورنکر و، بلکہ پچیلہ دے آغستو
 چند آغستل کے عام کر دے او دے ہشتی مقبرے دے پارہ دے چندہ غونال
 دے ایمان یو شرط آتا کلو بہ

۷) دے عبادت خوند بہ دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کیں دوسرہ زیات
 شے چہ دے یو دے سجدہ قیمت بہ دے خلق بہ نظر کیں دے تو دے
 دے تیانہ زیات وی لیکن دے مرزا بہ وخت کیں عیسیٰ یا نو مسلمانان دے
 لکھو نو پے شہر کیں مورتان کر لے

۸) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ دے آسان نہ پے زمکہ را کوزیزی
 لیکن مرزا بہ زمکہ پیدا او ہم پے زمکہ پاتے شو بہ

۹) پے فریقو بہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام لا سونہ الینی وی
 لیکن دے مرزا پے نصیب کیں دے یو فریقے لیدل ہم نہ وو،

۱۰) عیسیٰ علیہ السلام بہ دے دمشق پے سپینہ منارہ را کوزیزی،
 لیکن دے مرزا پے نصیب کیں دے یو عرب زمکہ لیدل ہم نہ وو،

۱۱) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ لگی شے پے دے لکے، بہ یھودی
 دے جال قتل کری، لیکن دے مرزا پے قسمت کیں نہ خور لکے لیدل وو او
 نہ دے جال، البتہ دے دے روحانی اولاد دے جال قوم یھودوسہ تعلق پے
 دے وخت پیدا کرو، چہ دے عالم اسلام نہ دے وی تعلق ختم دے، خبرہ
 دے معلوم میسر وی چہ دے جال پے ظاہرید و بہ دے وی دے ہفہ مند
 دے پارہ دے غلتہ دے اسے موجود وی۔

۱۲) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کیں بہ یو باطل دین ہم پاتے نشی
 لیکن دے مرزا بہ وخت کیں باطل دے یونہ پے جو بہ وو

او دے اسلام خلاف نور نوی دے یو بہ را بر سیرہ شوچہ پے ہفہ کیں
 دے ہفہ دے مرزا بیت ہفہ دین ہم دے کوم چہ دے اسلامی یو والی پے ہفہ

ایتمیم دے (۳) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ حج کوی، لیکن نہ مذکر
و نہ مرزا حج نصیب نشود

(۴) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ آسمان نہ پور نہ کین نہ و نہ ویرا نہ
نہ وادہ وی او نہ نے اولاد بلکہ نہ تزلزل نہ پس بہ وادہ کوی او اولاد نہ
کیری، لیکن نہ میرزا کہ نبوت نہ دعویٰ نہ ویرا نہ وادہ ہم دو اولاد
ہم دو۔

(۵) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ جہاد کوی او جز یہ بہ بندہ کیری لیکن
میرزا کہ جہاد کوی بہ خاک جہاد کوی نہ حرام نہ کیلے۔
او نہ نصاریٰ نہ استعمار لاری صفا کرے او کہ جزیتے بندہ لوہو سوال
پانے نشود۔

(۶) عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت بکے نہ تو لو خلق بود یعنی اسلام
بہ وی، نویہ دے وچہ اسلام سرے کہ ہی یومذہب جنگ بہ نشی کین
لیکن نہ مرزا یہ وخت کین گنرو باطلومذہب نو دہند وستان
ترکی، فلسطین او شمالی افریقہ بہ مسلمانا نو کوم ظلمونہ چہ اکول
کہ ہفتہ مثال بہ تاریخ کین نشست او دہ مرزا برکت کیندے شی۔

(۷) عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کین بہ امن قائم شی او جنگ بہ ختم
لیکن نہ مرزا یہ وخت کین خہ چہ کہ ہفتہ نہ پس دامن وامن نوم لو
نہ پانے نشوہ او دجنگ نہ پانے ہفتہ و سلسلہ او سامان جو بہ شو
چہ نہ مرزا کہ وخت او کہ ہفتہ نہ پس دیو جنگ بر بادی نہ پیر شو و سوو نو
جنگو نو نہ بادی نہ زیانہ نہ۔

کہ دے تو لو بنو بنو نویہ رنہا کین دا دینا بہ حقہ دہ چہ مرزا کہ مسیح
موجود نہ دے، لیکن نہ مجازا نو استعمارا نو او تاویلا نو پہ نور مژگان
حدیث تاریخ او واقعہ تو پورے چہ مرزا کو عیسیٰ کائناتے او توحہ اکیرے

د ہفتہ بہ موجب شیخ یوحنا حقیقت حقیقت نشی پانے کیندے داخوہ
داخوس خبر دہ چہ مسیح موجود علیہ السلام توے پنے نہانے پہ
دایے یوسری ریرنرا و۔ اے پنے شی چہ نہ نے خیل نوم نہ دے
نور نہ کہ ہفتہ مکان نہ نہ تزلزل مقاصد مسیح موجود علیہ السلام سرے
سمون خوری، پہ دایے بہ سرے او پینو تا ویلو نو خود نہ ویرا و
شیخ یوحنا نظامہ کار او فائدے نشی پانے کیندے۔

شیخ الکبریم او د عیسیٰ علیہ السلام ژوندون

شیخ الکبریم بہ فتوحات مکہ باب ص ۳۲۳ کین لیکن

فی حدیث المصراع فلما دخل
بجسده فانه لم يمض
الى الان بل رفته الله الى
هذه السماء واسكنه بها
وحكمه فيها وهو شيخنا الذي
رجعنا الى يده وله بنا عناية
عظيمة ولا يفعل عنا ساعة
والجوان اذ ركه في نوره انشاء
الله تعالى

د ہفتہ پہ موز لو یہ مہربانی دہا و موز نہ یو کیری ہر غفلت نہ کوی عیسیٰ
کہ خداے پاک اے غوینتہ نوخہ بہ کہ ہفتہ نہ نازلید و رزق نہ زمانہ پیا
موسم۔

بہ تاریخی لحاظ سرے مسیح علیہ السلام ژوندون

حضرت مسیح علیہ السلام حضور علیہ السلام سرے نہ تو لو نہ زیات نہ دے
مقبور نہ او تو لو نصاریٰ او مسلمانان نہ ہنوی لوئی او شخصیت مخفی

آسانی ژوند د فریب تو په شات د ۷ هجرت هغه د زمکے د بشري ضرورتو
محتاج نه دے ۱ بلکه داسے خو په زمکه هم کيدے شي چه الله اخوا سي
را طبقات شافيه جلد ۷ ص ۲۷۷ کين د شيخ هنريالدين فاروقي ندويت
دے ۲ چه هغه په عراق کين داسے سر په ليدے وو چه خوراک خنک ک
نه کولو ۳

۱) امام ذهبي فرمائي ديه اُن دلس کين کوه داسے بخند واک چه د شلوک الوه
کے خوراک خنيا لک نه کولو (دا واقعہ مشهوره ده)

۲) حاکم تاريخ نيشاپور کين د عيسى بن محمد الطهيماني نه نقل کوي چه د
رحمت په نوم د کوه د شلوه شلوه وو هغه دغه خاوند خوب
کين داسے ليدو چه د جنت طعام د خورلو يو تکي دے خپله سخته ته هم
ورکړه هغه چه له خويه راو يښه شوه نو بولي عمرکے خوراک ته حاجت پيژنو
د ذکر سوي طبقات په حواله دويم جواب دادے چه د آسمان اوزمکے
نسبت په خپل منځ کين لکه د غزل آسمان او د اوري د داسے د زمکے دے
هرکله چه خداکے پاک په دے وړوکی زمکه د اړبو نو مخلوقاتي د
خوراک انتظام فرماييل دے نو په آسمان د يوکس د ضرورت يا توان نظام
کول هغه نه گران دي خه ۱ هچر دے نه دي گران ۱

۲ د ختم نبوت په لحاظ د حضرت عيسی د نزول حکمت
وَإِذَا أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ
لَمَّا أُنْزِلَتْ مِنْ كُلِّ جَبَلٍ
نَمُودَ كُمْ رَسُولٌ مِنْكُمْ
فَصَدَّقَ كُلُّ نَبِيٍّ بِمَا
وَعَدَ اللَّهُ وَتَوَلَّى بَعْضُ
نَبِيِّيْنَ مَا كَفَرُوا بِبِعْدِ
إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
وَكَفَرُوا بِبِعْدِ إِبْرَاهِيمَ
وَكَفَرُوا بِبِعْدِ إِبْرَاهِيمَ
وَكَفَرُوا بِبِعْدِ إِبْرَاهِيمَ

قَالَ فَاشْهَدُوا أَنَا مَعَكُمْ مَن
الشَّاهِدِينَ (ط) سورة آل عمران : ۵۵
ایه عک : چه مومنان اقرار کړو نو دے فرماييل تاسو اوس گواه اوسي
اوره به هم تاسو سره گواه یم

د حضرت علي او عبد الله بن عباس رضی الله عنہم د تفسیر مطابق د انبیاء
علیہم السلام نه دا وعدہ د خاتم الانبیاء علیہم السلام په باره کین اغوسته
شوه وکړو یا کین حضور علیہم السلام د نبی الامم او د نبی الانبیاء هم
دے د ذکر شوي آیت په موجب انبیاء و علیہم السلام د خاتم الانبیاء هم
علیہم السلام نبوت اعتقاد اړ اقرار او د هغه نصرت (امداد
بالواسطه) اړ مکتو بولوا انبیاء و علیہم السلام د حضور علیہم السلام
د نبوت تصدیق کړو او خپلو مومنونو ته د هغه د نبوت منلو
اومد وکولو تاکید فرماييلو لکه چه موسی علیہ السلام د تورات
کتاب استنساخ باب عشر او باب عاشر کين دا و د علیہم السلام په زبور باب
عشر کين حضرت سلیمان علیہم السلام په د غزل الغزلات کين حضرت
عيسى علیہم السلام په انجیل یوحنا باب عاشر آیت ع نروایت عک
کين اعلان کړيدے ۱ اس د دے خبر د ضرورت ووجه دے
نبی الانبیاء ۱ علی بالذات ظهور اوشی ۱ لکه په حدیث د معراج یو
صورت د دے دا شریحه لولو یغیرانو علیہم السلام دے اما مت
ا کړو او بل عملی صورت کے دا شریحه د دے نزد د پیغمبر حضرت
عيسى علیہم السلام تر آخر د زمانے ژوند دے ا سلف شوا و بیا دغه
نبی د حضور علیہم السلام د یوا مئی په شکل د دین محمدی د خدا مشایخ
د آسمانه را کوز کړي شوي چه حضرت عيسى علیہم السلام د تولو یغیر شوي

انبیاء و علیہم السلام کیوں نہ آئے۔ یہ رسول و شریف محمدی خدمت
 و اصناد عملاً اُکری او پہ دے رسول و حضور علیہ السلام کی پیغمبری
 پیغمبری عہدہ واضح کر دی۔ کی پیغمبری انوکھ پیغمبری دے عہدہ و حضور
 علیہ السلام کی پیغمبری یہ درجہ عملاً مکمل کر کے ناممکن و کجہ و حضور
 علیہ السلام نہ پس کی نبوت دروازہ بند دے و ختم نبوت اور پیغمبرانو
 کی پیغمبری عہدہ و حضور علیہ السلام نہ بنکارہ کو لو کی بارہ دیو پیغمبر
 و الہیوں پہ رسول و اُمتی ضروری و وجہ پہ نزول و عینی علیہ السلام دا
 حکمت الہی مکمل شو۔

نور اخیر یقیناً صحیح شوہ چہ عینی علیہ السلام نزول و حضور علیہ
 السلام کی ختم نبوت یہ حیثیت دی۔

۳۔ دَعَالِی فتنوں و فتنوں اصلاح پہ لحاظ مسیح کی نزول حکمت
 پہ دے بارہ کئی و حضرت عیسیٰ علیہ السلام کی نزول حکمتوں دے
 دا دوی و نزول یوم مقصد و دجال کفے ختم کرے اور دجال قتل کرے
 دجال پہ دے خدا ایسی دعویداروی، نو عینی علیہ السلام بہ کی توحید
 الہی قائم کرے کہ غرض دجال پہ دے جرم کئی اور کئی چہ ہفتہ پہ دے اللہ
 نہ سوا و بل چا خدا ایسی تہ خلق و ابلی کہ دے بل حکمت بہ دے عینی علیہ
 السلام خیل اُمت (نصاریوں) نہ دے بنکارہ کرے وی چہ دے اللہ نہ
 بخیر و بل چا خدا ایسی عقیدہ لڑے کہ گمراہ و قتل حق ار دے، حکم چہ
 نصاریٰ چیلہ ہُم و حضرت عیسیٰ علیہ السلام کی خدا ایسی دعوہ لری
 کہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام کی لاسہ دے (یہودی) دجال اور یہودی
 کو کجا لیا تو قتل کیدل دے (یہودی) کہ دے دے دے و دے و دے و دے
 اوسو و کرے دی دے کہ دے دے چہ ہفتی حضرت عیسیٰ م خیل
 مقبول او مصلوب کرنی دے۔

۳۔ دیور رحمتی مسیح علیہ السلام پہ لاس و بل (لعنتی مسیح)
 (دجال) اور ہفتہ دے مرید انوتبا ہی چہ دے مناسب معلوم ہونے،
 مونزور لاندے بیان کر دی، چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام مسیح
 ہدایت دے او بل پہ دے و چہ مسیح دے چہ ہفتہ خاص کئے دے
 او سیاحت پہ لے کو لو او دا بل مسیح ضلالت دے او بل پہ دے و چہ
 مسیح دے چہ ہفتہ کیفر ستریزہ دے رندہ لکے چہ حواریوں
 کہ دے شوہ وی۔

۴۔ نوی تمثیل اور کائنات ترقی و تباہی پہ غارہ و درو دے
 دا تباہی و بیخون اور غت فساد و تہ پہ مادی قوت چہ دے نشی
 ختم دے، کہ یونیک حکومت کارخانے جو دے کرے و سہ راجع
 کرے نو خدا دے دشمن، فسادیان، کائنات کو و نکلی مشرقی او مغربی
 غت طاقتوں پہ سائنسی، ایسی، بلکہ ہر قسم سامان جنگ و تباہی
 پہ چلو نو کئی دوسرے و راندے دی چہ پہ مادی طاقت کے دے صالح
 طاقت (حکومت) نہ شی را لاندے کو لے دے دے بارہ دے یو لو
 روحانی طاقت پکار و چہ دے ہفتہ پہ یو شفا اور دے عا پہ یو جملہ و اتول
 ہر چہ تباہی اور دامن دورہ دور شی، دے کار دے بارہ حضرت عیسیٰ
 علیہ السلام حکم مناسب دے چہ ہفتہ کئی خلور غت خلافت عادت
 روحانیستونہ جمع دی، ہفتہ دروج القدس کہ یو کی پیدا دے دے
 پہ ژوند کئی روح القدس و سرور و و آید نہ یروج القدس
 آسمان نہ دروج القدس پہ دریمہ و چت کریشو، آسمانہ و کو زید
 یوخت بہ فی دیارہ لاسونہ دے و فرشتہ پہ او و الہی و و و
 گپیہ علیٰ اُمتی مکمل کرے، احمدیث دنواس بن سمان پہ روایت
 دے سلم شریف دے، دے خلور و خاص روحانیستونہ دے داوی

چه كده ددعا به يوحنا به نول يا جوجي ما جوجي نسا دي قوتون
 به خيل خيل خيل تبا شي نوله زمكه به ددوي د مودارو نه بد
 بونيه شي، په مسلم شريف كين د نواس بن سمان په روايت حديث
 شريف ده، چه يا جوج ما جوج به حضرت عيسى عليه السلام او د
 هغه ملگري راگير كړي د فخر غلبه دى الله عيسى واختره به د فخر
 الله عليهم النعم، الحديث

حضرت عيسى عليه السلام او د هغه ملگري به دعا كړي نو الله به د هغوى
 په ختمونو رگړد تونو بودنخ راوړي، فيصحبون قوسى كموت نفس
 والحدق، نو نول به د مودارو د مودارو شي لكه چه يو سره
 مرشروى بوليت زمكه به هم ددوي نه نشه نوي د بد بونى
 نه به كه پكړوي نو الله تعالى د جنت او بيا نويشان د جنت غلبه مارغان
 را اېزي هغوى به د مودارو چر نه بل خوا يوسي

د دنيا ورا كړونكى غلبه د جنت طاقون د جنتي نشه ده د كوم
 متعلق چه د عمران بن حصين په روايت په مسلم شريف كين حديث كړد
 صابن حنن ادم الى قيام الساعة يهوداوم عليه السلام د پيدا نشه نه نو
 امواكبر من الدجال، قيامت يود د دجال د فتنه نه
 بله غننه فتنه نشته

د يا جوج ما جوج به باره كين ذكر يكار ده چه دا خبره ده
 يا جوج ما جوج ته په عبراني به كين د غوغ ما غوغ او په انكليزي ژبه
 كين د كاك ميگاگ وايي د عقيدة الاسلام مشهور روس او چين
 يا جوج دي، او برطانيه او امريكا ما جوج دي چه بعضي د كاك ركا س
 كين او بعضي د رجين ما جوج كين نا سخي التواريخ د ادم عليه السلام
 د جنتي كين به نه نو تاريخه د طاقونين يور د مودارو تاريخه

هيوطلي ليكل ده او كله يا جوج ما جوج هر كافر ته د پيله شي، لكه د خسر
 په حديث كين وي،

من يا جوج و ما جوج الف و مكمه رجل، بعضي په دوزخ كين به يا جوج
 ما جوج زر كسان او تاسو يوكس ريكس په زرو كين حافظ ابن حجر د
 قرطبي د دده شرح كړيد، وايي مملهم وممن كان على الشتر
 مملهم و رجل مملهم اي من وممن كان ومملهم كويا
 كين د زرو نه مطلب مطلق كافر او د مملهم نه مطلب مطلق مؤمن
 ده د سديرين جوكارا يهود د يهودو په عقيدة كين د حديث درجه لري
 په اخوان الروم كين عبراني خط سره موجود ده، په د كين نقل
 دي، چه عالم به د شتر نه پين يتيم شي او د هغه نه پس به د كوك
 ما كوك جنكو نوي او پاته زمانه به د ما شيخ وي صاحب نا سخ
 ما شيخ مبارك، خاتم الانبياء صلى الله عليه وسلم ته ويلي دي او په
 رعي كين در ما شيخ نه پس ليكلي دي چه دده نه پس به دنيا
 يتيم به ثا فظه پاته شي، يعنى نبوت به ختم شي،

پنجم حكمت

پنجم حكمت داده چه د موجوده دور د عالي فتنو او دايمي تبا هو
 با نيا ن يهود او نصاري دي، د اشتراكيت باني كارل ماركس يهودي ده
 د روجي ايكم بم جوړونك، شوپن هار، يهودي ده د نوي تهذيب خبا
 هير ورك د فاسقانه معاشره او انسان كين سامراجيت بنياد مسيحي طاقتو
 قائم كړيد د او د تو زومن هيو نو خصوصاً د مسلمانانو عقيدة او عقايد نه
 خرابوونكي قومونه هم عيسايان دي، په دده وجه ضروري ولا چه د يو
 اسرائيل پيغمبر د عيسا ن قوم كين خپل پيشوايي دلاسه دده د امت
 پيدا كړي نسا دونه ختم شي، غرض دا چه د عيسى عليه السلام امت ما دي

سائنسی، ایٹمی ذریعہ سے کومر فساد چہ داپور نہ کر پیدائے، ک
آسمانی تہ پیر نہ بغیر
کہ مکے طاقتور نہ دھتے کے مقابلے توان
نہ لوی پہ دے وجہ عقل، دعیتی علیہ السلام را کوزیدان ضروری گم
دکوم چہ تہ پیر الہی یہ زرگونہ کالہ ورا بندے فیصلہ کریدے دے
کجانی قوتوں تالی سب دا صلاح ہجرت نشی کو لیکوم چہ عیسیٰ اور
مسیحی دکان چلوو تبارہ دجانی قوتوں قوت مضبوط کرے او د
اسلام بتولہ گنہ د خوار لوسو وکالو مسلمانان کافران کریم
تباہ کرے:

فائدہ

د ذوالقرنین د بند متعلق
پہ دنیا کے دا دخت دیر بند و نہ
دی تود چین دیوال چہ دیر اوڈہ
او پکن دے او دھتہ پہ منکولی تہ بہ کن (نکودہ) او پہ ترکی تہ بہ کن
د پور قہ و پیلے شی
دویم: د خوار اور ترمذ پہ منہ کن چہ ورتہ (دربند) و پیلے شی، دا دتیر
پہ دخت کن ہو جو د ورتہ
دریم: د رداستان، بند د دے لوم دیاب ابواب دے اور دس
ہم ورتہ و پیلے شی، بستانی پہ رداستان المعارف، کن دے تفصیل
بیان کریدے:

خلورم، ہخہ بند دے کوم چہ رکابشیا رفق از سرہ پد دا ڈیال دے
کن دے ریافتون پہ رجیم البلدان، کن لیکلی دی چہ دا کو پیلے شوعے تانے
نہ جوہ دے او دا نور دے دکاثر و دی بنا پہ دے، د قرآن د تشریح
مطابق د ذوالقرنین بند ہم دا خلورم دے، پہ رداستان التواریخ کتا
بنکارہ بیان شویدے دے تائب، داسے ہم کریم، چہ رخص دار
پہ کتاب المسالک کن لیکلی دی چہ رعبا سی، خلیفہ واثق باللہ د ذوالقرنین

د بند د تحقیق د پادہ دما ہوانو یو کیشتن ا لیر لونو ہغوی ہم دا بند د تکران
مطابق د ذوالقرنین بند ا پاکو د ذوالقرنین دے بند تہ پہ فارسی تہ بہ کن
دترہ آہی، ترکی تہ بہ کن، و امریکی، او پہ چینی تہ بہ کن رو بھاگ کورائی، واثق
پہ د کور، دترہ، د کور، مطلبہ رگوراش ساٹوس، دے چہ دا دے کجسورہ
نوم دے،

ذوالقرنین

د ذوالقرنین دے سفر پہ قرآن کن ذکر دی، یوسفی، بل مشرقی او
دریم غالباً شمالی دے، ذوالقرنین خوک دوا، امام رازی دے پہ تفسیر کریم
سورہ کہف کنی لیکلی چہ دا د مقدونیہ سکندر د فیلقوس خوسہ د
ا دسطو شاگرد دوا، امام رازی ا دسطو تہ بتکار د کا فرو نیلی دی، بعض
ذوالقرنین کیقباد تہ و نیلی دی، او بعضو مغربی چین تہ، بعضو چین بادشاہ
دو نواس حمیری تہ، او بعضو حضرت ابراہیم علیہ السلام د زمانے سانی بادشاہ
د ذوالقرنین و نیلی دی، بعضو دانی چہ داصعب بن عبد اللہ و لکد چہ
ابن عبد البر لیکلی دی، بعضو عبد اللہ بن حنکاک بنائی او بعضو داساٹوس
(گوروش) گنری دا اخیر صحیح دے نور، تہ د غلط دی نور ا قوال ہم
شہ خور ہخہ ہم غلط دی، داصعب بن عبد اللہ او د عبد اللہ بن حنکاک
سند صحیح نہ دے حافظ بن حجر د دے خود پید کریدے، او د ابراہیم
علیہ السلام د زمانے مصعب او عبد اللہ بن حنکاک پہ تاسخ د اثبات
نہ دی چہ دوی د ابراہیم علیہ السلام د زمانے و او دا ہم نہ دی ثابت نہ
دوی دا بند جوہ کریدے، نور بادشاہان مؤمنان د دور ساٹوس
ذوالقرنین چہ مؤمن صالح دوا د ۵۹ قبل از مسیح کن تیر شویدے
صحیح خبر د ا د چہ دا بند ہم دے جوہ کریدے چکد چہ قرآن کم ناکم د
تہ نیک سرے خو نیلی دی او دے بند نسبت کولی دے تہ درست

کیمہ

دُکُفَّارِ و دُ عَذَابِ هَمِيشِ وَلِے

کبر کن ذکفاریہ داعی عذاب اشکالوں نے پیش کر دی، احقر نے یہی اللہ
پر فضل و غنہ شہیدِ نفل کو اور جواب یہ کہ وہ کوی اور

پرومینی شہ

چند دُعا اب ہمیشہ اسے ظلم نہ دے بلکہ انصاف دے، کہ ظلم مطلب دُعا
چند دہل پہ ملکیت کنی نصرت؟ کہو یشی او کفار خود خدا اے ملک دی
خدا اے پہ خپل ملک کن نصرت کوی دہل چاہیہ ملک کنی نہ کوی۔

دویچه شتیمه

دے چکے کو یہ حکومت کہ

_____

اول جواب دادے، چہ د جگر مرا و سزا پہ رخت کین ہر ابرے ضروری ہے

دائے مادہ کہ دیکھتے ہیں عورتیں لیکن سزا پہ کالو نو خوری
اصلی خبر دادہ ہے سزا و جرم کی نوعیت پر مطابق ورکولے شی ڈی
کو وخت پر مطابق نہ، ڈی گروڈ جرم نوعیت سخت دے، نو حکمے سزا ہم
محکمہ نیکار دے، دو بہ جواب دادے جہ و کفار، جرم کفر حد

ختمید و نگه دست به مرگ ختمیدال دود به اختیار کن نه وی دانید به

اختیار سے پاتے شوکہ دے ٹوندے دے تو پہ خیل اختیار دے کفر
تول عمر نہا پرینو کہ راگیر پیدا واد مجبوری بہ حالت کنی مجرم پاتے
کیدل مخلوق او خالق دوارے نہ مکنی، مطلب داجہا کہ کفر جرم ہم
نہ خستید ویکے دے او عذاب اے ہم نہ خستید ویکے مناسب دے۔

درہیم: جواب دادے، چہ کفار و دالہ تعالیٰ دلا محمد و وارے پایا نہ
انعام تو او کمال تو نہ انکار او بغاوت اکبر و نو حکمے سزا ہم لاجمہ
او جے پایا نہ منا سببہ دا۔

خلورم جواب داد که: چه دکنفار و سزاد طبعی تاثیر په دل ده، بلکه
د سلطان جراثیم چه د عسرسره سم دی ټول غوړنې ونخوړل بیا د ادم
او تکلیف کښوی، د کنفارجراثیم هم داسې اشارات او نښې لری یعنی د پلصنه

پہ اور کین ہمیشہ پائے کیدل (ضرق او بیلتون جیرف دومدہ دے چہ
د جسیانی رفخ (سرطان) اثرات او نیچے د جسم پر ختمید بہ مرک
ختمی شو اور روحانی رفخ (دکتر) اثرات او نیچے د روح مرہ تیرا دی کو مچہ

ختم پیری کے خصوصی طور سے چھ درجوں میں دی (چھ پہ آخرت کی تہ ختم پیری)
 لہذا مناسب دی چھ عذاب و کفر و گم پہ آخرت کی ہمیشہ وی :-

پنجم جواب دادے۔ چہ ہر تکلیف سبب ترخو چہ وی تو تکلیف
 بہ هم وی تکه پستورگی کن چہ کانہے ترخو وی ترخے بہ پیدین دہر و
 هم وی یا در کامی بہ شیشما کیش دانه و تارخه و یستون ریلوے

هردف ترهغه وخت موجود وی تر کومه چه داسی شته موجود دی،
هرکله چه کاږه د پینتورگی نه اوتویا شمیته چې جوړ شوه، نو هغه به

دھرم دا دغہ حریف جتنم تھی، اذ غنہ رنگ دکھن ہو خیر پورے چہ روح
کینی موجودی نو عن اب یہی ہم تر حیف و خندوی مگر دارا سے

یہ نوح کنی ورنہ تو دے چہ ذبیحہ و امکان ہے ہدیہ و شتہ نہ

کہ اللہ تعالیٰ جرمائی

وَلَوْ رَدُّوْا الْعَادَ وَالْإِنْفَا عَمَّا كُفِّرُوا عَنْهُ : کچھ سے کفار و آخرت سے دنیا سے راد سے
 دوسرے انعام : شی تو بیا پہ ہم دغہ کفر کوی کوہ نہ چہ مع کر شوی
 مطلب : اچہ سبب یعنی کفر ترخوجہ موجود وی، نوعذاب پہ تے
 ہم ترخوجہ وخت پورے وی، لیکن کفر پہ روح کبی داسے شرف دے
 چہ ترخوجہ اکید سے شفی اور روح ختمی ہی نہ چہ کہ ہفت پہ ختمید و دغہ
 سبب کفر ہم ختم شی نو شکہ ورنہ دائمی عذاب مناسب دے :

تَمَّتْ بِالْخَيْرِ

یوہ نادرہ تحفہ

عصمت انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام
 (اردو)

از افادات

علامہ شمس الحق افغانی رحمۃ اللہ علیہ

جمع و ترتیب : شیخ فتح الرحمن بیکچر رشید عربی پشاور پیویر شہ

ناش

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پشاور

دلاوید و پتہ

کتب خانہ رشیدیہ محلہ جنکی قصہ خوانی پشاور بنار

ذکرین تبلیغ پہ ہر سلطان فراوانیہ باندے فرض دے، خوشنک پہ و جہاد
 دہار و صلہ ضروری دے۔ ہم داسٹن و تبلیغ دہار و ذکرین و صلہ ضروری دے۔ او
 ذکرین و ذکریت دہار و شہ کتابت خان سورہ سائل او بیا کوسٹل پکار دی۔ دوسے
 مقصد دہار و تاج کتب خانے تاسوا دہار و بناشتہ علمی مختلف و کتاب پہ شک
 کئے چاپ کرے دی، چہ پہ ہر کر، جہاد او جومات کئے و ہفت پہ یوہ بناشتہ علمی
 جوہر پید سے شی، شہ کتابت خان سورہ سائل کرا کوآب و اوڑ مرگہ پس تیرہ حدتہ چار چور

و شفیق اعظم پاکستان مولانا رفیع دیوبندئی مشہور تفسیر

معارف القرآن

پہ پینتوڑ پہ کتب یو اہم مقام لری۔ پہ پینتوڑ پہ کتب و سورہ مفصل اور شہ تفسیر
 ہل نشہ چہ پہ ہفت کتب و قرآن کریم شان نزول تفسیری بخشوند، دہنوا تفسیر و
 خلاصہ اور موجودہ زمانے و ہر قسم مسائل و ضاحت و قرآن مجید پہ کرنا کتب و
 شہ دے۔ و قرآن مجید و طالبان، عالما و او پہ کوڑو کتب و زمانہ دہار و مطبوعہ تحفہ
 دے۔ ہر چا سورہ چہ و تفسیر موجود وی ہفتوی کہ پکار دی چہ نور خلق خان سورہ کینی
 اور ہفتوی کہ د دوسے درس اور کوی، انشاء اللہ و زہد و او بیا کوسٹل پکار دی پہ پینتوڑ
 و تفسیر پہ ۱۰۱، چلند نو کتب چاپ شہ دے

و شاہ ولی اللہ اودھا و عبد القادر و فاروقی اور د و تفسیر و نور تفسیر

آسان تفسیر

پہ یو چند کتب و قرآن مجید بہترین پینتوڑ تفسیر دے۔ چہ پہ دے سکے و
 قرآن مجید و نقل شریع سورہ سورہ پینتوڑ ہزارے خیال ہم سکتے شہ دے۔
 او پہ حاشیہ باندے دہر قیسی معلومات یکے شری دی۔ و قرآن پاک و تفسیر
 و ذکر کرے دہار و دا پہ موجودہ زمانہ کتب یو سورہ شہ دے۔ پہ کتب خط کتب
 ہم چاپ شہ دے، او پہ وروک سائز کتب ہم شہ لاسہ کید سے شی۔

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پشاور

سیرت النبی ﷺ

شہید ابوالحسن ندوی

۱۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم رجسٹرڈ مینہ ایمان تھے وہ۔ یہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بابت سے رحمت اور درود و بیل، ۲۔ حجت تعلیمات زوہ کول و حقہ و ژوند حالات معلوموں ۳۔ ہر مؤمن شرا و نیکی و پارکا دیر ضروری دی۔
۴۔ دہشتون خوش قدمی دلا چہ ۵۔ سیرت النبی پہ ذخیرہ کئے یو بہترین کتاب "نبی الرحمتہ" پہ پیشکش ہے کئے ۶۔ "سیرت النبی" پہ نرم چاپ شو، داد موجود زمانے ۷۔ یو بہترین اور عمدہ "سیرت ابوالحسن علی ندوی" تالیف دے، داکتاب سیرت و عربی، فارسی، اردو اور انگریزی کتابوں پر پھر اور خلاصہ وہ۔ ۸۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم و ژوند تفصیلی حالات و سیرت پہ بارہ کئے ۹۔ دنیا و لویو لویو علما و تحقیقی معلومات، مسلمانانہ علاقہ و غیر مسلم علما و اخراج عقیدت، و بعض صلی اللہ علیہ وسلم و تعلیمات و تربیت خلاصہ اور حقیقہ و مبارک ژوند ہر رخ پہ دے کتاب کئے دیر پہ وضاحت مود جمع کر کے شو دے۔
۱۰۔ کتاب ضرور پہ چھپ کر کئے اور ساتھی

د وادہ مسئلے

ہر بالغ نابالغ اور نازانہ لہ پکار دی چہ دیکور فی ژوند پہ ہارہ کئے ۱۔ اللہ اور رسول و حکوتونہ شان خیر کری۔ ۲۔ دے غرض دپارہ موتیو یو پناشتہ اور آسان کتاب "د وادہ مسئلے" چاپ کر دے، چہ پہ ہئے کئے و چھپے علونہ و تبلیغہ و تعلقات و نکاح، طلاق، عدت اور ہر قسم ضروری مسائل جمع کر کے شو دے۔ ۳۔ دے کتاب پہ نو بہترین ستر کے پرا لیتے شی اور پکارہ شی چہ زمونہ نابالغہ خلق و چھل جہالت پہ وجہ شو کتا ہونہ کئے مسئلہ دی اور کار خبر نہ دی، کتاب پہ ظاہر دیکر دے، دے پہ "کون کئے سمندر" ہر دے کتاب تہ و چھپے شی۔

کتاب خانہ

اسلامی فقہ جملہ دھرم مسلمانان و ہمیں ژوند دپارہ و ضروری دے . پ پینور
 لڑہ کینہ د ققہ دمی کتابون ترجمہ جوگن دے دی کنہ خلاصہ ، تمثیل ، تدریسی ، کنہ
 دغیرہ . دے دے د کتاب چہ پہ آسان انداز کینہ د ژوند توبہ آکھ سکے پکینہ دگر
 شرت دی . تراوسہ تا دو چاپ شوم . دے ضرورت دپورہ کونو دپارہ مونی دھن کینہ
 دستمالو موز ناچیب آکھ بندوی صاحب مشهور کتاب .

اسلامی فقہ

- پپینور لڑہ کینہ چاپ کرد . دے کتاب یوغو خصوصیات دادی .
- د ققہ د دهریر هم بحث نہ ورائت و قرائت مجید د آیتون او احادیثو پہ رشر کینہ پہ زبیرور
 مسئلہ بحث شوم دے .
- بیابہ آسان ترتیب سرہ متعلقہ مسئلہ پورہ پے بیان شوم دی .
- د یوغو مسلمان پہ ژوند کینہ روزمرہ پیمینید د کینہ هر قسم مسائل و موجودہ حالاتو
 قضایا خطایک بیان شوی دی .
- د عبادت د مونی ، روزے ، حج ، طلاق ، نکاح ، میراث ، رضاعت ، یتیم ، یتیم و غیرہ
 او د موجودہ زمانہ د نوسے نوسے مسئلو هواجرنہ د قرائت و حدیث پہ رشر کینہ
 دہمان شوی دی . کہ حرم د کتاب اولوی نو د ققہ پہ درہ آکھ وونی پورہ پ
 درتہ د پورہ آسانہ شی . او د خیل خالی نہ خلاصہ د ژوند و خلق دہمانی دہ کولہ شی .
- د قیامت علاقے : ژوند د پاد پشان تیریدوی ، هرہ شپہ او هرہ دج ورتہ
 قبرتہ ورنژدست کوی . دے مونی د پد غفلت کینہ پراتہ یو . پد قرائت مجید و املو یو
 کینہ بیابا د قبر او آخرت د ژوندی بیان دہ پد دے عرض شوم دے چہ اسباب
 د غفلت د خوب نہ دایدار شی او آخرت دپارہ تیار شی . پد دے عرض مونی د

نست کتاب تذکرۃ العباد پینور ترجمہ

د قیامت علاقے او آخرت احوال

یہ نوم چاپ شوم دے . چہ پد نوسے ژوند و پنے کوی او بینہ اوورپیدی
 سترکہ او پکونہ د کینہ شی او انسان خیل خالی او ماک تہ متوجہ شی . د رمل
 او ضیعت دپارہ دیر بنائستہ کتاب دے . لکونکے ، موڈ د پینور روح نہ دماز کینہ

تاج کتب خانہ . ملہ جنگی ققہ خانی پینور